

**MODERN
KATOLIKUS
FEJEK**

S Z E R Z Ő K

ARADI ZSOLT
BELLER IPOLY
IJJAS ANTAL
KÜHÁR FLÓRIS
MIHELICS VID
POSSONYILÁSZLÓ
SZALAY JEROMOS
SZÁNTAY- SZÉMÁN ISTVÁN

E L Ő S Z Ó

A politikai, gazdasági és közművelődési életben tapasztalható bizonytalanság és zűrzavar, amely napjainkat jellemzi, lényegében csak külső jelenség, mert a betegség mélyebben gyökerezik, mint ahogy a tettek embere gondolná. Bármilyen bátran forduljanak szembe egyének és tömegek az egész Európát fenyegető bolsevizmussal, vagy a részben ellenszerűen választott újpogánysággal, a liberális demokrácia tehetetlenségével és a pénztőke zsarnokságával, semmiféle jószándék és nemes törekvés sem hozhat tartós mentséget, ha továbbra is fennmarad a szellemi- lelki rendezetlenség, amely a különböző világfelfogások és társadalmi elméletek anarchikus csatájába süllyesztí civilis zációkat. A bölcseleti idealizmus, a scientizmus és az antiintellektualizmus dúlása nyomán szerencsére ma már mind többen érzik át annak a tételnek igazságát, amelyet Donoso Cortes közel száz évvel ezelőtt szögezett le: «Az igaz hit és az igaz belátás elvesztése az oka minden szociális bajnak.»

Amikor a nagy spanyol államférfiú ezt a megállapítást tette, a hivatalosan is figyelembe vett hangadók a katolicizmust többnyire a sötétség hatalmának igyekeztek feltüntetni, egy olyan rendszert és életformát véltek benne kárhozhatni, amely gyökeresen képtelen a kor követelményeinek megértésére, a haladás eszméinek méltánylására és a tudomány vívmányainak elsajátítására. Törvényhozó testületekben, egyetemi tanszékekről és szónoki emelvényekről röppentek el olyan vádak, hogy a katolikusok megkövesedett együgyű emberek, akik kénytelenek értelmüket feláldozni, ha meg akarják őrizni hitüket. Ma már ezen túl vagyunk. A gondolkodó elmék, akik egységet keresnek, hogy abba beállíthassák a részleteket, akik önmagukra és másokra megnyugtatóbb módon kívánnak a íétről vélekedni, azok – a közelmúlttal ellentétben – éppen a katolicizmustól várják, hogy megvédje a kulturális értékeket a megsemmisüléstől, az emberi értelmet az elsziklásoktól, a társadalmi rendet a felfordulástól és a szabadságot az elnyomatástól.

Ennek a könyvnek szerzői, amikor a legújabb idők kimagasló katolikus szereplőiről jellemképeket írtak, bizonyítani kívánták mindenekelőtt azt, hogy az úgynevezett modern szellemi áramlatok között éppen a kétezere éves katolicizmus a legmodernebb, amely nemcsak az egyedüli szilárd pontot jelenti az eszmék forgószeleiben, hanem a

helyes fejlődés irányát is megszabja. Azok a hatalmas egyéniségek, akiknek életét és működését ez a könyv megvilágítja, sok tekintetben próféták voltak a filozófia, a tudomány, a művészet, a társadalomformálás és államvezetés terén, nem utolsó sorban pedig az összehangzatos, ideálnak tetsző emberi személyiség kialakításában. Mondhatni, hogy az igaz világnézet birtokában a földi lét kérdéseire vonatkozóan is birtokolták az igazságokat, mint ahogy igazságaik a katolikus világnézet igaz volta mellett is tanúságot tesznek.

A mai történeti helyzet alapján az ember válsága)! ha tehát az emberiség jövője keresztény megújítást követel, ennek a megújításhoz is az egyes emberekből kell kiindulnia. Változás pedig kontinenseket megrázó véres megpróbáltatások nélkül csak akkor következhetik be, ha a keresztények éppen annyira keresztények lesznek, mint az orosz anarchisták forradalmárok, vagy az első nemzeti szocialisták ellenforradalmárok voltak. Ebben az esetben döntő hatást tudnának gyakorolni, akár a politika, a tudomány és a kulturális élet kimagasló pontjain, akár a hivatásteljesítés egyszerű, de nem kevésbé fontos körében működnek. A modern katolikus nagyságok példája ennek a egyszerű feladatnak vállalására sarkalhat. Ebben bizakodva különösképpen gondoltunk az értelmiségi ifjúságra, hiszen már Platon nyomatékkal hangoztatta, hogy az ifjúság számára «igaz míthoszokat» kell költeni. Nekünk nincs szükségünk míthoszokra, mert Krisztus a maga tanításában maradéktalanul tisztázta, hogy miért kell és miért érdemes élni, de nincs szükségünk képzeletbeli hőeszokra sem, mert a katolikus Egyház hősei, akik nem haboztak életüket áldozni az eszményekért, egész korszakokat tudtak már fölébe emelni a gyarlóságnak és törpeiségeknek.

A könyv összeállításánál fő szempontunk volt, hogy csak olyanokról szóljunk, akiknek lelkületében és tevékenységében gazdagon hullámoztak a bennünket is érdeklő problémák s akik az örök gondolatokat modern formában képviselték és mai nyelven fejezték ki. Ha erre nem lettünk volna tekintettel, akkor legyőzhetetlen nehézségekbe ütközünk, mert a küzdő Egyháznak bizonyára megszámlálhatatlanul sok tagja volt és van ma is, akik a tökéletességnek nem- mindennapi fokára jutottak.

Comte azt írja egyik munkájában, hogy «az élöket mindinkább a holtak kormányozzák». Kívánjuk, bárha az itt megrajzolt egyéniségek, akik már mind elköltöztek a földi küzdőtérrel, minél jobban befolyásolják valamennyiünk egyéni életét és a magyar társadalom alakulását.

M. V.

XIII. LEÓ

ÍRTA:

KÜHÁR FLÓRIS

A római művészet legjelentősebb alkotásai a pápák síremlékei. Ezek a síremlékek márvánnyal, bronzal fejezik ki a pápák történeti jelentőségét. Legtöbb pápa-síremlék a Szent Péter-templomban van. A barokk-kor pápáinak sírján hősi tettek, diplomáciai mesterfogások, az egyházkormányzat történelmi megnyilatkozásai jelennek meg domborműveken; a sírokat szimbolikus alakok őrzik, az erények géniuszai! XIII. Leó síremléke a Lateránban van; a pápa székesegyházában, annak az apszisnak baloldalán, melynek mozaikdíszét ő restauráltatta. A szentély jobboldalán ő maga állított emléket III. Incének, a középkori pápaság legnagyobb alakjának, aki alatt a pontificium és az impérium, a pápai és a császári hatalom rövid időre úgy összebékült, hogy az egész keresztény világ megérezhette az európai műveltség, társadalmi rend és államberendezés eszmei célját. Ez a cél: hogy az egyházi és világi hatalom keresse azt az összhangot, melyet a természet rendjében a lélek és test egyesülése fejez ki az emberben; az Egyház képviseli, hordozza azokat a lelki erőket, melyek az emberiséget az Istenhez vezetik és a történelemnek, kultúrának megadják az örökkévaló eszmékhez és törvényekhez való igazodást; az Egyház adja meg a művelődésnek teljességét, midőn a kultúra eszményei közé a szépség, kényelem, a földi élet anyagi jóléte mellett odaállítja az erkölcsi eszményt, a Krisztusban újjászületett új embert, aki a természet, művészet és kegyelem forrásai-ból alakul az Isten képemásává; akinek lelkisége az isteni értékeknek: az igazságnak, jóságnak, szépségnek összhangjából alkotja meg a tökéletes embert: a szentet.

A krisztusi embereszmény csúcspontjára nem ér el a tudós pusztán a tudománnyal, mégha ez a tudás a középkori Summák mindent összefogó, rendszerben látó világszemlélete volna is. A művész sem azáltal éri el emberi kiteljesedését, hogy ecsetjével, vésőjével alkotja meg az emberszépség remekeit. Hadvezér és uralkodó nem azért lesz naggyá az Isten országában, mert megtörte elleneinek hadait. Sőt a főpápnak, pápának nagyságát sem biztosítja pusztán a történelem folyamát látó és irányító lángelme, a világegyház földi hatalmának, dicsőségének bírása, sem a nagy alapítások, építések. A szentséggel mindez párosulhat, de mindez együtt még nem szentség; sem a tudomány, sem a művészet, sem a hatalom, sem a földi dicsőség. Assisi Szent Ferenc kortársa volt III. Incének. Az umbriai koldus és a középkor legnagyobb

pápája ugyanabban a történelmi miliőben élnek és mind a kettőnek ugyanaz az eszménye: a krisztusi tökéletesség, az Isten országa, mégis mily távolság a kettő közt! Amikor III. Ince alatt az Egyház és az állam viszonya rövid időre eléri a középkori egyházpolitika célját: hogy a pápaság legyen a Nap, az impérium a Hold a keresztény népek egén, - ugyanakkor Assisi Szent Ferenc látomásában düledező egyházat lát, melyet neki kell felépítenie, megszilárdítania.

XIII. Leó első volt azon pápák sorában, akiknek egész uralkodása a Vatikán fogságában telt el; elődje, IX. Pius 1870-ig bírta a pápai szuverenitás külső zálogát, a pápai államot. XIII. Leó pápasága alatt sohasem járhatta meg azt az utat, mely a Vatikánból a Lateránba visz; nem juthatott el az Egyház főtemplomába, a római püspök székesegyházába, – csak holtan. Talán ezért is vágyódott végső pihenőre ide ő, aki huszonöt éves pápasága alatt a «római kérdés» nyomasztó problémáit bogozta sikertelenül. Síremlékén nincs semmi utalás pápaságának nagy eseményeire és küzdelmeire. A szobrász gyenge volt ahhoz, hogy kifejezze annak a pápának emberi és történelmi nagyságát, akiről megválasztásakor egy baloldali lap azt írta, hogy nem lesz több a pápai széken, mint egyszerű római pap; aki nemcsak látomásban, de való» ságban látta összedülni a pápai hatalom évezredek pillérét, a pápai államot, látta, hogy repedeznek a világegyház falai e támasztó pillér leomlása folytán, és mégis nekifeszítette vállát, maga is, mint koldus és rab, Assisi Szent Ferenc módjára, annak az Egyháznak, melynek falait a győzelmes forradalmak, a liberalizmus, szabadkőművesség, egyházellenes kormányok, üldözések és kultúrharok, hitetlen tudomány és elhidegült hívek, egyetemek és a modern technikával fűrgévé, mohóvá és tolakodóvá nevelt sajtó, a lelket és embert elnyomó töke és bányában, gyárban Istenét vesztett felizgatott munkásság ostromolta. Ez a szobor, bár XIII. Leó vonásait örökíti meg, egy, kezét áldásra emelő pápát ábrázol, típust, de nem azt az egyéniséget, aki minden földi hatalom nélkül, mint «egyszerű római pap», elérte III. Ince dicsőségét, mert meghódoltak előtte a föld urai és királyai és szemeinek varázsos fénye magas, ősz hajjal övezett homloka alól milliókat vonzott a pápa látására; «Urbi et orbi», a városra és a földkerekségre árasztotta a lélek, a szellem főlényét egy anyagias, testi, érzéki világban és ajkairól a másvilág, a természetfeletti élet üzeneteiként szálltak azok a hangok, melyekben XIII. Leó Szent Péter katedrájáról nemcsak a katolikus Egyházat, hanem az egész emberiséget tanította és a vesztébe rohanó világot megállította lelkiismeretvizsgálatra, a «Nyugat pusztulására» vezető úton. «Lumen de coelo»-nak, égből jövő világosságnak mondták Leót az álmalachiási jövendölések. Ez a Péter éveit a pápai széken meglátó, 93 éves korában is teljes szellemi és testi erejével bíró, 25 éves pápai jubileumán százezreket fogadó és megáldó pápa külső meg-

jelenésével is «égből jövő világosság» volt: a lelki embernek belesugár» zása a Vatikán termeibe és a világba. És ez a lélek áradt szét beszédei» nek, klasszikus latinságú költeményeinek, páratlan gazdagságú, csoda» latos világosságú, súlyos körleveleinek antennáin, egyházkormányzati megnyilatkozásain és tényein a világtörténelem azon szakába, mely a pápasággal az Egyházat akarta megdönteni és önmaga tűnt le, hogy helyet adjon annak a korszaknak, melynek tanítója és prófétája XIII. Leó pápa.

XIII. Leó síremlékén két jelképes alak van. Az egyik zarándokot ábrázol, a másik a gyászoló Egyházat. A felirat azt mondja:

«Atyjuk tiszteletére összejönnek fiaik minden világtájról. Az Egyház felzokogott és vele sír az egész földkerekség.»

Ez a felirat többet mond, mint az egész síremlék. A szellemet a szó, az ige fejezi ki legjobban. XIII. Leó fenséges, zarándokokat meg» igéző alakja ott porlad a lateráni sírban; Szent Péter székén Krisztus helytartójának tiszte sohasem üresedik meg igazán; szellemének fénye tovább sugárzik az eljövendő századokra.

XIII. Leó élete időtartamban majdnem összeesik a XIX. század» dal. Született Carpinetóban, Anagni közelében, a Pecci-grófok családjából, 1810 március 2-án, mint szüleinek: Pecci Lajos ezredesnek és Prosperi-Busi Annának hatodik gyermeke, aki a keresztségben Joakim Vince nevet nyert. Itália XIII. Leó születésekor Napóleonnak és roko» nainak uralma alatt állt, VII. Pius 1814-ben tért vissza Rómába Napo» leon fogságából. A forradalom utóhatásai nem szűntek meg, csak a föld alá menekültek. A napóleoni uralmat a régi legitim uralkodóké vál» totta fel, de az olasz nép egységének tudatát titkos szövetségek, fórra» dalmi alakulatok már beleültették a népbe és az egyszer megingatott trónok nem voltak már szilárdak. Pecci Joakim a VII. Piustól 1815-ben visszaállított jezsuita rend viterbói kollégiumában végezte középiskolai tanulmányait 1818-1824 közt, majd 1825-től a Collegium Romanum» ban bölcséletet tanult, 1830»ban a Gergely-egyetemen megkezdte a teológiát, mellyel párhuzamosan 1852-től kezdve jogot is tanult a neme» sek akadémiáján.

Értelmi tehetségeit a hosszú és széleskörű tanulmányok fejlesz» tették ki úgy, hogy már tanulókorában magára vonta XII. Leó és XVI. Gergely figyelmét. 1837-ben XVI. Gergely – még pappászentelése előtt – kinevezte házi prelátusává és a Signatura előadójává. 1837 december 31 »én Odescalchi bíboros pappá szentelte. Egy évre rá a pápai uralom alatt álló beneventi hercegség legátusa lett. A legátusok a pápai állam egyes részeinek, a tartományoknak kormányzatát látták el. Pecci Joakim a forradalmi elemek, rablók, anarchisták, csempészek

által lezüllesztett tartományban hamarosan rendet és békét teremtett és meghiúsította a nápolyi kormány tervét, amely a beneventi hercegség Nápolyhoz való kapcsolására vonatkozott. 1841-ben Perugiának lett Pecci legátusa. Az «ifjú Itália» híveit úgy akarta megnyerni, hogy mintaszerűen igazgatta tartományát; kormányzata alatt néha üresen álltak a perugiai börtönök. 1843-ban damiettei érsekké és belga „nunciussá” nevezte ki XVI. Gergelyt. A protestáns és liberális I. Lipót belga király uralma alatt az egyházellenes irányzat az iskolákat akarta kivonni az Egyház befolyása alól. Pecci tapintatával, tudásával megnyerte a király bizalmát, úgyhogy visszahívásakor a király a pápától Pecci bíborosi kinevezését kérte.

XVI. Gergely 1846 január 10-én Peccit Perugia püspökévé nevezte ki. XVI. Gergelyt közben IX. Pius váltotta fel, az a pápa, akitől az «új Itália» hívei eszméik megvalósulását várták és akinek hosszú uralma alatt a szabadkőművesség és a forradalom elérte célját: a pápai állam fokozatos elfoglalását, a piemontiaknak Rómába való bevonulását, az Egyház megaláztatását. Pecci, aki 1857-ben elnyerte a bíbori, 32 évig kormányozta Perugia püspöki székét. A korábbi államférfiú és a diplomata főpap most teljesen egyházmegyéje kormányzásának élt és a leendő pápa az ősi perugiai püspöki széken mutatta meg a világegyház reformjának útját. Első gondja volt, hogy egyházmegyéjében a papnevelést fejlessze, ápolja a papságban a tudományok szeretetét és a papi fegyelmet. Püspöki körleveleivel, gyakori egyházlátogatásaival főpásztori lelkét belesugározta híveibe. Sokat törődött a templomok karbantartásával, díszítésével. Amikor egyházmegyéjét a piemontiak elfoglalják (1860), nagy tapintattal hátrította el az egyházüldözés veszélyét és a pápa világi uralmáról kiadott körlevelével ezt a kényes kérdést elvi alapokon tárgyalta oly behatóan, hogy írása a «római kérdés» klasszikus megvilágítója maradt az eljövendő harcok alatt.

Umbria püspöki kara őt tekintette vezérének és gyakran vette igénybe közvetítését a szardíniái kormánnyal és a Szentszékkal való ügyeiben. A liberalizmus és a szabadkőművesség a pápai állam elfoglalt részében sorban megvalósította azokat a programpontokat, melyekkel az Egyház és állam szétválasztása nevében az államnak és a társadalomnak elvállalástalanítását akarta elérni. A pápai körleveleket kormánybejegyzés nélkül nem volt szabad közzétenni; a kinevezett püspökök a királyi «exsequatur» nélkül nem vehették át javadalmukat, az iskolából száműzték a hitoktatást, bevezették a polgári házasságot, feloszlatták a kolostorokat, elvették az egyházi vagyont, kolostorokba kaszárnyákat telepítettek, a kispapokat katonai szolgálatra kényszerítették.

Pecci látta a liberalizmus aknamunkáját a szinkatolikus nép lelki világában, röpiratok, sajtó, irodalom, ocsmány vallásgyalázó képek, szobrok terjesztése ásta alá a nép erkölcsi érzékét. A püspöki kar bátran

tiltakozott ez ellen a lélekrombolás ellen, a polgári házasság ügyében Pecci a királyhoz fordult emlékiratával. Pecci fellépését a diplomata szelidsége mellett az elvi álláspont szilárdsága jellemezte és ezzel megnyerte a megszálló hatalom képviselőinek becsülését is. Huszonöt éves püspöki jubileumán a hívek és a papság részéről meleg ünneplésben volt része. Pedig közben (1870) a liberalizmus elérte célját: a Porta Pián bevonultak a piemontiak, a pápai Róma elesett, IX. Pius bezárkózott a Vatikánba, Európa legrégebbi állama megdőlt.

1877 szeptember 21-én nevezte ki IX. Pius Peccit camerlengóvá. A camerlengo tisztjéhez tartozott, hogy a pápai szék üresedése esetén a választást előkészítse és az egyház világi ügyeit intézze. A camerlengónak volt az általános vélemény szerint a legkisebb kilátása a pápai székre. A Gondviselés azonban másként határozott.

IX. Pius, a nagy keresztthordozó, 1878 február 7-én elhunyt. A pápaválasztás bizonytalan eshetőségeknek nézett elébe. IX. Pius ezért arra gondolt, hogy utódát esetleg Rómán kívül fogják megválasztani. A Rómában székelő bíborosok azonban a külpolitikai helyzet kedvező alakulására való tekintettel úgy határoztak, hogy a választást a Vatikánban ejtik meg és a pápai állam elfoglalása ellen tiltakozó jegyzéket küldenek a Szentszék külföldi képviselőihez.

A konklávé 1878 február 18-án kezdődött meg. Ez alkalommal a nem-római bíborosok döntötték el a választást. Manning angol és Simor magyar prímás vezetésével Pecci Joakim mellé sorakoztak, aki a harmadik szavazásnál megnyerte a kétharmad többséget, 61 szavazatból 40-ot. A választás elfogadása után a XIII. Leó nevet választotta és ezen a néven kormányozta Péter hajóját 1903 július 20-án bekövetkezett haláláig.

XIII. Leó, bár közben tervbevette, hogy elhagyja a Vatikánt, haláláig a Vatikán foglya maradt. Külsőleg elzárkózva a világtól, állt a magas kilátón és figyelte a népek életének, kormányok váltakozásának, eszmék harcának azt a sokirányú, egymásba torlódó hullámverését, melynek minden rezdülése elért a Vatikán falai alá. A legerősebb hullám magát a pápaságot ostromolta. Első pápai körlevelében (Inscrutabili Dei consilio) szemlét tartván a világ, a társadalom bajai felett, Jeremiás látomásait látja. Az emberi ész a racionalizmussal elvetette magát a hitnek irányító fényét, az akarat, eldobván az isteni törvények korlátait, az embert állattá süllyeszti. Az egyéni élet szabadosságával párhuzamos a társadalmi élet züllése, a liberalizmus elveti az isteni tekintélyt, az államot isteníti, az államban pártharcok, szenvedélyek, a népek közt örök viszályok háborútermő magvai. Az Egyház ellen acsarkodnak a nemzetek, azt mondják: íme, a műveltség, a társadalom ellensége! És mivel az Egyházat Péter utóda kormányozza, a pápaság ellen

vészül a vallásgyűlölet. Akik azt várták, hogy XIII. Leó a római kérdésben békülékeny lesz és a jogtalan foglalás által teremtett helyzetet elismeri, hamar csalódtak, mert már az első körlevél világosan kifejti ugyanazt az elvi álláspontot, amelyet, mint perugiai püspök, oly meggyőzően hirdetett. A pápának szüksége van arra, hogy a világegyház kormányzásában minden politikai hatalomtól független legyen. Ezt pedig területi szuverenitás nélkül el nem érheti. A Szentszék világi hatalmával, XIII. Leó szerint, az egész embercsalád jóléte és üdve áll kapcsolatban.

A Vatikán foglyának sok keserűséget kellett elszenvednie az olasz állam vezetőinek részéről. Az általa kinevezett püspököket a kormány sokáig nem ismerte el, járandóságait nem utalta ki és mikor a pápa saját pénztárából támogatta őket, ezekre az összegekre magas adókat vetett ki. A Propaganda céljait szolgáló vagyona rá akarta tenni kezét. IX. Pius hamvai ellen, mikor azokat a Szent Lőrinc-templomba vitték, a tömeg merényletet követett el és majdnem a Tiberisbe dobta.

Az Egyházat sértette Bruno Giordano szobrának a Campo di Fiori-n való felállítását. XIII. Leónak elég oka volt arra, hogy a római kérdésben IX. Pius álláspontjából ne engedjen és a volt pápai állam alattvalóit a politikai élettől távolítsa a jogfenntartás kimutatásaképpen. Közben mutatkoztak ugyan a kibékülésre való hajlam jelei I. Umberto király és Crispi miniszterelnök részéről, kik Bonomelli cremonai püspök jóindulatú, de nem alkalomszerű javaslatát megfontolás tárgyává tették (1889). XIII. Leó azonban hallgatást parancsolt Bonomellinek. A római kérdés megoldását a Gondviselés másoknak tartotta fenn. XIII. Leó diplomáciájának előbb a pápaság lelki szuverenitását kellett megértetnie a világ államaival és közvetett úton meggyőznie az olasz népet arról, hogy a pápai világi hatalom sem az olasz nép egységét, sem az olasz állam érdekeit nem sérti.

XIII. Leónak nehéz harcok árán kellett az Egyház és pápaság tekintélyét megvédenie a mohó és féktelen államhatalmakkal szemben. Kemény kézzel tartotta a vatikáni kormányzat gyeplőit. Mikor Nina bíboros-államtitkár a pápa tudtán kívül szólt bele egy kényes ügybe, Leótól térdénállva kellett bocsánatot kérnie. «A pápa én vagyok, én felelek az Egyház kormányzatáért, senki más!» Ezzel fejezte ki a benne élő nagy felelősségudatot, melynek terhét viselte, de össze nem roskadt alatta. Segítségére voltak államtitkárai: Franchi (1878), Nina (1878-80), Jacobini (1880-1887) és a legnagyobb köztük: Rampolla (1887-1905).

Egyházpolitikájának legnagyobb sikerei közé tartozik a német kultúrharc megszüntetése. A német császárság megalakulását (1871) nyomon követte Bismarck azon törekvése, mely a német katolikusok gúzsbakötésével, Rómától való elszakításával akarta a «német egység»-et megteremteni. A nyeregbeült porosz államhatalom durva és kíméletlen

eszközökkel támadta meg az Egyházat. Több püspököt bebörtönzött, üldözte a papságot, kiűzte a szerzeteseket, a papképzést és az egyházi fegyelem felett való örökösödést kivette az Egyház kezéből, pártolta az ókatolikusokat, megszüntette a vatikáni követséget. Bismarck ugyan kijelentette: «Canossába nem megyünk, se testileg, se lelkileg!», a kultúrharc legerősebb tombolása idején trónralépett XIII. Leó mégis lépésről-lépésre szorította vissza a német katolikusok elnyomását célzó törekvéseket. Bismarck először azt kívánta: Az Egyház adja meg magát kegyelemre. A Windthorst vezetésével megerősödött centrum a német belpolitikában, a pápa bizalmat keltő diplomáciája a külpolitikában elérték azt, hogy az egyházellenes törvényeket enyhítették, vagy visszavonták, a katolikusok lelkiismereti szabadságát megóvták. Bismarck 1882-ben meglátogatta a pápát és ezzel a kultúrharc hullámai elcsendesedtek.

Békítőleg hatott a pápa a spanyol katolikusokra is, akiket a trónöröklés kérdése pártharcokba vont és gyengített. Mária Krisztina regenskirályné fia, XIII. Alfonz keresztapjának kérte fel Leót. A Karolina szigetek ügyében támadt spanyol-német viszálynak elsimítására, a két állam közt fenyegető háború elkerülésére XIII. Leót kérték fel 1885-ben békebírónak, aki ezt a tisztét mindkét fél megnyugvására töltötte be.

A francia katolikusoktól, akiknek hatását a belpolitikában a legitimizmus és a rojalizmus csökkentette, azt kívánta XIII. Leó, hogy béküljenek ki a köztársasági államformával és belülről védjék egyházuk érdekeit. A harmadik köztársaság fokozatosan hajtotta végre a szabadkőműves programot: az iskolák vallástalanítását, a szerzetesrendek száműzését. A katolikusok politikai megosztottsága megkönnyítette a kormány munkáját. A francia egyházüldözés végét XIII. Leó már nem érte meg.

A Vatikán törekvése az volt, hogy az egyes államok katolikusai egyházuk védelmére szervezkejenek politikai és társadalmi téren. Az Actio Catholica nagy eszméjét XIII. Leó vetette fel. Ilyen irányban befolyásolta a magyar és osztrák katolikusokat. A magyarság iránt való nagybecsülését és szeretetét többször meghatóan juttatta kifejezésre. Élénk figyelemmel kísérte az egyházpolitikai harcokat. Az ír katolikusokat a forradalmi útról a törvényes küzdelmek alapjára akarta téríteni.

Az egyházpolitika mellett az egyházkormányzat rendezése, a szakadárók uniója, a rabszolgák felszabadítása és a missziók ügye foglalkoztatta élénken a nagy pápát.

Bosznia-Hercegovinában egy érseki és két püspöki széket szervezett, visszaállította a hierarchiát Svájcban, Keletindiában, Ceylonban és felállította a carthagói érsekséget a néger missziókban a rabszolgák felszabadításában szorgoskodó Lavigerie bíboros vezetése alatt.

Újra rendezte a skót hierarchiát, az angol püspökök és szerzetesek viszonyát, a skandináviai katolikusokról sem feledkezett meg. Pápai legátust küldött Washingtonba, fejlesztette az északamerikai Unió egyházi szervezetét, konkordátumot kötött Columbiával, Braziliában elismerte a köztársaságot és az Egyház helyzetét javította.

Kereste a keletiekkel való egyesülés útját, ezért tartott fenn érintkezést Törökországgal és Oroszországgal. A lengyel katolikusok elnyomását enyhítette az által, hogy III. Sándor cárral megegyezést kötött. 1895-ben a cáf rendes diplomáciai összeköttetést létesített a Vatikánnal. Megszüntette a török hatalom alatt élő örmény katolikusok és káldok közt támadt szakadást.

A missziók érdekében jó viszonyt teremtett a perzsa, kínai, japán uralkodókkal. Kína követséget akart a Vatikánnal – ezt azonban a francia külpolitika meggátolta. Több misszióegyletet, szerzetet alapított és hagyott jóvá; 248 új egyházmegyét és 48 missziós egyházkerületet – vikáriátust, prefektúrát – szervezett.

XIII. Leó pontifikátusának nagyságát legjobban nem a protestáns német és angol uralkodók (1888) látogatása jellemzi a Vatikánban, hanem az a tény, hogy a rabszolgaság intézménye ellen indított hősi küzdelmét Braziliában 600.000 rabszolgának felszabadítása koronázta meg.

A világ azzal mutatta meg háláját a nagy pápa iránt, hogy 1888-ban aranymiséje, 1803-ban püspökségének 50 éves, 1003-ban pápaságának 25 éves jubileuma alkalmából a földkerekség népei és uralkodói hódoltak neki jókívánásaikkal és ajándékaikkal és milliók jártak zarándoktat az örök városba.

Windthorstnak igaza volt, midőn 1888-ban ezt mondta: «A pápaság erkölcsi tekintélye a világtörténet egyetlen szakában sem állott magasabb fokon, mint most.» Ezt a tekintélyt a pápai széknek nemcsak a diplomáciai és egyházpolitikai sikerek adták meg, hanem a Péter katedrájáról áradó bölcsesség égi világossága.

XIII. Leó körleveleinek és egyéb megnyilatkozásainak nagy számából azokat emeljük ki, melyek a keresztény államra és társadalomra, az Egyház és állam viszonyára, a munkáskérdésre és a katolikus tudományra vonatkoznak.

A XIX. század büszkén tekintette hivatásának a «sötét» középkor romjainak eltakarítását és új állami és társadalmi rendnek a francia forradalom eszméi alapján való felépítését. Eszménye a vallástalan állam, mely népek, nemzetek szerint tagozódik. Vallásnak, Egyháznak nem hagy befolyást a közéletre; a vallás magánügy, – ezt harsogja azért, hogy megsemmisítse. Allamberendezése elvben a demokrácia, gyakorlatban a liberalizmus szabadversenyével, ökölharcával élrejutott nagytöke uralma. Társadalmi rendje látszólag az egyenlőség elve.

Tekintélyt nem ismer, csak hatalmat, melynek alapja a párttöbbség. Az állam szuverenitását úgy magyarázza, hogy az államot isteníti, kiveszi az isteni és természettörvények uralma alól. Ezt az állami és társadalmi berendezkedést a hitetlen materialista világnézettel támasztja alá. XIII. Leó pápasága alatt merül az európai szellemtörténet kátyúba. Míg a technika óriási haladást mutat fel, a szellem az anyagelvűség, a darwini fejlődéstan mocsarába zuhan. A világszemléletet Büchner, Vogt, Haeckel sületlen gondolatai irányítják.

A társadalom gazdasági egyensúlya hamarosan felborul a szabadverseny, a technikai haladás, a gépipar fejlődése nyomán. A tőke néhány kézbe összpontosul és csak saját növést, hasznát keresve, gazdasági és vele erkölcsi romlásba taszítja a társadalom nagyobb részét, mely védekezésül a marxi szocialista elvek szerint szervezkedik és készül a világforradalomra. Az eszmék világában káosz, a társadalomban a belső forradalmak, osztályharcok feszültsége, a politikában pártok tusája, anarchisták gyilokja és revolvere. – Egyik merénylet a másikat éri.

Ebbe a zűrzavaros eszmei, társadalmi és gazdasági világba fénylik bele XIII. Leó körleveleinek világossága. Együtt élt a liberalizmus emberöltőivel, végigszenvedte a forradalmak, összeesküvések dülását. Gyümölcsét látta a forradalom fájának. A keresztény államrend mindenütt felbomlott, nem élt már másutt, mint a Vatikán foglyának elméjében és szívében. Innét készült arra, hogy megint a világot átépítő erővé váljék. XIII. Leó a katolikus állam- és társadalombölcselet legkiválóbb klasszikusa, aki százados fejlődés lehetőségeit és irányát villogtatja a bomló Európa szemé elé. «Immortale Dei» (1885 november i) kezdetű körlevelében a keresztény állam belső rendjét rajzolja meg, az Egyház és állam célját, mindkettőnek jogkörét, egymáshoz való viszonyát, az Egyháznak a szellemiekben való irányítását az állammal szemben, a kettőnek összhangját. A keresztény kultúra és államrend legmélyebb megalapozása ez az enciklika, melyet tartalmilag kiegészítenek a polgári hatalom eredetéről szóló «Diuturnum illud» (1881), a «Libertás» (1888) és a «Sapientiae christianae» (1890) körlevelek. XIII. Leó nem kívánja vissza a középkort, de meg akarja győzni az emberiséget arról, hogy tévutakra jutott és csak az Egyház irányító kezének megragadásával juthat vissza a keresztény testvériségen, isteni tekintélyen alapuló békés fejlődés útjaira. Ennek feltétele a keresztény házasság, család elismerése és védelme («Arcanum divinae sapientiae», 1888), a vallásellenes társaságok – szabadkőművesség – megfékezése («Humánus genus», 1884), a keresztény erkölcsiség megőrzése («Exeunte iam», 1888), a hitélet, vallásos nevelés fejlesztése («Militantis Ecclesiae», 1897).

XIII. Leó nem pusztán siralmakat énekel a világ romjain; nem elégszik meg azzal, hogy a társadalmat romboló tévedéseket meg-

bélyegezze és az Egyház ellenségeit elítélje. A diplomata pápa, aki péterfillérekből tartja fenn a pápai trón méltóságát és a föld uralkodóit meghódító tekintélyét, mint a világ keresztényeinek atyja, megérzi az elnyomott társadalmi osztályok bajait és segítségükre siet, hogy a keresztény igazságosság elvei szerint oldják meg a tőke és munka viszonyát, hogy az evangélium alapján ne csak könyöradományt kolduljanak, hanem igazságot, munkát, kenyeret szerezzenek szervezett erővel. A «Rerum Novarum» (1891) körlevéllel a munkáskérdést fejtegeti és megindítja a munkásoknak keresztény alapon való szervezkedését, szociális politikát sürget, melynek célkitűzéseit lassankint szervezett pártok és tömegek teszik magukévá és így készítik elő a társadalom és a gazdasági rend megújódását.

A «Rerum Novarum» vitte be az evangélium kovászát a XIX. század gazdasági életébe, ez emelte ki a katolikusokat a közéletben addig elfoglalt védekező állásaikból, hogy a közjogi, pártpolitikai küzdelmek helyett erejüket a társadalom bajainak orvoslására, az osztálykülönbségek áthidalására, az igazság és szeretet alapjain épülő új világnrend megszilárdítására fordítsák. Az evangéliumot megint a szegényeknek hirdeti XIII. Leó, akinek lelkét a Perugiával szomszédos Assisi szentjének szelleme hatotta át ifjúkorától kezdve.

Az egyháztörténet egyik legkedvesebb jelenete Szent Ferenc és Szent Domonkos találkozása a római Szent Szabina-kolostor egyik cellájában. Ez a találkozás két szent összeölelkezésével fejezi ki a szívnek és észnek, a misztikának és tudománynak, a poézisnek és elméletnek összhangját a katolikus lélekben. XIII. Leó nagy lelkében is együtt zengett a Dantéért lelkesülő, költői érzelmi világ sokhúrú lantja az elmélyedt tudós, a meggyőzően és szívhezszólóan beszélő szónok, a Vatikán csillagvizsgálóján a természet titkaiba merülő kutató értelmének fényjátékával.

Ez a kifürkészhetetlenül sokoldalú ember megértette azt, hogy minden megújodásnak forrása az ész, tudomány, hit összhangjából ered. Pápaságának második évében kiadja az «Aeterni Patris» (1879) körlevelet. Már perugiai püspökkorában elrendelte szemináriumában a bölcséletnek és hittudománynak Aquinói Szent Tamás szellemében való tanítását. XIII. Leó jól látta, hogy a társadalmi, politikai, gazdasági felfordulás az észnek, az eszméknek forradalmából eredt, hogy a XIX. század egyetemes elfordulása Istentől, Egyháztól, vallástól, - a XVIII. század lelki aposztáziájának örököse. Ezért adja ki körlevélében a jelszót: vissza a modern bölcséleti nézetek örvényéből Szent Tamás világítótornyához; az ész bálványozásából az ész és hit összhangbához, a kriticizmusból a biztos igazságok vallásához; az alanyi, szubjektív igazodásból, mely a tárgyi, objektív rendet tagadva,

az ember erkölcsi énjét is kiszolgáltatja az ösztönök, kedvtelések, szenvedélyek tétova hullámlásának, a keresztény világrend objektív és abszolút pilléreihez. Az «Aeterni Patris» nem maradt elhangzó szó, – nagy alkotások követték, katolikus egyetemek támadtak nyomában, a Mercier vezetése alatt fellendülő louvaini, a domonkosrendiekre bízott svájci fribourgi, a washingtoni és a francia katolikus főiskolák, melyek a pápa programját a modern tudomány kísérleti módszerével hajtották végre és a keresztény természettudományt és bölcselet diadalmasan állították szembe a kor dekadens szellemi irányaival. Leó pápa lélekreformot akart az egész Egyházban, ezért erősítette a régi szerzeteket, a bencéseknek az Anselmianummal központot és pápai főiskolát adott; a jezsuiták, ferencesek; dominikánusok éppúgy érezték hathatós támogatását, mint Don Bosco szaleziánusai és az Isteni Ige Társasága.

A tudomány, főleg a történettudomány fellendítésére újra rendezte a vatikáni könyvtárat és levéltárakat és ezeket megnyitotta a kutatás számára. 1883-ban kiadott «Saepe numero considérantes» kezdetű levelében kifejti elhatározásának okait és hangsúlyozza, hogy az Egyháznak, pápaságnak nincs oka félni a nyilvánosságtól, nincs oka félni az igazságtól. Midőn az európai fejedelmi levéltárakat féltve őrizték, hogy adataik rejtve maradjanak, XIII. Leó szabad bejárást enged a pápai levéltárba hívőnek és hitetlennek, katolikusnak és protestánsnak egyaránt. Csak arra inti a történetírókat: «A történelem első törvénye, hogy ne merjen hamisat mondani és ne merje az igazat elhallgatni, ne férjen hozzá a részrehajlás és a pártosság gyanúja.» – XIII. Leónak köszönhető, hogy a pápai levéltárak gazdag anyagának kiaknázására és közlésére számos nemzeti kutatóintézet alakult, melyek évenként hatalmas kötetekkel gazdagítják a történelmet.

Az igazság szolgálata készítette a pápát arra, hogy a szentíráskutatásnak elveit kifejtsse «Providentissimus Deus»(1893) körlevelében. Pápaságának utolsó évtizedében, főleg francia hittudósoknál a modernizmus kezdett hódítani: az az irányzat, mely az Egyház és a modern művelődés kibékítésének ürügye alatt a keresztény kinyilatkoztatás történeti alapjait ásta alá és a Szentírás sugalmazott voltát tagadta. XIII. Leó megkezdte a harcot Loisy és társai irányával szemben. Látva kora irodalmának fertőző hatását, az egyházi Index újrászabályozásával és kiadásával sietett a hit és lelkiismeret védelmére. Megbecsülte a katolikus sajtót, munkásait többször fogadta és hozzájuk intézett beszédeivel irányította.

Prohászka írja: «XIII. Leó mindenben a nagy stílus felé hajlik s e hajlamát fölséges hivatásában teljesen kifejthette. Nincs a világon állás, nincs foglalkozás, még az imperátor méltóságát sem véve ki, mely

a nagy egyéniséget, ha képességileg megvan, imponálóbban kifejthetné, mint a pápaság ... A pápa egyénisége a Gondviselésnek külön tétele, különálló tétel.» A Gondviselésnek e «külön tételét» még jobban értékeli az, aki a történelmi múlt távlatába állíthatja bele azt a majdnem százados életet, mely úgy mered ki a maga századának forrongó, züllő, széthulló környezetéből, mint havas hegyóriások a viharfelhőkből.

III.Ince egy alapjaiban keresztény kor pápaságát képviselte ragyogón, - XIII. Leó Európa nagy hitehagyásának korában emelte fel a pápaság tekintélyét, vele az Egyházat arra a magaslatra, melyen a szellem uralkodik az anyagon, a fégyvertelen, bezárt pápa ellenséges kormányokon és uralkodókon. XIII. Leó érdeme, hogy megmentette ezt a tekintélyt azon nemzedék számára, mely rombadőlve látja a XIX. század összes bálványait. Ezeknek a bálványoknak végzetét a pápa előre látta: racionalizmusnak, materializmusnak, liberalizmusnak, szocializmusnak, demokráciának. A világhatalom összeomlott államai és trónjai közt nem marad más tekintély, mint Szent Péter katedrája.

M E R C I E R

ÍRTA

BELLER IPOLY

Le Cardinal est là! – suttogják egymás mellett elhaladva a rendjársak. Igen, a nagy bíbornok megérkezett. Tíz perc múlva ott állnak az averbodei premonstreiek a délszaki növényekkel díszített folyosón. A falon levő Van Dyck- és Verhaegen-képek áhítatosan ünnepélyes hangulata visszatükröződik az arcokon. Minden szem a «salle de cuir de Cordoue» (cordovai bőrrel bevont falú terem) ajtajára irányul, amelyen csak az imént ment be a generális apát kíséretével. Néhány pillanat múlva az ajtószárnyak ismét széttárnak és megjelenik egy magas, sovány, aszkéta arcú, széles, nyílt homlokú, átható tekintetű, bíborba öltözött főpap. A fehér tömeg földre omlik; Mercier bíbornok adja áldását Szent Norbert térdelő fiaira.

Hát ez volna Ő? . . . – tűnődöm magamban, miközben a menet áthalad a «cour d'honneur»-ön. Ez volna a nagy Mercier, akiről annyi szépet hallottam, akinek glóriás alakját álmaimban már annyiszor magam elé képzeltem, és aki az előbb oly előkelő nyugalommal emelte fejünk fölé áldást osztó kezét? A templom ajtajában megfordulunk, hogy a pontifikáns szentelt vízzel hintsen meg bennünket. Megrezdülök, amint a fénylő arca tekintek . . ., de a következő pillanatban ismét réveteg gondolataimba merülök . . ., hiszen csak a bágyadt téli verőfény táncolt egy keveset a hosszú ezüstös fűrtökön . . . Felzúg az orgona és a menet az «Eçce sacerdos magnus» diadalmas hangjai mellett vonul a szentélybe. A barokk díszítésű reneszánsz-templom ünnepi derűjét bizonyos komoly kedvességgel tölti el a sok fehér kanonoki cappa és prémgallér közé vegyülő püspöki lila. Az ősz bíboros magáras ölti a főpapi ruhákat és végzi a püspökszentelés hosszú, de annál fenségesebb szertartását. Valóban fejedelmi alak, amint ott áll trónusán. «Sacerdos magnus», akinek a Szentlélek Úristen homlokára csókolta a főpapi méltóságot. Arca átszellemül, amint isteni küldetésének tudás tában égre emeli szemét, tekintete, hangja és minden mozdulata érseki címerének jelmondátát tükrözi vissza: «Apostolus Jesu Christi». Lélekszetünket visszafojtva hallgatjuk ajkairól a liturgikus szavakat és érezzük, hogy az egyes mondatok főpapi lelke mélyéből, a krisztusi ihlet hullamaiban megfürödvé, szelíd áradatként hömpölyögnek Dánia és Izland új főpásztorának fejére. Felejthetetlen élmény, de azért mégis úgy érzem, hogy itt nem tudom az igazi nagy Merciert feltalálni; kiemelkedik, valósággal kimenekül e ragyogó színekben tobzódó pompából.

Lelkének gazdag tárházából egész külön kis világot von maga köré, amint az oltár magaslatán áll. Ez nem az ő otthona.

Két hónappal utóbb, nagycsütörtökön Malinesban jártam. A székesegyházba éppen akkor léptem be, amikor a bíboros-érsek szívének legkedvesebb szertartását, az olajszentelést végezte. Mintha a XIII. század valamelyik szent főpapját látnám földi életre kelve, amint a lélekemelő szertartást végző, Isten szíve szerinti püspököt szemlélem . . . A villámfényes ragyogás, amelyet Mauriac François lát a Rivière Jacques mesteri tollával ecsetelt Isten iránti szeretetben, ott ül a bíbornok arcán, és ez a «fulgurante clarté» teszi őt oly elragadóvá. Arca most is átszellemült, de egész lénye mégis itt marad a földön báranyai között, akikhez a mennyei Jó Pásztor küldötte, hogy szívének vonzóerejét sugározza feléjük. Ez az otthona, itt van ő «à son aise» kedves «Saint-Rombaut»-jának égbeszökő csúcsívei között. A mindenható Istennek rábízott házában a jó házigazda módjára jár-ke, gondoskodik híveinek eledeléről és éppen most készíti az értékes ajándékokat, útravalókat, szenteli egyházmegyéje számára az olajokat. Minden modulata régen elhangzott szavait ismételni látszik: «Jöjjetek e fölséges székesegyházba, jöjjetek ide tömegestől, gyűljetek itt össze, férfiak és asszonyok, a nép egyszerű fiai avagy jómódú polgárok és társadalmi előkeiőségek, jöjjetek ide, hogy a közös mennyei Atyának egyöntetű áhítattal hódoljatok. Nem fogtok innét eltávozni a nélkül, hogy az egymás iránti szorosabb felebaráti szeretetnek legalább a vágya ne ébredne fel szívetekben.»

Aki Merciert akkor látta, annak lehetetlen volt a nagycsütörtöki varázs alól kivonnia magát, mert érezte, hogy az ő közvetítésével a nagycsütörtök szeretet-misztériuma erősekké teszi a gyengéket, merészékké a gyávákat, szabadokká a rabszolgákat, előkelökké a hitvány semmiségeket, tisztákká a beszennyezetteket, irgalmasokká a kegyetlen szívűeket. És midőn feltárja a szegényes emberi gög nyomorúságát, ugyanakkor bizonyóságot tesz a hősi alázatosság mindenhatósága mellett. Ez a Mauriac lelkéből kicsillanó «mystère d'amour du Jeudi-Saint» ott égett Malines bíboros-érsekének, Belgium nagy primásának szemében is, ezt a nagycsütörtöki szeretet-misztériumot árasztotta mindazok lelkébe, akik közelébe kerültek. Ez a szeretet-misztérium tette őt szellemóriássá.

1851 november 22-én Croquet Barbe, «la sainte Madame Barbe», ahogy őt Braine l'Alleud-ben neveztek, ötödik gyermekével ajándékozta meg férjét, a francia ősoktól származó Mercier Paul-Léon festőművészt. A kis Mercier Désiré- Joseph a Waterlooi oroszlán árnyékában játszadozott azon a földön, ahol 1815-ben Wellington csapatai állottak. Szülőfalujában sokat hallott öreg szemtanuktól a nagy napóleoni csatá-

ról. Az édesanya finom érzékkel látta el nevelői hivatását, midőn az erkölcsi és szellemi képességeket a fizikai fejlődéssel fokozatos harmóniában tartotta. E valóban keresztény nevelésről félszázaddal később a hálás fiú, mint újonnan kinevezett bíboros, megható elismeréssel nyilatkozott Rómában: «Isten után forrón szeretett anyámnak, kinek emlékét fiúi tisztelettel őrzöm szívemben, köszönhetem keresztény nevelésemet és valószínűleg a papi és apostoli életre való hivatásomat is.» – Főleg anyai nagybátyja, a hittérítő Mgr. Croquet, aki a rézbőruektől a «Saint de TORégon» nevet kapta, volt még a kis Mercier lelkére döntő befolyással. Papanak megy, hogy apostol lehessen.

A kis vallon fiú Malinesba, a flamand városba kerül. A Saint-Rombaut kollégiumban szívja magába azokat az értékeket, amelyeket később oly hálás szívvel emleget: «Az itt kapott nevelésnek köszön» hetem mindazt, amit elértem. Mély tisztelettel emlékszem Robert tanárra, aki megtanított engedelmeskedni; La Forcera, aki megtanított dolgozni és akarni; Pieraertsra, aki megtanított merni.» Engedelmeskedni, dolgozni és akarni, merni. Ezeket tanulja már kis diák korában és ezek lesznek a rugók, amelyek hatalmas ívelésű pályáján csodálatos egyéniségét állandó feszültségben tartják. Vakációi alkalmával nagy szeretettel jár el összejövetelekre, amelyeken munkások és munkaadók, öregek és fiatalok, egyháziak és világiak testvéri együttérzésben szórakoznak. A társadalmi összetartó erőnek ez az ékesen szóló leckéje, amelyet itt, a nép iskolájában kapott, mély benyomást gyakorol szociális gondolkodásának kialakulására. Filozófiai tanulmányai után a teológiát is Malinesban kezdi el, de már 1873-ban a louvaini egyetemre kerül, mint a «College du Pape Adrien VI. alkormányzója. 1874-ben Cattani brüsszeli apostoli nuncius házi kápolnájában pappá szenteli. Másnap mint újmiséis éneklő a húsvéti alleluját.

Bourget Paul mondja: «Ha híres embert akarunk tanulmányozni, ne életpályája végét tekintsük, amikor mindenki úgy gondolkozik, mint ő, hanem lássuk őt a kezdetben, amikor ő nem úgy gondolkozik, mint mindenki.» Az ifjú Mercier abbé lelkéből már ekkor hatalmas arányokban kezdenek kibontakozni azok a képességek, amelyek őt oly magasra emelik korának emberei fölé. Kezd «nem úgy gondolkozni, mint mindenki» és ilyen lelkülettel kerül vissza Louvainbe tanulmányai folytatására.

Goyau Georges hű képet fest arról a bizonytalan kapkodásról, amely a XIX. század közepe táján a louvaini filozófiai tanszéken uralkodott. Ubaghs tanár aggódva látta a racionalizmusnak a hit elleni támadásait és örömmel üdvözölte Lamennais-t, Bonald-t, Bautain-t, akik a hagyományban látták az erkölcsi és metafizikai igazságok egyedüli forrását. Rómának azonban ez nem tetszett és a racionalizmus

veszélyeivel mitsem törődve, nemes gesztussal megvédte az emberi ész jogait a tradicionalizmussal szemben. Ubaghs professzor ekkor valami átmeneti rendszert próbált kidolgozni, de Róma a jóhiszeműleg fel» ajánlott fegyvert 1864-ben kiadott kárhóztató nyilatkozatával kettétörte. E lesújtó hangulatban valami bizonytalan eklektikus spiritualista tan fejlődött ki, amely az ifjú Mercier abbét nem elégítette ki. A pozitívizmus elleni vitájában már nemcsak a transzcendentális ismeretek szükségességét hirdeti, hanem alapos metafizikai rendszer kidolgozását is sürgeti. 1877-ben ragyogó sikerrel szerzi meg a licenciátust és louvaini munkakörét megtartva, Malinesba kerül filozófia-tanárnak. Nehéz feladat hárul rá: két városban kell egyszerre működnie, de engedelmessékedik. Erős akarattal fog neki a munkának. Új fénysugarakat csillogtat meg ámuló kispapjai előtt, bátran hirdeti a skolasztikus filozófiában rejlő örök értékeket. Ugyanekkor Louvainben egyetemi hallgatóit az isteni Mester tanításának fényétől áthatott meggyőződések, «les convictions lumineuses» keresésére buzdítja. Gibbons bíbornok a Szentírás ismeretén kívül csupán az «emberismeretet» mondja fontosnak. Mercier is a Lavisse Ernest-féle univerzális emberi hivatást, «la profession d'homme»-ot helyezi az ügyvédi, mérnöki, orvosi és más hasonló foglalkozást jelentő pálya fölé. «Cseréljétek ki gondolataitokat, beszéljétek meg közösen tanulmányaitokat, a különféle tudományos módszereket: így kerülhetitek el az 'egyetlen' tanulmány és az 'egyetlen' hivatás veszedelmét.»

1879-ben megjelent az «Aeterni Patris» pápai körlevél. XIII. Leó Szent Péter trónjának magaslatáról hangoztatta a katolikus filozófiai megújulás szükségességét. A nagy pápa Szent Tamás lángoló szelleméből gyújtott fáklyát a bizonytalan rendszerek zűrzavarában és kereste a fáklyahordozókat. 1882-ben a belga püspöki kar megbízásából Mercier abbé ihletett lélekkel vállalkozott a nagy feladatra. Szívének már régen kedves volt a gondolat, hogy a XIX. század tévelygő eszméit a XIII. század homályából előcsillanó skolasztikus filozófia fényénél terelje vissza az Egyházhoz és pedig úgy, hogy e valóban katolikus bölcsélet «mater studiorum»-ként simogassa, tartsa össze egy áldó kéz felsőbb irányítása alatt az összes profán tudományokat is. Még ugyanazon évben kanonoki címet kapott és a még nem egészen harmincegyéves Mercier kanonok elszánt léptekkel sietett Rómába, hogy elgondolásait az agg pápa reformterveivel összhangba hozza. Részletes programot dolgozott ki, amely szerint a tények megfigyelésében fontos szerepet kell adni a tudományos kutatás legújabb módszereinek a Szent Tamás-féle alapelvek felragyogtatására.

A szigorú pápa elfogadta az ifjú belga tanár tervzetét és különös megértést tanúsított azon elgondolás iránt, hogy az előadás nyelve a hagyományos egyházi latin helyett a francia legyen. Mercier ugyanis

azt akarta, hogy a megújulás eszméit hirdető neo-skolasztikus előadásokat bármely fakultás hallgatója látogathassa. Nagy siker volt ez, mert XIII. Leó igényei, rendkívüli zsenialitásának tüzeiből mindig kiforrva mégcsak látszólagos ellentmondást se tűrően pattantak ki. Mercier a pápa szándékának csak szellemével, nem pedig szolgálattelkü, betűszerinti értelmezésével tért vissza hazájába. E szellemnek a tanításban való megjelenítésével Maurras Charles-t is bámolatba ejtette, aki mélységes hódolattal adózik a «perennis philosophia mennyei magaslatból, emelkedettebb világnézetből felénk kiáltó tolmácsának és harcosának». Ennek az «örökértékű» bölcséletnek szolgálatáról írja még Maurras: «A sok csodát ígérő, zűrzavaros filozófiai rendszer útvesztőjében annyi divatos eszme csillogott már tarka színeivel csupán azért, hogy helytelen gondolatokat adjon és hamis meglátásokban ringasson. Pedig az lett volna e rendszerek hivatása, hogy a dolgok lényegét megvilágító fehér fényt áraszák. Mercier azonban olyan igazságokra tanít meg bennünket, amelyek megnyitják számunkra a valóság mélyére való hatolás útját.»

A lelkes ifjú tanár számolt azzal a körülménnyel, hogy vajmi nehéz lenne a XIX. század hallgatóival a XIII. század nehézkes köntösében megjelenő eszméket megértetni. Elhatározta tehát, hogy elgondolásait összhangba hozza a kor divatos szellemével és a tudományok akkori előrehaladottságával. Behatóan tanulmányozta a modern filozófusok rendszereit; főleg Mill Stuart és Comte Auguste elméleteivel foglalkozott sokat. A tudományos kutatásnak módszereit is alaposan meg akarta ismerni és szorgalmasan eljárta a kor nagy tudósainak előadásaira. Mercier doktor beül az egyetemi hallgatók soraiba és figyeli a profán tudományok, főleg a történelem, a nyelvészet, a fiziológia, a kémia és a matematika fejlődését. Alapos logikai felkészültsége folytán hamar észreveszi a komoly filozófiai szellem hiányát; rögtön látja, hová kell az örökértékű thomista alapelvek csiráit beültetni, hogy a XIII. század szellemének modern talajba gyökereztetett fája a neo-skolasztikus eszmék csodálatos gyümölcseit megteremje. A tizenkétéves Jézus a templomban hallgatta az írástudókat és miután kérdéseivel zavarba hozta őket, megtanította őket a mennyei igazságokra. Mercier doktor az Egyház emlőin táplálkozva sokat szívott magába ennek a gyermek Jézusnak bölcseségéből, hiszen ugyanez a Jézus a feszületen megelégedve nyilvánította elismerését Szent Tamásnak, az Egyház hivatalos bölcselőjének, akinek szent tüze ott égett az ifjú tanár lelkében. És ez az ifjú tanár, midőn a Charcot-k, Van Gehuchtenek, Henry Louis-k, Mansion Paul-ok, Van Beneden-ek és Carnoy-k előadását hallgatja, figyelmezteti tanárait arra, hogy mennyire elégtelének, hiányosak megállapításaik, és azután saját útjukon, saját módszerükkel vezeti őket problémáiknak a thomista filozófia szerint való megoldására.

Szent Tamás «Summá»-ját modern fővel gondolja át újra; ugye szólván minden egyes tételből kortársai szellemi igényeihez alkalmazkodó neo-skolasztikus tételt alkot és a skolasztikus terminológia megértéséhez külön lexikont szerkeszt. Kilenc teljes egyetemi előadás-sorozatot dolgoz ki a legalaposabb részletességgel és egy középiskolai tankönyvet is ír. Eletében kiadott 76, többé-kevésbé terjedelmes filozófiai munkája, melyek közül igen sokat angol, lengyel, német, olasz, portugál és spanyol nyelvre is lefordítottak, mind telve van életerővel és aktualitással. A legkülönbözőbb problémákkal foglalkozik: a dogmatikus tételeket és a legszerteágazóbb tudományos kérdéseket egyforma merészséggel, szinte fanatikus hévvel kezeli. Gyermeki alázattal, a mélységes hit fegyvereivel felvértezve beszél az Istenről, bizonyítja létét, kutatja lényegét; végighalad a filozófia összes ágazatain; tárgyalja a régi és a modern filozófusokat, Taine-t, Spencert, Kantot, Ribot-t, Mill Stuartot és sok más szellemi nagyságot; hivatkozik Platonra, Descartes-ra, Leibnizre, Fichtére, Hegelre, Wundtra; Aristoteles, Dornet de Vosges, Comte, Bonald, Gratry, Blondel, Bergson, Renouvier egyaránt tollára kerülnek; általános képet ad a modern tudományoknak a thomista filozófiához való viszonyáról; a pozitivizmust bírálgatva csodálja a matematikai igazságok szükségszerűségét; a gondolat szempontjából vizsgálja az energia megmaradásának elvét; lelkesedik a nemzetközi katolikus kongresszusokért; finom érzéket árul el Dante költészete iránt; ír a beszédéről; érvel, vitatkozik, harcol; és mindezt azért, hogy a problémák megoldását pápi lelkületéből a skolasztikus elvek alapján adva, az Egyház hivatalos bölcséletének örök értékét bebizonyítsa. Előadása nem volt valami választékos és ékesenszóló; nem a nyelvbéli finomságokat kereste, hanem inkább a valóságot ragyogtatta. «Il était le maître des réalités lumineuses» – mondja róla Dubly Henry. E «fénylő valóságok» vonzották hallgatóit, akik bámulva tapasztalták a professzor meglepő jártasságát a tudományok minden ágában; ki-ki a saját nyelvén, saját szaktárgyának nyelvezetén hallotta őt szólni, amikor a középkor homályából új életre kelt gondolatokat a modern problémák keretébe állította.

Rendkívüli érdemei elismerésül Mercier harmincötéves korában már pápai prelátusi rangot kapott. A Szentatya segítségével otthont biztosított a szépen induló neo-skolasztikus tanfolyamoknak és 1882-ben hét növendékkel megalapította az «Institut supérieur de philosophie»-val kapcsolatos «Séminaire Léon XIII»-t. Az új filozófiai intézet programja egyszerű és világos: «megtermékenyíteni a filozófiát a tudomány által és felemelni a tudományt a filozófiához.» Ezért mondja Eucken Rudolf a louvaini intézetet a mai thomizmus tudományos központjának («das wissenschaftliche Zentrum des heutigen Thomis-

mus») és működésében a protestáns gondolat uralmának legnagyobb veszedelmét látja.

Misem természetesebb, mint az, hogy Mercier programjának megvalósításában Szent Tamás és Nagy Albert nyomdokain haladt, akik a helyes tekintélytisztelést, a szükséges alárendeltséget értékelték, de tiltakoztak az atavisztikus ideológiából táplálkozó ferde tekintélyelv ellen és csodálatos intellektuális merészségük csak a tudományos felkészültségben talált megnyugvást. Mercier – mint Daudet Léon írja – megteremtette Louvainben «a katolikus, a civilizált, a thomista metafizika fellegvárát a kanti, a fichtei, a hegeli lutheránus metafizikával szemben» és e fellegvárban fiatal munkatársaival sorra vette a középkor doktrínáiból hátramaradt problémákat, de a megoldásokat már a modern tudományos kutatásokkal való megegyezés szerint erősítette meg vagy módosította. Sokan nem jó szemmel nézték a nagy megújodást, a «fiatal óriások» munkáját és midőn rágalommal sikerült Rómát Louvain elleni rendszabályokra bírniok, siettek, a Szentszék nevével visszaélve, átkaikat reájuk szórni. Szerencsére a pápa személyes értesítéseket szerzett és a méregkeverek megszegyenülve jöttek rá, hogy nem sikerült válaszfalat állítaniok a Szentatya és az Egyház valóban hú fiaik közé. Mercier fényes diadalt aratott ellenfelei fölött, tovább haladt, harcolt, ragyogó sikereket ért el és a legszebb elégtételt akkor kapta, amikor X. Pius pápa 1000-ban Malines érseki székére emelte és egy évre rá a bíborral tüntette ki.

Az újonnan kinevezett érsek a katolikus filozófiai megújodás művét oly szilárd alapokra helyezte, hogy az minden zökkenő nélkül él és virul tovább a tőle kapott erők hatása alatt. A valóban nagy kezdeményezőknek éppen ez a legfőbb ismertetőjelük, hogy alkotásaik nem inognak meg még akkor sem, amikor ők személyileg kikapcsolódnak; szellemük adja továbbra is az éltető erőt.

Az egyetemen elhangzott beszédekre adott válaszában Mercier őszinte alázatossága megkapó egyszerűségével bilincseli le hallgatóit: «Isten engem olyannak ismer, amilyen vagyok, hibáimmal és képességeimmel együtt. Irgalmassága folytán úgy választott, amilyen vagyok. Ő meg is fog segíteni. Nem akarok élőködni a múlt érzelmi világán, amely már nincs, sem pedig ábrándos terveket szőni a jövőt illetőleg, amely még nincs. Az ember kötelessége egy pontra sűrűsödik össze: tegyük mindig azt, amit a jelen pillanat tőlünk kíván.» Ez az «action du moment présent» teljes mértékben megvalósult Mercier életében: élt benne már az iskola padjaiban, nagy gondolatokat termelt ki lelkéből egyetemi éveit alatt, a neo-skolaszticizmus rendületlen harcosává tette, és ez jut érvényre érseki működésében is egészen haláltusája kezdetéig, amikor azt mondja: «Most már nincs más tennivaló, mint várni.»

Akik ismerték, látták, hogy átérezte jelmondatának ránehezedő-súlyát: «Apostolus Jesu Christi.» Isten segedelmével, a folytonos «action du moment présent» révén ezt az apostoli hivatását meg is valósította. Az a meggyőződéses lendület, amellyel diadalra vitte XIII. Leó nagy elgondolásait, tovább fűtötte akkor is, amikor X. Pius terveinek szolgálatába szegődött: «Restaurare omnia in Christo.» Érseki trónjához vonzotta a hatalmasokat és bíborával elment a legszegényebb kunyhókba is, hogy mindeneket megújítson Krisztusban. Az oltár magaslátáról ihletett, a szószekről oktatott és a társadalmi élet legkülönbözőbb megnyilvánulásaiban való szereplésével nevelt. Az egyéniségéből kisugárzó erő gyűjtőlag hatott mások akarására. «Il possédait le talent d'électriser les volontés» – írja Caeymaex kanonok.

X. Pius pápa aggódva figyelte, hogy a templomi zene mennyire színháziassá válik, és elhatározta, hogy a liturgikus énekeket visszahelyezi az őket megillető helyre. Mercier bíbornok apostoli lelkülete engedelmes hódolattal sietett az 1008-ban kiadott Motu proprio rendeleteinek végrehajtására. Értékelte az ősi gregorián dallamokból előcsillanó kincseket és meggyőző erővel buzdította híveit, hogy az Egyház hivatalos énekével szorosabban kapcsolódjanak bele a liturgia misztikus szépségeibe. Nagy megértést mutatott azonban a modern kor művészei iránt is, főleg azok iránt, akiket a liturgia szelleme csodás alkotásokra ihletett. «Ti, művészek, megnemesítitek embertársaitok szívének vágyait. Néha nagyobb sikert értek el, mint az egyházi szónoklat mestere és így a közerkölcsiség szent ügyének bajnokai vagytok.» Megkívánta a művésztől, hogy a Szent Tamás-féle alapelvnek eleget tegyen: «a lelket Istenhez emelve segítse az imádkozásban». Egyik beszédében hangsúlyozta, hogy «l'art est le souvenir de la présence de Dieu» és e szavakat így magyarázta: «A művésztét annál inkább ihleti a lelket, minél erősebb benne az Isten jelenlétére való gondolás, minél élénkebb, égőbb és szeretettel teljesebb benne az isteninek a megérezése.»

Imádságos, szigorú élete az Isten közelségében telt el és lelke olyan volt, mint valami rádió-adóállomás, amelynek energiáját éppen ez az istenközelség alkotta. Ez az állandó istenközelség sugározta a krisztusi gondolatoknak azt a kincses özönét, amely ott sziporkázik, perzsel, éget, új életre kelt pasztorális műveiben. Elsősorban a közvetítő állomásokhoz, papjaihoz szól. Messze kiható sikerét mutatja az is, hogy kispapjaihoz intézett beszédeit, valamint papjainak tartott lelkigyakorlatait a magyarokon kívül még öt nyelvre lefordították. Több ízben tartott egymásután következő papi csoportoknak hat hétig egyfolytában lelkigyakorlatokat. Híveivel is fenntartotta a közvetlen érintkezést és nem egyszer vitte a szegények viskójába a vallás vigaszát, a haldoklók Szentségét. A modern társadalmi életnek nem volt olyan problémája, amelyre ki ne terjedt volna figyelme. Igen sokat foglal-

kozott a munkáskérdéssel. A töke létjogosultságát csak annyiban ismerte el, amennyiben a termelési lehetőségek fejlesztésével a munkásság jólétét mozdítja elő. Szociális kongresszusokat hívott össze, de kisebb munkásgyűlésekre is mindig nagy szeretettel járt el. Az ő érdeme, hogy Belgiumban a katolikus ifjúmunkásság hatalmas szervezetet tömörített.

A nagy amerikai püspökök, az Irelandok, a Gibbonsok példájára, főpapi méltóságáról egy percre sem feledkezve meg, közvetlenül, szinte otthonosan vett részt Mercier hívei és polgártársai életében; velük örült, velük sírt, velük építette a jövőt.

E valóban atyai lelkület szinte földöntúli erővel nyilvánul meg a világháború véres zivatarában, amikor a kegyetlenül megkínzott flamand és vallon nép mint valami világító toronyra néz fel bíborosára, «a nemzet lelkiismeretére». A csendesen sírdogáló fájdalom könnyeit nem egyszer törli le az érseki trónról suttogó szó, és ha a zokogó kétségbeesés hevesebb kitérései már a fuldokló jajszavát hallatják, a «grand Cardinal» fülükbe zengi a «hazaszeretet és kitartás» szózatát. A szunynyadó energiák felébrednek; érzi Belgium, hogy van valaki, aki az Istentől és királytól rábízott örökséget oltalmazza. A Malinesből jövő szóra a világ lelkiismerete is felébred. A porosz gőg toporzékol tajtékzó dühében, de a brutalitásnak minden rohama megtörik az érseki palota kapuján, amely mögött a jog és igazság fegyvereivel felvértezten áll a «jog és igazság megtestesülése». Hiába tiltja el von Bissing az autóhasználatától, az ősz bíbornok 14 kilométert gyalogol a brüsszeli villamos végállomásáig, hogy a nemzeti ünnepen a fővárosban mondhasson misét. Hiába fenyegeti meg várfogsággal von Falkenhausen, Mercier, «a nagy Igazságos, le grand Juste» lankadatlan erővel buzdít, de nem a harcra, hanem a feltámadást méhében rejtő Krisztus-kálvária csodás misztériumának megértésére, míg a testvérek «odaát» kivívják a diadalt. A puskaropogás és ágyúdörgés rémítő zsvájában, a kétségbeesés és halálhörgés dermesztő zajában az örök meglátások ihletével egy percre sem szűnik meg gondolni hazája felszabadulására. A győzelem után a király, a királyné és kétszáz ezer belga előtt fényes hálaadó szertartás keretében ajánlja nemzetét Jézus Szent Szívének.

A háború utáni években tovább harcol az erkölcsi föllendülésért. Szellemi képességeit az Istenanya kultuszának kiterjesztésére adja. «Az ellentmondások zürzavarában», a flamand-vallon vitában könyörögve emeli fel békéltető szavát. Krisztusi lélekkel siet a sorsüldözött nemzetek fiainak felsegítésére. Sok-sok ezer magyar gyermek Mercier bíborosnak köszönhet a belgák páratlan vendégszeretetét. Ezt az ügyet egészen magáévá tette és egyik levelében a magyar gyermekakció terjesztésére vonatkozólag ezt írta: «. . . hálás leszek mindazoknak, akik

önnek e törekvésében segítségére sietnek . . . » Magyarországra több» szőr adta áldását és a szocialista «Le peuple» támadásaival szemben nyíltan pártfogásába vette «a háború áldozatai közt legszerencsétlenebb magyar népet». Aranymiséje alkalmával nemcsak a belga király fejezte ki személyesen népei háláját, hanem úgyszólván az egész világ hódolt a nagy bíbornok előtt, de ő alig várta az ünnepek végét és sietett szülőföldjére a kis facipős gyermekek közé, majd pedig kispapjaival ment kirándulásra teherautón. Ekkor jegyezte meg egyik szeminarista: «Kicsinnyé teszi önmagát, hogy el ne riassa magától a szerényeket.» Apostoli lelkületét mutatják azok a tárgyalások, – a híres «conversations de Malines», – amelyeket az ő elnöklete alatt Lord Halifax és Portai abbé vezettek az anglikánoknak az Egyházba való visszatérési lehetőségeiről. Halálos ágyán is forró öleléssel fogadta a nemes lordot, püspöki gyűrűjét neki hagyományozta és levelet küldött Canterbury anglikán érsekének, amelyben a tárgyalások folytatására kérte. Ez volt utolsó kívánsága. Másnap, 1926 január 23-án, a modern főpapi eszménykép ragyogó megismerősítője utolsó csókot lehelt a feszületre. Akik őt a halál fenséges mozdulatlanságában látták, de Maistre gróf e szavaira gondoltak: «0, szenteknek arca, édes és duzzadó ajkak, melyek hozzászoktatok az Isten nevének magasztalásához és Fia keresztjének csokolásához, jóságos tekintet, amefy a legszegényebb teremtményben is a testvért látod, örökkévalóság szemléletében megöszült hajfűrtök, léleknek megszentelt színei, melyek az öregségben és a halálban tündököltök, boldog, aki titeket látott! Még boldogabb az, aki titeket megértett és átszellemült vonásaitokról a bölcsesség és halhatatlanság tanítását olvasta le!»

Borromei Szent Károly egyik régi életrajzírója, Gabourd, következőképpen jellemzi Milánó szent és nagy érsekét: «Hatalma a szeres tet, hódítása a lelkek birodalma, hírneve az erény.» E szavak tökéletesen ráillenek Mercier bíbornok rendkívüli egyéniségére is. Olyan ember volt, aki díszére vált az emberi méltóságnak. Megvolt benne minden, ami széppé teszi az embert: bátorság a jog szolgálatában, gondolat az igazság felragyogtatására, cselekvés a jó megvalósítására és egész lélek az Isten szolgálatában. E teljes embervoltának a nemzeti és világnézeti korlátokon túl is átütő ereje váltotta ki azt a tiszteletet, amely számos alkalommal ragyogó példákban nyilvánult meg. Halála» kor még a német sajtó sem tudja megtagadni az elismerés pálmáját és a belga szocialisták gyűlölködő' lapja is megilletődötten áll meg «a tegnapi ellenfél sírja előtt és hódolattal hajol meg szigorú élete, nemes példája és jellemének erkölcsi nagysága előtt».

Mercier bíborosnak ez az emberi nagysága, egyéniségének az egész világra kiható varázsa papi és apostoli hivatásának benső átélé-

sében gyökerezett. Pap volt ő mindenekelőtt, Jézus Szíve szerinti pap. Lelki életének páratlan egyszerűségére halálos ágyán elejtett szavai világítottak rá legjobban. Látva, hogy mennyit aggódnak érte, arra gondol, hogy még szívesen dolgoznék néhány évig Isten dicsőségére, de egyszerre csak, mintha öntudatra ébredne, hirtelen felkiált: «Nem, nem, nem akarom bensőmet megzavarni.» Igen, az ő áldásos, folytonos «action du moment présent»-ja nem engedte meg a tervezgetést. Ez a «je ne veux pas compliquer mon intérieur» árasztotta egész harmonikus megjelenéséből azt a csodálatos derűt, amely állandóan sugárzott arcáról. Nála a gondolat ellenállhatatlanul cselekedetté változott és ez a cselekedet az övéit egyformán szerető lélekből táplálkozott. Az uralgókat, akik egymásután jöttek hozzá tisztelegni, bíbornoki méltóságának tudatában, fejedelmi előkelőséggel fogadta, de legegyszerűbb látogatóját is olyan kimondhatatlan szívjósággal halmozta el, hogy nála mindenki legkedvesebb vendégként érezhette magát. A megszálló csapatok kormányzóját mindig állva fogadta, hogy ne kelljen leültetnie, de a szegény kis német hadnagyot, akit imádkozni látott a templomban, asztalánál vendégül látta. A fényes szertartásokon és ünnepeken ragyogó pompában jelent meg, de szegényes szalmazsákon aludt és a kemény padlón térdelve órák hosszat elmélkedett. Nem merült el a múlt érzelmi világában, hanem bátran szemébe nézett a jövőt előkészítő jelen realitásának. Mindig a szerint járt el, amint a jelen pilsanat kívánta tőle. Tevékenységének ez az állandó jelenje tükrözte vissza lelkén az Isten képét és hasonlatosságát és ez tette oly lebilincselővé mindazok előtt, akik ismerték.

És e csodálatos egyéniség hatalma valóban a szeretet volt, amellyel a lelkek birodalmát meghódította. Imádságos lelkülete csordulásig szívtá magát tele az Isteni Szív bőségéből, és ez a túlaradó szeretet szelíd hulkámokban hömpölygött szét ajkairól, tetteiből azok felé, akik őt hallgatták, akik jóságát élvezték. Hangja a szentély misztikus homályából tört elő és mégis mintha a dogmák szigorú köntösét levetette volna, úgy simogatta, csalogatta magához az Egyház kebelén kívül tévelygőket is, akik, ha megismerték, boldogan fogadták tőle vállakra a Krisztus édes igáját. Gyakran emlegette Pascal e gondolatát: «Valamennyi test, az égboltozat, a csillagok, a föld és országai nem érnek fel a legcsekélyebb szellemmel, mert ez ismeri mindezeket és ismeri önmagát, viszont a testek semmit sem ismernek. Minden test és minden szellem, valamint összes teljesítményük együttvéve nem ér fel a szeretet legkisebb cselekedetével.» A szeretet sugalmazó ereje irányította egész működését. Sokan nem tudták megérteni a háború alatti viselkedését és németgyűlölettel vádolták. Tagadhatatlan, hogy a megszálló csapatoknak sok kellemetlenséget okozott azzal, hogy a hadsereggel együtt elűzött király

helyett meggyötört népe érdekében állandóan síkra szállt, de maga von der Lancken báró 1917 október 17-én a brüsszeli német katonai kormányzóság és a berlini kormány nevében csodálattal adózott «a megszállott Belgium megtestesítőjének és engedelmes hódolattal tisztelt főpásztorának». Elismerte, hogy tetteit sohasem a gyűlölet, hanem mindig elárvult nemzete iránti «bátor szeretete» irányította.

A fegyverszünet megkötése után malinesi palotájában a legszívesebben fogadta a volt ellenség búcsúlátogatását. Kezet fogott vele és leültette. Von der Lanckennek ez feltűnt és célzást tett az előző rideg, állva folytatott tárgyalásokra. A nagy főpap hangjában a nemes önérzetet a krisztusi szeretet melegsége hatotta át, midőn így válaszolt: «Tegnap ön még a megszálló ellenség volt, aki előtt nem hajoltam meg, de ma az ön személyében a legyőzött ellenfél van itt, akit vendégként tisztelek.» Mennyivel más volna most a világ képe, ha ez a hang érvényesült volna a béketárgyalásokon. Nem csoda, hogy a világproblémákat a krisztusi megoldások szemszögéből néző szentéletű főpásztor hamarosan családokról beszélt pásztorlevelében. Benne a francia szellem emelkedettségét, józan igazságszeretetét nem vakította el a szabadkőműves önteltség, melyet csak a féktelen kapzsiság múlt felül. Mennyivel más lett volna a népek megbékélése, ha az ő szelleme lebegett volna azokban a termekben, ahol milliók számára kovácsoltak össze kegyetlen jármokat. Herriot egy alkalommal az ő emlékét idézve csillapította le a francia parlament nagy viharát, de, fájdalom, az az «erkölcsi szépség, amelynek fénye messze túlragyogott hazája határain», nem juthatott be annak idején oda, ahová az emberiség álprófétái Lucifert helyezték ajtónállónak.

A nagy katolikus megújhódásról Maritain Jacques a következőket írja: «Az Egyházban a XIX. század közepe óta lendületes mozgalom sodorja a lelkeket a Szent Szív és az Istenanya felé, a filozófia és Szent Tamás teológiája nagy megújuláson ment keresztül, visszatértek templomainkba a liturgia szépségei és a lelki életbe a helyes elvek. A szellemi életben kialakult egy kicsiny, de valóban értékes csoport, amely az igazság szolgálatába állította erőit, hogy igazi rendet teremtsen a politikai és szociális életben.» Aki hallgatta valaha Maritain előadásait, tudhatja, hogy a nagy konvertita elsősorban is Mercier bíbornokra gondolt, aki a «kicsiny, de valóban értékes csoportban» a legelőkelőbb helyet foglalta el. Életét bátran mondhatjuk hősi életnek és nyugodt szívvel állíthatjuk, hogy Mercier bíbornok a jelenkor egyik legkimagaslóbb alakja volt.

P R O H Á S Z K A

ÍRTA
KÜHÁR FLÓRIS

A római Campagnát keresztül-kasul szelik a vízvezetékek hosszú, Aívekre tagolt vonalai, melyek messze környék hegyeinek tavaiból és forrásaiból viszik az örök városba az üdítő és éltető vizet. Az «aquaeductus» éppúgy hozzátartozik a Campagna képéhez, mint a római sírok, mauzóleumok, pineák árnyékába rejtőző tanyai házak és mint magának a városnak képéhez a szökőkutak. Alig van tér, melyen egy vagy több fontána ne állana. És micsoda szökőkutak! A művészet annyi leleménnyel dolgozta ki azokat a tritonokat, najászokat, nimfákat, sziréneket, vízi isteneket és istennőket már a római kor óta, – és ez a pazar változatosság most se fogy ki, – hogy ezek a fontánák nemcsak a belőlük elevenen szökdelő, hullámozó, párázó vízsugárral üdítik a sirokkótól tikkadt polgárt és utast, hanem üdítően hatnak a víz-sugarat kilövelő, vele játszó, benne mosdó, fürdő márvány- és bronzszobrok is. Ahogy a víz él benne a vezetékben, midőn hegyi útvjáról rejtve megérkezik a város tereire, hogy magasba szökjék, – úgy él, örvend, játszik és mulat a fontánák márványtestű népe, mikor szivárványt borít rája a vízsugáron szétbomló napfény. Az örök város messze hegyekből kapja az éltető elemet. Amikor az ember azt a sok víz» vezetékét látja a Campagnán, ősieket és újakat, azt gondolhatja, hogy nemcsak Róma felé visz az útjuk, hanem megfordítva: Rómából kifelé vonulnak. Igaz, ez csak képzelődés, ha a vízvezetésekre vonatkoztatjuk; de valóság, ha azokra a vezetésekre gondolunk, melyek a szellem, művelődés, hit és élet vizeit viszik szét a hét halom városából túl hegyeken és tengereken, a kerek föld, az «orbis» sarkaira, az «Urbs»-ből.

Prohászka Ottokár élete, jelleme, szelleme ilyen vezetése a római lélek élő, éltető, üdítő vizeinek a Tiberis mellől, még inkább a katakombák, bazilikák, barokk dómok, eget másoló kupolák világából a Duna mentére.

Ideje azonban már, hogy elhagyjuk a képes beszédet és Prohászka klasszikusan szép arcéléről befelé nézzünk abba a bensőségbe, mely úgy vonult meg homlokának hatalmas bolthajlása mögött, hogy onnét sugározzék szét sosem gyengülő szemeknek gyermekien tiszta fénybogarából, nemesvágású ajkainak forrásából, mindig munkás kezének sok-sok írásából, egész lényének a magasabb, isteni embert árasztó légtöréből, mint az «aquaeductus virginis», a «szűz forrásának» tiszta,

átlátszó vize a vezeték kövei mögött. Mert Prohászkat Róma adta hazánknak és Prohászka az ősi és mindig megújuló, mindig éltető római kereszténység szökőkútját nyitotta meg a karsztossá vált vagy fűtóhomokká bomlott magyar lélektalajon.

Az embernek más a családfája, mint a szellemnek. A vér- és fajkultusz mai örületében érdekes megállapítani, hogy Széchenyi óta a legnagyobb magyar, a «hungarizmus», a magyarvédelem vérzősívű apostola, a magyar irodalomnak és nyelvnek századok óta egyik legkiválóbb művésze cseh-német-apatól és német származású anyától született 1858 október 10-én. A magyar nyelvet losonci diák-korában tanulta meg, hogy ajkáról, mint Szent Istvánt sirató, Szűzanyát dicsérő, Krisztusért epedő, mennyekbe lendülő ősi magyar melódiák sokhúrú hangszere szóljon, sirjon, daloljon – új magyar énekeket. Prohászka lelke azonban Rómában született, a Germanicum, a Gergely-egyetem levegőjén, a jezsuita lélektermő nevelői hagyományok: elmélkedés, lelkiyakorlatok, adoráció, «examen particulare» és «generale», a hét éves bölcséleti és hittudományi képzés újjáalakító, életirányt, jellemet, akaratszilárdságot és világnézetet adó acélfürdőjén, az 1875-82. évek» ben. Itt alakul ki az a Prohászka, aki lelkinaplójának első bejegyzésével önmagára tekint, saját érzékenységére, gyengeségeire, zárkózottságára, megadva mintegy lélekstruktúrájának felső fodrozását. Viszont második bejegyzése ez: «fen kész vagyok mindenre Istenért. Odaadom, ha kell, életemet. Ha pedig ez az elhatározásom őszinte, akkor minden más mellékes és könnyű. Tehát Istennek tetszeni: ez a célom; ezért el a bűnnel!» A sasfiók sziklás fészkében így tekinthet magára, mielőtt kirepülne. Magára néz, pelyhes, lompos szárnyaira, úgy érzi: még nem érett arra, hogy fészket elhagyja; de szemét csalogatja a nap, fészket körüllebegi a végtelen ég simogató hulláma; kitarja szárnyát és már messze felette van földnek, bokornak, fának és versenyen kívül száll verebek, rigók, pacsirták felett. Prohászka lelke így érett meg abban a pillanatban, midőn irányt vett: a magasságok felé, az Isten» hez! Ezt az irányt nem hagyta el soha. A «Soliloquia» utolsó bejegyzése mintha összefoglalná e magasba-lendülő pályának minden fázisát és rezdülését: «A benső szenvedések, elsötétülések, szárazságok, hangú» latlanságok, kedvetlenségek, kiszólások; világösszeomlás, életüresség ... Mikor a lélek s a hit s annak méce egymagukra maradnak s minden, ami segít s ami resonál, a háttérben elvész; a sötétség elnyeli . . . Mikor minden jóleső s emelő tényező hallgat, milyenek a lelkesítő távlatok, biztató érzések, buzdító képek . . . Mikor a természet felrukkol a terem» tés analógiáival, hangjaival, zenéjével . . . Mikor édes benyomások nyomúlnak belénk s elfoglalják szívünket.»

Ez Prohászka saslelkének röpte, ugyanabban az időben, midőn az életrajz egymásután megrögzíti pályájának egyes pontjait: 1881-ben

a Trinità ai Monti templomban pappá szentelik, 1882-ben visszatér Esztergomba. Egy hónapig káplánkodik, majd a kispapok latin-görög tanára lesz. 1884-ben az esztergomi papnevelőnek lett tanára, 1800-ben megkapta a spirituális kinevezést, 1804-ben a pesti egyetemen a dogmatika tanszékére került, 1805-ben Székesfehérvár püspökévé nevezte ki a király. Püspökké 1905 december 24-én szentelte X. Pius. Három kisebb munkája 1911 június 6-án indexre került, ennek «dieses rétesen alávetette magát», 1920-ban nemzetgyűlési mandátumot vállalt, pártelnök volt 1922-ig. 1927 április 2-án Budapesten befejezte pályás futását és visszatért Urához.

Rövidre fogtuk ezt a külső keretet, mert Prohászkanál, aki egyedül Istent kereste, szerette, ez a karrier nem volt fontos; se az egyetemi katedrára, se a püspökségre nem kíváncszott; ha rajta múlik, jezsuita lesz, és akármilyen körben járt volna életpályája, iránya, célja ugyanaz lett volna: Isten, az ő országa. Es ő az Istennek híve, apostola, az Isten-szeretet trubadúrja, a római Egyház papja, püspöke, a magyar katolicizmus ébresztője, felrázója, tanítója és vezére, a magyar nép lángszavú prófétája.

«Nagy dolog, ha a természet, hit, hivatás mind egy vonalban fekszenek s egymást erősítik. Voltaképp csak ilyenek az egész emberek. A többi meg van repedve.» Prohászka nem magáról írta e jellemzést, mégis legjobban a maga valóját fejezte ki vele. O valóban egész ember; ezért a mai típuskutatás hiába igyekszik őt valamilyen sémába szorítani. A német tudomány gyári technikájában kidolgozott (Spranger, Müllers Freienfels) típusrendszerekbe nem illik bele Prohászka; ezek csak a természet emberét skatulyázzák, nem azt, aki Prohászka mindig volt: az Isten, a kegyelem, a Lélek emberét. Mintha a fémeket osztályozná valaki színük szerint és összefogná az aranyat a sárgarézszel, a platínát az ezüsttel és ólommal, úgy tesz az, aki Prohászkaiban a teoretikus, ökonomikus, szociális ember vonásait kutatja és jellemét be akarná szorítani valamelyik típusba. Maga a természet, Prohászka testiszelki struktúrája is annyira rendkívüli, egyszerű, utánoszthatatlan, hogy majmolásnak hatott, ha utánozni akarták – (és sokan akarták).

Nem lehet típusba foglalni ezt a királyi termetet, melyen nem a kék vérnek, hanem a minden vonására, mozdulatára rátelepedő lelki fegyelemnek arisztokráciája ömlik el; a szónak, hangnak, tettnek azt az összhangját, a testnek és léleknek azt a magasabbrendűségét, melys ben összeolvad a test aszketikus fensége és a tehetségek sokoldalú zsenialitása, felfokozott teljesítőképessége, az alkotó, kifejező erő művészté, poézissé magasztosulása, a képzelet és értelem, a szemlélet és a lelkiállítás együttvillanása, az emlékezet színes, képszerű plaszticitása; az érzelmi világnak széles, mindenséget, embert, Istent átfogó távlatai, a

kedélynek mindig vibráló és mégis békére, összhangra lendülő hullámzása. Mikor a Tudományos Akadémiába beválasztották, keresték azt a formulát, mellyel a sokoldalúságában, e#ész-ségében tökéletes Prohászka a szakosztályok valamelyikébe beilleszték. Kitalálták rá, hogy «vallásbölcsele». Még szerencse, hogy azt nem mondták: prózaíró.

Természet, hit, hivatás – együtt, egy vonalban alkották Prohászka, de uralkodó ez összetételben a hit és a felülről jövő hivatás volt. És – bármennyire akarat-embernek lássék is Prohászka ielkiéletében is, bármennyire gyakorolja az elmélkedés és lelki gyakorlatok, lelkiismeretvizsgálat, havi elmélyedés akaratot edző, fejlesztő eszközeit, nyilvánvaló, hogy nála a hivatás: passzív, befogadott értelemben vett elhivatás volt; az, melyet felülről kapott és amely hajtotta, üzte őt. mint a prófétákat és apostolokat; hivatás, melyre elhatározott, soha vissza nem vont, soha meg nem ingó igennel felelt rá már akkor, midőn IX. Pius halálában is mosolygó, mégis szenvedő arcát látja 1878 február n-én a Szent Péter-templomban. Bízik benne, hogy «szenvédés-okozta minden ráncát, igazságtalanság-szántotta minden barázdáját egy rettenetes ítélet bosszúja fogja elsimítani». Kívánja neki: «Nyugodj addig, Atyánk! Fiaid harcaid vívói.» Prohászka fiatalságában ezek szimbolikus élmények. Később az Egyház arcának ráncai és barázdái nem hagyják nyugodni, mindig befelé néző lelke magán akarja a gyarlóságok barázdáit elsimítani, hogy tökéletessé, széppé, szentté vált lélekkel dolgozhassék, küzdhessen Egyházáért. így indul el a lelkiéletnek amaz útján, mely az önmegtagadáson át az öнкиüresítésig halad, mely az alázatos-ság mélységeibe hajlik le, hogy a kiüresített, önző vágyaitól, magánpihenő képzetektől, magát élvező örömetől teljesen megfosztott lélekben kigyulladjon a hit szentjánosbogárkája és e cseppfénnyben az isteni világosság áradjon át a lélekbe. «A fölség tiszteletén fordul meg a lélek egészséges vallásossága és áhítata. Semmit sem igényelni, joggal, érdemmel megtámogatni, elvárni, követelni ... a megsemmisülés, a semmi-ség levegője, a szférák feletti mélységek csendje, az exinanitio, s a silentium a fölséges Istenhez kapcsol.»

A kegyelem volt Prohászka egyéniségének leghatékonyabb alakítója. Mit művelt benne? – Mindent! A kész, az egész Prohászka mindenestől Krisztusé, Egyházáé. Ezért vállalja még a képviselőiséget is, mely számára oly terhes, mint Danténak a purgatóriumba és a pokolba való leszállás, de a paradicsomhoz el akar jutni, országát is oda akarja felemelni, ezért kész minden áldozatra. Prohászka a szó szoros értelmében teocentrikus és közelebből: christo-centrikus ember. Az Isten kegyelme úgy hatott rá, hogy mindenestől magához magnetizálta. «A magnetizálás abban áll, hogy a vastömecek más rendbe, a villamos áramok árkai mértéke szerint helyezkednek el, azért kapcsolódnak a sarkcsillagba. Nekünk is a krisztusi ύμοσ szerint kell

rendezkednünk. Talán a zene, a ritmus is azt teszi: μεταφρῶ τὴν ψυχὴν; (átritimizálja a lelket): csodálatos a befolyása a zenének, a szép ritmusnak a lélekre . . . magnetizál, rendbehozza a tömeceket, hogy a folyamok és áramok átvonuljanak rajtunk.» Csak aki megtapasztalja és átéli, az tudja a kegyelemnek átalakító hatását így kifejezni, ily páratlan meglátással szemléltetni.

Prohászka életének, szellemének ez a jellemzése: egész valója ritmikus áradás, tengerhullámozás, szimfónia; szavainak, hangsúlyának, beszédeinek, eszmeömlésének megvan a jellegzetes ritmusa; prózáján is úgy átvonul ez a ritmus, hogyha egy fél sort illesztenek be idegen kézzel, már megzavarják Prohászka lélekáradásának ütemét. Ez a ritmus élete sarkcsillagához igazítja őt és mindenkit, ki közelébe jut, vele életében vagy holtában érintkezik. Úgy misézett, hogy őt látni elég volt hitetlenek megtérésére; írásai, beszédei arra szolgáltak, hogy ezen életritmus harmóniáját lopják bele a repedt-lelkű, zűrzavaros életű világba. Azt írja a «Diadalmas Világnézet» bevezetésében: «E fejteget téseimben nem terjeszkedem ki mindenre, minden tanra, és minden kapcsolatra élet és hit között, de hisz nem is akarok nyújtani apológiát, hanem harmóniát s beérem a középkori egyházreformerek, Joachim de Florisnak példája szerint... a citharával: Qui vére monachus est, nihil suum reputat, nisi citharam; az Istenben megnyugodott lélekek öröme a világ s az örökkévalóság összhangja.»

Az életritmus ezen hullámai Rómában érték leghatalmasabban. «Jól emlékszem, – írja 1922 április 28-án, – gyönyörű nap volt 1880 április 28-án, mikor ... a San Giovanni e Paoloban (Róma) voltam. A genius loci-t mindig meg kell hívni, mikor az ember valahová megy; néhol olyan, mint az őrangyal: mindig velünk van, akkor is, ha nem hívjuk, pl. Rómában, ha jársz a szent helyeken; máskor s máshol hívni kell ... A megelőző génius az Szentlélek!»

Ez a génius, a Szentlélek, vette Prohászkat és citharáját szolgálataiba; legerősebben akkor ragadta meg, midőn Rómában pappá, majd püspökké szentelték. «Santa Trinité ai Monti . . . ordinációm szent helye. Ott, hol a Trinitás hegyen áll; ott, hová irántam való szeretetében – tizenegyen voltunk – legmagasabbra emelkedett; ott, hol szeretete, mint Johannisfeuer (Szentivántüze) a hegyen lángolt; ott, hol az én csipkebokrom égett, – ott mondta az Úr: Iam non servus, sed amicus, s rám bízta az Eucharistiát. Evóé, Evóé! Jubilate . . . , plaudite . . . , exsultate! . . . »

Prohászka a citharával: szép, sokatmondó szimbólum; Prohászka az Eucharistiával: ez mindent, egész életét betöltő valóság. Az Eucharistia szabja meg pontos napi- és hetirendjét; püspökkorában is maga készíti elő házikápolnája oltárát, maga díszíti virágokkal – kora hajnalban; elmékedése, hálaadása körülöleli szentmiséjét; napi szentség»

imádását nem mulasztja el és hetenkint együtt van az Úrral az olajfák» hegyi szenvedő órán, az oltáriszentség előtt. Elmélkedéseinek tárgya legtöbbször az Eucharistia. Ha Szent Tamás megalkotta az Eucharistia dogmatikáját, Prohászkaról elmondhatjuk, hogy senkiben ez a dogma nem vált úgy életté, életbösséggé, forrássá, szökőkúttá, mint benne, senki nem fejezte ki az Eucharistia dogmatikáját oly átélt és élő tudásként, mint Prohászka. Az Oltáriszentség az ő tudásának legjava, érzelmeinek tengere, életének világítótornya, tanácstalanságban eligazítója; az Eucharistia világszemléletének, természetlátásának összhangbahozója. A «Soliloquia» a világirodalomban páratlan példáit nyújtja annak: hogyan hatott az Eucharistia fátyolos misztériuma Prohászka természet-szemléletére; bárhol jár, ha a Lánchídon a Dunát figyeli, ha a ránkfürdői gejzirre emlékezik, ha a Niagara tűnik fel képzeletében, vagy hajnalhasadás fényei hatnak reá; Karlsbadban meleg forrásokon keres gyógyulást: minden, minden benyomása az Eucharistiát érezteti, izlelteti vele.

Citharájának húrjai az Eucharistiára vannak hangolva.

Mielőtt püspökké szentelték volna Rómában, Prohászka negyvenhétéves korában, lelkigyakorlataiban énjének mélyeibe tekint, sok salakot talál (melyik szent nem talál?!), tüzet kér az égből mindenhová, a lélek redőibe. Égni akar és retteg a lágymeleg langyos lelki állapottól, melyben szétfolynak a lelkek s nem bír velük kegyelem, eszmény, rendülés . . . Az Apokalipszis bevezetésének üzenetei Kisázsia egyházainak «angyalaihoz», azaz püspökeihez szólnak hozzá. Ő pedig felkeresi a szentségi Krisztust. «Ma (1905 december 14) tartottam adorációmát, 'sicut angelus Albaregalensis' (mint Fehérvár angyala). E nagy szót mélyen érzem, érzem fölségét s egyszersmind terhét. Tényleg, úgy állok itt, mint ki ex officio első adorátora vagyok itt az Eucharistiának, megbízva szeretetével, dicsőítésével, őrzésével. S ami még rémületesebb, megbízva az engesztelés borzalmas terhével. Hány oltárt kell újra felállítanom, hányra lelkemet kenetül ráöntennem, hánynak mécesét meggyújtanom ... 0, Uram, íme, itt a Te adorátorod, engesztelő, arcraboruló angyalod! . . . Szívem van, isteni érzésekkel telve, nevezetesen isteni szeretettel. A szeretet emberi s isteni lehet; én az utóbbit ápolom. Ez dagad, ez tágítja lelkemet. . . Ah, ez a szó: «isteni», csak azt mondja, hogy olyan, amilyen az Istené, de azért a kereszt is, a kín is, az Olajfák kertjének küzdelme is isteni. S lángoló lelkem van s tényleg lángot ereszték önmagamból, fénysugárt, villámot, napvilágot. Tűzszlopot a pusztában, áldozati tüzet Gedeon tölgyfaalatti oltáráról. . . Illési tüzet a Kármel hegyéről.»

Aztán egy magyarázhatatlan, szóval kifejezhetetlen élmény ragadja meg, melyben Krisztus lelkével lép a szeretet összeolvadó érintkezésébe.

Prohászka ezt az élményét rögzíti meg naplójában úgy, hogy az «Anima Christi»-hez 140 latin jelzöt ír egymásután, egymástól elválasztva. Azután következik egy idézet Blosiusból, mely azt mondja, hogy a lelkigyakorlat veleje az, hogy mindentől elvonatkozva átöleljük lelkünk csupasz és Íratlan fenekén szerelmesen az Istent és magunkat egészen elrejtve Krisztus drága emberségébe, hozzá hasonuljunk.

Majd így folytatja: «Egészen különös, mert titokzatos s misztikus összeköttetésbe léptem Jézussal. Mélységes hódolatban járultam hozzá s ő megérettette velem, hogy ő a természetfeletti erőforrás, s következőleg, hogy hozzá, ily új, kikezdő, abszolút erővel dolgozó tényezőhöz úgy kell járulnom, mint akin ő majd teremt, ő majd pótol.»

Ennek a naplórésznek a világirodalomban nem sok párja van. Tán Pascal «Mémorial»-ja fogható hozzá. Prohászka itt, ebben az adorációban lépett rá az «unió mystica» útjára, a Krisztussal való kegyelmi, ontológiai összeköttetés tudatos átélésére, megtapasztalására, nem fogalmi tudással, reflexióval, hanem a Krisztus-szemlélet közvetlen ségével, a léleknek Krisztushoz ható érintésével. Nem mondaná ő, a tapasztalt és tanult hittudós, a gyakorolt lelkivezető, hogy egészen különös és titokzatos volt ez az élménye, nem rezegne latin jelzőiben a Krisztus-érintés mámoros boldogsága oly kifejezhetetlenül mélyen, ha ebből a csodakútból előbb is ivott volna így; ha ő, aki a nyelvvel úgy tudott kifejezni, festeni és domborítani, itt nem állt volna szemtől szembe a csipkebokor Istent-rejtő lángjaival. A diadalmas világnézet itt változott át benne diadalmas Isten-szemléletté; a szerzett, elmélkedéssel, lélekizzással, imádással gyarapított hit itt bontakozott ki benne – igaz, még csak átmenetileg – misztikus Isten-látássá, kontemplációvá.

Prohászka mindig zártlelkű, magát nehezen feltáró, baráttalan – de nem barátságtalan – ember volt, aki magányosan járt életútján. Nem csoda. Szentélyt rejtegetett magában, ráccsal és ikonosztázzal kellett elzárnia.

Naplóiban gyakran kifejezi, hogy: «odi profanum vulgus», és csak nekik árulja el: mit gondol és érez arról a profán világról, emberis ségről, mely a világháború és a forradalmak véres és szennyes kezével, tollával, káromkodó szájával rombolta azt, ami szent és döbbenetesen fölséges. Halála előtt utolsó szava is ez volt: «Favete Unguis.» Az a szó, melyet a misztériumot kezdő antik pap mondott a körülállóknak, hogy csend örködjék a titkok körül. Prohászka lelke mélységes titok, ezer fátyollal bevonva; de e takarók közt nincs az, ami más lelkeket borít sötétbe: a halálos bűn.

Prohászka tiszta, érintetlen test és lélek; ember, gyarlóságainak, botlásainak teljes tudatában, de ugyanakkor: Angelus Albaregalensis, kinek Szent Alajos az eszménye és aki Szent Ignác fegyvereivel vérteti

fel magát a test, világ s gonosz lélek kísértéseivel szemben. Szentélyt takar el szívében, nem bünbarlangot. Ilyen szív, ilyen lélek megnyílik az Isten érintéseire és az Isten lehajlik hozzá, hogy arcának fényével beragyogja, jelenlétével valóját megtöltse, áthassa, átizzítsa.

Ez az Isten-közelség több fokban érintette meg Prohászka lelkét. Neki, a természet szerelmesének, akit a «genius loci» oly hamar megragadott, az elrejtett Isten hamar feltakarta fátyolos arcát, hisz megvilágosodott szemmel nézte, vizsgálta őt, az esztergomi hegyek közt, ahol a teremtés csodáit bámulta; az Istenről beszéltek neki a pázsitos rét virágai, mily meghitt volt velük való társalgása; a fehérvári vásártéren is a Szent Szív lángjait gyűjtja fel, hogy pernyévé égesse az emberi szemétdombokat. Mily fönségesen hallgatta ki az Isten titkos beszédeit a Pilis hegyének tar profiljáról, hányszor mosolygott feléje Isten a vizek, források, tavak szépségében, a hajnalhasadás, májusi hangulat örömeiben. Még inkább kiérezte Istent a szent, tökéletes emberekben; a katakombák szentjeiben, Ágnesben, Ceciliában, Agathában a rájuk sugárzó istenség bája, ereje, felsége ragadja meg. A Szent Szűznek ő a leghódolóbb tisztelője; az ősi magyar Mária-kultusz benne virágzik ki úgy, hogy lírájának minden akkordja együtt dalol középkori misztikusok elragadtatásával, a báj, szépség pazarszínű barokk áradásával.

Prohászka érti az égi udvar nyelvét, a szentekkel és az angyalokkai társalog, hisz ő is «adorator», az ő lelkén is átrezeg a «motus creaturae in Deum», a teremtménynek Istenbe-lendülése, valóját a három szoros Sanctus melódiája járja át. Legközelebb jut az Istenhez az Eucharistiában. «Szinte nem bírom el az Oltáriszentségben Krisztus közelségét – sub his figuris latitantem Deum; inkább behunyam a szemem, s azokban a távlatokban jobban elfér számomra. A hit úgyis a láthatatlan jelenvalóság érzéke; itt van az Úr!»

Aki a földi életben ily közel jut az éghez, örökkévalósághoz, Istenhez, aki belenéz a csipkebokor ragyogásába, aki, hacsak egyszer is, hallja az égi karok hangját, annak a számára szemétdombbá lesz a föld, éjszakává a földi élet delelője, károghássá az ösztön és érzékiség zenéje. És ezzel vele jár: az érzékek és a lélek azon sötét éjszakája, melyről a misztikusok, köztük Keresztes Szent János, beszélnek. A misztika nem elfinomult lények számára való kéj utazás a szellem tengerének Utópia-szigetén, hanem keresztút a javából, részesedés Krisztus vérizzasztó éjszakájából, elítéltetéséből, megcsúfoltatásából, megfeszítéséből. Prohászka lezárt lelkiéletének ezt a sötét éjszakáját, melyen magára maradt a szenvedő Krisztussal, melyen lassankint levált szellemének legbensőbb magvárói minden kéreg, melyet az önzés, saját hírnevének, megbecsülésének keresése, közéleti, egyházi érvényesülés ráragasztott volna, a külső világ kevéssé vette észre, vagy másként magyarázta.

A kegyelemnek nagy műve volt, hogy Prohászka, Róma lelki-germeke, akit a pápa maga szentelt püspökké, elviselte, még pedig a hősök térdrehulló alázatával, az indexretételt, mely akkor érte, midőn épp pályájának delelőjére ért, midőn a magyar katolicizmus szellemi vezéréként milliók hódolatát vívta ki magának, midőn a «daemon meridianus»-nak, a dél ördögének gyengébb alázató lélekkel ugyancsak könnyű dolga lett volna! Naplóján ez időben végigsajog az ember fájdalma, csalódása sokakban és bizalmatlanná-válása önmagával, saját nagyhivatású munkájával szemben. «Idegenül éreztem magam az Egyházban, mert nem lehet biztonságosan s bátorságosan dolgoznom, s azt kell hinnem, hogy félreértések hínárjába kerülök.»

De mindez a töprengés nem vette el az erejét annak a szónak, melyet közvetlenül az indexretétel után jegyzett fel: «No, hát: fiat voluntas Dei! Ha ezzel a világon csak egy légynek is segítenek, szívesen elviselem; elviselem, mint megaláztatást, büntetést bűneimért, – el, el.» És elviselte a többit is: azt a szörnyű káoszt, melyet a világháború és a forradalmak zúditottak az országra, mely az ő érzékeny lelkében az emberiség jövője iránt való bizalmát rendítgette és kényszerítgette, hogy hitének mécsesével üzze el azt a sötétséget, melyet a Gondviselésnek a történelmi tragikumában való érvényesülésére borított ez a rettenetes vér- és eszménypusztítás. A diadalmas világnézet természet-és ember-optimizmusa lehiggad a léleknek ebben az éjszakájában. De nem lesz pesszimistává. Az Istent, ha el is takarja arcát, látni kívánja és az ő szétszaggatott országáért tovább folytatja küzdelmeit. Szörnyű látomásai vannak. «Háború van, rettenetes fazéktöréscsajó. Az elesettek koponyáiból rémes 'monte testacció' (Róma!) lehet feltorlaszolni.» Borzong attól a gondolattól: ez a vége, annak is, akit piszok töltött ki, és annak is, aki Krisztus-hívő és vértanú volt? De hite itt sem törik meg: «Nem, nem, itt nincs vég, hanem nagy célok feszülnek, egy más világ kezdődik: veritas, bonitas, pulchritudo, virtus, vita aeterna!»

Bizony, sokszor maradt magára nála a hit s annak mécsé, mikor az ő tiszta papi életére is kaján híreket fontak, mikor látnia kellett, hogy legjobb szándékú terveit ellenségek gáncsolják el, midőn le kellett szállnia a napi politika Infernó-jába és küzdenie léhasággal, közönnyel, galádsággal. De aztán – az éjszaka tűnőfényben, a hajnal, mely ifjúságát megörvendeztette, öregkorában megint elküldte rózsaújju sugarait. Élete utolsó öt éve megint megtelik azokkal az édes benyomásokkal, melyek elfoglalják szívét és keresztútjára előre vetítik a «vita beata» boldogító fényeit.

Prohászka lelki arcát csakis a misztikus vallásosság tipológiájával lehet megrajzolni. Christocentrikus lélek, a kontempláció ormain jár; innét szeretete a világ iránt és innét a világra boruló, a világ értékét

eltakaró homály is lelkivilágában. Prohászka nem tud evilági ember (Diesseits-Mensch) lenni úgy, hogy a másvilágról pillanatra is megfeledkezzék; lelkében nincs világkeresés, de a világútálat se lesz úrrá rajta: mert mindenben az Istent keresi. «Deus meus et omnia.» Bár mennyire közel is érzi Istent a természetben, nem azonosítja a végest a Végtelennel, nem téved el a pantheizmus tévútjára, hogy Istent a világgal azonosítsa. Az az Isten, akinek közelvalóságát néha alig tudja elviselni, neki a végtelen, világ felett való, transzcendens Isten, aki előtt porszemmé zsugorodik és akit az önküiresítés teljes szilenciumában akar adorálni. Minden, amit az Istentől kapott, természet, egészség, erő, lelki képességek, művészi alkotó, előadó készség, -olyanná teszi őt, mint a prófétát, kinek Isten nyitja meg száját és ajkára adja a szót: ő is Isten ajkának érzi egész valóját, az Istent hirdeti, országát terjeszti – bámulatos apostoli aktivitással.

Prohászka nem a típusok egyoldalú végletformája. Ő az ideális közép, kinek egyénisége a végleteket, a poláris ellentéteket önmagában, lélekközpontjában építő, alkotó energiákként összegyűjti, hogy a krisztusi ember eszményét magában kidolgozza, és így szóval, tettel, alkotással, művészettel áraszsa ki ezt az eszményt a magyar lélekbe.

Igaz az, hogy a lélek, a szellem építi a testet, a lélek hajtja a vért, az vibrál az idegekben; a lélek fénylik az agy tekervényeiben és izzik a szív hevületében. Prohászkaiban az emberi lélek a kegyelem, szeretet, apostoli buzgóság Lelkének, a hétajándékú Szentléleknek vált organonjává, eszközzé. Találónan nevezte el őt Horváth Sándor O. P. a «Szentlélek hárfájának». XIII. Leóról azt írja Prohászka, hogy pápasága a Gondviselés külön tétele volt. Nyugodtan mondhatjuk, hogy Prohászka a magyarság történetében, a magyar katolicizmus reformjában a Gondviselés «külön, egész különös tétele» – ajándéka volt.

Amikor lelki arcát megrajzoltuk, voltaképp sokoldalú működésének körvonalait is megadtuk már. Prohászkaiban nincs kettősség benső és külső, élet és működés közt. Azt adta, ami a valója. Róma nevelte, IX. Pius és XIII. Leó pontifikátusa alatt érett ki férfivá, pappá, apostollá. Esztergomba, a magyar Sión ormára magával hozta IX. Piusnak az Egyház szabadságáért és felmagasztalásáért küzdő szívét, XIII. Leónak távlatokat, világcélokat adó, korproblémákra, az Egyháznak a modern életben való érvényesülésére, szociális kérdésre, katolikus politikára, tudományra, sajtóra rávilágító programját; magával hozta a Germanicumban megszilárdult benső embert, az elvek, a következetes lelki élet, aszkézis erejét, hatalmas intellektusának bölcséletben és hit-tudományban megalapozott tudását és mindehhez: azt az elhatározását, hogy az Isten országáért, Egyházáért élni és halni kész. Útjait a Gondviselés irányította. Életpályájának Róma után három állomása van:

Esztergom, Budapest, Székesfehérvár. Esztergomnak és Fehérvárnak megvan a «genius loci»-ja; ez őt hamar megragadta. De Budapestnek alig volt génusza, inkább démonok tartották kézben; hogy ma Budapesten és szerte az országban a krisztusi «génusz» tűzhelyei állnak és e tűzhelyeknél a magyarság fényt, meleget, életirányt és hitet talál, az Prohászka érdeme.

Prohászka az életnek, a krisztusi életnek volt az apostola. Őt tudomány, szószer, előadózás, gyóntatószék, püspöki trón csak azért foglalta le, hogy életet adjon, bőségesebb életet. Mindig «spirituális» marad; a szemináriumból átvitte ezt a tisztet a püspöki székre, végül egy országnak lett lelki vezetője.

Tudományos művei (Isten és a világ, A keresztény bűnbánat és bűnbocsánat, Föld és ég) csak prelúdiukai voltak a Diadalmas Világnézetnek, mely címével kifejezi célját és tartalmát és tartalmával adja Prohászka egyéniségét a magyarságnak. Ez a mű megérezteteti azt a szélfordulást, mely a XIX. századot a XX.-től megkülönbözteti. A magyar szellemi élet mindig szélkakasként fordult a külföldi áramlások irányában. Mikor Prohászka Esztergomba került, ernyedett lelkiéletet, a «beati possidentes» elnyújtó bizalmát találta az egyháziaknál, a közéletben liberális frázisgyártást, mely mögött egyház- és vallásellenes igyekvések lapultak, «repedt» jellemeket, karrier-vadászokat, a látszat és külszín lovagjait, az elvek kalmárait, akik az erősödő nagytőke és a zsidóság kedvéért beálltak rombolni a keresztény Magyar ország ezeréves pilléreit.

A hit kialakításában, gyakorlásában épp csak ünnepi feladat, hogy papi asztaloknál tósztozni lehessen utána. A gazdasági nyomor százezreket hajt Amerikába, a magyar vér fogy, a munkásság Marx elvei szerint szervezkedik, a liberalizmus pedig egyházpolitikai harcokat provokál és apró közjogi problémákon bíbelődik. A természettudományban elkésztett materializmus és darwinizmus uralkodik, a bölcséletben pozitivizmus. A sajtó, irodalom megunja a nemzeti színeket, fertőzi a magyarság vérére importált, irodalmi mezbe öltözött pornográfiával. Nehezen ér hozzánk a katolikus restauráció fuvallata, mely már a francia szellemi élet elitjét nyeri meg, mely világszerte hódító ellen-támadásban gyürkőzik a hitetlen világnézettel és az európai kultúra jövőjét a szociális problémák krisztusi elvek szerint való megoldásában keresi. Prohászka Diadalmas Világnézetében egyszerre vonzó, hódító erővel bontakoznak ki a katolicizmus szellemi erői; világot átfogó tudás, az értelem és kedély problémáit megoldó világosság; a mai ember zilált erkölcsiségébe, céltalan hanyódásába Prohászka bele-rajzolja a boldogabb, szebb egyéni és társadalmi élet varázslatos képeit. Tartalom és forma egészen új; a szaktudomány, az apologetika is alig ismer testvérére ebben a remekműben, mely egészen egyéni és mégis

a kétezeréves Egyház magasztos életérzésével, a «soteriá»-val, a meg» váltottságukat átélő Isten fiainak öntudatával van telítve.

A századfordulón Prohászka írja meg a magyar katolicizmus öntudatra-ébredésének, lelkiismeretvizsgálatának, elhivatásának Gondolatait. Majd kiadja Elmékedéseit az Evangéliumról, a Diadalmas Világnézet mellett legértékesebb és leghatásosabb művét, mellyel Krisz» tust beleállítja a mai ember lelki életébe, hogy elmékedéseinek gyön- gyeivel körülfontja a hétköznapokat és a «kápólnás csend» áhítatában nevelje, tisztítsa, vigasztalja, üdítse a robotos embert. Elmékedéseivel lett az ország spirituális, ezekkel vonzott milliókat a rendszeres lelki- életre, az Eucharistiához. Elmélyedő lelke élete utolsó szakában is bőséges forrásokat fakasztott (Élővizek forrása) és megszegte Krisztus éltető kenyerét (Élet kenyere).

Összes művei 25 hatalmas kötetet töltenek meg és ezek Prohászka» nak csak irodalmi művei. Az élet embere élőszóval még többet alkotott. Prohászka csodálatos, érces, szívekben zengő hangja rádióközvetítés nélkül végighangzott a magyar föld minden városában, prédikációi, konferenciái, lelkigyakorlatai, egyesületi, nagygyűlési, politikai beszédei mind az evangélium harsonái voltak. Előadása tüneményes volt. Szavai» ban lelke szállt a hallgatóságra, az egész ember mintha beleolvadt volna az igébe, szóba, ezért értették meg azok is, akik a magyar nyelvet nem beszélték. Hatása: azt leírni nem lehet, magyarázni sem. Itt a szó művészete, a kifejezés technikája, az eszmék szárnyalása, az érzelmek orgonája mind csak eszköze volt annak a karizmának, mely, a pünkösdi nyelvek csodáját újította meg a XX. század magyarságának apostolában.

Krisztus szeretete üzte-hajtottá akkor is, midőn fizikuma sértet- lenül szolgált apostoli akaratának, akkor is, midőn az erős szervezet már az öregkor bajait érezte, hogy elfogadja a legtávolabbi meghíváso- kat, hogy prédikáljon, gyóntasson, beteget látogasson, püspöki tisztének fárasztó feladatait teljesítse városokban és falvakon, zárdákban és egyletekben, bérmlásokon és búcsúkon. És az időt úgy ki tudta hasz- nálni, hogy a szó mellett a tollat sem hanyagolta el és mindvégig jutott ideje arra, amiből élt és amivel éltetett másokat: az elmékedésre és az adorációra, az évi magánybavonulásra saját lelkigyakorlatai idején-

Az evangélium: örömhír a szegényeknek. Prohászka már észter- gomi spirituális korában a szegények apostola volt. Gyűjtött számukra és a magáéból is – pedig maga is szegény volt – bőségesen adott. Tudott nélkülözni, hogy másoknak jusson. Amikor résztvett a néppárt megalapításában, a «Rerum Novarum- programjával töltötte meg a magyar katolicizmus politikai pártját. Évtizedeken át ez a párt kép- viselte a szociális programot a parlamentben és a közéletben. A föld- birtokreform eszméjét Prohászka vitte bele a háború végén a magyar

köztudatba és püspöki javadalmán meg is valósította örökbérlet formájában. A társadalmi kérdés mélyeire hatolt le tanulmányában és prófétai látással vetítette előre a terror, a kommunizmus borzalmaait a mítsem sejtő társadalom szemébe. Fehérvár püspöke a magyarság tragikus sorsában nem a nemzeti múlt romantikus képeit hívogatta, – pedig de szép álmokat tudott ő is szőni régi dicsőségről, a Pilis hegyén istenbes merült életről, a Margit-sziget léleopardicsomáról, – hanem a nemzeti életakarát kibontakozásának, a faji géniusz megerősítésének, a magyar néplélek, kultúra intézményes védelmének lett hirdetője.

A «hungarizmus», a magyarvédelem Prohászka számára nem program, hanem apostoli célkitűzés. Nem merül el az antiszemizmus szólamaiban, hanem pozitív alkotómunkát sürget; törvényes védelmet, az idegen szellemnek távortartását sajtótól, kultúrától, népétlettől. «A nemzeti élet ugyanolyan, mint az egyes ember élete; forrásai, pszichéje, higiéniaja, elváltozásai, korszakai ugyanazok; tehát Istenből kell élnie, hitből.»

Prohászka hungarizmusa: evangélium, örömhír a szegény, trianoní magyarságnak, mely benne és általa érezte meg, hogy a magyarság jövőjének kapuja: az Istenből való élet.

Prohászka úgy indult életútjára «sicut gigás ad currendam viam», mint az óriás a futamra, és úgy fejezte be, mint hős, harcainak csata-terén magasra emelve zászlaját. Istenért odaadni életét, – ez volt nekiindulása. Soliloquiájában úgy áll előttünk, mint pap, akinek élete állandó «offertorium, consecratio et fractio panis» Prohászka Istennek adta önmagát, működését, harcait, szenvedéseit; hogy felajánlása kedvesebb legyen, hűséges maradt az önmegszentelés állandó gyakorlásában; bőségesen szegte azt a kenyeret, melyet híveinek, nemzetének "táplálására Isten az ő kezére adott. A communio, a Krisztussal való egyesülés a szentmise misztériumának kicsendülése, az élet misztériumának megoldása. A földi élet az örök életért, az Istennel való végleges egyesülésért van.

1927 nagybőjtjén megindult utolsó lelkigyakorlatos körútjára. Összefoglalta mintegy eddigi pályáját. Veszprémben, Pápán, Pécsen vezetett lelkigyakorlatokat. Budapesten március 27-én ünnepi beszédet mondott Vasvári Pál emléktáblájának leleplezésén, majd 28-án felment az egyetemi templom szószékére, dicsőséges harcainak és győzelmeinek színhelyére, hogy megtartsa utoljára a férfikonferenciákat. Hétfőtől péntekig folyt az apostoli munka. Még elvégezte a március 30 és április 1-je közti éjszakán megszokott szentségimádó óráját, hogy együtt legyen a halálküzdelmét vívó Üdvözítővel. Április 1-én délután 6 órakor megkezdte a büntudatról, bűnbánatról szóló konferenciáját. Rosszul érezte magát a beszéd előtt, fáradtsága meg is látszott

az előadás kezdetén, de aztán szelleme kigyulladt és a lélekszikrák rakétáztak, villogtak végig a templomon. Vagy húsz percig lángolt benne a lélek tüze, aztán – mintha valami érintette volna. Beszéde halk és szaggatott lett, balkarját leeresztette, jobbával a szószék peremébe kapaszkodott, szeme oda meredt, ahol az öröklámpa égett, a szentségház felé. Agyvérzés érte. Még volt ereje megáldani hallgató-ságát. Levitték, lefektették, nemsokára elvesztette eszméletét. Április 2-án, Virágvasárnap előtti szombaton délben – hozsannával ment az Úr színe elé.

A vezetékek vize, mely távoli hegyek forrásaiból száll le a város tereire, mikor kiszabadul a fontának nyílásán, magasba lendül és felszökik, aztán elpihen a medencében. Oly magasra akar szállni, mint ahonnét elindult. A víz sugárnak ez nem sikerül teljesen. Prohászka istenes lelke halálában az örök hegyek ormára szökkent.

S Z O L O V J O V

ÍRTA

SZÁNTAY-SZÉMÁN ISTVÁN

Azok között az orosz kiválóságok között, akik a katolicizmusban találták meg lelkük nyugalját és látták fajuk s hazájuk boldogulását, magasan kiemelkedik Szolovjov Szergejevics Vladimir, a költő, bölcselet és az új orosz, sajátos értelemben vett teológus. Eletének, egyéniségének és munkásságának értékét csak úgy tudjuk helyesen felmérni, ha beállítjuk őt korának vajdó szellemi áramlataiba, amelyek között a világítótorony fényével mutatja az irányt – amint igen szellemesen és találóan ő maga mondotta – a «két katekizmus: Filaret metropolita és Büchner egyaránt tekintélyt jelentő tanítása között hányódó orosz értelmiségnek».

A racionalizmus és a materialista világnézet ostroma ellenhatása képen több lelkiáramlást indított meg Szolovjov korában az orosz irodalomban. Ekkor mélyítik el az orosz modernnek az individualizmus kultuszát s költészetükben, mint egyeduralkodó, az «én- kerül trónra, míg végre Brjuszov ennek az «én»-nek is tragikus magányosságáról kénytelen énekelni. Ugyanekkor indul meg az orosz vallásos-misztikus áramlat is, amelynek két arculatát Dosztojevskij és Szolovjov mutatják a legtokéletesebben. Ennek akaratlanul is hatása alá került az úgynevezett szimbolikus orosz költészet is. Szolovjov nem állt meg Hegelnél, mint elődei, ő érezte, hogy szilárd elméleti ismeretalap nélkül nincs igazi bölcselet. Visszament Kantig, de ennek «kriticizmusa- sem elégítette ki teljesen s ezen az úton jutott magasabbra orosz filozófus elődeinél, mert világosan hirdette, hogy a világmindenség összefogó értelme nemcsak a mi gondolatunkban él, hanem, hogy az a lény, akit a vallás Istennek nevez, önálló, az anyagtól és gondolkodásunktól független valóság, akihez nem a tudás, hanem egyedül a hit által jutunk el. «A lélek misztikus útja Istenhez» – Szolovjov költészetének és filozófiájának is alaphangja.

«Az örökkévalóság szemé- című költeményében szinte klasszikus tömörséggel és szépséggel fejezi ki kora bölcseletének csődjét s a hit világosságának jelentőségét: Az örökkévalóság szemé, mint fényes csillag ég a fehér végtelenségben és magához vonja a lelkeket. Csodás és az élettenger mélységein is átható tekintetét kölcsönzi nekik . . . De ha egyszer ez a fény a földre hull előttük: «a föld ura- is biztos part nélkül hull bele a mindenségbe . . .

Ez a szolovjovi új lelkeség sugározott bele a XIX. század bölcse-

letileg, lelkiileg és nemzetpolitikailag is kiegyensúlyozatlan orosz társadalmába. Egyik, szinte önéletrajznak nevezhető, költeményében ő maga tárja fel lelkét, az égiekkel való érintkezését s abban – mint Luther A. könyve mondja róla – minden ünnepélyes páthosz nélkül, az igazi misztikus naivitásával úgy áll elénk, mint akinek a megfoghatatlan is szinte magától értetődő, akárcsak Eckehart mesternél vagy Assisi Szent Ferenc beszélgetéseiben látjuk.

Szolovjov lelki fejlődésének, magasan ivelő pályafutásának minden szellemi és anyagi feltételét megadta a Gondviselés. 1853 január 10-án született. Atyja, Szolovjov-Szergej Mihajlovics híres történétíró, anyja pedig egy régi, kiváló tehetségekkel megáldott kisorosz család sarja. Testvére, Vszevolod, neves regényíró, nővére, Polyxena pedig igen tehetséges lírikus. Nagyatyja kiváló pravoszláv pap volt, akinek emlékét atyjáéval együtt «A jó igazolása» című művében örökítette meg művészi készségével.

Gyermekévei a legharmonikusabb környezetben s a szülők odaadó gondozása alatt teltek el. Szülei 1864-ben a legjobb moszkvai gimnáziumba írták be, ahonnan sok neves kortársa került ki. Már a középiskolában is különösen a természettudományok és a történelem érdekelték. A gimnáziumot fényes eredménnyel végezván, a moszkvai egyetem fizika-matematikai karára iratkozott be, ahol két évig tanult. Innen a történelem-filozófiai karra ment át s egyúttal mint rendkívüli hallgató szorgalmasan látogatta a moszkvai teológiai akadémia előadásait is. Ekkor még Spinoza volt kedvelt filozófusa. Komoly bölcséleti elmélyedése s a teológiai tanárok megkapó előadásai azonban mihamar képessé tették arra, hogy ifjú kora gyötrő problémáját megoldja. Nehéz volt ez a vergődés, mert az idők szellemének hatása alatt már 14-18 éves kora között ő is átesett, amint írja magáról: «az elméleti és gyakorlati tagadás különböző fázisain» Az egyetem elvégzése után is Moszkvában maradt, ahol szigorlataira, majd magántanári habilitációra készült. Feltűnően széleskörű és mély bölcséleti, egyháztörténelmi és dogmatikai készségével csakhamar magára vonta a figyelmet. Már 1874-ben «Az európai filozófia válsága» címmel jelent meg magisteri értekezése, amely a tudományos körökben is elismerést szerzett neki. Ebben a dolgozatában a szlávofilizmus felé hajlik. Szlávofilizmus is azonban sajátosan az övé, mert magáévá tette ugyan annak alapelveit s főképen a pozitívizmus elleni irányát, de feltétlenül elítélte a szlávofilek egyház-elméletét s a bizánci szellem hatásaként hirdetett teljes vallási és egyházi elkülönülést.

1875 januárjában mára moszkvai egyetem magántanára Szolovjov. Előadásait határozottan védte a metafizikát. Alig egy félévi tanári működése után tudományos megbízatást kapott: a külföldön kellett

tanulmányoznia az indus, a gnosztikus és a középkori bölcseletet. Ekkor járt be Londont, Parist és Egyiptomot. Tanulmányútjáról hazatérve, folytatta előadásait a moszkvai egyetemen, de már 1877-ben nyugalomba vonult, mert az egyetem átszervezésének kérdésében több idősebb kar-társával élesen szembekerült. Nyugalomba helyezése után néhány napra azonban a közoktatásügyi minisztérium kebelében működő tanulmányi bizottság tagjává nevezték ki s ekkor Szentpétervárra költözött. Itt is igen széleskörű s értékes pedagógiai és irodalmi munkásságot fejtett ki. Előadásokat tartott az egyetemen és tudományos társulatokban. Ekkor jelent meg nyomtatásban a bennünket közelebről érdeklő előadásainak sorozata is «Az Istenemberről-, amellyel a legelőkelőbb orosz körökben is felkeltette az érdeklődést a teológiai kérdések iránt. Szentpétervári működése sem volt azonban tartós. 1881-ben ugyanis előadást tartott arról, hogy a cárnak magasabb erkölcsi igazság nevében kell meg-kegyelmeznie a cárgyilkosoknak. Előadását a közönség egy része ért-kezetlenül merésznek találta, a másik része pedig szinte tomboló lel-kesedéssel fogadta, viszont a hivatalos körökkel szemben olyan kényes helyzetbe került emiatt, hogy nyugdíjazását kellett kérnie. Még néhány előadást tartott az egyetemen, aztán tizenhét évig nem lépett hallgatói elé. Csak akkor tartott újra nyilvános előadásokat, amikor a szent-pétervári filozófiai társaság megalakult. Nemsokkal halála előtt a varsói egyetemre kapott meghívást Szolovjov, de akkor már érezte, hogy soha többé nem térhet vissza a katedrára.

Szinte különös, hogy sem a moszkvai, sem a szentpétervári egyetem nem méltányolta Szolovjovot azzal, hogy rendes tanszékre hívja meg. Igaz, hogy Moszkvában szembekerült a professzorok egy-részeivel és Szentpétervárott is összeütközése támadt, de mellőztetésé-nek legfőbb oka mégis eszmevilága volt, amelyet kora nem tudott egészen magáévá tenni. Gróf Delyanov ezzel az indokolással tiltakozott szentpétervári egyetemi tanári kinevezése ellen: «Szolovjov olyan férfi, akinek eszméi vannak»

Szolovjov így az 1882 évtől kezdve mint publicista folytatta értékes köztevékenységét. Tizennyolc évig tartó publicisztikai működése is három periódusra osztható. Az elsőben (1882-1888) főképen az egyházi és vallási kérdések foglalják el lelkét, mert Szolovjovnak egész filozófiája vallási alapon nyugszik. Ebben az időben megjelent művei: Az élet vallásos alapja-, «A teokrácia története és jövője» (Zágráb, 1886) es a «La Russie et l'Eglise Universelle- (Párizs, 1889) – egyre közelebb hozzák őt a katolicizmushoz. Alapos tanulmányai révén arra a meg-győződésre jutott, hogy a szlávofilek, különösen Chomjakov, egészen tevésen ítélik meg az egyházszakadás történetét és kérdését és így tevésen vonják le belőle következtetéseiket is. 1888-tól 1895-ig főképen Politikai kérdésekkel foglalkozott. Ennek a fordulatnak lelki magyará-

zata az, hogy Szolovjovnál sem a filozófia, sem a teológia, sem a politika nem volt valami elvont tudományág, hanem mind a hármát az étellel hozta kapcsolatba. A vallási kérdésnél is főképpen azt vizsgálta, hogy annak elvei hogyan valósulnak meg a gyakorlatban, különösen azoknál, akik az Egyházzal közösségben élnek, s miután az ifjabb szlávofil nemzedék politikája még erősebb eltolódást mutatott a vallási kérdésekben, mint az idősebbeké, szinte természetes volt, hogy még erősebben lépett fel ezeknek szerinte helytelen történelmi s államelméleteivel és szemléleteivel szemben. Tárgyi oka is volt azonban ennek a látszólagos irányváltásnak. Az egyházi cenzúra ugyanis, amely Szolovjov írásait a pravoszlávia szempontjából aggályosnak találta, megtiltotta neki, hogy egyházi kérdésekről írjon. Így Szolovjov munkásságának harmadik periódusa főképpen a filozófia területén mozog. Kiegészíti «Az Istenemberről» tartott előadásainak témakörét. «A jó igazolása» című művében lefekteti az etika rendszerét, hozzáfog gnoszeológiája kifejtéséhez, «Három beszélgetés» című művében népies formában tárgyalja a «rossz» kérdését s végül Platon műveit fordítgatja.

Szolovjov publicisztikai működése sem váltott ki egységes elismerést, de anyagi függetlenségét és megélhetését mégis biztosította. Ezen irányú munkássága révén terelődött rá a figyelem akkor, amikor a Brockhaus-féle enciklopédia szerkesztősége munkatársul hívta meg. 1800-ben az újonnan alakult Puskin-Akadémia tagjává választotta. Ez a választás jótékonyan hatott rá, mert azt remélte, hogy lépcsőfok a Tudományos Akadémia tagságához. Előadásaival is szépen kereshetett volna Szolovjov, mert a közönség nagyon kedvelte őt, mint előadót, akinek tudományos készültsége, lelkes előadása, behízelgő hangja mindig nagy sikert aratott. Mégis egyre ritkábban folyamodott ehhez a kereseti módhoz, mert az előadások nagyon kimerítették alapjában gyenge fizikumát. A szakadatlan intenzív szellemi munka is egyre fogyasztotta erejét, amelyet rendszeres életmóddal sem ápolt. Egész éjjeleken át ült íróasztala mellett, a kevés alvás és hiányos táplálkozás, - húst sohasem evett, - a baráti körével való élénk érintkezés még jobban siettették időelőtti halálát. Többször megpróbált elvonulni és hogy egészségét helyreállítsa, Carszkoje Szelóban, majd a moszkvai Szentháromság-kolostorban pihent, de annyira társadalmi lény volt, hogy nem bírt sokáig távol maradni barátaitól, akik nagyra értékelték barátságát. Gyakran külföldre is utazott, hogy egészségét visszanyerje. 1886-ban huzamosabb ideig tartózkodott Zágrábban, ott azonban megint csak dolgozott s megírta «A teokrácia története» című már említett művét. 1803-ban azonban, amikor atyja történelmi munkáinak kiadásáért jelentős összeget kapott, kizárólag pihenés céljából utazgatott Európában és huzamosabban tartózkodott Edinbourgan, majd

Egyiptomba ment el üdülni. Általános testi gyengeségét szembaja is tetézte, de azért senki sem hitte, hogy szervezete oly hamar felőrlődik. 1900-ban hirtelen megbetegedett s ez év július 31-én váratlanul elköltözött az élők sorából.

Mielőtt Szolovjovnak a katolikus Egyházhoz való viszonyát vizsgálónk, szükségesnek véljük, hogy őt az orosz bölcelettörténet megvilágításában is lássuk. Az orosz bölcelettörténet megállapította róla, hogy bár nagy elme volt, szorosan vett filozófiai értelemben nemcsak befejezett rendszert nem alkotott, hanem a bölcelet egyetlen alapvető tételének végleges megoldására sem törekedett. Bölceleti munkásságának egyik következetes iránya volt a vele ellentétes bölceleti irányok: a materializmus, a realizmus, a pozitivizmus, empirizmus és racionalizmus kritikája. Sok kemény igazságot elmondott ezekről, de inspirált lelke a küzdelemben sem maradt meg szigorúan a bölceleti alapon, hanem más érvekkel is harcolt ellenük. Minden, amit Szolovjov írt, lényegében a vallással, Krisztussal és az Egyházzal van kapcsolatban. Egy «par excellence» vallásos értelem, vallásos gondolkodó volt, aki Jakovenko B. megállapítása szerint kétségtelenül értékes spekulatív tehetségét arra «pazarolta», hogy felfedje, megszilárdítsa és megalapozza a vallási igazságokat és tényeket s hogy azokat eredeti vallásbölceleti elméletté emelje. Minden bölceleti írásán meglátszik tehát, hogy a tiszta bölcelkedést tulajdonképpen segítőeszköznek tartotta a vallási gondolat felépítéséhez.

Nagy vonásokban Szolovjov bölcelete a következő: Az igazság megismerése éppúgy hozzáférhetetlen az elvont racionalizmusnak, mint az elvont realizmusnak és az empirizmusnak, tehát sem a reális tapasztalat, sem az ész nem adhatja nekünk az igazság alapját és mértékét. Az igazság megismeréséhez okvetlenül fel kell tételeznünk az igazság tárgyának feltétlen létezését vagy a valóban létezőt, mindenek első okát s annak hozzánk, megismerő tényekhez való viszonyát. Mi csak a vele való benső viszony révén tudjuk megismerni azt. Az egyetemes átfogó tudásnak, vagyis a bölceletnek igazi tárgya tehát nem a lét általában an, hanem az, amihez ez a lét tartozik, vagyis a feltétlenül létező, mint minden létnek feltétlen kezdete. Ez az abszolút, minden lét felett való, – másrészt pedig közvetlen potencia.

Az emberen kívüli világban, vagyis a természetben a világleléknek isteni eleme csak potenciálisan van s öntudatlan törekvésben nyilvánul, az emberben azonban ideális és állandóan realizálható valóság, amely tudatunkban él. A legfőbb erkölcsi elv, amelynek az ember gyakorlati cselekvését meg kell határoznia, nem meríthető ki sem az

elvont empirizmusnak: a gyönyör, a boldogság, a haszon s a rokon-
 érzés fogalmával megjelölt, – sem az elvont racionalizmusnak: a
 kötelességekben és az «imperativus categoricus»-ban kifejezett indítékai-
 ban. Az erkölcsi tevékenységeknek nemcsak bizonyos tulajdonságokkal
 kell rendelkezniük, de határozott tárgyuknak is kell lenniök. Ilyen tár-
 gyuk csak egy olyan normális társaság lehet, amelyet a szabad közös-
 ség, a gyakorlati egység jellemez, amelynek erejével az egyes mukös
 désének céljául tüzi ki a közösséget, a közösség az egyest. Ilyen erkölcsi
 normál-társaság szerinte csak a vallási, a misztikus elv alapján képzöd-
 hetik az emberek között, amikor a közület tagjai nem válaszfalak
 egymásközött, hanem lelkileg kiegészítik egymást a lelki szeretet szabad
 egységében. így tehát a normális társaság alapja csak a lelki egyesülés,
 vagyis az Egyház lehet, amely meghatározza a társaság feltétlen célját.
 Az állami és gazdasági szférák csak formális és anyagi eszközei lehetnek
 az Egyház által képviselt isteni elv megvalósításának. Az egyénre így
 tehát a következő kötelesség hárul: a felsőbb akarattal teljes összhang-
 ban s másokban is elismerve a feltétlen jelentőséget és értéket, amennyi-
 ben azokban is Isten képmása és hasonlatossága van, – hozzá kell fognia
 önmaga és a közösség tökéletesedésének munkájához, hogy Isten országa
 véglegesen kinyilatkozzék a világban.

Ennek a fenséges célnak történelmi vizsgálatánál azonban a nagy
 Szolovjov is kissé elfogult. Szerinte ennél a vizsgálatnál csak három
 történelmi világ, három út jöhet számba: a mohamedán Kelet, a nyugati
 civilizáció és a szláv világ. A muzulmán kelet, bár a kizárólagos egység
 jegyében dolgozik, mert benne minden a vallási kérdésnek van alája
 vetve, de mivel az emberi egyéniséget és szabadságot is megsemmisíti
 s mert az isteni megtestesülést kizárja, nem lehet hordozója Isten
 országának. A nyugati civilizáció, amely ma szinte dédelgeti az isten-
 telén embert s át meg át van szöve önző érdekekkel s az életben, a
 tudományban s a művészetben is az atomizmusban tobzódik, szintén
 nem felel meg az emberi értelem magasabbrendű kívánalmainak, ame-
 lyek szerint az ész nemcsak a tények megismerését és törvényeit keresi,
 hanem azoknak megfogható magyarázatát is. Az emberi fejlődésnek
 csak a felsőbb, isteni világ kinyilatkoztatása adhat feltétlen tartalmat.
 Az az egyén vagy nép, amely alkalmas arra, hogy tudatos eszköze
 legyen ennek a kinyilatkoztatásnak, közvetítővé válik az emberiség és
 a természetfölötti világ között. Ennek a népnek nem hivatása az emberi
 lét formáinak kialakításán fáradoznia, hivatása azonban élő lelket, köz-
 pontot és egységet adni a széjjeltépett és félholt emberiségnek. Ennek
 a népnek teljes közömbösséggel kell viseltetnie az emberi élet alacson-
 nyabb szférái iránt s minden energiájával bele kell kapcsolódnia a
 természetfeletti világ élő valóságába. Ennek a hivatásnak betöltésére
 Szolovjov az orosz népet tartja alkalmasnak, mint amelynek történelmi

adottságai sem engedtek meg más célkitűzést. A közelmúlt forradalmak tanulságai alapján talán Szolovjov is másképpen fogalmazta volna meg tételét, bár a szláv lélek misztikus vonásai kétségtelenek és nagy értéket jelentenek.

Ezekután közelebről is vizsgálhatjuk Szolovjovnak a katolicizmushoz való viszonyát. Radlov E. L. Szolovjov összes műveinek kiadásához írott előszavában ezeket mondja róla: Szolovjov Vladimirt az orosz katolicizmus eszmei szülőjének kell tekintenünk. O az első, aki nem kívülről, vagyis orosz katolikus elődeinek nyugatossága folytán; hanem belülről az ő orosz pravoszláv öntudatán s annak az egyháznak tradícióin keresztül, amelyben született, jutott el a krisztusi Egyház Szent Péter és utódjai alatt élő egységének kérdéséhez. Ő volt az első, aki bebizonyította, hogy a nyugati és keleti kereszténység között mestere ségesen ástott szakadék minden hűtlenség és a Keletnek és Nyugatnak egyaránt becses és évezredekkel megszentelt hagyományairól való lemondás nélkül betölthető. Szolovjovnak a keleti és nyugati Egyház egyesüléséről vallott felfogása igen érdekes és helytálló. Szerinte az 1439 évi firenzei unió szinat óta schizma formálisan már nem is létezik. Miután az egész katolikus tanítás a pravoszláv egyház tanításában is benne van, az egyes főpapok tévedése s Rómával szemben tanúsított tagadó álláspontja bűn a pravoszlávia s annak kánoni, liturgikus és dogmatikai hagyományai ellen is. Annyira hitte ezt s annyira katolikusnak érezte magát, hogy akkor a katolikus Egyházba való belépés formáságait sem tartotta magára kötelezőknek. Még Vplkovszkája Elizabetha hercegnő példája sem indította erre a formális lépésre, pedig éveken át a legbensőbb s emelkedett lelki barátság fűzte össze őket, mert a hercegnő is több ismert művet írt a katolikus Egyhárról, amelyhez formailag is csatlakozott. Csak 1807-ben, Volkovszkája hercegnő halála után, amikor már «megsejtette a közeledő halál sápadt arcát-, teljesítette a Rómával való egyesülés külső formáságait is.

A katolikus Egyházba való formális belépése csak férfias pecsétje volt következetesen vallott katolikus meggyőződésének és felfogásának, hogy «a katolikus Egyházzal való kibékülés Oroszországra nézve elkerülhetetlenül szükséges» Erezte, hogy az Egyház egységéről és egyetemese ségéről hirdetett felfogása az akkori orosz élet tragikus hőségé teszi őt, és mégis a hitvallók hősiességével tartott ki a megismert igazság mellett. A szlávofilek, akiknek talajából sarjadt, ellenségei lettek Nyugat felé orientálódó vallási és kulturális felfogása miatt, a liberálisokat pedig a vallási kérdések nem érdekelték. Így maradt ő szinte fenséges egyedülvalóságában. Közvetlenül halála előtt újból nyilvánosan hitet tett a pápa Primátusáról, mert ő is érezte, hogy a keleti egyházszakadás dogmatikus és liturgikus vitapontjain túl, amelyek könnyebben eliminálhatók, a nagy

pör szinte kizárólag a pápa primátusa és az infallibilitás körül fog folyni a pravoszlávia és az unionizmus harcában.

Nyílt, katolikus hitvallása műveiből lépten-nyomon megállapítható. Strossmayer József zágrábi érsekhez intézett egyik levelében ezeket mondja: «Az a tény, hogy az egyházszakadás óta keleten nem voltak egyetemes zsinatok, csak a mi szakadásunknak de facto és nem de jure való létezését bizonyítja. Ennek tudatában mindazok, akik nyíltan vallják, hogy az 'új' katolikus dogmák csak az ortodox tanításnak természetes fejleményei, teljes egységben vannak a keleti egyházzal.» Itt, mint más helyen is, éles határvonalat kívánt húzni a nép igazi pravoszláviája és a hivatalos egyházi tendencia között, amely szerint a nemzetiség, az egyeduralom és az orosz pravoszlávia a birodalom hárs mas biztosítéka. A «L'Idée Russe» című művében még élesebb ez a vonal: «Az orosz egyház, amennyiben ma is őrzi az igaz hitet, az apostoli utódlás szakadatlan láncolatát és a szentségek teljességét, lényegében a Krisztus által alapított egyetemes Egyház egységébe tartozik. Hogy ez az egység – szerencsétlenségünkre – nálunk csak lappangó formában él és külsőleg nem nyilvánul, annak oka az az évszázados bilincs, amely egyházunk testét egy utálatos tetemhez köti, amely fojtogatja és bomlasztja azt. A hivatalos irányzat, amelyet egyházkormányzatunk és teológiai iskolánk képvisel s amely mindenáron meg akarja tartani elkülönülő és kizárólagos karakterét, valóban nem tagja a Krisztus által alapított, élő s egyetemes Egyháznak.» «La Russie et l'Eglise Universelle» című művében közölt hitvallása már szinte koronája határozottan katolikus felfogásának: «Én, mint az igaz és tiszteletreméltó keleti pravoszláv vagy görög-orosz egyház tagja, amely nem a katolikusellenes zsinatok és nem a világi hatalom által állított hivatalnokok nyelvén, hanem az ő nagy egyházatyáinak és tanítóinak nyelvén beszél, a hit dolgában legfőbb bírámnak ismerem el azt, akit annak ismert el Szent Irén, Nagy Szent Dénes, Nagy Szent Athanáz, Arany-szájú Szent János, Szent Cyrill, Szent Flavian, Boldog Theodorit, Sztudita Szent János, Szent Ignác és mások, – névszerint Péter apóstolt, aki utódaiban él s aki nem hiába hallotta az Ur szavait: Te köszikla vagy s ezen köszálon építem Anyaszentegyházamat . . . Erősítsd meg testvéreidet . . . Legeltesd juhaimat . . . legeltesd bárányaimat.» «A nagy pör- (1883) apokaliptikus művében is védi az Egyház egységét és elismeri a pápa primátusát s amikor – mint már említettük – az orosz cenzúra miatt teoretikusan nem propagálhatta azt, a lelkében lobogó láng a «Három beszélgetés--ben misztikus formába öntötte, majd kiváló líráján át – («Kelet világossága») – hirdette, hogy «a mindenség lelke a hit és a szeretet lelkével bánkódott. . . A jósige nem ámitás s Keleten feltündöklött a világosság, s azt, ami eddig lehetetlen volt, hirdette és ígérte. S az a keletről jövő

fény, messze elterülve, jelekkel s erővel eltelve Keletet Nyugattal összes békítette.-

Szolovjov körül egész irodalom keletkezett már. Sokat hánytorgatott kérdés az ő viszonya Strossmayer püspökhöz is, mert ellenfelei mindenáron bizonyítani akarták s az orosz emigrációnak a katolicizmussal ellentétben álló része ma is bizonyítani szeretné, hogy Szolovjov katolikus útja nem volt önálló, hanem szinte «szolgailag ismétli a neves püspök felfogását» Az elfogulatlan tudomány már kétséget kizárólag megállapította az ő önálló nagyságát. Még Pogodin, a jeles történétíró is megfélekedzik arról, hogy Szolovjovnak a keleti egyházszakadással és az Egyház egységéről vallott felfogása annyira önálló az orosz bölcsélet és teológia terén, hogy szinte egyetemesen léptek fel vele szemben a katolikus Egyház ellenségei. Strossmayer hatása már csak azért sem lehetett döntő Szolovjovra, mert a keleti egyházi kérdés legnagyobb orosz ismerője, Martynov, Gagarin herceg (később jezsuita atya), Piriing stb. is leveleztek Strossmayerrel, mint az uniós eszme harcosával. Tény az, hogy Szolovjov jelentősége nyugaton egyre nő s a szélsőséges pravoszláv irányzat talán éppen ezért nem értékeli őt, mint a kereszténység univerzalizmusának harcosát, mert amikor a pravoszlávia ködös jövőjét akarja biztosítani, szinte ösztönszerűleg húzódozik Szolovjovnak az Egyház egyetemes jellegét bizonyító tanításától. Viszont a nemesebb lelkekben úgy nyugaton, mint keleten mozgó erő az ő tanítása. Szolovjov vallásos lelke és öröksége valóban nemcsak Oroszországra, de az egész keresztény világra nézve is nyereség.

Az elmondottak után összefoglalóan is meg kell rajzolnunk Szolovjov portréját, mint emberét, mint hazafiét, mint történétírót s mint keresztény filozófusét. Boszforov Sz. M. Szolovjov jelentőségéről írva szinte klasszikus emléket állít neki mind a négy vonatkozásban.

Mint ember, egyenes, aki szinte rajong az igazságért és kenyeré annak kutatása és szeretete. De részben vértanúja is az igazságnak, amelyért szembeállt a «hivatalos- orosz teológiával, amely az egyházellenes világi hatalom nyomása alatt csak a birodalom képzelt érdekeinek határáig merte vallani az igazságot. Szembekerült nagy kortársaival: Chomjakovval és Dosztojevszkijjal, akik a nemzeti gondolatot és érzületet állandóan összekeverték az Egyház egyetemességével. Nem kereste a népszerűséget, sőt tudta, hogy még halála után is fogják kicsinyíteni azok, akik nem látják, hogy a pravoszláv és a katolikus világ szintézise isteni gondolat. Világosan látta, hogy hazája «a történelmi tehetetlenség törvényénél fogva még sokáig foglya lesz a bizánci szeparatizmusnak, s hogy az egyetemes tárgyi igazság még sokáig nem lesz Oroszországban a magasabbrendű társadalmi élet feltétlen normája.»

Mint hazafi, még jobban fájlalta ezt, mert teljes lélekkel szerette hazáját. Gyakorlati hazafisága «a hazafias kötelességek tudatán és a keresztény igazságokhoz való ragaszkodáson- épült fel s így eltért az olcsó nacionalis sovinizmustól, amely – Szolovjov szerint – csak «a kollektív egoizmusnak egyik megnyilvánulása» Szolovjov bátran vallotta, hogy az a patriotizmus, amely szembehelyezkedik a keresztény igazsággal s az Egyháznak az istenfűságból folyó dogmatikai és hierarchikus egységével, álpatriotizmus és eredményeiben bizonyos esetekben egyenlő lehet a hazaárulással. A nemzetek számára egyetlen norma az önálló egyetemes Egyház. «Nemzeti vallás- szerinte lehetetlenség, amely sérti Isten bölcsességét és egyaránt veszedelmes az Egyházra és a nemzetre is. Hirdette, hogy a normális emberi fejlődés alapja a család, amely a nemzetben és államban helyezkedik el. A nemzet azonban nem zárkozhatik önmagába s nem különülhet el az emberiség egységétől, mert akkor csak fizikai életet élne. A Teremtő által adott fizikai és erkölcsi törvények birtokában minden életképes nép a nemzetközi lelki kapcsolat fejlesztése útján igyekszik tökéletesedni. Ennek a vonásnak a törvényét csak Ausztrália és Amerika kiháló népei nem érzik. Az erkölcsi nemzetköziség szálai azonban két irányban haladnak és pedig az egyetemes katolicizmus és az egyetemes ateizmus felé. Minden nép oly mértékben halad az istentelen internacionálé felé, amely mértékben eltávolodik a katolikus egyetemességtől. Ettől a «vértelen vihar-ától akarta Szolovjov megmenteni hazáját, amelynek hivatalos nézetét messze túlszárnyalja az igazi hazafiságról vallott profétikus felfogása.

Mint történész, Szolovjov mindenkor a tárgyi igazság alapján állt s még a hazafias aláfestés kedvéért sem volt hajlandó a tényeket meghamisítani, mert azt vallotta, hogy «az igazi hazaszeretetet nem szorol csalásra» Éppen ezért a katolicizmus iránt érzett szeretete is az egyháztörténelem hosszas és elfogulatlan tanulmányozása révén megismert igazságból fakadt. Hirdette, hogy a pápaság igazolása vagy elítélése nem alapulhat néhány összeválogatott forrásmunka adatain, amelyek mellette, vagy ellene bizonyítanak, hanem az emberiség s az Egyház látható részének gondos tanulmányozásán, mert hiszen a pápaságot sem lehet kivonni az Egyház egyetemes történelmi fejlődésének törvénye alól. Azért kísérte ő lépésről-lépésre a pápai tekintély fejlődését és a pápasággellenes folyamatokat. Így látta meg a pápaság fejlődésének egyenes vonalát s azt, hogy például az V. században Kelet nagy szentjei; Aranyszájú Szent János, Szent Athanáz stb. állottak a pápaság mellett, s ellene csak a félig pogány bizánci despoták és az általuk kreált lelkiismeretlen főpapok támadtak. Ebben a világos látásban Szolovjov, mint keresztény történész is nagyjelentőségű.

A keresztény bölcselőt néhány vonással már ismertettük, itt csak azt tesszük még hozzá, hogy Szolovjov világosan megérezte az Egyház

lelkének szándékát. Nem arra törekedett, hogy a pravoszláviát lényegében felkavarja, mert annak ősi dogmái, szentségei s a keleti rítus is mind megvannak a katolikus Egyházban is. Bűn volna ez szerinte egy sokmilliós néppel szemben, melynek az igaz ortodoxia kultúráját adott s amelyet lelkileg táplált, de egyaránt bűn volna a keresztény Kelettel s a katolikus hagyománnyal szemben is! Ellenkezőleg, erősíteni kell az igazi pravoszláviát és meg kell tisztítani a protestantizmus bomlasztó hatásától s az álnacionalizmustól és akkor útja egyenesen a katolikus Egyházba vezet. Az orosz filokatolikus mozgalom alapjává lett Szolovjov bölcelete, mert világosan megjelölte a katolikus Egyházhoz való közeledés lehetőségét s az orosz lélek előtt is feltárta az Egyház egyetemességének s világműveltségének eszméjét.

Andrejev M., aki 1923-ban lett katolikussá és jezsuitává, meghatóan írja le Rómához való csatlakozásának történetében, hogy Szolovjov tanítása győzte meg arról, hogy a katolikus egyetemes Egyház Krisztus igaz egyháza, s hogy az orosz egyház csak a szakadások s a széthullás egyháza lehet. Előtte és sok mélyen gondolkodó orosz honfitársa előtt Szolovjovot kézzelfoghatóan igazolja az orosz jelen, amely bizonyítja, hogy az orosz államegyház nem tudta megmenteni a birodalmat s a birodalom sem tudta megmenteni az orosz egyházat. Szolovjov profetikus megérzése is beteljesedett már. Még az orosz-japán háború előtt figyelmeztette a Moszkváról, mint III. Rómáról (II. Bizánc) álmódzó szlávofileket, hogy Bizánc sorsa intőjel Oroszországnak. Ha nem okul, «a kettős sas megszégyenül s az orosz nemzeti zászló rongyai sárga gyermekek játékává lesznek» Szórol-szóra beteljesedett, de Oroszország mégsem okult. «Ex oriente lux» című költeményében is megérezte a ma legégetőbb kérdését: Oroszország Kelethez vagy Nyugat-hoz való csatlakozásának s ezzel esetleg egy új népvándorlást jelentő történelmi fordulatnak horderejét. A perzsák görögországi rablóhadjárataát összehasonlítva a kereszténység békés nyugati hódításával, nyíltan felteszi a kérdést: vajjon Xerxes vagy Krisztus Keletje akar-e lenni Oroszország Nyugattal szemben? A kérdés, bár Oroszország erősen Ázsia felé gravitál, ma még nyitott. Szolovjov nem érte meg az általa megérezett s általunk tapasztalt történelmi borzalmakat, de átütő erejű hatását bizonyítja "az, hogy halála után mintegy negyedszázaddal már komoly filokatolikus vallási mozgalom él orosz honfitársai között. Ennek, mint kulturális unionizmusnak hívei már Mereskovszkij és Berdjajev is. Az orosz teológusok közül Szvjjetlov, Malcev, Goeken egyetemi tanárok s részben Glubokovszkij is, a világi – főképen az ifjabb nemzedékhez tartozó – írók és tudósok közül Vilinszkij V. S., Kalikin E., Bertenyev N., Zgierszkij Zyzikin A. egyetemi tanár, Magerovszkij L. és sokan mások is Szolovjov világnézetét vallják. Az ő nyomán haladva, szórják a vér-viharos orosz földbe a Krisztus egyetlen igazi, terebélyes fájának mus-

tármagját, kérve az aratás Urát, hogy érlelje dús kalászba a még gyenge vetést.

Ez a hit Szolovjov élete, költészete és filozófiája, amely «Három beszélgetés» című művének egyik ihletett jelenetében szinte megrázó képpé színesedik: II. Péter pápa, János, az öreg főpap és Pauli, a protestáns teológiai tanár, mint a három nagy keresztény egyház képviselői, a szent unió megkötésével elhárítják az emberiség feje felől az egyház«szakadás történelmi átkát. Péter sziklája, a római pápaság,- Szolovjov kifejezésével élve: – «az egyetemes kereszténységnek ez a csodálatos szent élőképe- pedig tárt karokkal s az isteni Mester Szívének hő vágyával várja s munkálja ennek a megrázóan fönséges s az emberiség boldogság-könnyeivel vigasztaló történelmi pillanatnak biztos eljövételét.

Szolovjov jelentősége az uniós eszme térfoglalásával egyre nagyobb s egyetemesebb lesz és az «orosz egyházatyából», amint Vilinszkij nevezi, az emberiség szebb jövőjének világhorizontjára kerülő történelmi nagyság lesz.

A katolikus Egyházzal való egyesülés orosz ellenségei azt szeretnék bizonyítani újabbán, hogy Szolovjov nem volt boldog a katolicizmusban. Kétségtelen, hogy élete utolsó éveiben sokat szenvedett, mert bensőséges katolicizmusa mellett is orosz maradt, hű fia volt hazájának, aki próféta-lelkével világosan látta a hazájára szakadó rettenetes csapásokat, amelyeknek okát az egyetemes Egyháztól való elhatárolásában látta. Katolicizmusa volt ereje. Jóval halála után, a világháború előtt elevenítette fel a «Szlovo isztinö» (Az igazság szava, 1913. 88-89. old.) című szentpétervári lap Szolovjovnak közvetlen halála előtt folytatott beszélgetését. Az újságíró megkérdezte, hogy miként gondolkozik most a pápa primátusáról, s ő az örökkévalóság kapujában is azt felelte, hogy amit műveiben megírt, azt most sem vonja vissza: «Kezdtém tanításmat az egyházak egyesülésével – s ez nálunk még megfoghatatlan - s azzal is kell végeznem!- Valósággal gyötrődött hazája sorsán, amit ebben a beszélgetésében is kifejezett: «Hallom a villám csattogását. Oroszországra iszonyú nyomorúság vár s a mi hatalmasainknak nem lesz kezükben a vallási kérdés. Oroszország mint egységes nemzeti államszervezet nem lépett egyesülésbe Rómával. Pedig egyedül ez menthetné meg. Vájjon nem Iesz-e késő?- Oroszország még ma sem érti meg prófétai szavát. Az elfogult pravoszlávia ki akarja zárni őt legnagyobbjai közül, de ez nem sikerülhet, mert – amint egyik fajtestvére írja - a «Matuska Rasszija-, Oroszország oly nagy és széles, hogy mindig van és kell lenni helynek benne Szolovjov számára! Eljön s dereng is már az idő, amikor a megvetett próféta az orosz filokatolikus mozgalom alapköve lesz.

F E R R I N I

ÍRTA
MIHELICS VID

A frakkos szent – XV. Benedek nevezte így – harmincnégy éve halt meg, de ma is szól és beláthatatlan időkig szólni fog hozzánk. «Defunctus adhuc loquitur.» Már nem egy egyetem tanszékéről, hanem a világegyetem magasságából. Mert Ferrini nem csupán dicsősége, büszkesége és példája a katolikus jellemalakításnak, hanem üdvös intelem számunkra sok-sok súlyos kérdésben, amelyeket a modern élet hoz magával. Vaussard, a francia életrajzíró, az olasz Ozanamnak nevezi őt s a szentség fokára eljutott tudós reprezentatív típusát ünnepli benne. Az egybevétel szinte tökéletes. Mind a kettő Milanóban született s mind a kettőt ugyanabban a Szent Károly-templomban keresztelték meg; jogászok voltak s egyetemi tanárok lettek; mind a ketten az értékes könyvek sorozatát írták s mind a ketten fiatalon haltak meg. A legészrevehetőbb különbség talán abban jelölhető meg, hogy Ozanam inkább a keresztény tevékenység, Ferrini inkább a keresztény bensőség hőse volt. Az ő egész élete az egyetemi tanár feladatainak békés végzésében telt el. Külső tevékenysége abban merült ki, hogy hihetetlen szorgalommal és munkabírással kutatta a római és a bizánci jog területét. Kétszáznál több könyve és tanulmánya tömegében azonban hasztalan keresnénk egyetlen írást is, amelynek hitvédelmi jellege lenne. «Tisztes helyet foglalt el a társadalomban, – állapítja meg Vaussard, – szerette az életet, a művészetet és a természetet; ami benne a szentire mutatott, az volt, hogy a legfelső fokon nyújtotta példáját az alázatosságnak, a felebaráti szeretetnek, a férfias, de finom áhítatnak; az embert és a keresztényt teljessé tevő tulajdonságoknak ebből az összhangzatos egységéből származik lényének lenyűgöző varázsa.»

Ferrini Contardo 1859 április 4-én született Milanóban. Atyja, Rinaldo, a természettan tanára volt az ottani műegyetemen; elsősorú tudós, akinek 1904-ben a műegyetem csarnokában emléket állítottak. A mélyen vallásos és jószívű férfiút az eszmék és érzelmek közössége még a vérnél is erősebben összekapcsolta fiával. A szülő és a gyermek viszonya az idők folyamán mély lelki barátsággá fejlődött. Contardo anyja, Buccellati Luigia, egy huszonnégy-gyermekes család tizennyolcadik gyermeke volt, aki tiszta katolikus légkörben nőtt fel s a maga gyermekeit is ebben nevelte. A derék Ferrini asszony halálos betegségét,

amely nemsokkal Contardo után a sírba vitte, egy szegénytől kapta el, akit, mint a Szent Vince-társulat tagja, ápolt és gondozott.

Contardo a «legnagyobb dicsérettel» végezte el líceumi tanulmányait s 1876-ban iratkozott be a páviai egyetem jogi karára. Már ekkor meg lehetett figyelni nála a bensőséges keresztény élet jelenségeit. Hosszú órákat töltött összeszedettségben a templomban, szobájában néha éjjeleken át imádkozott. Mintaképeül Gonzaga Szent Alajost választotta, akit intim feljegyzéseiben kedves közvetlenséggel csak Alajosnak emleget. Arcán félelem tükrözött, ha valaki előtte könnyelmű beszédet engedett meg magának. Ha emiatt gúnyolták társai a Borromeo-kollégiumban, ahol lakott, keresztényi megbocsátással tűrte el. Egyszer, amikor a szobájába lépett, lármás társaságot talált ott; a fiúk éppen akkor függesztettek fel a falra egy csúnyán pornográf képet, amelynek ez volt az aláírása: «Az ember eredete?» Contardo elszomorodott és csak ennyit mondott: «Azt tehetitek a szobámmal és velem, amit jónak láttok; mindent elviselek. Nekem csak az fáj, hogy azzal, amit tréfának gondoltatok, a Teremtőt sértettétek meg.» A fiúk még nevetni próbáltak, de a mulatságnak végeszakadt.

A kollégiumi évek alatt Ferrini hallatlan szívóssággal dolgozott. Nem múlt el azonban nap, hogy lelki épülésére is ne gondolt volna. A kereszténység alapvető műveit olvasgatta: a Szentírást, különösen a Bölcsesség könyveit és Szent Pál leveleit, amelyeket kívülről tudott, a Krisztus Követését, Szent Ágoston Vallomásait és a liturgiát. A modernek közül később is csak Newmant idézi. A misztikusok nem vonzódtak, mert – mint hátrahagyott feljegyzéseiben olvasható – jámborságában is «egészen rendes embernek» kívánt feltűnni. Arról a benyomásról, amelyet Ferrini ezekben az időkben társaira tett, a boldoggáavatási per során Tosi ügyvéd így vallott: «Szelleme a hit dolgaiban annyival magasabb volt a miénknél, hogy nem tudtuk követni. Némelyek sajnálták, mások csodálták, de valamennyien tiszteltük, mert a tanulmányok terén ő volt mindig az első. Társai maguk között a kis Gonzaga Szent Alajosnak hívták, hogy kiemeljék tisztaságát és jámborságát.»

Ragyogó sikerrel szerezte meg Ferrini 1880-ban a tudori oklevelet. Értekezését maga az egyetem adta ki. Olyan kitüntetés volt ez, amilyenben addig senkisémm részesült. A dolgozat bírálója, Cattaneo professzor, hosszú tanári működése legszebb napjának mondotta azt a napot, amelyen Contardót szigorlatoztatta. Az olasz közoktatásügyi minisztérium a jogi kar felterjesztésére ösztöndíjat adott Ferrininek, hogy két évig külföldön folytathassa tanulmányait. Contardo Berlint választotta, amelynek egyetemét a nagy Savigny világhírűvé tette a római jog művelésében. Olyan tudósok tanítottak ott akkor, mint Mommsen, Voigt és Lingenthal, utóbbi a bizánci jog úttörője, akinek Contardo szellemi gyermeke és szinte egyedüli folytatója lett. A hírneves tanárok nemcsak

továbbképezték az olasz fiatalembert, hanem barátságukba fogadták. Voigt később neki ajánlotta klasszikus római jogtörténelmét, Lingenthal pedig végrendeletileg reá hagyta befejezetlen kéziratait, hogy hasznosítsa munkáinál. Amikor Contardo elindult Berlinbe, az apa ezt jegyezte be naplójába: «Megáldottam. És szívesen vállalom távollétének áldozatát, mert hiszem, hogy előnyére válik pályafutásában. Oh, mis csoda vigasztalás az ilyen gyermek! Mennyi jóság, mennyi erény!-Maga Contardo pedig ezt írta fel: «Két kötelesség vár reám. Az egyik, hogy minél jobban felkészüljek arra a pályára, amelyre Isten szánt, a másik pedig, hogy minél jobban megfeleljek az olasz kormány óhajának, amely pénzt költ reám. Remélem, mindkét vonatkozásban gentleman leszek.»

Ferrini szoros kapcsolatba került Berlinben a német katolicizmussal. Lelkiatyja Herzog Róbert, akkor a Szent Hedvig-templom plébánosa, a későbbi boroszlói hercegek volt, aki szerető gondjaiba vette. Megismerkedett Windthorsttal, a centrum-párt vezérével s ennek baráti körével. Mindjárt megérkezése után felvette magát a Szent Vincetársulatba s itt találkozott a berlini egyetem növénytanai intézetének hasonló korú tanársegédével, Westermayer Miksával, akivel barátsága haláláig tartott. Megemlítjük ezt különösen azért, mert alkalmat nyújt annak megvilágítására, hogy miként gondolkodott Ferrini a barátságról és a főiskolai tanárok kiválogatásának fontos kérdéséről. Westermayer már rendkívüli tanár volt, amikor 1883-ban megírta Contardónak, hogy rendes tanszékre pályázik és kérte barátja imáit. Ferrini nemcsak maga tett eleget a kérésnek, hanem továbbította a kérést katolikus tanártársaihoz. «Nagyon leköteleznél, – írta nekik, ha, mint jó katolikus, csatlakoznál imámhoz, hogy Westermayer barátom megkapja a tanszéket. Sohasem szoktam kérni, de most erőt vettem magamon, mert megfelelő tanárok bejutása az egyetemekre az egész keresztény világ érdeke. Az égő mécesst nem szabad ágy alá rejteni, hanem magas helyre kell tenni, hogy mindenhová eláraszthassa jótékony világosságát. Bárcsak ebben az esetben is beigazolódnék, hogy az ima mindenre képes.»

Az egységére rátalált német birodalom fővárosában javában dühöngött a kultúrharc, amikor Ferrini odaért. Ahogy Whitmann püspök jellemezte, a német főpapok csak aközött választhattak, hogy a pokolba, vagy a börtönbe kívánnak-e menni. Az utóbbit választották. S a német katolikusok bátorsága, hitbeli buzgósága felejtethetlen nyomokat hagyott a fiatal olasz tudós lelkén. E korból származó leveleiben – s ezek maradtak fenn a legnagyobb számban – folyton a németeket állítja példaképül honfitársai elé. Tapasztalja, hogy milyen erő rejlik az egységben. Lelkesedik azon, hogy Németországban a katolikus egyetemi ifjúság pártkülönség nélkül egy frontba tömörül Egyháza és vallása védelmében.

A berlini tanulmányi évek letelte után Contardo Kopenhága, Paris és Róma könyvtárait keresi fel. Még ideje sincs, hogy kipihenje magát, mert 1883-ban a páviai egyetem jogi kara, amelynek nemrégiben még tanulója volt, magántanárrá képesíti és megbízott előadónak hívja meg a római jogforrásaira. Ferrini huszonhároméves ekkor. Acélos akarral, az ifjúság töretlen munkabírásával veti rá magát tárgyaira. Nyelvismerete egyenesen rendkívüli. Olvas franciául, spanyolul és angolul; írásban is tökéletesen bírja a németet, érti a holland és skandináv nyelveket; tökéletes a latin és a görög nyelvben, olvassa eredetiben a héber, a szír, a szanszkrit és a kopt nyelvemlékeket. Gyorsan emelkedik az egyetemi pályán. Két év múlva már rendes tanárnak szólítja el Messina egyeteme, amelytől csakhamar Modena hódítja el, majd 1884-ben a páviai egyetem tanácsa egyhangú határozattal hívja meg a római jog tanárának. Ebben a városban otthon érzi magát. Az emlékek és érzelmek raja fűzi hozzá. Ilt tanít haláláig, bár rendes lakása Milanóban van a szülői házban. Olaszországnak akkor legelső tudós társasága, a Lombard Akadémia, amelynek már 1884 óta levelező tagja, 1885-ben rendes taggá választja.

A politika nem nagyon érdekelte Ferrinit, 1885-ben mégis el kellett fogadnia, hogy a katolikus polgárok beküldjék Milánó közgyűlés sebe. Meg kellett hajolnia a közakarat előtt, mert csak az ő személye biztosíthatta a katolikus párt és a konzervatív párt együttműködését. A mandátumot négy éven át viselte. Ritkán szólalt fel, de többnyire eredménnyel. Ferrini, aki tanuja volt Németországban a katolikusok politikai szervezkedésében rejlő erőnek, szívből óhajtott a római kérdés olyan megoldását, amely kielégíti Egyházát és olasz hazáját egyaránt. Szerette volna, ha a Szentszék megengedi a katolikusok részvételét az országos politikában, de magatartását hűségesen alárendelte a Vatikán utasításának. Meggyőződése volt, hogy amikor a társadalmi rendet felforgatás veszedelme fenyegeti, az összes jóakarátú embereknek tömörülniök kell. Éppen ezért bízott abban, hogy a Szentszék és az olasz királyság konfliktusa nem tart örökké s be fog következni a «ragyogó nap», a kibékülés «boldog forradalma» Bár örült az olasz egységnek, sajnálattal szemlélte azt a szellemet, amely az egység megteremtőit eltöltötte. Pillanatig sem habozott azonban, hogy résztvegyen annak a hatalmas emlékműnek leleplezésén, amelyet 1886-ban állítottak Viktor Emánuelnek a milanói Dóm-téren. Mindenesetre több katolikus társával együtt hírlapi nyilatkozatot tett közzé, amely a szükséges fenntartásokat tartalmazza.

Miként politikai, úgy szociális eszméi is középúton maradtak a szélső nézetek között. A marxizmus kritikájának jórészt alaposnak ítélte, de kárhóztatta a rendszer anyagelvűségét és egyoldalúságát. Kibontakozást csak XIII. Leó enciklikája alapján látott s jóllehet nem érezte magát szakembernek, szívesen csatlakozott 1892-ben a társadalmi

tanulmányok végzésére alakult olasz katolikus egyesülethez. Az egyesület mozzatója Toniolo volt, a szociális katolicizmusnak talán mindmáig legelső teoretikusa. Nem mindenben értettek egyet, különösen a tömeg meghódítására vonatkozó eszközökben, de Toniolo, aki jóval idősebb volta ellenére túlélte Ferrinit, egy évvel halála előtt, amikor meghallotta fiatalon elköltözött barátja szentté avatásának lehetőségét, ezt írta: «Ha az Úr megengedné, hogy felkeljek betegágyamból, nemcsak résztvennék Ferrini ügyének szorgalmazásában, hanem magam vinném a beadványt a Vatikánba és személyesen nyújtanám át a Szentatyának.- Ferrininek az volt az álláspontja, hogy a belső ember reformjára kell fektetni a hangsúlyt, mert a társadalmi béke másként nem érhető el. Elvben ő többre becsülte a tekintélyi vezetést a szabadságnál és kételkedett a demokrácia kiszélesítésének célszerűségében. Felfogását szépen tükrözik vissza azok a szavak, amelyeket a munkaügyi békéltetésre vonatkozó olasz törvénnyel kapcsolatban rótt papírra: «Véleményem szerint a törvény alapgondolata teljesen helyes s az a célja is, hogy kevésbé élessé tegye a tőkés és a munkások között elkerülhetetlen ellentéteket, kétségkívül nemes és magasztos. Nem szabad azonban illúziókban ringatnunk magunkat. Ha nem változik meg az egész társadalmi légkör, ha nem szűnnek meg az előítéletek és a szektárius gyűlölködés, ha nem nyitunk kaput minden vonatkozásban a keresztény befolyásnak, akkor a törvény csak holt betű marad.»

Mindazok, akik Ferrini tanítványai voltak, egyetértenek abban, hogy előadásai valósággal lenyűgözték a hallgatóságot. «Sohasem bírnám elfelejteni – írta Crisafulli ügyvéd 1902-ben – mesteremnek azokat az értékes leckéit, amelyek hallatára nem tudta az ember, hogy az eszmék precizitását vagy mélységét, az ékesszólást vagy a biztos tudást, a római jog vagy a kiségitő antik nyelvek ismeretét csodálja-e inkább. Mágikus erővel bírt ez az ember, aki a legelvontabb dolgokat is kellemes csevegésbe tudta öltöztetni.- Egy másik tanítványa, Gallavrési, így nyilatkozik: «Soha másnál nem csodálhattam annyira az ismeretek mélységét. Meglátszott rajta, hogy teljesen otthon van abban, amit mond; az volt az érzésem, mintha végigélte volna mindazokat a korszakokat, amelyekről beszélt.-

Ferrini tanári kötelességének tartotta, hogy szinte túlzott jóakarattal álljon rendelkezésére tanítványainak. Bárki fordult hozzá, segítségére volt. Maga közben állandóan kutatómunkát végzett, a legkülönbözőbb kérdéseket dolgozta fel s tette közkinccsé, kezdve az egyszerűen népszerűsítő művektől a tudós kiadványokig. Mindezek méltatására a római jog szakszerű művelője lenne hivatott. Ha mi szólnunk róluk, csak azért, hogy némi képet nyújtsunk Ferrini csodás tevékenységéről.

1884-ben kiadta az Intitúciók görög parafrázisát, amelyet ma-

gyarazatokkal kísért. 1885-ben könyvet írt a római jog forrásainak történetéről, 1889-ben jelent meg munkája a római hitbizományok és legátumok jogának általános elméletéről, 1890-ben egy hatalmas kötet Jusztiniánus Intitúcióinak forrásairól. Utóbbi munkáját 1900-ban kibővítve újból kiadta. Erről mondotta Scialoja, hogy «a tudomány végleges diadala» Hoepli gyűjteményében 1803-ban a Digestákat publicálta, valamivel később megírta a római büntetőjogot, amelyet Mommsen utóbb megjelenő hatalmas műve sem tett feleslegessé. 1900-ban «A Pandekták kézikönyve» cím alatt dolgozta egybe régebbi tanulmányait. Ebben az évben fogott hozzá több jogtudóssal a Corpus Juris kritikai kiadásához, amely csak halála után fejeződött be. Kritikai kiadást készített régi szír szövegekből. Közel 30 cikket írt az olasz jogi enciklopédiába. Mesterműve azonban a Bazilikák VII. könyvének kiadása, amelyet ő fordított latinra. Sorban adta ki a Bazilikák egy hatalmas latin nyelvű összefoglalását is, amelyet akkoriban találtak meg a vatikáni könyvtárban. Halála akadályozta meg, hogy a tizenkettedik kötetnél tovább haladjon. Az a Ferrini-bibliografia, amelyet Pellegrini állított össze, nem kevesebb, mint 214 könyvet és tanulmányt sorol fel. A világháború után Ferrini egyik barátja, Castelli, alapítványt létesített a nagy tudós irodalmi hagyatékának kiadására. A legkitűnőbb olasz jogászokból, élükön Scialoja professzorral, Olaszország Genfben is sokat szerepelt nemzetközi jogászával alakult meg az a bizottság, amely Ferrini időálló monográfiáit összegyűjtötte és 1928-30-ban öt kötetben közzétette.

Ferrini publikációinak különleges jellege és a szerző szerénysége volt az oka annak, hogy nevét életében kevésbé ismerte a nagyközönség. Am annál inkább értékelte tevékenységét a tudományos világ. Mindenesetre meg kell említenünk, hogy szakkörökben olykor kifogások is hangzottak el, mert Ferrini – elragadtatva az alkotás szenvedélyétől – nem minden közleményét érlelte meg kellőképpen. Az idézeteknél sokszor hagyatkozott emlékezetére, ami ártalmára volt a pontosságnak. Ilyenkor alázatosan és jó szívvel ismerte el tévedését s vitatkozás helyett örömmel köszönte meg a bírálatot, mert ő végül is az igazságot kereste s annak kívánt szolgálni. Kisebb tévedései sem árthatnak azonban tudományos halhatatlanságának. Mommsen, bár erősen katolikus-ellenes volt, 1902-ben Nogara, a vatikáni etruszk-múzeum igazgatója előtt kijelentette, hogy ha a romanisztikai tanulmányok szempontjából a XIX. századot Savignyről, akkor a XX. századot Ferriniről fogják elnevezni. «Ferrini munkássága nyomán – folytatta Mommsen – a romanisztikai tanulmányok elsőbbsége Németországról Olaszországra száll át. De nem vagyunk irigyek.»

Két hónappal később, hogy Mommsen nyilatkozata elhangzott, Ferrini meghalt s korai elmúlása megakadályozta, hogy a jóslat teljes mértékben valóra váljék. Munkásságának értéke azonban már ekkor

olyan fokra hágott, hogy a művészi emléktábla, amelyet 1905-ben avatott fel a páviai egyetem, büszkén hirdeti: «Principe fra i cultori di diritto romano» – első a római jog művelői között. Modenában az egyetem csarnokában 1927 óta szobra áll. Bonfante professzor, aki Ferrini utóda lett a római jog tanszékében, ezt mondhatta az elköltözőtről: «Amíg élt, valamennyiünk tekintete feléje fordult; a szó legnemesebb és legtisztább értelmében érezhette az igazi boldogság álmának beteljesedését: amikor visszatért hazájába, az övéi közé, mesterként fogadta be az a hely, amely tanítványként látta falai között. Európa minden tájáról csodálták kartársai, mindenkor felülemelkedett a vetélkedésen, képtelen volt arra, hogy alacsony érzelem érintse, arra volt rendeltetve, hogy a mi lelkeinket, a szellemi munkások lelkét, a legmagasztosabb eszmények felé irányítsa.»

Tehetség, szorgalom, ritka szellemi képességek díszítették Ferrinit. Mielőtt megkezdte pályafutását, az olasz jogtudomány, amely egykor egész Európában vezetett, mélyre hanyatlott régi nagyságából. Ferrini felemelte. Isten azonban tartósabb dicsőséget is szánt neki: azt, amely a szentség nimbuszával veszi körül e földi világ legyőzőit. Azért küldte ezt a szolgálját, hogy lobogó és égő fáklya legyen a katolikus hívők számára.

Akik közelébe jutottak, azoknak mindenekelőtt Ferrini alázatos-sága tűnt fel. Alázatossága tartotta vissza attól is, hogy a papi hivatást válassza. Mint Pellegrini írja, Isten más küldetést szánt neki: azt, hogy megmutassa az evangéliumi tökéletesség eszményi szépségét és gyakorlati lehetőségét a világi férfiú számára is, aki benne él a romlott modern társadalomban. Ferrini alázatosságára jellemző, hogy atyja sohasem hallott tőle arról a tiszteletről és azokról a kitüntetésekről, amelyekkel a külföld elhalmozta. Anyja csak véletlenül tudta meg, hogy fiát az olasz koronarend lovagjává nevezték ki.

Ferrini benső életét részben feljegyzései árulják el, amelyeket «Scritti religiosi» címmel 1912-ben hozott nyilvánosságra Pellegrini, továbbá azok a tanúvallomások, amelyek a per eddigi folyamán elhangzottak. A keresztény alázatosságról Ferrini a hagyományos felfogást táplálta: teremtmények vagyunk, Istennel szemben jelentéktelen senkik, de tudatában kell lennünk az emberi személy méltóságának, amely az Isten-gyermekségből származik. Ez a belátás azonban semmiképpen sem zárja ki a felfelé való törekvést. «Az alázatosság követeli,- mondja Ferrini, – hogy ismerjük gyarlóságunkat, egész nyomorúságunkat; az alázatosság követeli azonban azt is, hogy ne essünk kétségbe, mert jó kezekben vagyunk. Őrizkedjünk attól is, hogy a nagy dolgokra való áhítást hiúságnak tartsuk: ez kishitűség lenne. Mindenre képesek vagyunk. Abban, aki engem megerősít! Éppen, mert senki és semmi vagyok,

Isten nagy dolgokat művelhet általam.» Ám sohase kérkedjünk kiváltságos helyzettel, «mert a Nap, amely holnap felkel a látóhatáron, mindent megváltozotttnak találhat» Ferrini, amikor legszebb sikereit aratja, mindig arra kéri barátait, imádkozzanak érte, nehogy az a «zengő érc legyen, amelyről Szent Pál beszél» Az alázatosság tud sértő is lenni, akkor, ha tulajdonképpen gőgöt takar, amely a külvilággal szemben lenézésben nyilvánul meg. Jámbor, de kis lelkek, az igazi bensőség hijján, gyakran mutatják ezt az «ál-alázatosságot», amely sokszor hat riasztóan a «kevésbé tökéletesekre- és a másvallásúakra. Ferrini távol állt ettől. Tanártársa, Bonfante így nyilatkozik: «Ferrini alázatossága az emberekkel való érintkezésben sohasem nyert külső kifejezést; abban látszott meg, hogy nem adott súlyt saját személyének és tudományos megállapításainak, hanem ehelyett bőségesen elismerte mások érdemeit.»

Az alázatosságnak azok az elemei, amelyek Ferrini egész lényét áthatották, csakis állandó belső összeszedettségéből és gyakori elmélkedésből származhatnak. Nem lephetek így meg senkit a halála után napvilágra került intim feljegyzések ilyen részletei: «Mihelyt felébredek, Istenre kell irányítanom gondolataimat; jusson eszembe, milyen kegyelem, hogy életben tartott, jusson eszembe bűneim és a paradicsom. Nagy áhítattal fogok imádkozni minden reggel s kérni fogom azt a kegyelmet, amelyre leginkább szükségem lesz a nap folyamán.- Amikor 1881-ben lelkigyakorlatra készül, ezeket az akaratedző elhatározásokat vetette papírra: «Szombaton: hallgatásban töltöm a napot és csak akkor beszélek, ha szólnak hozzám . . . Csütörtökön: gyakori lelki áldozásokat végzek . . . Vasárnap: szentséglátogatásokat teszek . . .» Ferrini – mint feljegyzéseiből kitűnik – minden nap legalább negyedórát töltött elmélkedéssel, amelynek tárgyát előző este választotta ki. «Az elmélkedés – írja «Un po' d'infinito» című kis művében – egyenesen szükségesség az igaz lélek számára. Elmélkedés nélkül a lélek nem találhatja meg a jámborságnak azt az üde kenetét, amely gyönyörűséggel tölti el.»

Ezekután banálisnak hathat az a kijelentésünk, hogy Ferrini imádságos lélek volt. Az már azonban megkaphatja a figyelmet, hogy ő az imádkozásban az egyéni megszentelésen kívül apostoli cselekedetet látott. Meg volt győződve arról, hogy pusztán földi eszközökkel nem munkálhatjuk eredményesen embertársaink boldogságát, hanem szükség van arra a természetfölötti segítségre, amelyet az imaapostolság hoz le az égből. «Mennyi baj zúdul a világra, – írja barátjának, Vittorionak, – az ifjúság mennyi virága hervad el! Hány nemes szívet ragad magával a hitetlenség és a bűn szennyes áradata! Nem hiszem, hogy lenne szilárdabb gát, mint szenvedéseink felajánlása testvéreink javára: lehetetlenség, hogy Krisztus Szíve meg ne induljon! A lélek, amely szenved és könyörög, hogy jöjjön el az Ő országa, hatalmas apostoli

munkát végez: sokszor a szónokok és a hittérítők minden virrasztásánál és fáradsalmánál többet ér Isten szemében az a szeretetteljes imaáldozat, amely Fia példájára emlékeztet.» Természetesen nem vétette szem elől Ferrini az ima személyes célját sem, amelyet abban látott, hogy az ember egész énjét átalakítsa Krisztusban. Kora ifjúságától kezdve megszokta, hogy minden nap szentmisét hallgasson. 1890 után napiáldozó lett. Amikor már Páviában tanított s minden hét végén haza utazott Milanóba, a vonaton elmondta a teljes rózsafüzért. Szemben a világgal, amely a modern élet szörnyű versenyfutásában kárbavesztett időnek tekinti az imát, Ferrini így vélekedett: «Egyedül az imából mentek erőt és önbizalmat ... ha munkáimmal valami eredményt értem el, az ima áldásának köszönhetem. S ha valaki azt hozná fel, hogy elfecsérlem az időmet, azt felelném neki, hogy hála az ima vigasztaló megerősítésének, nem vesztegetem időmet színházakban, kávéházakban, a szétszórt élet ezer haszontalanságai között, hogy az ima szeretteti meg velem az elvonultságot, a magányt és a munkát; azt felelném, hogy ha mindenki imádkoznék és úgy imádkoznék, ahogy kell, akkor nemcsak a szociális viszonyok, hanem az emberiség anyagi körülményei is előnyösen megváltoznának.»

Az a nagy szeretet, amely Ferrinit Isten iránt hevítette, szükség-szerűen nagy szeretetet tartott benne ébren embertársai iránt is, akiknek javát mindenekelőtt saját példájával kívánta szolgálni. íme egy töredék Cappa barátjához intézett leveléből: «Nekünk, katolikusoknak, akiknek nem saját érdemünkből, hanem az Úr különös könyörületéből az a szerencse jutott osztályrészül, hogy készen kaptuk az igaz hit elveit, kötelességünk az Isten országának terjesztése, ha másként nem, a példa erejével.- Vagy hallgassuk meg ezt a részletet abból a levélből, amelyet Vittoriának írt: «Minden keresztényben van több-kevesebb földiesség, még azokban is, akik megízlelték Isten ajándékait. Ezért kell kényesen ügyelnünk magaviseletünkre, hiszen minden testvérünkben, még a szentekben is akadhat földiesség, amelyet a jó példa lelkeséggé építhet. De még ha nem is lenne, akkor is ügyelnünk kell magunkra, mert azok édes meglepődöttséggel tapasztalhatják, hogy a szellem virágai bennünk is kihajtottak. Ha pedig így bármily kevés örömet is szerezünk testvéreinknek, vigaszára voltunk egy halhatatlan léleknek.- Ez a mélységes emberszeretet magyarázza, hogy Ferrini különös melegséggel vette körül hitetlen, vagy nem éppen vallásos tanártársait. Erre vonatkozó felfogása kitűnik abból az írásából is, amelyben az akkor Olaszországban diadalmaskodó irodalmi verizmust ítéli el. Szigorú bírálatot mond erről az irányról, amelyet épp olyan tévesnek, mint károsnak tart, de utána így folytatja: «Ám óvjon meg az ég attól, hogy e verizmusnak akár legszélsőségebb képviselőit is megvessem! Mi lett volna belőlünk is, ha más családban növekszünk fel, más barátokkal érintkezünk és

más nevelésben részesülünk? Ruházzuk fel magunkat inkább, Szent Pál intelme szerint, Krisztusnak emberszeretetével, mélyedjünk el Krisztus szívében, csodáljuk az ő gyöngéd érzelmeit e szegény lelkek iránt, segítsük munkáját, imádkozzunk annak nevében, akitől semmisen tagadtatik meg!» Így érte el Ferrini azt, hogy seholsem szerették és tisztelték jobban, mint – a közmondás ellenére – abban a körben, amelyben működött. Hiszen tanártársai tették meg az első komoly lépéseket Ferrini boldoggáavatási perének megindítására is. «A Ferrinivei való együttlét – mondja Olivi professzor – a tökéletesség iskolája volt számomra. A dolgoknak ez a tiszta és átható szemlélése, a szándékoknak ez a nemessége, az az állandó törekvés, hogy mindig alázatosan és szerényen viselkedjék, mintha nem érne többet, mint népének utolsó embere, az az éber gond, hogy elrejtse embertársainak bűneit és hibáit, hogy a külső látszatokat, amennyire csak lehet, a szeretet parancsainak megfelelően értelmezze, a jónak ez a/ végtelen vágya, az emelkedett érzelmek és gondolatok . . . valamennyiünk szívét feléje fordították.- Milyen szép intelem Ferrininek ez a feljegyzése: «Kérjük Istent, engedje mindig észrevennünk magunkban a rosszakaratot és mások megszólását még akkor is, ha ez a jámborságba burkolózik és a lélek szent fájdalomának tűnik fel a bűn láttára.- Élesen elítélte a katolicizmus ellen támadt eretnokségeket és hereziseket, de magukról az egyénekről tisztelettel emlékezett meg és szeretettel érintkezett velük, ha tudta, hogy jóhiszeműek és becsületesek. «Bizonyos, hogy a protestánsok között is vannak erényesek, vannak az Isten-Ember őszinte imádói, bizonyos, hogy vannak virágok, amelyek szomjazzák az égi harmatot s az Úr ezt nem is vonja meg tőlük.» Az erkölcsi jóért való fáradozás természetesen nem állt útjában annak, hogy Ferrini a kevésbbé magasztos szükségletek terén is környezete segítségére legyen. Rendszeresen látogatta a betegeket, anyagilag is támogatta tanítványait. Néhány évvel halála előtt minden pénzét, 30.000 lírát, odaadta egy vállalkozó barátjának, aki a tönk szélén állott. Már nem menthette meg s az odakölcsönzött tőke is elveszett. Ferrini soha senkinek nem panaszkodott emiatt, sőt maga beszélte le a többi károsultat, hogy bíróság elé állítsák a szeren« esetlen, de egyébként becsületes embert.

Ilyen lelkület mellett nem csodálkozhatunk azon, hogy Ferrini távortartotta magát a világiás szórakozásoktól. S ha a nagy megpróbáltatásoktól meg is kímélte a Gondviselés, már egyedül emiatt az apró áldozatok tömegét kellett hoznia, hiszen előkelő társaságokban forgó, magas állású egyén volt. Örömmel vállalta az áldozatokat. Az Oltáriszentiségről írt egyik elmélkedésében ezzel a megható imával fordul az égi Mesterhez: «Szállj le hozzám, isteni főpap, és tedd szívem oltárára akaratorn áldozatát. Bárha szeretetem heve felszállna Hozzád, mint a völgyek magányos liliomának illata! Segíts, hogy önmagamnak feláldozása, ifjú-

ságom hajnalában, reggeli áldozat legyen a Legmagasabbnak!» Áldozatból mondott le a családalapításról. Bár anyja ismételten unszolta, hogy nősüljön meg s bár nagyrebecsülte a keresztény házasságot, 1881-ben örök tisztasági fogadalmat tett.

Az időszerűség is kívánatossá teszi, hogy ideiktassuk Ferrini tanítását a keresztény házasság felbonthatatlanságáról. Amikor 1881-ben az olasz törvényhozás is be akarta vezetni a polgári házasságot, Ferrini nyílt levéllel fordult nemzetéhez. Ebben olvassuk ezeket a komoly megállapításokat: «A házasság felbonthatatlanságát a kereszténység proklamálta: csupán a vallás tekintélyével lehetett érvényre juttatni egy ilyen magas és szigorú elvet. A felbonthatatlanság, amely összhangban áll a keresztény erkölcstannal is, az élet komolyságát képviseli és az egyéni hajlamok feláldozását jelenti az elvek logikája előtt: amiből nem mindig következik emberi boldogtalanság; de még ha sokan boldogtalanok is! A felbonthatatlanság elve annyi erkölcsi és szociális értéket hordoz magában, annyira magasan tartja a nő és a család értékét, akkora befolyással volt szokásainkra, hogy még az is, aki a keresztény tanítást nem fogadja el, meggyőződhetik jótékony szerepéről s arról a súlyos veszedelemről, amelyet eltörlésének, vagy kikezdésének minden kísérlete előidézhet.- Ezer és ezer példányban járta be Ferrini nyílt levele Olaszországot s mindenesetre jelentős része volt abban, hogy a polgári házasság tervét a liberális-szabadkőműves parlament a néphangulat miatt kénytelen volt elejteni.

Bizonyos, hogy Ferrininek is voltak súlyos lelki harcai, amilyenekkel Isten látogatja meg és próbálja ki a természetfölötti életre törekvőket. A lelki szárazság időit fokozott külső buzgósággal böjtölte végig, a szenvedéseket pedig megnyugvással, sőt örömmel fogadta. «Aki már sírt, – írja egy helyen, – aki már érezte a csapások alatt meggörbülni fejét, akinek a szorongatás már összefacsarta szívét, az tanuskodhatik arról, hogy ezeknek a vigasztalan óráknak, a magárahagyatottság és kimondhatatlan szomorúság e pillanatainak köszönheti egész, vagy csaknem egész erkölcsi életét.- S Ferrinitől származik ez a nagyszerű gondolat: «Isten, akinek semmi irígyelnivalója sem volt az embertől, megirigyelte tőle a szenvedést.» A lelki és testi fájdalomnak, bajoknak és szomorúságoknak ilyen önkéntes vállalása mellett – érdekes paradoxon – csak vidám lehet a lélek. Nem is szabad Ferrinit valami szikádt, savanyú embernek képzelni. Orsenigo Cesare a nagy Pellegrinikönyvhöz írt előszavában szépen mondja: «Ferrini szentsége nem a szikár aszkéta izzadságos szentsége volt, aki sanyargatja testét és felolvad az imában és a penitenciában, aki meg akar szökni ebből a világból, hanem szelíd és egyszerű jámborság volt, telve az elzárkózás hevői, de ugyanakkor nyitva a világ számára.- Ferrini, ez a komoly tudós és tökéletességre törekvő keresztény, szívből tudott nevetni s esténként

vidáman játszadozott unokaöccseivel és -húgaival. Legkedveltebb szórakozása azonban a vándorlás és hegymászás volt.

A zárt levegőben, katedrán és íróasztalnál kifáradt Ferrini testi felüdülést keresett és talált az alpinizmusban, de emellett az erkölcsi emelkedés eszközét is köszöntötte a szabad természetben. Hiszen még a közömbös modern lelket is megrázza a magas hegycsúcsok főszege látványa, amely szinte magán viseli Isten kezének roppant munkáját. Méltán mondhatta a német turisztika egyik úttörője, Töppfer Rudolf, hogy nem egy ember, aki a síkságon elfelejtette Istent, a magas hegyek között újból megtalálta. Milyen szépen hangzik XI. Pius pápának 1923-ban kiadott levele is a turisztikáról! A Szentatya, aki a pápai trónra való jutása előtt lelkesen járta az Alpokat, ebben a levelében, amely Mentone Szent Bernátot adja védőszentül a turistáknak, ezeket mondja: «Valamennyi tisztos testgyakorlás között nincs egy sem, amely – ha nem válik vakmerőséggé – áldásosabb lenne a lélek s nemkevésbé a test egészségére. Miközben kemény fáradalommal és erőfeszítéssel felhágunk oda, ahol gyéres és tisztább a levegő, megújulnak és felfrissülnek erőink; a mindenféle nehézségek leküzdéséhez hozzáadott lélek erősebb lesz az élet kemény kötelességeinek teljesítésére is s mialatt szemléljük annak a látványnak mérhetetlenségét és szépségét, amely az Alpok magas csúcsairól nyílik a nézőnek, a lélek könnyedén emelkedik fel Istenhez, e természet szerzőjéhez és urához.»

A természet mélyen keresztényi szeretete egyik jellegzetes vonása Ferrini személyiségének. A verizmusról írt, már említett dolgozatában, ahol szembeszáll az új pogányokkal, élesen támadja Carduccinak azt az állítását, hogy ellentét van a hit és a természetszeretet között. Kimutatja, hogy sehosem olyan intenzív ez a szeretet, mint a Szentírásban. Emlékezetbe idézi, hogy ő maga mit érzett hegyi kirándulásai alatt; lelkesen írja át a zsoltártörödeléket s különösen a 18. zsoltár híres kezdő sorait. Egy másik művében utal arra, hogy Jézus az ő paraboláiban állandóan használja a külső természet nagy könyvét. «A természet érzése, a kiváltságos lelkeknek ez az értékes adománya, – fejezi be ezt az írását Ferrini, – kell, hogy igen nagy helyet foglaljon el nevelésünkben . . . Adjátok nekem azt a gyermeket, aki folyondárként odakötte nő fel az anyja szoknyájánál, egyéniség és kezdeményezés nélkül, tele gyávasággal és meghunyászkodással, aki később még gyávább lenne, adjátok nekem ezt a gyermeket, hogy magammal vigyem az Alpokba. Hadd tanulja meg legyőzni azokban az akadályokban, amelyeket a természet elébe állít, az élet eljövendő nehézségeit; örüljön a napfelkeltének, amelyet a hegy sziklacsúcsáról szemlél, örüljön a messzi gleccsereket lángbaborító napnyugtának, gyönyörködjék az elhagyott völgyben játszó holdsugarban. Szedje a virágokat, amelyek az örök hó szegélyén nyílnak, s ujjongjon a mennyek mosolyának, amely rávetődik a szaka-

dékok torkára! Ez a gyermek egész ember lesz és erkölcsi öntudata mérhetetlenül sokat gazdagodott!»

Alig van csúcsa az olasz Alpoknak, ahová Ferrini fel ne hágott volna. De nemcsak a természet, hanem a művészet is Istenhez emelte. Az alkotó szellem csodáiban az isteni szikra teremtés-utánzó műveit látta. Bámulatosan ismerte a régi és a modern irodalmat. Irodalmi kérdésekről szívesen társalgott; egyformán idézte Homerost és Pindarost, Vergiliust és Dantét, Schillert és a moderneket. Bejárta az összes olasz és német múzeumokat. «Egy-egy remekmű szemlélése – írja – arra ösztönzött, hogy leboruljak Jézus előtt.» Teljesen vallásos beállítottsága mentheti a művészetkedvelő Ferrininek azt a fogyatékoságát, hogy a közömbös, vagy vallásellenes írónál és művészeknél ritkán ismeri el a mégis csak meglevő reális szépségeket.

«Mily szép a hegy elhagyott csúcsán, – írta egyszer Mapellinek Ferrini, – ahol érezzük Isten ünnepélyes közellétét és egy vad természet komolyságában szemlélhetjük az Ő örökké fiatal mosolyát.- Különös fordulata a Gondviselésnek, hogy Ferrini halálának oka éppen a hegyek szeretete, azoké a hegyeké, ahol a végtelenség felé érezte magát ragadtatni. Egész életében félelem és bánat nélkül, mint az igazak, készült «az első isteni csók- pillanatára és boldognak nevezte a halált, amely «a halhatatlanság kezdete» Még egy kis idő és látni fogtok! Jézusnak ezek a szavai lebegtek előtte. «Gyorsan lehanyatlanak az alkonyi árnyak, gyorsan elfut a kimért nap s eljön életünk estéje. Mi nem sírunk, mint azok, akiknek nincs reménységük, mi felvidulunk megjelenésére, mert közel van az ígéretek teljesülése.- Csak a hitetlen nem tudja megoldani a halál problémáját, mert nem tudta megoldani az élet problémáját sem.

Ferrini 1901 májusában éppen a Szentföldre készült Olivi barátjával, amikor szívroham támadta meg, amely teljes pihenésre kényszerítette. Erős szervezete hamar összeszedte magát s már kisebb hegyi kirándulásokra is indulhatott. 1902-ben felgyülemlett munkája megint megakadályozta abban, hogy a Szentföldre utazzék. Olivi nélküle ment el, Ferrini pedig júliusban Sunában, a tóparti kedves családi nyaralóban telepedett meg. Fáradtnak érezte magát, de egészsége kielégítőnek látszott. Szeptemberben abban a hiszemben, hogy teljesen meggyógyult, megmászta a Monte Rosát. A kemény kirándulás nagyon kimerítette. Alig ért haza, láz tört ki. Az orvos megállapította: tifusz. Október 5-én vesztette el először eszméletét. Az apácák, akiket ápolására hívtak, hallották, amint a kikötő harangjelzéseire fel-felriad és rebegi: «Menjünk, menjünk a szentmisére!- Időnként még visszanyerte eszméletét, de az orvosi tudomány már nem tudott segíteni legyengült szívéen, s október 17-én meghalt. «E nap déli fél tizenkettőkor – jegyezte fel

apja – csendesen és békésen kilehelte lelkét.» Mindössze negyvenhárom-éves volt, valamivel több, mint Ozanam, akihez annyira hasonlított.

Ott halt meg, ahol maga kívánta. «Atyám, – mondotta egyszer a sunai plébánosnak – azt kívánom, hogy ebben a temetőben hantoljanak el; itt, amikor a nép vasárnap misére megy, közvetlenül a temető mellett halad el és régi szokás szerint imádkozik a szegény halottakért: imádkozni fognak értem is és ünnepnap délután, amikor litánia van, szintén figyelmeztetik reám az Urat.» De másért is kívánta. «Szeretném, ha az én kedves Sunában halnék meg – mondotta még modenai tanár korábban Olivinek: – ha a halál egyetemi városban lepne meg, nagyon sok embernek lennék terhére: az egyetem rektorának, a tanároknak, a hatóságoknak ezer kényelmetlenséget okoznék; Sunában utolsó utamra csak a falu lakói, a gyermekek és a szegények kísérnének el . . .» Isten meghallgatta óhaját, de csak részben. A falusi temetés olyan arányokat öltött, a tudósok és az éltszentségétől megindult kisemberek olyan számban zarándokoltak oda, hogy utolsó útja valósággal diadalmenet volt. Csak éppen a szertartás pompája és a beszédek maradtak el, mert végrendeletében így kívánta.

Egy szent halt meg! – mondotta a nép és mondták mindazok, akik ismerték. Nemcsak a hívők. Egy atheista szenátor, Tamassia, a Contardo atyjához intézett részvétlevélben így emlékezett meg róla: «Társam voltam a páviai egyetemen . . . Contardo úgy élt és halt meg, mint egy szent: ez a legtisztább igazság. Nagyobb dicsőségben távozott körünkől, mint amelyet a tehetség és a munka bárkinek adhat.» S az évek múlásával Ferrini emléke nemhogy elhalványodott volna, hanem csak erősödött. Hamarosan beszélni kezdtek a közbenjárása által nyert kegyelmekről. Egymásután futottak be a kérvények az egyházi hatóságokhoz, hogy vizsgálják meg a boldoggáavatás lehetőségeit. Olivi, aki ekkor a nemzetközi jog tanára volt a modenai egyetemen, összegyűjtötte a tanúvallomásokat és személyesen vitte el X. Pius pápának. A Szentatya át is nézte az iratokat, de nem válaszolt semmit. Olivi többször kért feleletet – hasztalanul. Az Egyház óvatos és nem siet. Ám ahogy Bossuet bölcsen mondotta: az ember dolgozik, Isten irányít. Amikor 1000-ben egy piemonti zarándoklat hódolt a pápa előtt, X. Pius különkihallgatásra visszatartotta a sunai plébánost s érdeklődött nála Ferrini után. «Jól van! – felelte a pápa, amikor a plébános végére ért előadásának. – Boldog leszek, ha oltárra emelhetek egy egyetemi tanárt. Bizonyos, hogy nagy példa lenne korunk számára. Közben azonban csak imádkozzunk, hogy az Úr tudunkra adja akaratát.- Az egyházi bíróság, amely a boldoggáavatási perek előkészítésére hivatott, 1010-ben meg is kapta az utasítást, hogy vegye elő Ferrini ügyét. Az előkészítés sokáig húzódott. A Ritus-Kongregáció 1924-ben végre átvehette az előkészítő iratokat és július 4-iki teljes ülésén úgy határozott, hogy megindítja a pert,

«si Sanctissimo placet» – ha a Szentatyának úgy tetszik. Néhány nappal később XI. Pius ráírta az előterjesztésre a hivatalos szavakat: «Achilleo placet!»

Hogyne «tetszett» volna annak a pápának, aki még prelátus korában, néhány nappal Ferrini halála után, már az ő alakját állította kövendő példának a tanítással foglalkozók elé. Amikor ez a beszéd elhangzott, Ferrini atyja elküldte Rattinak az elhunyt fényképét s cserébe a beszéd szövegét kérte, hogy megőrizhesse. «Szívesen megtenném, – válaszolta Ratti, – de hogyan? Semmitsem írtam le. A szentekről és a halottakról beszéltem s önkéntelenül, a szívemből csendült ajkamra az Ön Contardójának neve. Az őszinte és mély barátság hangján emlékeztem meg róla, azzal a csodálattal, amely mindig eltöltött iránta. Emlékszem, kiemeltem nála a ragyogó tudás bámulatos összhangját nemcsak egy akármilyen hittel, hanem egy olyan mélységű és szilárdságú keresztény vallásossággal és jámborsággal, amilyen valóban ritkaság. Emlékszem, néhány vonással megrajzoltam egyetemi életét, amely annyira áldásos volt a tudományra, dicsőséges hazánkra, annyira díszes és szerény, nyilt és félelem nélküli ... S idéztem azokat a szavakat, amelyekkel maga az Isten akarta kezünkbe adni bizonyos misztériumok kulcsát, azokat a szavakat, amelyek valóban vigasztalásul szolgálhatnak Önnek is: mint-hogy Isten gyönyörűségét találta az ő lelkében, sietett magához szólítani.»

A halálát követő első időkben Ferrinit főképpen tudományos érdemeiért magasztalták. Az évek múlásával azonban mindinkább erkölcsi tökéletessége bontakozott ki igazi nagyságaként, míg tudományos teljesítményeit, bár azok sem mentek feledésbe, kevésbé hangsúlyozták. A szent háttérbe szorította a tudóst. S ami a legfigyelemreméltóbb: ez a fordulat nemcsak katolikus körökben, hanem a száraz, sokszor annyira rideg tudományos világban is bekövetkezett. Minguzzi Livio mondotta például a Lombard Akadémiában tartott emlékbeszédében: «Az ember, uraim, még nagyobb volt Ferriniben, mint a tudós: az ember adta meg a súlyt az utóbbinak is, és ha mint tudós a kiválasztottak közé került, azért történt, mert lelkének legjobb erényei nyilatkoztak meg a tudósban is. Nekem itt a tudósról kell szólnom, de nem emelhetem ki eléggé, hogy az ő alakja egyike volt a legnemesebbeknek, akik halandó formákat öltöttek. Az övénél tisztább életet, azt hiszem, képzelnem sem lehet. Égett benne, uraim, égett benne a jónak lángja, amely felszívta a buzó és őszinte hittől, lelkét olyan eszményi magasságra emelte, amilyenrel nehezen találkozhatunk. Valóban elmondhatta volna, hogy a mi nyomorúságunk őt nem érintette.»

Megkapja-e és mikor kapja meg Ferrini a szentek hivatalos fénykoszorúját, e pillanatban nem is sejtethjük. A milánói Szent Szív-egyetem, amely a per védnökségét vállalta, és a katolikus tudós világ mindenesetre bízik benne. «Hisszük, hogy Ferrini csak azért szállt le az

egyetemi tanszékről, hogy felemelkedjék a templomok oltáira» – írja Boncaud lyoni egyetemi tanár. A katolikus tudományos világ óhaja nagyon is érthető, mert a főiskolai ifjúság aligha kaphatna modernebb eszményképet, mint Ferrinit, aki az életszentséget és a hit tisztaságát a tudás legmagasabb követelményeivel párosította. De nemcsak az ifjúságnak, hanem a tudomány katolikus művelőinek is ideáljuk lehet. Ferrini nem változtatta az iskolát vallási eszmék propaganda-helyévé, nem látott a tanszékben szöszéket, hanem tanításának szellemével és életének példájával hatott. Soha nem folyamodott erőszakosan előrántott apologetizáláshoz, nemcsak azért nem, mert hű kívánt maradni az egyetemi tanár mesterségbeli kötelességéhez, hanem mert érezte, hogy a tudományból való kilépéssel többeket elriasztana. Ő azzal hatott és művelt végtelen jót, amit Pellegrini, a posztulátor-életrajzíró ezzel a gondolkodásra ösztönző, mély megállapítással fejez ki: «Ferriniben semmisenem látszott rendkívülinek és minden tökéletes volt.-

O Z A N A M

ÍRTA

SZALAY JEROMOS

Örülök, hogy olyan korban születtem, amikor sok teendő vár rám. Minden feladat előtt új lendületet érzek a munkára! – mondta

Ozanam Frigyes a francia katolicizmusnak azokban a zavaros napjaiban, amikor az emberek tanácstalanul állottak a múlt, amely összeomlott, és a jövő között, amely még nem alakult ki. Száz év távlatából megállapíthatjuk, hogy Ozanamnál ez a kijelentés nem volt nagyhangú, üres beszéd, mert elismerésreméltó hitvédelmi és irodalmi munkálkodásán kívül ő teremtette meg a felebaráti szeretetnek az újkorban egyik legnagyobb szabású tényezőjét, a Szent Vinceskonferenciákat.

Ozanam Frigyes 1813 április 29-én született Milanóban, ahol lyoni származású atyja mint orvos működött. Milánóból 1815-ben visszaköltöztek Lyonba. Az olasz kapcsolatok döntő hatással voltak Ozanam egész életpályájára. Gyöngéd, keresztény családi körben nevelkedett, melyben a keresztény életből táplálkozó felebaráti szeretetnek, a jótékonykodásnak nagy becsülete volt. De nem kell azt gondolni, hogy Ozanam könnyen, erőfeszítés nélkül lett azzá, aminek ismerjük. 1850-ban írja önmagáról: «Sohasem voltam gonoszabb, mint nyolcéves koromban: makacs, dühös, engedetlen voltam. Ha megbüntettek, szembeszálltam a büntetéssel. Lusta voltam a legvégső fokban. Nem volt csintalanság, ami eszembe ne jutott volna. Pedig jó apa, jóságos anya és egy nagyon szelíd nővér irányították nevelésemet.» Azonban az odaadó nevelők szeretete, a gyermek lelkén szunnyadó nemes tulajdonságok győzedelmeskedtek az elhatalmasodni törekvő rossz hajlamokon.

Szüleinek társadalmi állása és anyagi helyzete is olyan volt, mely a legkedvezőbb a szellemi és erkölcsi értékek kifejlődésére. «Hálát adok az Istennek, – írja 1836-ban egyik barátjának, – hogy olyan anyagi körülmények közé születtem, hogy éppen a szűkölködés és a jólét határán állottunk. Ez az állapot hozzászoktat bennünket ahhoz, hogy sokat megtagadjunk önmagunktól, anélkül azonban, hogy egészen meg lennénk fosztva minden nemes szórakozástól. Ebben a helyzetben az ember nincs kitéve annak, hogy egyedül vágyai kielégítésébe temetkezzék, de nincs kitéve az állandó nélkülözésből eredő kísértéseknek se. Isten tudja, milyen veszedelmet jelentett volna egyéniségemre a gazdagság elpuhultsága vagy a nélkülöző osztályok sokszor látható lealjasodása, elhagyatottsága . . . Érzem azt is, hogy ez a szerény állás,

melyben most vagyok (ügyvédjelölt volt ekkor Lyonban), abba a helyzetbe hozott, hogy felebarátaimat jobban szolgálhatom.-

Nem került el Ozanam az annyi fiatallemnél jelentkező hitbéli válságot sem. Néhány hónapi kételkedés után azonban őszinte igazság-keresése s bölcsélet-tanárának, főképen pedig az isteni kegyelemnek a segítségével megmentette attól, hogy ő is áldozatul essék a korabeli ifjúságot annyira pusztító járványnak, a hitetlenségnek. Őré igazán állt az írás szava: «Azoknak, akik az Istent szeretik, minden javukra válik.» A válság fájdalmas, de jótékony is volt. Nagyban hozzájárult Ozanam azon jellemvonásának kialakulásához, mely később sikerének egyik legnagyobb tényezője volt. «Ha Ozanam életéből kimaradt volna a kételkedésnek néhány hónapig tartó belső válsága, – írja Goyau Georges, – talán sohase ismerte volna meg a hitetlenség árnyalataiban jelentkező végtelen sokféleséget. Talán sohase látta volna meg azt, hogy mekkora szakadék van a durva, gyalázkodó, istenkáromló, röhejektől kísért tagadás és egy ideiglenesen legyőzhetetlennek hitt kétely néha nyugtalan duzzogásai között. Ellenkezőleg, a hit látszólagos megfoghatóságának ezek az órái, melyek nagyon is fájdalmasak voltak ahhoz, hogy bűnösök legyenek, előkészítették Ozanamot arra, hogy az eszmék harcában le tudja csiszolni mindazt, ami érdes.-

1843-ban Ozanam nagyon mélyreható beszédet mondott a «Keresztények kötelességei az irodalom terén» címmel. Itt mondja: «Néha vádolnak, hogy túlságosan elnéző és szelíd vagyok a hitetlenekkel szemben. Pedig az az ember, aki maga is keresztületes a kételkedés kínjain, bünt követne el, ha durván bánná azokkal a szerencsétlenekkel, akiknek az Isten nem adta még meg a hit kegyelmét.»

Ozanam fellépése a francia katolicizmus egyik legválságosabb, legszomorúbb korszakára esik. A francia katolikusok talán sohase voltak annyira a mélypontra, mint közvetlenül az 1830-88 forradalom után. A forradalom előtt a «trón és az oltár» szövetsége külsőleg védte az Egyházat, de meg is akadályozta erejének, hatásának kifejtésében. Az Egyház ellenségei pedig a hitetlenség gyűlöletén kívül ráterítették még azt az ellenszenvet is, melyet a bukott rendszerrel szemben éreztek. A templomok megszenteltetését, papok terrorizálását eltűró vagy előmozdító új uralom azonban, amely a katolikusok megfélemlítésével akarta kieroszakolni uralmának elismerését, kiváltotta a katolikusok megmozdulását s az öntudatra ébredést legalább is egy kis csoportnál. Ebben a munkában Ozamának oroszlárnrésze volt. Nem tagadta meg mások kezdeményezéseitől a hozzájárulást, rokonszenvvel kísért minden érdemes megmozdulást, de talált az ő egyéniségének megfelelő olyan gondolatot, amely – mivel az őszinteségre és a mindenkinek rendelkezésére álló eszközök fölhasználására volt alapítva – megkapta

a szükséges mennyei harmatot, az isteni kegyelmet. A kiseded magból nagyon-nagyon terebélyes fa lett, amelyet ma az egész világon Szent Vince-konferenciának neveznek.

Ozánamnál nagyon korán jelentkezett hivatása. Alighogy az önálló gondolkodás éveivel elérkezett, már az a nagylelkű elhatározás érlelődött meg benne, hogy a keresztény vallás védelmezője lesz. És ez az elhatározás nem volt, nem is maradt egy föllengző fiatalembernek a valósággal nem számoló tervezgetése. Tizenhatéves korában már tisztában van jövőjéről nagy terveivel. Ekkor írja barátainak: «Alapjában véve mi még nagyon éretlenek vagyunk, nem rendelkezünk a szükséges tudással, hogy a társadalomnak érett gyümölcsöket ajánlhassunk föl. Siessünk, s mialatt a vihar döntögeti a hegyormokon levő fákat, növekedjünk az árnyékban és a csendben, hogy kész emberek legyünk, telve életerővel, mikor az átmenet napjai már elmúltak és szükség lesz reánk. Ami engem illet, én határoztam, körvonalaztam életfeladatomat. Mint ti, én is érzem, hogy a múltnak vége van, hogy a régi épületek alapjai meg vannak ingatva s hogy egy rettenetes rázkódtatás megváltoztattá a föld színét. Mi kerül ki ezekből a romokból? A társadalom is eltemetve marad a ledöntött trónok romjai alatt? Vagy sokkal fényesebben, ragyogóbban fog megjelenni? Ez a nagy kérdés. Én, aki hiszek a Gondviselésben és nem esem kétségbe hazám sorsa felől, hiszek újjászületésében. De nem az én feladatomban meghatározni, hogy milyen legyen ennek a társadalomnak a formája ... Az én számomra kellett valami szilárd alap, amibe kapaszkodhassam, amibe gyökeret ereszthessek, hogy ellenállhassak a kételkedés hullámának. Es most lelkem telve van örömmel, vigasztalással, mert megtaláltam a katolicizmust... egész nagyságában . . . Mellette maradok és meg fogom mutatni, hogy ő világitófáklya mindazok számára, kik az élet tengerén hánykódnak. Boldog leszek, ha néhány barát csatlakozik hozzám. Akkor egyesítjük erőinket, együttesen nagy művet alkotunk. Mások is csatlakoznak hozzánk. És talán egyszer majd a társadalom az Egyház oltalmazó árnyéka körül fog összegyülekezni, a katolicizmus egy csapással az újjászülető század élére fog kerülni, hogy a társadalmat az igazi művelődés és boldogság felé vezesse. Barátaim, meg vagyok hatódva, mikor hozzátok beszélek; mert a munka nagyszerű és én még fiatal vagyok: nagy a reményem és hiszem, hogy elérkezik az idő, mikor, miután már eléggé kiképeztem magamat, méltóképen is ki tudom gondolataimat fejezni . . . De ha könyvet akarok írni 35 éves koromban, akkor 18 éves koromban munkához kell fognom . . . Tudnom kell legalább tizenkét nyelvet, hogy a forrásokat használhassam, elég tűrhetően kell ismernem a geológiát és a csillagászatot, hogy hozzászólhassak a régi népek időszámítási rendszereihez, kozmogóniájához, vagyis a világegyetem keletkezésének a magyarázatához. Tanulmányoznom kell a világtörténetet egész ter-

jedelmében, a vallások történetét: mindezt meg kell tennem, ha azt akarom, hogy képes legyek gondolataimat kifejezni . . .» Első lát-szatra egy kissé merésznek és naivnak látszik ez az életprogram, de látni fogjuk, hogy az alatt a rövid idő alatt, amelyet a Gondviselés Ozanam rendelkezésére bocsátott, sokat megvalósított tervéből. Egyelőre a csendben, magányban szorgalmas munkával, bensőséges lelkiélettel készül a gyümölcserlésre, azoknak a szolgálatoknak a kimutatására, amelyeket a művelődés a katolikus vallásnak köszön.

Annak, aki valamely szent ügy szolgálatára elkötelezi magát s ennek szolgálására fejleszti szellemi, testi erőit, az alkalom nem fog hiányozni. Aki szent ügy szolgálatában áldozatokra, munkára kész, az megtalálja az erői kifejtéséhez szükséges teret is. Ozanamnál is jelentkezett mindig erőinek, önfeláldozásának mértéke szerint a munka lehetősége. Alig múlt tizennyolcéves, mikor Lyonban a saint-simonizmus – a kommunizmus egy faja – veszedelmesen terjedt. Újság is terjesztette azokat az eszméket, köztük azt a vádat is, hogy az Egyház nem felelt meg hivatásának, mert nem szüntette meg a kiáltó vagyoni egyenlőtlenségeket. A nagy városban nem akadt senki, aki felvegye a harcot ezzel a veszedelmes, sok embert megejtő tanítással. A fiatal Ozanam felelt meg rá ugyanazon újság hasábjain. Tanulmányát utána kis füzetben is kiadta. Goyau így jellemzi: «0 adott talán először példát, hogy milyen módszerrel és állásfoglalással kell a keresztény hitvédelemnek tárgyalnia azokat a szociális tanokat, melyek az Egyház figyelembe nem vételével vagy ellenére jöttek létre. Mielőtt elítélte volna a saint-simonizmust, mely jó oldalaival sok embert megszedített, mintha Ozanam azt mondta volna az Egyház nevében: Ezek a jó oldalak az enyémekek, ez az én javam, az én multam, ezek az én eszményeim; mikor ezeket megtalálom a saint-simonizmusban, akkor észreveszem, hogy tőlem kölcsönözte őket. Szeretem feltalálni mindenütt az én tanításomnak, az én reményeimnek visszhangját. így Ozanam az ellenfél tanításában is felfedezte mindazt a jót, amit ezek az evangéliumnak és az Egyháznak köszönhetnek.-

Ozanam 1833-ban Parisba megy, hogy jogi tanulmányokat végezzen. A bensőséges családi életből kiszakítva elhagyatottnak, társtalannak érezte magát. Édesanyjának írja: «Itt vagyok tehát Parisban, szórakozás, külső vigasztalás nélkül. Kezdem érezni helyzetem minden szomorúságát, teljes ürességét. Én, aki annyira megszoktam a családi kör meghitt beszélgetéseit, annyi örömet találtam abban, hogy naponként magam körül láttam azokat, kik nekem kedvesek, aki annyira rászorultam a tanácsra és bátorításra, támasz és barátság nélkül vagyok ebben az önző városban, a szenvedélyeknek ebben a forgasztában . . .»

Ozának nem a társadalmi összeköttetés hiányzott. Családi összeköttetései, Ampère-rel, a híres tudóssal való baráti viszonya követ-

keztében a fiatalember előtt nyitva állottak a legnevesebb írói szalonok, ahol Chateaubriandtól és Lamartinetől kezdve egész sereg íróval és előkelőséggel ismerkedett meg. A lyoni bensőséges keresztény családi és baráti kör hiányzott neki, az a kör, melyben éltek a lyoniaknak a nagy forradalom alatt tanúsított hősi magatartásának emlékei, az Egyház iránt érzett odaadásuk magával ragadó példája s a nemes irodalomszeres tet. De hamarosan megismerkedett néhány hasonló felfogású társával, akikkel együtt látogatta az egyetlen katolikus ifjúsági intézményt, a Baillytól szervezett történelmi előadásokat, amelyek hivatva lettek volna, hogy az egyetemi ifjúságot keresztény szellemben irányítsák. Bátor, hitvalló barátaival az egyetem padjain megkezdte azt a munkát, amelyet már tizenhatéves korában maga elé tűzött. Nem egyszer például felálltak tiltakozásuk jeléül, mikor valamelyik professzor előadásában sértően nyilatkozott a katolicizmusról. A tiltakozást rendesen Ozanam adta elő. A kis csoport hamarosan elérte, hogy a tanárok megfontoltabbak lettek kijelentéseikben. Egy ilyen felszólalás alkalmával esett meg, hogy a híres Jouffroy a következő kijelentéssel fűjt takarodót: «Uraim, Öt évvel ezelőtt csak materialista részről kaptam ellenvetéseket. . . , ma a szellem már nagyon megváltozott. Minden ellenvetés katolikus részről jön.»

Ozanam gyakran tartott előadást az említett történelmi konferenciákon, még többször szólalt fel, főképp pedig olyankor, mikor az Egyháznak a művelődés terén végzett munkájára mutatható rá. Azzal a tüzes hévvel és meggyőző erővel beszélt, mely őt később is jellemezte. Azonban az ellenmondás se jelentkezett kisebb erővel, sőt sokszor nagyon is szenvedélyesen, erőszakosan. «Valósággal elárasztott bennünket a körülöttünk dühöngő egyházellenes bölcsélet hulláma. Éreztük a szükségét, vágyakoztunk utána, hogy hitünket erősítsük a támadások között, melyeket a hamis tudomány különféle rendszerei intéztek ellene. Fiatal társaink között voltak materialisták, Saint-Simon, Fourier hívei (kommunisták), deisták. Legkevesebben voltak a katolikusok. Mikor mi, katolikusok, azon fáradoztunk, hogy ezeknek a megtévelyedettek emlékezetébe hozzuk a kereszténység csodálatos teljesítményeit, mindig azt felelték: Igazatok van, ha a múltból beszéltek; a kereszténység valaha csodákat művelt, de ma halott. Ti, akik azzal dicsekedtek, hogy katolikusok vagytok, mit csináltok? Miféle tevékenységek váltja ki belőlünk a tiszteletet hitetek iránt és fogadtatja el velünk vallástokat?»

Ozanamot ezek az ellenvetések annál kellemetlenebbül érintették, minél jobban érezte igazságukat. A nagy francia forradalom után ugyan az emberek örömmel fogadták a templomok kinyitását, de hamarosan nagyon sokan nem éltek a szabadsággal. A keresztény élet lagymatag lett és ennek következtében a felebaráti szeretetnek azokból a nagy intézményeiből, amelyeket a katolicizmus évszázadokon át teremtett, úgyszólván

semmit sem újítottak fel. Egyik este, mikor a történelmi konferenciákon a támadások a szokottnál is hevesebbek voltak, a konferenciát követő sétán Ozanam így szólt barátaihoz: «Milyen szomorú látvány, hogy a mi szent Egyházunkat annyira támadják, annyira rágalmazzák, történetét úgy eltorzítják. Legyünk résen, hogy megfelelhessünk a támadásokra, de nem érzitek szükségét annak, hogy ezen a harcos, veszekedő konferencián kívül egy jámbor és bátor emberekből álló kis egyesületet is alapítsunk, mely a szóhoz hozzákapcsolja a cselekedeteket is és így gyümölcseivel bizonyítja hitünk igazát?». Ötven év múlva mondta a jelenet egyik szemtanúja: «Félszázad távolából is frissen maradt meg emlékezetemben ez a jelenet. Mintha ma is látnám Ozanam szomorú, de a lelkesedés tüzeiben égő szemeit. Mintha hallanám hangját, mely lelkének mély megindulását árulta el. Mikor a kis csoport elvált egymástól, mindegyik érezte, hogy a felebaráti szeretet lángja gyúlt fel szívében, amelyet az Úr Jézus fiatal barátunk szavai által lobbantott fel bennünk. - Néhány nap múlva Ozanam újra felveti a gondolatot: «Az Úr Jézus oly sok szenvedéséért szereztünk-e neki csak egy lelket is? Ha fáradozásunk eredmény nélküli, nem azért van-e ez, mert valami hiányzik ahhoz, hogy szavunknak természetfölötti hatása is legyen? A szegények áldása az Isten áldása.»

Még aznap este Le Taillandier nevű barátjával együtt megfélezték a rendelkezésükre álló fűtőanyagot s elvitték egy közelükben lakó szegény családnak. Az események most már gyorsan követik egymást. A fiatal emberek megbeszélik tervüket atyai jóbarátjukkal, Baillyval, és néhány nap múlva egy szép májusi estén hat fiatalember megtartja a Szent Vince-konferenciák első összejövetelét. Ezen az összejövetelen elimádkozták a Veni Sanctét, olvastak egy fejezetet «Krisztus követéséből», utána az elnök rövid beszédet mondott, melynek veleje, hogy a szegényekben a szenvedő Krisztust kell látniuk. A jótékonykodásban az irgalmasság testi cselekedetei mellett az irgalmasság lelki cselekedetei nem szorulhatnak háttérbe. Azután megállapították az alapszabályokat, melyeknek lényege: a nélkülöző szegény családoknak otthonukban való meglátogatása, nyomoruknak enyhítése. A megsegítés nem pénzben, hanem természetben vagy valamelyik kereskedőhöz szóló utalvánnyal történik. Összejövetelt hetenként tartanak. Az anyagi eszközöket a gyűlés végén rendezett gyűjtésekből fedezik. Mindenki tetszése szerint és titkosan adakozik.

Az egyesület neve Szent Vince-konferencia lett, tiszteletből a szegények nagy szentje, Páli Szent Vince iránt; az ő egyik munkája szolgált kiindulásul az alapszabályok megszerkesztéséhez s az ő rendjéből, Rozália irgalmas nővértől kapták a legtöbb gyakorlati útmutatást vállalkozásukhoz. A «konferencia» név pedig a történelmi konferenciákra való emlékeztetésül került a címbe. Ezeknek meddősége adta meg ugyanis

Ozanamnak a gondolatot az új mű megalapításához. Az ülés végén elimádkozták az «Oltalmad alá folyamodunk» kezdetű imádságot. Körülbelül ez a programja a Szent Vince-konferenciáknak immár száz év óta.

A húszéves Ozanamnak és hat társának ezzel a szerény kezdeményezésével indult útjára a ma már egész világot áthálózó jótékonyág, amely az Ozanamtól megállapított hármastól célta műveli: Isten dicsőségét, önmagunk megszentelését, a szegények nyomorának enyhítését. Ozanam, aki mártizenhat éves korában a hitvédő hivatására kötelezte el magát, azzal a ténnyel, hogy néhány társával együtt egyszerűen csak azt akarta, hogy a hit a felebaráti szeretet műveiben is megnyilatkozzék, a gyakorlati katolikus hitvédelemnek olyan szolgálatokat tett, melyek minden könyvnél beszédesebben hirdetik a katolicizmus életerejét. Sokszorosan felülmúlja értékben azt a hitvédői munkát, amelyet Ozanam különben értékes irodalmi munkássága képvisel.

Néhány héttel a konferencia megalapítása után egyik barátja, akit elszédítettek Saint-Simon tanai, szájalommal mondta Ozanamnak: «Mit akartok? Kik vagytok? Hat szegény fiatalember! És ti egy ilyen nagy városnak, mint Paris, akarjátok a nyomorát enyhíteni? De ha akárhányan volnátok is, eredményt nem érnétek el! Mi ellenben olyan eszméket és rendszereket dolgoztunk ki, melyek megreformálják a világot mindörökre. Egy pillanat alatt mi többet teszünk az emberiségért, mint ti századok alatt.- S ma, száz év múlva, hasztalan keresnök a saint-simonizmus alkotásait. Egyszerűen nincsenek! Ozanam műve pedig 10.500 egyesületben 160.000 tagot számlál s évente kioszt mintegy 40 millió pengő értékű alamizsnát.

Ez a nagyszabású hitvédelmi alkotás három pilléren alapszik: a jámborságon, a felebaráti szereteten és az imádságon. Ozanam főcélja az volt, hogy a vallási és erkölcsi züllés ellen megvédje az egyetemi ifjúságot, mint mondta, azokat a «vándormadarakat-, akikre, míg az atyai fészektől távol vannak, a hitetlenség leskelődik. Ezek számára akart Ozanam oltalmat teremteni egyesületével, hogy «a keresztény anyáknak kevesebb könnyet kelljen ontaniok s hogy fiaik úgy térjenek vissza, amint őket szüleik az egyetemre küldték» «Az egyesület első célja, hogy tagjait kölcsönös tanáccsal, példával a keresztény élet gyakorlatában megtartsa.- Nem kíván tagjaitól különös jámborsági gyakorlatokat, csak azt, amit az Egyház kötelezően parancsol mindenkinek. Ez elégséges arra, hogy az új tag, ha ő maga nem is épít, alkalmas legyen arra, hogy épüljön. Az egyesület alapja a családoknak otthonukban való meglátogatása. A tagoknak fel kell keresniök a nyomort. Nem elégedhetnek meg azzal, hogy a másoktól megjelölt családokat meglátogatják. Apostol igazában csak akkor lesz valaki, ha az istenszeretet olyan erős benne, hogy maga

kutatja fel az alkalmakat a jó művelésére. El kell mennie az eltévelyedett, ellenséges érzületű testvérhez is.

Kiszámíthatatlan az a sok jó, amit a Szent Vince-konferenciák tagjai főképp Franciaországban művelnek. Az anyagi jótékonyág útján férkőznek a lélekhez. Viszik a szegényhez a maguk alamizsnáját, felhasználják az állam, a város által nyújtott lehetőségeket, de sohase sülyedhetnek odáig, hogy egyszerűen kiosztói legyenek mások juttatásainak. Mint egyének mindent elkövetnek a szociális törvényhozás javításáért, de tudják, hogy «szegények mindig lesznek veletek- és hogy az egyéni adakozás, a testi-lelki nyomor keresése és enyhítése mindig szükséges lesz, hogy odaadás, áldozatkészség nélkül nincs apostolkodás. Ozanam szellemé a változott, új időknek megfelelően mindig új energiákat, új jószándékokat hoz működésbe. Ma is micsoda előiskola az ő egyesülete a társadalom jövőnö vezetői számára, mennyire szükséges, főképp a szellemi munkásnál, hogy ne zárkózzék el a könyvtárakban, hogy tartsa meg a kapcsolatot a valódi étellel, a nyomorral. Méltán figyelmeztet Ozanam: «Valami mindig hiányozni fog azoknak, akik közvetlen tapasztalásból nem ismerik a nyomor fölött való gyöngéd részvétet, a mély keresztény és emberi megindulást. Nem tudok elnyomni bizonyos bizalmatlanságot azokkal a szociológusokkal szemben, akik játszanak a statisztikával, mint a matematikus az algebrai adottságokkal, de a gazdasági törvényeken át nem veszik észre az emberi lélek szükségleteit.» Vagy más helyen: «Kétségkívül nem elég a szűkölködőkön napról-napra segíteni, hanem a fejszét a baj gyökerére kell tennünk és bölcs reformok által a baj okait kell kisebbitenünk és megszüntetnünk. De vallom, hogy a reformok tudományát kevésbé tanulhatjuk meg a könyvekből és a népgyűlések emelvényeiről, mint azzal, hogy a szegényeket lakásukon felkeressük, velük érezzük a hideget, keressük az írt az elkeseredett lélek sebére, enyhítve testi-lelki bajait. Ha valaki ezt a munkát éveken át sokszor gyakorolta, csak akkor kezdi megérteni a nyomor szörnyű problémájának elemeit, csak akkor lesz joga komoly reformokat javasolni, s akkor majd ahelyett, hogy a társadalmat romlással fenyegeti, annak vigasztalását és reményét munkálja.-

Hol lennénk, ha a társadalmi újítók keresztülmentek volna a Szent Vince-konferenciák iskoláján?! A szegények gondozása az egyesület szellemében – feltárja azt a megszámlálhatatlan nehézséget, amelyek között a munkás él, aki családot akar nevelni. A szegények látogatása megadja a jövőnö vezetőknek az emberismeretet és a szociális érzéket. A szegények látogatása segít hozzá a szegénykérdés okos megértéséhez. M egismertet bennünket azoknak az erőfeszítéseknek eredményével, amelyeket a szociális törvényhozás és a magánjótékonykodás nyújthat, ami egy jövőnö közéleti férőű számára már meglehetősen szociális ismeretet jelent. Ha beelátunk a nyomor okába, könnyebben tehetjük a baj gyö-

kerére a fejszét. Egyszóval a Szent Vince-konferencia tagja, ha kötelezettségeit az idők változásának megfelelően kívánja teljesíteni, megismerkedik a világot mozgató erkölcsi és anyagi erőkkel. Álmodhatnánk-e jobb előkészületről azok számára, akik a jövő vezető emberei lesznek? «Mi nagyon fiatalok vagyunk, – hangzik Ozanam szava, – hogy a társadalmi harcban részt vegyünk. Tétlenek maradjunk tehát a szenvedő és síró emberek között? Nem! az előkészítő út nyitva van számunkra: mielőtt a nagy közösség javát munkálhatnók, kísérjük meg, hogy legalább néhány szegény ember javát munkáljuk; mielőtt megújíthatnók Franciaországot, enyhítsünk néhány szegény ember szenvedésén. Szeretném, ha minden tanult és jószívű fiatalember egyesülne valami jótékony célra és lenne az országban egy odaadó emberekből álló hatalmas egyesület, mely a munkásosztály nyomorának enyhítésére fordítja erejét.»

Nemes volt a cél: önmaguk megszentelése; szilárdak az eszközök: a felebaráti szeretet és az alázatosság. S íme, a kis magból terebélyes fa lett! A hat egyetemi hallgató és egy újságíró műve, mely pedig kezdetben egyáltalán nem indult világot, sőt még országot átfogó egyesületnek se, ma a katolicizmusnak legnagyobb jótékonyági intézménye, szellemét és eszközeit tekintve pedig bizonyára a legtökéletesebb. A ma, sőt már Ozanam életében a világot átfogó szervezet a párisi központ irányítása mellett, a maga országos és helyi egyházmegyei központjából igazgatva végzi áldozatos és hitvédő munkáját. Mint egyesület nem elegyedik semmiféle más mozgalomba, a politikát kizárja kebeléből s így nincs akadálya annak, hogy különböző pártállású emberek együtt-dolgozzanak a testi és lelki nyomor enyhítésén. Nem politizál, de azt sem engedi meg, hogy a politika és az államhatalom beleavatkozzék működésébe. Önérzetesen utasította vissza III. Napoleon minisztereinek túlkapásait, akik erre a már az egész világon elterjedt egyesületre is rá akarták tenni kezüket. A nagymúltú egyesület alapításától kezdve világiak vezetése alatt áll. S ha valamelyik országban egyházi vezetés alá került, a központ mindig tiltakozott ellene.

«A föld meghidegült: nekünk katolikusoknak a feladatunk fel-
 éleszteni kialudt melegét. A mi feladatunk újrakezdeni a vértanuk korát. Mert a vértanúság minden kereszténynek lehetséges. Vértanúnak lenni annyit jelent, hogy Istenért, a felebarátért életünket adjuk áldozatul. Ez az áldozat meghozható egy csapással, mint az égő áldozat (vértanúság), vagy éghet lassan éjjel-nappal, mint az illatáldozat az oltáron; vértanúnak lenni annyit jelent, hogy az égnek adjuk mindazt, mit tőle kapunk: pénzünket, vérünket, egész lelkünket. Erről az áldozatról mi rendelkezünk, ezt meg tudjuk hozni: rajtunk áll választani, melyik oltárra visszük ezeket a javakat, micsoda istenségnek áldozzuk ifjúságunkat és az ifjúságunkat követő időket; tőlünk függ, milyen templomban adunk magunknak találkát: az önzés bálványának lábánál vagy az Úristen és

az emberiség szentélyében.- S Ozanam szavait fiatalok és idősök száz-
ezrei fogadták meg. Enyhítik a nyomort, melegséget visznek a nyomor-
tányákra, nemes érzéseket keltenek szenvedő embertársaikban.

Ki merné tagadni, hogy a felebaráti szeretet gyakorlására mindig
szükség lesz, s hogy a szegény jobbik énjének ilyen működésbe hozása
a jótékonyág legnemesebb fajtájához tartozik. Olyan Jelkület kell hozzá,
amilyen Ozanamot és társait lelkesítette, vagyis az Úr Jézus szelleme:
Szeressétek egymást, mint én szerettelek titeket. Ozanam írta közel
száz évvel ezelőtt: «Egyetlen kivezető eszköz van, s ez az, hogy a keresz-
tények a felebaráti szeretet nevében a két tábor közé vessék magukat,
hogy körüljárjanak jót téve egyiktől a másikhoz. Eszközöljenek ki a
gazdagoktól sok alamizsnát, a szegényeknél megnyugvást, vigyenek a
szegényeknek adományokat, a gazdagoknak a hála szavait. Szoktassák
őket ahhoz, hogy testvérként tekintsek egymást, hogy kölcsönösen érez-
tessék egymással a szeretetet. Ez a szeretet majd ellensúlyozza, elfojtja
a két tábor kölcsönös ellenszenvét; egymásra találhatnak, nem azért, hogy
egymás ellen harcoljanak, hanem hogy egymással elvegyüljenek, egy-
más átöleljék, hogy egy nyáj legyen és egy pásztor.»

Bármily szép is a kép, amelyet Ozanamról kapunk, ha a keresz-
tény szeretet terén végzett munkáját szemléljük, az egész Ozanam még
sincs itt. A tizenhatéves korában megállapított programból nem enge-
dett. Bár atya kívánságára jogi tanulmányokat kellett végeznie, nem
hanyagolta el irodalmi tanulmányait sem. Lyon városa a kereskedelmi
jog tanárává választja meg 1839-ben, de ott, bár kötelességének a leg-
nagyobb buzgósággal tett eleget, mindig az irodalom vonzotta. Ezért
készült az irodalmi doktorátus megszerzésére. Amikor pedig 1840-ben a
közoktatásügyi miniszter a magasabb fokú tanári állások elnyerésére új
vizsgálati rendszert (aggregation) létesített, Ozanam értékesíthette azt
a nagy tudást, amelyet évek munkájával szerzett. A vizsgán valamennyi
jelölt közül az első helyre került. Az «európai irodalmak- című tárgy-
körből valamennyi jelölt elől elvitte a pálmát, aminek alapján elnyerte
a Sorbonneon 1841-ben a helyettes, 1844-ben pedig a rendes tanári
állást. Apostoli lélek maradt az egyetemi katedrán is, megnyerő egyéni-
ség testi fogyatkozásai ellenére is. Sikerült neki a Sorbonne összehasonlító
irodalomtörténeti tanszékéről az Egyház kultúr szolgálatait hirdetni akkor,
mikor katolikus társait a Michelet és Quinet tanításától fanatizált fiatal-
ság valósággal kiüldözte. A «Germán tanulmányok-,«Ferencrendi költők»,
«Dante és a katolikus bölcelet a XIII. században- című művei valóságos
kinyilatkoztatás voltak az ifjúság előtt. A fiatalság szívesen hallgatta.
«Mennyire szeretjük őt!» – emlékezett később egyik hallgatója, egy másik
pedig azt mondta róla: «Szent tűz van benne . . . Képzelete gyöngéd és
álmodozó. Őt hallgatva, az ember érzi, hogy könnyek jönnek a szemébe.»

Ozánam irodalmi munkásságával kezdeményező volt. Az a tény, hogy könyveit még ma is annyifelé megtaláljuk a könyvtárakban, bizonyosság arra, hogy nagy hatása volt ennek a hitvédőnek, aki már egyetemi hallgató korában arra buzdította társait, hogy egyesítsék a vallást és a fiatal Franciaországot. Sok nemes gondolatot szórt el tanításával. Az a hallgatója bizonyára nem volt egyedül, aki a következő tartalmú névtelen levelet küldte neki: «Uram, lehetetlen, hogy az ne higgyen, aki olyan jól és annyi érzéssel fejezi ki magát. Ha az, amit írok, Önnek öröme szolgál, érezze azt teljes egészében. Míg Ont nem hallgattam, hitetlen voltam. Amit nem ért el nagyon sok szentbeszéd, azt Ön egy nap alatt elérte. Ön engem keresztényé tett . . .»

A kitartó, Isten segítségében bízó munka megteremte gyümölcseit. Szellemi kincstárából mindig volt mit elővennie, mikor szükség adódott rá, még pedig az írás szavaival élve: újak és régiek. A katolicizmus igazolását a művelődésnek a múltban nyújtott szolgálataiban kereste s így egyike volt azoknak az embereknek, kik legjobban megértették korukat. A XIX. század közepe felé jelentkező, a régi társadalmi rendet felforgatással fenyegető áramlatok között Ozánam adta ki a híres jelszót: «Menjünk a barbárok közé!- Vagyis mint egykor a népvándorlás idején az Egyház nem kötötte sorsát a kimerült, dégénérait, életképtelen római néphez, hanem ment a barbárokhoz, megtérítette és civilizálta őket, úgy kell ezekkel az új, mindent elmerüléssel fenyegető áramlatokkal szemben is viselkedni. Velük együtt küzdeni mindazért, ami jogos és üdvös, de keresztény szellemmel eltölteni őket.

Ozánamra szép hivatás várt volna ezen a téren, ha a Gondviselés másképp nem intézkedik. Élete utolsó három éve lassú halódás volt. Isten akaratában megnyugodva tűrte a szenvedéseket. «El kell hagynom mindazt, mit nekem adott, Uram? Nem elégednél meg e nagy áldozat egy részével? Melyiket áldozzam föl rendetlen ragaszkodásaim közül? Nem fogadnád el például áldozatul, ha lemondanék az irodalmi működésemen érzett jóleső érzésről, akadémiai ambícióimról, a tervezett tanulmányokról, amelyekbe több gőg vegyül, mint az igazság iránti lelkesedés? Ha eladnám könyveimet és áruknak felét a szegényeknek juttatnám? . . . Nem Istenem, Te nem fogadod el ezeket az önző áldozatoskat. Te egész lényemet kívánod áldozatul. S mert az írásban írva van, hogy akaratodat kell teljesítenem, azt mondom: Megyek, Uram. Ha hívsz, nincs jogom panaszkodni. Hozzátartozóim ne botránkozzanak meg, ha nem akarsz csodát művelni meggyógyulásomért . . .» Végre deleiben ezt írja: «Ha valami értéket tulajdonítok irodalmi munkásságomnak, az az, hogy megadják a jogot arra, hogy kérjem mindazokat, kiket szeretek: maradjanak hívek ehhez a valláshoz, melyben én megtaláltam a világosságot és a békét. Utolsó kérésem családomhoz, feleségemhez, gyermekemhez és mindazokhoz, kik tőle születnek, hogy

tartsanak ki a hitben azoknak a megaláztatásoknak, botrányoknak és áru-
lásoknak ellenére is, melyeknek tanúi lesznek.»

Ozanam Frigyes 1853. szeptember 8-án adta vissza lelkét Teremtő-
jenek. Kevés időt élt, de hosszú idő munkáját teljesítette. Mélyen szán-
tott irodalmi munkásságával, de még mélyebben azzal, hogy megindí-
totta a keresztények között a szeretetnek azt a hatalmas áramát, amely
a Szent Vince-konferenciákon át zúg a világba. A párisi katolikus
egyetem kriptájában van eltemetve a francia forradalom 1792 szeptem-
béri vértanúi között. Sírján ez a rövid, de mélyértelmű fölírás olvas-
ható: «Miért keresitek a holtak között az élőket?»

DON BOSCO

ÍRTA

IJJAS ANTAL

«Dolgozzunk, folyton dolgozzunk, odafönt
örökké fogunk pihenni!»

Született 1815-ben és 1888-ban halt meg. A század első nyolcadától utolsó nyolcadáig érnek sasszárnyai, így fogva át a XIX. századot, amely ellen ő küldetett ki: «úgy vonulva ki a kor elé az Egyház kapuiból (ezt írja róla egyik olasz életírója), mint Nagy Szent Leó Attila és a barbárok elé, azzal az egyetlen hatalommal, amely sohasem szenved vereséget, a szeretet legyőzhetetlen hatalmával.»

Milyen különös a század sötét árnyékai közt ez a törekeny termetű, napsütéstől, déli vértől és betegségektől zöldesbarna arcú, rongyosságig elhanyagolt külsejű latin pap, lombard parasztfíú. Abban az évben született, amelyben a Táncoló Kongresszus báljai, szerelmei és intrikái kavartak végig Bécs aranytermein és sokszorozódtak meg a tükrök ezüsttavában, Talleyrandnak, Perigord hercegének romlott és gonosz mosolya előtt; a szökött pap, a hitetlen autuni püspök, a hideg intrika és a szenttelen sakkhúzások csontig és velőig rothadt lángelméje itt próbálta felépíteni a napóleoni vihar után a XIX. század új Európáját egy új nemzedék számára. Minden bizonnyal sohasem tudta meg, hogy épp ez alatt az idő alatt egy szívós, kicsiny, a napfénytől és a tanya porától szinte feketearcú olasz parasztasszony utolsó hónapjaiban hordja szíve alatt a csecsemőt, aki majd éhezik, nyomorog, béres lesz és pincér, egy lépcsőfeljárat alatti zugban fog hálni éjszakánként, hogy pap lehessen és a szeretet égő szívé mágusa s mint ilyen szinte egyetlen a maga sivar századában: alakja és alkotásai túl fogják élni a Szent Szövetség Európáját, sőt az imperializmus Európáját is, amely viszont halála éve körül már készülődött: a hohenzollerni császári herceg körül már vajúdott a «Drang nach Osten-, a gyarmati politika és a flottaprogram; szerteszét az ó- és újvilágban már le voltak rakva az ellentétek aknamezői, amelyek fölött később a világháború tankjainak és lángvetőinek kellett dübörögniök.

A két dátum között egy kor: a materializmus kora, Marx kora, Darwin kora – s ha így kísérjük végig Don Bosco életét, hogy mögéje vetítjük a kor távlatait, akkor meg fogjuk érteni: micsoda fényes zászló az, amelyet kitűzött századának babiloni bástyáira!

VII. Pius akkor tért vissza Rómába.

Micsoda sötét évek mögötte, a pápaság mögött és az Egyház mögött, szinte egy egész évszázadnak kellett azt hinnie, hogy megsem-

misült a hit, amely Európát felépítette s a pápa nem több, mint Európa lámája, főpapja valami érthetlenné és hatástalanná vált babonarendszernek, amelynek meg kellett semmisülnie a gögös emberi értelem előtt és a még gögösebb Napóleon ökleinek erőszaka előtt. «Aquila rapax», ragadozó sas, – ez volta neve VII. Piusnak «Malachiás» jövendöléseiben. Eleinte úgy tetszett: gúny a kicsiny, beteges és finom Chiamonti bíborosra, aki oly gyöngéd, kedves, türelmes és erőtlen, hogy minden mással inkább lehet vonatkozásba hozni, mint a hatalmas és kegyetlen ragadozó madárral. Inkább áldozat volt, évekig vergődve Napóleon karmaiban, a legmélyebb és legsötétebb megalázottságban; akik szeretnek az ál-Malachiás jövendöléseknek valamiképen jelentőséget és valóságot tulajdonítani, azok inkább úgy magyarázzák, hogy az «aquila rapax»: Napóleon, és a császári sas fogságába való ragadtatásra vonatkozik a pápa mellékneve. Ma már azonban tudjuk, hogy a fogoly pápa szenvedésein bukkott el Napóleon s így (ha már benne vagyunk abban, hogy ezt a poétikus és misztikus melléknevet kapcsolatba hozzuk a valóssággal): tulajdonképpen mégis csak ő volt az, aki a Korzikától elragadta diadalait és a császári koronát. A pápa beteg és sápadt arca, éppen fogsága alatt, valóban éppen olyan misztikusan kemény és éles arc lett, mint amilyen a sasé. De a diadal – talán a legnagyobb diadal a világtörténelemben, amit a szenvednitudás aratott – egészen kimerítette. Még aratott egy diadalt: vasból való bíborosa, a grandiózus Consalvi kardinális jól képviselte a pápai állam érdekeit a bécsi kongresszuson. Még tett egy jelentős intézkedést. A «Sollicitudo omnium ecclesiarum» bullában helyreállította a jezsuita rendet, valami titokzatos ösztönnel érezve meg szükségét és jelentőségét annak, hogy újra halálíg engedelmes csapatokat lásson a pápai trónus mellett. Azonban sem a szellemi aufklérizmus, sem a politikai jakobinizmus erőit nem törhette meg, úgyhogy ezeknek szerveitől és szellemétől volt aláaknázva egész Itália, a négy külön országból álló, egység után vonagló Itália, amelybe – a pápának Rómába való visszatérése utáni esztendőben – a kis Bosco János beleszületett.

Egyszerű, jelentőség nélküli parasztcsalád fia; anyja vasakarató, igénytelen, szelíd és alázatos asszony, olyan szívós és türelmes, mint a föld s ugyanolyan spontánul és természetesen vallásos, mint ahogyan a föld terem. A karakter a maga legmélyebb összefüggéseiben s így eredetében is: misztérium. Ily módon misztérium: honnét erednek tulajdonságai annak a kis fiúnak, akit később gyóntatói, majd királyok, művészek és miniszterek neveznek el a század csodájának. Mindenesetre édesanyja tulajdonságaira kell gondolnunk, amikor később látjuk, hogy indulatosságra hajló modorát hogyan fékezi egyszerűvé és közvetlenné, milyen türelemmel és akarattal szegezi magát 10-12 órán át, éjszakákon is át, íróasztala mellé, mint koncentrálja magát szívósan egy-egy

dologra, egészen elnyomva fantáziáját, amely pedig hatalmas és türelmetlen volt, mint az összes nagy teremtőké.

A XIX. század csodája: már gyermekkorában is csoda. Tünelmes emlékezőgénusz, aki hét-nyolcéves, amikor már szószerinti pontossággal beleégnek agyába a csak egyszer hallott prédikációk. Tünelmes élménygénusz; még nincs nyolcéves, amikor már önálló és tudatos lelkiéletet él. S abban az évben, – 1823-ban, – amelyben meghal gyermekeveinek pápája, egészen elnyűtten, keserűen attól a nyirkos árnyéktól, amelyet a század hitelenségének ereje bocsátott az egész világra, ugyanabban az évben neki már látomása van: suhanc-sereg között látja magát azok vezéréül. Lehet-e tünelmesebb ellentét, mint ez, az álmában a jövőt vizionáló alig kilencéves kisfiú s a század gögös «felvilágosultsága»? Minden bizonytalán alig. S Rómában trónra lépnek XII. Leó, VIII. Pius és XVI. Gergely. Mindhárom tehetetlen – igaz, hogy nehézségektől megbéklyózott kezekkel – a korszellem ellen, mi pedig az asti-i plébániához tartozó Becchi-tanyán vagyunk s tizenhároméves koráig ott látjuk felserdülni a kis fiút.

A földrajzi táj csak geológiai alakulat és csak növényzet. Van azonban egy másik táj is, amely átnyúlik a misztika más síkú mezőibe, így feküdt a poros Becchi-tanya a tartomány ama részén, amelyet Valdocco-nak hívnak; Valdocco: Vallis Occisorum, Vértanuk Völgye, mert ezen a helyen halt vértanúhalált a tébai légió három katonája, Adventor, Solutor és Octavius. A hely, amely egyszer megszenteltetett, örökké szent marad s ezen a helyen nőtt ki 1600 évvel később a vértanuk vérének omlása után az olasz földből egy új szent, akít édesanyja azonnal születésekor felajánlott a Segítő Szűz Máriának. Ez 1815-ben volt, abban az évben, amikor VII. Pius elrendelte a Segítő Szűz Mária ünnepét, – ennek az ünnepnek októberjében született a kis Bosco János.

Apja mára születéskor betegeskedett és a kis fiú kétéves volt, amikor édesapja meghalt. Köröskörül rossz termés és éhínség, a magányos és kicsiny parasztszorongás éjt nappallá téve küzd a földdel és a szomszédokkal. Küzd gyermekeivel, akik közül a legidősebb, Antal, egyre jobban a kis család zsarnokává női ki magát. Így méretett rá, vagy így adatott meg Don Boscónak, hogy már gyermekéveiben saját családjában kellett megküzdnie a szűk látókörűen és siváran józanokkal és kicsinyesekkel, akik nem mernek hinni a génuszban vagy irigyek hinni benne. Milyen különös, milyen különös ez a falusi kőkunyhóban, juhok legeltetése között, ahol látomásai vannak a kilencéves kisfiúnak és egy hang szólal alá hozzá az égből: «Rendíti umili – légy alázatos!- S neki, a kor legrendkívülibb pálmájának valóban az alázatosság súlyos sziklája alatt kellett felnőnie. írni, olvasni csak lopva tanult meg L'Acqua caprigliói káplántól, akinek házvezetőnője Don Bosco nagynénje volt. Az, aki felismerte a fiúban a rendkívüli tehetséget, Calosso mugliardói káplán volt,

ő biztatta Don Boscót arra, hogy legyen pap, és édesanyját, Margit mamát arra, hogy taníttassa fiát. Ugyanő kezdte meg a csodálatos fiú aszkétikus nevelését is: tanította gyónni, hozzászoktatta a gyakori áldozáshoz s megkövetelte tőle a rövid elmélkedést és a lelki olvasmányt. Maga édesanyja is gyakran vezette áldozni, megtanította dolgozni, hozzászoktatta a kemény fekvőhelyhez, hozzászoktatta ahhoz, hogy mértékletes legyen evésben és ivásban, mindig rendes és tiszta legyen s állandóan Istennek és őrzőangyalának jelenlétében éljen. Neki magának is az volt az álma, hogy a fia pap legyen.

Mostohabátyja azonban nem nézi jószemmel a mesés tüneményt, aki iskolába szeretne járni: «Tanulni akarna a doktorka? Abból szeretne valami lenni, amit mi kiverítékezőnk a földből?» – s azért a fiú tizenhároméves korában elszökik hazulról, béresnek áll be és tizenhatéves koráig minden elképzelhető nyomorúságon átesik. Később vért köpött s egész életében szenvedett gyomrával attól a rengeteg rémületes nélkülözéstől, amit el kellett szenvednie. Volt idő, hogy lépcsőházban húzta meg magát, innét járt gimnáziumba, a könyve egyedül tüneményes emlékezőtehetsége volt. Hogy megéljen, hol cipész, hol szabó, hol asztalos, hol lakatos volt, sokszor pedig koldulva szedte össze azt, amiből megélt. Közben instruktorkodott is egy jezsuita kollégiumban és itt ismerkedett meg a jezsuiták nevelési módszerével és a lelkigyakorlatokkal. Ezenkívül pedig: nyomorúságos tanulóévei alatt megismerte az ifjúság nyomorát, a szociális elhagyatottságot. Ez volt az a könyv, amelyből kiolvasta feladatát: a nyomorúság s önnön élete.

Jegyezzük fel a távlat és összehasonlítás kedvéért: éppen ebben az időben volt diák egy nála néhány évvel fiatalabb másik csodagyermek, bizonyos Marx Károly. Tudós, gazdag és agyonkultúrált trieri rabbinus-család ivadéka. Dúskált könyvekben, lehetőségekben és sikerekben. Városa társadalmi életének egyik legtöbbet szereplő fiatalembere. Szereti már heves, féltékeny és erőszakos, igazi kamaszos szereléssel a nála jóval idősebb báróleányt, aki később majd a felesége lesz. Ugyanakkor Castelnúovóban, egy kicsiny és piszkos piemonti városban, egy Roberto nevű szabó műhelyében megtelepszik a tizenhatéves Don Bosco s innét jár a gimnáziumba. Csak ekkor jutott hozzá, hogy megkezdhesse gimnáziumi tanulmányait. Trierből pedig Marx ugyanabban az évben készülődik a berlini egyetemre. Tudományos ambíciói vannak és sikereket akar minél előbb, sikereket s akkor még nem gondolt arra a tömegre, amely a század kezdetén úgy bukkant fel a társadalom glóbuszán, mint ahogy egy-egy új kontinens bukkant fel a mélyből, mint csupa tűz és lávamező, a negyedik rend, a proletárság. Alaktalan, izzó káosz. De már megvannak megérzői annak a kinnak, amelynek mélységében vajúdik: egy Weitling nevű német szabólegény láz,

tüdőbaj és epileptikus rohamok között sáros országutakon csavarogva, szerevve a régiekhez újabb lázakat, átéli az egész proletáryomorúságot s gyermekes és égő utópiákat lát arról, milyennek kell lennie a társadalmi rendnek. O érzelemmel közeledett a proletárok szenvedései felé. Marx a berlini egyetemen akkor magántanárjelölt: hideg fényvel világító, de elfogult értelemmel. Marx ugyan imponáló erkölcsi erővel csatolta később egész életét a proletárság, igazságához, – az asszony, akit szeres tett, nyomorúságban és rákban halt meg karjai között, – de sem Weitling, sem Marx mögött nem volt egyetlen olyan munkás sem, akit személyesen szerettek volna és személyesen megmentettek volna, míg az a másik, a mi hősrünk, az olasz fiú, aki szabóműhelyeken, cipészkedésen, kávéházi pincérkedésen át makacsul ment a saját csillaga után: ezreket és ezreket szeretett, adott nekik hajlékot és kenyeret, volt rájuk személyes ráhatással és ez teszi hatását mássá: apaivá és apostolivá olyan korban, amely felcserélte az Atyát az Ideológussal és az Apostolt a Tömegszervezővel.

Az elproletarizálódás ekkor már Olaszországban is rendkívüli méreteket öltött. A gazdasági és politikai széttépettség, teljes dezoláció és sokféle más tényező a legsötétebb nyomorúságban élő proletariátussá tették a roppant olasz kispolgárságot, s ne feledjük el: ez volt az első generációja annak a különös, szinte misztikus tüneménynek, amit a XIX. század úgynevezett nagy szaporodási hullámának neveznek a statisztikusok. S a déli szaporaságú Olaszországot valósággal elborította a rongyos gyermekhad.

A fiatal turini káplán, akit 1841 június 5-én szenteltek pappá s aki mögött ugyané rongyos gyermekhadban töltött évek állanak, úgy vonzza magához a gyermekeket, akár a mágnes. Hiszen már öt éves korában, amikor négy-öt más fiúval együtt legettette teheneit, az volt a játéka, hogy maga köré gyűjtötte társait, imádkozni tanította őket, egy kis oltár elé vezette s ott énekelték az anyjától tanult énekeket. Amikor valamivel idősecske lett, mindig ő volt a gyermekjátékok vezére. Ekkor is papot játszott és (az ismerős papoknak ezzel is tűnt fel) ilyenkor fejből mindig szószerinti pontossággal elmondotta az előző vasárnapon hallott prédikációt. Amikor el kellett szöknie hazulról és szolgagyerekeknek kellett beállnia egy gazdához, ott is hamarosan maga köré szervezte a falusi gyermekeket. Diákkorában, amikor hétköznaponként műhelyben dolgozott, hogy iskolába járhasson, éjszaka pedig tanult, azzal töltötte vasárnapjait, ezeket a hőséggel vagy borús felhőkkel teli, fülledt olasz kisvárosi vasárnapdélutánokat, hogy maga köré gyűjtötte az egész város gyermekhadát. Amikor belépett a chieri-i szemináriumba, a székesegyházba gyűjtötte őket és a katekizmusra tanította valamennyiüket. Mint újmiséis először Castelnúovóban volt káplán. Itt is

állandóan egy egész csomó gyermek kísérte. A plébánia kapuja körül állandóan egész sereg gyermek várt rá ácsorogva.

1841 novemberében egy turini papi konviktusba lépett.

Mielőtt gondolkozni lehetne rajta, miért és hogyan, máris tele van ottani parányi szobája a fiúk zsvivájával, akiket katekizmusra tanít, hálóhelyet szerez, munkát és ennivalót koldul nekik. És a létszám rémületesen növekszik! Minden új fiú tíz másikat hoz. Intézményesít teni kell a velük való foglalkozást, telket, házat fenntartani a semmiből, a gyermekek szinte kiszaggatják reverendájából, a «józanok és okosak» előtt pedig a «csirkefogók papja» lesz, afféle különc és félőrült.

Mit akar Don Bosco? – kérdezhetnék azok, akik mindent jobban tudnak. Mit akar most? Az egész Olaszország tele van carbonari szervezettel, dühhel és politikai aláaknázottsággal. Európában pedig láz a bécsi kongresszus után megmaradt, haldokló fejedelmi abszolú«tizmus csontjaiban. És mit akarhat ezekkel a csirkefogókkal? Marx már megtalálta csillagát és deklarálta Brüsszelben a Kommunista Kiáltványt; Paris szervezkedő munkássága egyetlen tömbbé készül olvadni az egész világon! Mit tehet ez a rongyos, örökké éhes, örökké fillérek után futkosó fiatal pap ott Turin pizskos külvárosában? Meg tudja talán állítani azt, amit Massai-Ferretti gróf, pápaságának nevén IX. Pius, ez a fejedelmi jelenség a maga nemesen liberális és nacionálisan romantikus beállított voltával sem tud megtenni: hogy megakadályozzon merényleteket, garibaldista felkeléseket és ellenálljon a Cavour-i politika acéihálóinak. S Darwin már utazik a földgömb körül, már forrong benne elmélete. Strauss Dávid már régen kétségbevonta, hogy Jézus valóban élt!

Don Bosco pedig nem törődött semmivel. Rongyos reverendája után ezerszámra vonultak a gyermekek, ő pedig a szó legszorosabb értelmében a semmiből egymásután építi oratóriumait, gondoskodva fiainak testi és lelki szükségleteiről, gyomorbetegségein és vért köpve, az éjszakázástói kimerülve. Egyszerre csak anélkül, hogy észrevette volna, hogyan: – nagyhatalom.

Szinte hihetetlen, hogy milyen kicsiny kezdetekből indult útnak hatalma. Rendjének, a szaléziánusoknak szinte külön legendatartalmat és külön legendakört, kifogyhatatlan romantikus anyagot adnak Don Bosco mozgalmának kezdetei. A mozgalom megindulását így mondja el a legenda, amely minden szaváért igazolt történelmi valóság.

1841 december 8-án, Szeplőtelen fogantatás ünnepén Don Bosco szentmiséhez öltözött. A sekrestyés az egyik sarokban álldogáló rongyos fiúhoz fordult és felszólította, hogy jöjjön ministrálni. «Nem tudok!» – mondta a fiú. A sekrestyés erre kidobta a fiút a sekrestyéből. Don Bosco visszahozatta a kisfiút, aki remegett és sírt. Megtudta,

hogy Garelli Bertalannak hívják és Astiból való. Egészen árva, tizenhatéves, még soha nem áldozott, nem hallgatott katekizmust sem és nem tud imádkozni. Don Bosco még ott a mise előtt letérdelt vele, a kis külvárosi templom sekrestyéjében, és elmondott a fiúval egy Üdvözlégyet. Ezután adott neki egy Mária-érmét és megbízta, hogy a következő vasárnap ismét jöjjön el.

Ebből az Üdvözlégyből, a kis olasz templom egyetlen Üdvözlégyéből nőttek ki azok a zsolozsmák, amelyeket ma Don Bosco az egész világon rohamos gyorsasággal szerteterjeszkedő rendjének tagjai imádkoznak breviáriumaikból és zúgatnak nyomdagépei Szombat-helytől a Tüzföldig és Kínától Londonig. S az a hat fiú, akik a következő vasárnap Garelli Bertalannal együtt megjelentek, volt öse a száléziánusoknak s a velük tartott hitoktatás és imádság volt az első úgynevezett oratórium. 1842 Gyertyaszentelőjén már 20 fiú jár rendszeresen az oratóriumra, Gyümölcsoltókor már 30-an, s vasárnaponként már a szentségekhez is járulnak. Később már 50-re szaporodik a fiúk száma, azután egyszerre felszökik több százra. A sereget már nem lehet meghagyni a maga amorf halmazállapotában, szervezni kell. Don Bosco diákokat vesz maga mellé és megtanítja őket a fiúkkal való bánásmódra s később magukból a fiúkból nevel csoportvezetőket, akik a többiekkel foglalkoznak.

Az összejövetelek a következő módon történtek: Minden vasárnap és minden ünnepnap reggel már eljöttek a fiúk, misét hallgattak, akik akartak, gyóntak és áldoztak is. Egész nap együtt voltak, játékkal, felolvasásokkal és beszélgetésekkel keverve folyt a katekizmustanítás, éneklés és a lelki olvasmány. A piszkosoknak meg kellett tisztálkodniuk, a rongyosoknak pedig Don Bosco és két káplántársa, akik segédkeztek neki, és az ügyesebbek és értelmesebbek a fiúk közül, ruhát szereznek. Akiknek nem volt ennivalójuk, ott ettek. Az egészen elhagyottaknak foglalkozást is szerzett Don Bosco. Közben ellátta rendszeresen kápláni tisztét, amelyből élt.

Ekkor egy kórházban kapott igazgatói állást. Most – és éppen télen – az oratórium Don Boscónak parányi igazgatói szobácskájába szorult. Gyermekek tanyáztak mindenütt, ágyon, ágy alatt és szekrény tetején. Később kiszorulnak a folyosóra, megszállják a lépcsőházat. Majd egészen váratlanul el kell menniök, mert elháríthatatlan lármájukkal és élénkségükkel zavarják a menhelyen a nyugalmat. Ekkor már Franzoni érsek is felfigyel és megengedi neki, hogy a kápolnában taníthassa a fiúkat. Már több mint 300-an járnak az oratóriumba. A kápolna közelében három szobát bérel számukra és iskolát nyit nekik. De a ház lakói nem bírják az esti iskola zaját és a háziúr itt is felmond Don Boscónak; a különben is 400-ra szaporodott gyermekereg már amúgysem fér el itt. Ekkor Don Bosco egy rétet bérel ki nekik. Egész Turin

csodálja azt, ami történik. Az emberek előtt gyanús ez a sovány pap, akit százával nyüzsgönek körül a gyermekek, és gyanús a klerikális kezdeményezéstől féltő szabadkőműves kormány szemében is. Don Bosco és a gyermekek rendőri felügyelet alá kerülnek és ott is maradnak. A gazda is felmondja nekik a rét bérletét.

Don Bosco azonban nem csügged és 1846 húsvétján kibérli a Pinardi-féle házat. Apró ház ez, mondvacsinált emelete is van, amire a fal mellett kívülről rozoga falépcső vezet fel, és a ház mögött áll egy alacsony fészter. A fésztert kápolnává alakítja át Don Bosco és a ház két helyiségét berendezti a fiúk számára. Ekkor már 600-an vannak.

A vasárnapi iskola mellett végleg megnyithatta a mindennapi esti iskolát is. Akadnak jötevők, maga a város is segínyt ad, amikor látja, hogy Don Bosco működése mennyire szociális. A fiúk, akikkel nem törődött senki s akiknek nyiladozó értelme táplálékot keresett, most már úgy gyülekeznek hozzá egészen távoli vidékekről is, mint az áradás. Hiszen egész Olaszország tele van az otthontalan és elhagyott csavargókkal. Rettenetes az az erkölcsi romlás, amely rájuk vár. Sokan istállóban alusznak, akik pedig össze tudnak koldulni pár soldót, valami nyilvános éjjeli menedékhelyen.

Egy este huszan jönnek egy csapatban s alig van közülük, akinek éjjeli szállása volna. Don Bosco megengedi, hogy ott töltsék az éjszakát az oratóriumban és takarókat kér nekik kölcsön, – reggelre a fiúk a takarókkal együtt eltűnnek és soha többé nem látja őket.

Egyik május estén szakadó esőben egy bőrig ázott kőművesinas kopogtatott be; munkát keresett és sem hajléka nem volt, sem pedig enivalója. Margit mama vacsorát adott neki, azután a konyhában vetett számára ágyat. Ez volt az első szalézi hálóterem. Mindjárt másnap társa is akadt a fiúnak. Később többen lettek, 1847-ben hét fiúnak adott szállást és ellátást – hivatalosan semmiből – az oratórium.

Ugyanebben az évben hirdetett először lelkigyakorlatot Don Bosco az ifjúság számára. Ezen huszan vettek részt, közülök négyen pappá lettek és négy év múlva fel is szentelték őket. Még ugyanebben az évben egy másik oratóriumot kellett nyitni Turin másik részében. 1851-ben már meg tudta venni a Pinardi-házat. A következő évben megkezdte a Szalézi Szent Ferenc templomának építését. A következő évben befejezték a templomot, 1853-ban pedig háromemeletes menhelyet épített Don Bosco. 1854-ben már majdnem százan laktak az intézetben. 1850-ban új szárnyat építettek hozzá és megnyitotta első gimnáziumát, 1862-ban első kis-szemináriumát. 1864-től 1873-75 ezt egy csomó más követte s nemsokára ezután megnyílt a nagy-szeminárium is.

De ezenközben 1858-tól kezdve már megvolt maga a szaléziánus rend is. Maga a pápa szólította fel rá, hogy céljainak megvalósítására rendet alapítson. Ez az ő egyszerű papja, aki az olasz királyság magvának, Piemontnak legegétőbb társadalmi kérdését oldotta meg oratóriumaival, az ifjúságit, egyúttal megoldotta a belső válságban, nyomorúságban, szervezetlenségben sínylődő olasz katolicizmusnak legegétőbb kérdését, a papi utánpótlást, – hiszen oratóriumai és gimnáziumai táplálni tudják a szemináriumokat is növendékanyaggal. S a felkelésekben és szenvedésekben megszületett egységes Itália csak tágabb munkaterületet kínál neki! Folytonos betegségekben és gondokban mintegy 80 millió líra ömlik át kezén, mindenütt oratóriumokká, templo-mokká válva, az ifjúságot táplálja és neki magának nem maradt belőle egyetlen fillérje sem.

Egy egész új nemzedéket befolyásolt; abban az országban, amelyben egy rosszul értelmezett nacionalizmus fordult az Egyház ellen, óriási tényezője volt annak, hogy a hit a tömegek lelkében megmaradt: ama tíz- és százezrek révén, akik oratóriumaiból kerültek ki. Szerepe szerint így nagyon sokká lett Don Bosco. Kormányférfiak ülnek le vele tárgyalni, bíborosok keresik fel. S mint az új államnak és a pápai udvarnak bizalmasa, fontos közvetítő szerepet kap cím és nagyképűség nélkül a pápaság és a királyság között, amelyek kölcsönös elvi passzivitásban, tulajdonképpen el nem ismerésben vannak egymás iránt.

Két legnagyobb ténye: ő tette lehetővé a püspöki székek betöltését és ő tárgyalt annak a konklávénak lehetőségéről, amely XIII. Leót adta az Egyháznak.

Jelentősége, amint alapot és irányt mutatott, szinte felmérhetetlen bizonyos szempontból bizonyos vonal felé, ha nem is protagonistája az egyházi politikának. Íme: a mártír VII. Pius és bíborosa, Consalvi, a fejedelmi és konzervatív nagyúr, IX. Pius is hasztalanul igyekeztek az egyházi állammal, mint Olaszországtól különválasztott világi területtel beleilleszkedni az olaszság új formákat öltött igényeibe. Elvi kérdéseket akartak előbb tisztázni ennek az égő problémának összes politikusai mindkét oldalon ...

Don Bosco pedig ezalatt a nagyobb, a legegyetemesebb, igazán katolikus elvnek, az Egyház egyetemes küldetésének alapján hajtotta végre cselekedetét. Az Egyház küldetése az egész világnak szól, tehát Olaszországnak is, azokkal az eszközökkel, amelyekkel éppen lehet.

Egyébként pedig valóságos mágus volt. Az emberek összesereglettek, ha látták; magát Parisit, a 80-as évek divatos és pikáns Parisit meghódította személyes megjelenésével, azokkal az erőkkal, amelyek alakján és megjelenésén keresztülsugároztak. Bíborosok és fejedelmek barátja volt, de csak azért fogadta el barátságukat, hogy az elhagyott fiúk segítsége lehessen.

Műve már életében szétterjedt egész Európában, sőt megvetette lábát más kontinenseken is. Nagyon különös, vizionárius egyéniségére jellemző, hogy rendjének missziós feladatát is egy víziójában látta meg; a látomás nyomán választotta ki a délamerikai misszióra tanítványai közül a legalkalmasabbakat.

Mi tehát, túl minden romantikán, maga a don-boscói gondolat? Karitás? Tanítás? Misszió? Ifjúsági apostolkodás? Nem! Ezek összessége és több ezeknél. Az Egyház munkájának alkalmazása megváltozott viszonyokhoz, odaállás a tömeggé vált társadalom emberkaosza közé s abból az utánpótlásnak, az új nemzedéknek kiemelése, karitatív munkával is, tanítással is; ha kell és lehet üzemek létesítésével; ha lehet, papokat nevelve belőlük s ha megfogja azokat a nagy feladat, még missziókba is elküldve őket. Don Boscónak és rendjének munkássága organikusan összefüggő részterületekre tagolódott és tagolódik s oly impozáns, hogy nem egy bámulója véli: Don Bosco éppúgy egy nagy rendcsalád atyja, mint Szent Benedek volt, vagy Assisi Szent Ferenc. S valóban, a gondolat, amit elindított, hallatlanul életerős és terjedésképes; még messze van attól, hogy elérje terjeszkedésének természetes határait s máris vannak mellékhatásai egyes részterületekre (Societas Verbi Divini, Kalazantínusok). Jellemző a szaléziánus-rend mozgalmára a sajátos belső autarchia: a gondozás alá vett proletariátus és kispolgárság ifjai közül szívja fel saját utánpótlását. A XX. század társadalmának s ki tudja, talán a következő századok társadalmának, a Tömegnek papjai ... a gondolat és a lehetőség rendkívüli és a rend tudatos törekvese, hogy megvalósítsa szentté lett rendalapítója szándékait.

Don Bosco bevonult az Egyház breviáriumának lila szalagjai és misekönyvének vörös kezdőbetűi közé nem is egészen ötven évvel halála után. Az újkori szerzetesrendeknél szinte szokatlan mértékben meríti erőit rendje majdnem kizárólag belőle, személyes egyéniségéből, ami szintén arra mutat, hogy a legnagyobbak egyike, akiket a kor felmutathatott!

S O N N E N S C H E I N

ÍRTA
IJJAS ANTAL

Halálának híre, noha annakidején már hónapok óta el lehetett rá készülni, megremegtette a spreeparti Newyorkot, az óriási Berlint. Egy katolikus pap számára különös, és valljuk meg, nyugtalanító kitűnő tetés, ha temetésén nemcsak katolikus egyesületek, egyházi, állami és városi hatóságok vonulnak fel, hanem «nemzeti katolikusok» és egyéb szektáriusok, szociáldemokrata szakszervezetek, kommunisták, a neubabelsbergi filmváros hordaléknépe, az éjszakai és alvilági Berlin társadalma és osztályozhatatlan mások.

Nem csoda, ha egyénisége és életének műve heves harcok középpontjában áll ma is. Némelyek egyenesen oltár fölé emelendő szentnek tartják, mások szerint viszont a legenyhébb, amit vele szemben tenni lehet: minél tökéletesebben agyonhallgatni őt. Ez az utóbbi azonban semmiesetre sem sikerülhet. Mert bárhogyan is döntsünk Sonnenschein értékelésében, nem tagadhatjuk, hogy egyénisége formailag páratlan és egyedülálló s hogy aktivitása irtózatossá méretű. Es éppen azért, mert értékelése bizonyos szempontból problematikus lehet, a halála óta eltelt rövid idő is elég volt arra, hogy egész Sonnenschein-irodalom támadjon Németországban.

A legendák közt, amelyek még életében köréfonódtak, az is szerepel, hogy Sonnenschein Carl, a proletárok apostola, maga is proletárcsaládból származik. Ez azonban nem igaz, mert apja is, mostohaapja is jómódú kereskedők voltak Düsseldorfban; ő maga is ott született 1870-ban és ott is nőtt fel az akkoriban iparosodó rajnamenti város délnémet és katolikus levegőjében. A hajdani jezsuita gimnáziumban járt iskolába, amely az András-templomban tartotta miséit, a monumentális jezsuita barokképületben, ahol apai nagybátyja és egyúttal keresztapja, Carl, káplán volt. Valószínűleg a vele való báiátság fordította őt a papi hivatás felé. Környezete előtt azonban később sokszor emlegette: érettségije után komolyan foglalkozott azzal a gondolattal, hogy színész lesz. Valóban, egész egyéniségében mindvégig dominált valami hatalmasan és lenyűgözően rétori vonás; azonkívül élete végéig könnyed, optimista és fegyelmelmezhetetlen bohém maradt.

Egy Bonnban töltött teológiai félév után Rómába került a Collegium Germanico-Hungaricumba és itt, az Örök Városban kapta meg azokat a hatásokat, amelyek szellemét kialakították. Ebben az időben

már az Egyház belső problémáinak úgyszólván valamennyi irányítóje a szociális kérdések felé mutatott, nem szólván arról, hogy az olasz katolikus élet harcai is a társadalmi reform gondolata körül kavargtak. Ekkor tűnt fel Toniolo Giuseppe is, egyik részese és irányítója az olasz katolikus mozgalomnak. Sonnenscheinre óriási hatással volt Toniolónak a keresztyén demokráciáról szóló tanítása, amely a középkori olasz republikák szellemi összetevőinek kutatásából indult ki. De sokkal inkább elragadta őt vizionárius stílusának égő színeivel és szellemiségének déli hevével a radikális és lázadó Murri Romoló, aki akkoriban katolikus diákmozgalmak élén vezérekedett és az olasz katolicizmus legifjabb szárnyának volt képviselője. Mint ideált látta a később téves utakra került Murri kritikai, taktikai és politikai szereplését és meg kell vallani, hogy a saját munkásságának első harmadában, életének münchen-gladbachi idejéig, pályájának legzűrzavarosabb és ránézve bizony kudarcra végződött korában, Sonnenschein hiperkriúkus magatartása a konzervatív egyházi felsőséggel szemben valószínűleg a Murri-féle kritikai álláspont fiatalos túlhajtása volt.

A Szent Év hozta meg Sonnenscheinnek a papi méltóságot; 1900 Mindszentekén mutatta be első szentmiséjét és a rákövetkező év augusztusában mint a filozófia és a teológia doktora hagyta el Rómát. Az, amivel hazament: egyházi, társadalmi és szociálpolitikai reformok káosza volt, az «ifjú katolicizmusnak» vagy «reformkatolicizmusnak» nevezgetett irány gondolköre, az Egyház fokozott társadalmi tevékenységének eszméje, amely ekkor, a század első évtizedében, még csak formrakat kereső vajúadás állapotában volt mindenütt, különösen Németországban. Az a munkakör, amelyre Sonnenschein a maga egyéniségének veleszületett szerkezetével, tudatos érdeklődési körével, önkéntelen beállítottságával hivatva volt: a szervező és egyesületi vezető, aki nem egyéneken, hanem egyesületeken, csoportosulásokban gondolkodik s kollektivitások feszültségbehozásában, célbairányításában, állandó foglalkoztatásában, új tömegek szakadatlan megnyerésében éli ki magát. Nélkülözhetetlen egyénlélektani előfeltétele ennek, hogy a szervező, a cselekvő központ maga is élje, összes galvanikus vonaglásaival együtt az elv életét, annak harcait és válságait. A katolicizmus társadalmi problémái – ez volt az a mágneses tér, amelynek erővonalába Sonnenschein belekapcsolódott, fiatalságának egész heves és fegyelmetlen intenzitásával. Mint káplán, a lelkipásztori munkának mindhárom reabízott állomáshelyén egymásután csődöt mondott. Sonnenschein életrajzának részletei ezen a ponton egy csomó derűs anekdotából állanak és valószínűleg örök időkre vigasztaló olvasmány lesznek majd rendetlen fiatal káplánok számára, akik «szintén- elfelejtkeznek arról, hogy ők a hetesek, akik lekésnek a hittanóráról, jegyesek oktatásáról és így tovább. Csak-hogy Sonnenschein ezek mellett négy ország katolikus mozgalmainak

legapróbb eseményeit is szem előtt tartotta; lángoló szenvedélyességű harcosa volt a német katolicizmus előőrscsapatának, cikkei külföldön is heves vitákat váltottak ki gondolatai mellett és ellen; lefordította Murri Romoló egyik legnagyobb hatású könyvét, kölcsönkönyvtárat vezetett és a tagokat a személyes kezelés módszerével el tudta vezetni a kalandregényektől valamilyen, egyéniségüknek megfelelő, komolyabb irányba.

Tünetemenyesen szónokolt. Aachenben sok baja volt plébánosával amiatt, hogy ha elragadta őt mondanivalóinak heve, nem tartotta meg a prédikáció számára kiszabott időt. Kölnben a centrum-pártnak a városi választások alkalmával tartott egyik szombatesti meetingjén váratlanul és ismeretlenül kezdett beszélni s tüzetokádó stílusának hatalmával és pompájával mint az ékesszólás valóságos vulkánja bukkant a bámulok elé. Beszédét szenzációként hozták másnap az összes lapok – az érseki iroda pedig még ugyancsak aznap sietett megróni őt az elmaradt szombatesti gyóntatás miatt. Harmadik állomásul Elberfeld következett. Ez már inkább neki való terület volt: gyárkéményeinek erdejével, munkásvárosrészeivel és barakktelepeivel, a proletariátus káoszával és formatlanságával, amit Sombart Werner a széltől fújt homok vándorlásához hasonlít. Itt aztán belevethette magát a népmozgalom árájába és szervezhetett. Úgyszólván állandóan künn tanyázott a munkások utcáiban és barakkjaiban, ezrével nyerte meg őket a keresztényszociális szakszervezetéknél, különösen sok gondot fordítva az idekerült olasz munkásokra. És mivel ahova betette a lábát, robbant, akár a dinamit: beleavatkozott a városi tanács választásaiba, meg tudta választatni egy munkását tanácsosnak, majd belekeveredett az olasz munkások egyik sztrájkjába és olyan hevesen csatlakozott melléjük, hogy a világi hatóságok panaszt emeltek ellene. A kölni bíboros-érsék mint lelkipásztorkodásban be nem vált papot «bizonytalan időre szabadságolta».

Így került Sonnenschein München-Gladbachba a Volksvereinehez, a katolikus népszövetséghez, határozott és súlyos kudarc után, ami nagyon fájdalmasan érintette és mélyen meg is alázza őt. Itt München-Gladbachban alakult ki azonban igazán papi és diktátori vonásaival az igazi Sonnenschein, akire Rómában és a káplánévek alatt csak tétova csírák mutattak.

A század első évtizedében a német katolikus frontépítés két táborra szakadtán folytatott elkeseredett és súlyos belső harcot a munkásszervezkedés kérdésében. A tartózkodóbb és konzervatívabb irány szociális modernizmusnak bélyegzett minden olyan törekvést, amely a katolikus munkásokat nem szigorúan hitvallásos alapon szervezte és szervezeteiket nem akarta az egyházi hatóságokkal kapcsolatban és függőségben tartani. Berlin-trieri iránynak nevezték azt a felfogást, amely szociáldemokrata és felforgató befolyástól féltette a munkásságot, ha

nem kimondottan katolikus hitvallás! alapon és egyházi irányítás mellett indul el. Ezzel szemben a másik, a münchen-gladbachi irány úgy vélte, hogy XII.1. Leó szociális körlevele, a «Rerum Novarum»- nemcsak kifejezetten katolikus és hitvallásos alapon álló munkásszervezeteket engedélyez, annál kevésbé, mert – szerintük – a konfesszionális alap károsan szűkíti meg az általános keresztényszociális törekvések megvalósulásának kereteit. Ennek a harcnak egészen elmérgesedett kavargásába került Sonnenschein, amikor érseke engedelmével a Volksverein vezetői közé lépett. Neve München-Gladbachból szárnyalt fel, tündöklve és szikrázón, ehhez a városhoz és a Volksvereinekhez kapcsolódott, úgyhogy a kívülről szemlélők előtt csakhamar több mint tíz éven át ő jelentette München-Gladbachot és a Volksvereint.

Az ember azt hinné, hogy Sonnenschein a maga hatalmas temperamentumával és rettenetes stílusával egyik öldöklő frontharcosa lett az elvi küzdelemnek. De nem az történt. A tusa ekkor már botrányos fordulatokat vett és Sonnenschein ismételtén kijelentette, hogy ő elvileg a két fél között áll. Az, amit a mérlegre dobott, retorikájának vulkáni ereje és bősége s páratlan szervező képessége volt, amellyel új és új tömegeket tudott megnyerni a katolikus népszövetségnek, azt soha nem álmodott méretekre növelte, a szervezet elernyedő részeit pedig döbbenetes akcióképességgel szakadatlan tevékenységbe vitte. A Volksverein tevékenységét ki tudta terjeszteni a német katolikus diákság hatalmas tömegeire is, amelyeknek megnyerését a Volksverein előbbi vezetői még ábrándjaikban sem merték remélni.

Az SSS, a «Sekretariat Sozialer Studentenarbeit»- Sonnenschein kedvenc alkotása maradt mindvégig. Ez a saját, kizárólagos teremtménye volt, az első iroda, amit ő maga vezetett, az első saját telefon, az első diktatúra emberek felett. A program, amelyet kiáltványa a diákok rendjéhez intézett, kettős volt: 1. a diákság érdekeinek rendszeres kiépítése és védelme, lakásügy, könyvek, betegpénztár, ösztöndíjreform, diákjog, egyesületi reform; 2. a diákságnak a népi és társadalmi élet egységébe való belenevelése és bekapcsolása a társadalmi mozgalmakba. A munka, amire vállalkozott, sokkal jelentősebb volt, mint ahogy első pillanatra képzelnők. Ezzel a Volksverein munkája túláradt az addig alapját tevő munkás- és iparososztály keretein és a társadalomnak azt a rétegét fordította maga felé, amely a társadalmat szervező és kormányzó osztályt választja ki. A vízió, amely előtte rémlett: egy, a munkásosztállyal közös szociális alapon álló középosztály, amely már ifjúságának első öntudatos napjaitól kezdve hívő és tevékeny részese a keresztény társadalmi reform gondolatának.

Sonnenschein nemcsak lapot alapított, a «Sozialistische Blätter»-t, nemcsak cikkeket írt bele, nemcsak előadásokat, értekezleteket, vitaesteket tartott, hanem a saját fáradozásai, nagyrésztben a saját pénze

árán megteremtett egy éjjel-nappal nyitva álló diákothont. Utazás következett utazásra, konferencia konferenciára, mozgalmát kiszélesítette, elmélyítette és megszilárdította, míg egyszerre csak negyven helyen dolgozott már egy-egy «Sozialstudentische Zentrale» Még akkor is rendkívüli ez a siker, ha nem mutatkozott volna más eredmény, mint az, hogy éveken át tartó rettenetes munka során – egymástól alapjában véve igen messze álló – embereket tudott egyesíteni közös célra, mint munkatársakat. Óriási számban bányászott ki értékes új embereket, akik közül igen sokan a közelmúlt Németország nagyjai lettek. Ám a Volksvereinnek a köznép közt is ő volt a hammelni patkányfogója; egy kis kocsit bérelt és azon utazott helységről-helysége, beszélt, intézkedett és szervezett – s ebben a munkában az éjszakák összefolytak a nappalokkal és az évek egymással.

A régi, rendetlen káplánnak nyoma veszett, helyébe a pillanatokai is gazdálkodó diktátor lépett, aki maga pontos, de másoktól is könyörtelenül megköveteli a pontosságot. Három szenvedélye van: a telefon, az autó és a kartoték. Munkaterülete egész Dél-Németország. Telefonál hát egyik végétől a másikig és táviratokkal kormányozza munkatársait. Az autó arra kell, hogy egy nap alatt három-négy városban is megfordulhasson és intézkedhessen ott, ahol személyesen szükség van rá. A kartotékokkal pedig rendet tart – nincs ismerőse, aki valamilyen címen^v bele ne kerülne valamelyik kartotékba, Sonnenschein saját, egyéni szempontjai alapján. De a kartoték kiterjed lassankint ismerősei ismerőseire is, ami nagy szó, mert ezekkel érintkezik, és a végén már nem tudja, kit önöz, kit tegez; kénytelen ezt is feljegyezni. A berlini időkben már csak megjelöli egy-két szóval a hozzáözönlő levelekre adandó választ és azt a szokásos formulák közt válogatva titkárnői készítik el. Már München-Gladbachban felülkerekedik benne hatalmas géniusza: mindenkinek mindene lenni. Ezek keresik fel személyesen, telefonon, levélben és ő elintézi, telefonál, levelez; ő a nagy mágnes, amely magához vonzza a kis vasporszemeket és ott tartja őket delejében annak a nagy áramkörnek, amelyhez ő maga tartozik. Lapokat szerkeszt, röpiratokat ír, támadó cikkekre rémületesen vág vissza, egyesületeket vezet – ezek az egyesületek szaporodnak, mondhatni: fiadzanak, – levelek százaira válaszol naponta, egyesületi munkaprogramokat készít, készíthet és tartat meg könyörtelenül, előad nagytermekben és pincékben, előadásorozatokat tartat másokkal és auton csap le birodalma egyik városából a másikba. Tud napokig nem aludni és sokszor sem ideje, és pénze nincs arra, hogy egyék. De ez az ő életformája. Csodálatosan és rettenetesen bírja az iramot. Ha egész napi kiehézettség után leültetik valahol, képes megenni akár egy egész tortát, akár egy megrakott tányér sós heringet, akár egy lábas főzeléket – utána elégedett és boldog és tud dolgozni tovább.

Katolikus hódító, aki nem akar és nem tud látni egyetlen olyan területet és részt a modern társadalomban, amelyet nem lehetne betölteni katolicizmussal, és ha ilyent nem kíséreltek még meg, megkísérli ő maga.

Az egymásután omló évek rettenetes lázában szakad le rá a világháború, amelynek kitörésekor pár hétre megbénul ő, a csodálatos transzformátor. Eltűnik és senkisémet tudja, hol van; amikor előkerül, teljesen le van törve, mert tudja: a háború egészen más terheket rak majd a társadalomra, mint amilyen célokból ő megalapozta egyesületeinek építményét. Most ki kell engednie szervezeteinek és egyéniségének állandó varázsköréből a szervezett és szervezetlen ezreket, akiket mozgatni tudott; most azoknak más dolguk van. Képes lett volna egyéniségének és stílusának egész rettenetes erejével szélmalomharcot indítani a szörnyű gépezettel szemben és csak feljebbvalóinak hatalmi szavára állott el ettől. Amit a háború alatt tett, azt a régi sonnenscheini ütemben csinálta, de elnyűtten és kedvetlenül.

A háború éveire esik szívbajának kifejlődése. Családi örökség volt ez a baj, anyja ebben halt meg és Sonnenschein testvérei is mind szívbajosak voltak. 1919 második felében történt, hogy egyik kezelés alkalmával megkérdezte orvosától, hány évig élhet még.

«Körülbelül tíz évig!» – hangzott a válasz.

«Tíz évig? Akkor megcsinálom . . .»

Amit meg akart csinálni, az a berlini munka volt. Ekkor már hosszú idő óta úgy vágyakozott Berlinbe, mint az ígéret földjére; Berlinbe, ahol legelkeseredettebb ellenfelei laktak, a berlin-trieri irány képviselői, akiknek szemében félig szociáldemokrata és félig eretek volt – és a vele való ellentétük nem volt szimbolikus: még a békeévekben megtörtént, hogy Kopp bíboros eltiltotta Sonnenscheint attól, hogy érseksége területén beszédeket mondjon. A berlini katolikus lapok állandóan támadták Sonnenscheint, a berlini katolikus diákegyesületek teljesen ellene voltak hangolva; mindezekon kívül Berlin nem volt katolikus, mint Dél-Németország, hanem a luteránizmus fellegvára, kisebbségben lévő és háttérbe szoruló katolikusokkal. Szóval, Berlin ellenséges sivatag volt Sonnenschein számára. De Berlin nagy volt, úgyszólván külön országa a birodalomnak – Nagyberlin lakossága már akkor meghaladta a hárommilliót és a város még mindig szakadatlanul falta magába a környéket. Ide kívánczolt hát Sonnenschein, az utcák tengerébe, a berlini aszfaltra, mert «Berlin nagyváros ugyan, de katolicizmusa átkozottul kisvárosi»

A dolgok úgyis fordultak, hogy München-Gladbachot ott kellett hagynia és aligha mehetett máshova, mint Berlinbe. München-Gladbachot 1918-ban megszállták a belgák, de Sonnenschein aktivitása külön-

ben sem fért volna el a Németországtól elzárt kis területen. Mindettől eltekintve pedig a megszállás előtti napokban véletlenül éppen Berlinben időzött egy konferencián és nem tudott már visszamenni, – Berlinben rekedt. Első hetei bizonytalanságban teltek el. Egyelőre még az lehetett a szándéka, hogy amint lehetséges, hazamegy. Addig is a Volksverein berlini központjánál talált magának foglalkozást . . .

Am 1918 van, a háború utáni felfordulás minden hulláma Berlin körül kavargog. Berlin a birodalom «Capitoliuma és Cloaca Maximája», itt forrnak ki az összes politikai változások, Németország sorsának minden aprólékos fordulata Berlintől függ – mit csinálhatna Sonnenschein a birodalomtól egyelőre úgyszólván erőszakkal leválasztott határszáron? Értesíti az otthoni Volksvereint, hogy marad. Ellenfeleinek berlini köreit félelem szállja meg amiatt, hogy ez a felforgató eszméktől inficiált, mániákus pap az ő tartományukba hozza erejét, erőszakosságát és szervezeteit s majd ellenmond az ő munkájuknak. De a dolgot megakadályozni nem lehetett: Sonnenschein akkor már pusztán a saját egyéniségével is akkora hatalom volt, hogy kicsinnyé törpültek ereje mellett az összes akadályok. A centrum-párt főtitkárságának vezetését vette át. A pártnak egyenesen szüksége is volt rá, mert Sonnenschein, mint programszónok, emberek ezreit és tízezreit tudta fellépésével és szavaival maradandó izgalomba hozni. Es Sonnenschein számára is elsőrangú alkalom volt ez: az iQiQ-es választások pokoli morajlásában végigbeszélni és végigmennydörögni Berlint, utcákon, tereken, parkokban, gyűléstermekben és mindenütt. Közben minden erejével azon dolgozott, hogy szervezetei belegyökerezzenek Berlinbe. Eleinte a Volksverein berlini központjában üttötte fel tanyáját, később már saját irodát tartathatott az SSS számára. Az SSS volt az a központ, amelyet Berlinben először lerögzített, az SSS monogram volt mindvégig domináló a többiek között, amelyek irodája ajtajára később rákerültek. Mert az SSS itt is rémületesen szaporodott. Hogy nagyobb akcióteret biztosítson számára, megalakította az SSS barátainak egyesületét, majd a katolikus művészek egyesületét, hogy a javarészt katolikus vidékekről felkerült írók, festők, színészek, filmszínészek ne rothadjanak el Berlin Szodomájában és Gomorrájában, hanem állítsák a maguk művészi eszközeit a katolikus Berlin szolgálatába. És így halmazott tovább Sonnenschein egyesületet egyesületre.

A katolikus Berlin – ez volt központi gondolata az ő megszállottságának. Összegyűjteni Berlin összes katolikusait egyesületekbe, szervezetekbe, vagy csak érintkezésbe hozni őket egymással, hogy a gigantikus világváros négymillió árjában szétaprózódott félmillió katolikus az egység és tömegelő tudatára ébredjen, hogy a szervezettség irgalmatlan erejével érvényesüljön társadalmi, kulturális és gazdasági téren – ez fűtötte azt a tízéves őrző sietést a világváros robajában, telefonon,

villamoson, előadótermekben, levelek és cikkek diktálásában. Lázás rohanás, mert már fogynak az élet megszámlált napjai.

Mindaz, amit Sonnenschein tett tíz év alatt, beleolvadt a végrehajtásnak ebbe a szédítő lendületébe. De ha mégis részeket akarunk megkülönböztetni munkájában, azt valamiképpen tagolnunk kell. Szoros értelmében vett lelkipásztori tevékenységet csak a berlini olasz kolónia számára fejtett ki, ezenkívül szerkesztette és kiadta számukra az «Italiano in Berlino» közlönyt. Ugyancsak szorosabban vett egyházi tevékenységéhez tartoztak különböző templomokban rendszeresen tartott szentbeszédei, valamint a berlin-wilhelmsdorfi Szent Lajos-plébánia előadótermében szombat esténként mondott beszédei a másnapi Evangéliumról. Szerkesztette az «Allgemeines Kirchenblatt»-ot, amely rengeteg vihart idézett fel – több helyi Kirchenblattnak meg kellett szűnie miatta s bárha a katolicizmus egy és örök is, a konzervatív körökre meghökkentően hatottak Sonnenschein szinte szélsőségesen modern stílusa és eszközei. Eleinte gondolt egy új, nagy berlini katolikus nyomda megteremtésére is, de később erre már nem volt szükség.

Bár tevékenységének legfőbb tere nem a lelkipásztori munka volt, – ezt leglelkesebb hívei is elismerik, – de azért olyan munka volt, amit a világvárosok különleges viszonyai a legtöbbször, a tömegek számára pedig feltétlenül megkövetelnek a lelkipásztori munka megkezdése előtt: «Vorseelsorge», – a lelkipásztor számára talajkészítés, – ahogy Sonnenschein életének teoretikusai mondják. Ez az előkészítő munka abból áll, hogy a tömegekben először szuggesztív erejű érdeklődést kell kelteni a katolicizmus iránt, azután maradandó keretekbe kell szervezni őket. Ennek a társadalmi lélektan valóságait ismerő elvnek reális megvalósulása azután az volt, hogy Sonnenschein, Berlinben való letelepülésének első napjaitól kezdve, bámulatos erővel tette magát mindenkinek mindenévé. Százezer aranymárkák folytak keresztül kezei között, mint a víz, – de tömegei, akiket ő, a nagy mágnes, a saját áramkörébe kapcsolt, egyre nőttek.

Állandóan kijár a külvárosokba, zsúfolt proletártanyákat keres fel, hogy az anyagi segítség nyomán rávetődjék az emberekre Krisztus világossága. Százezrek kerülnek vele érintkezésbe, esküsznek rá és lépnek be szervezeteibe. Ő pedig továbbra is kezében tartja őket a maga bűvös beszédeivel, megszervezi számukra a Berlini Katolikus Népakadémia tanfolyamait, ő maga állítja össze ennek munkaprogramját és válogatja ki az előadókat. Az értelmiség számára ugyancsak előadásokat tartat, – nincs Berlinben feltűnt katolikus név, akinek viselőjét előadásra meg ne nyerné. A katolikus szellemi elitet a saját társaságába, összejövetelekre, társas érintkezésbe egyesíti, megismerteti őket egymással, közös program végrehajtására fogja be őket. Még sportegyesületet

is teremt és sportprédikációkat tart. Bemerészkedik szociáldemokrata szakszervezetekbe, aggály nélkül tesz jót tagjaikkal, külvárosi látogatásai alkalmával leül a berlini vörös negyedek kommunistáinak asztalához, kiskocsmáikban, vagy akár lakásaikban vitatkozik velük, de nemcsak vitatkozik, hanem ad nekik is s egyenkint vonzza őket magához. Ő Berlin nagy emberbűvölője. Mivel számára nincs külön nappal és külön éjszaka, gondot tud fordítani még a füstös művészkávéházak anyagi és erkölcsi proletárjaira is, mitsem törődve a csodálkozással, ami útjain kíséri.

Egész Berlin számára Ő volt a «Doktor Úr» A Doktor Úr, akit felkerestek tüdőbajos munkanélküliek, öngyilkosság előtt álló leányanyák, nyomorgó diákok, állástalan pincérek; felkeresték őt mindazok, akik nem tudták kifizetni a házbért, vagy már hajlék nélkül voltak és nem volt egy falat kenyérük sem. Egy négymillióos világváros legnagyobb karitatív intézménye volt a Doktor Úr, hozzá bizalommal jöttek nemcsak a katolikusok, hanem még az evangélikusok és zsidók is. Mindenkin segített és pedig azonnal; addig el sem engedte, míg ügyét el nem intézte. Aki ismeri, hogy az inflációs évek Berlinjében mekkora volt a nyomor, az sejtheti, hogy mekkora emberhullám özönlött Sonnenschein köré napról-napra. Rendkívüli, szinte reklámhatása volt a katolicizmus számára Sonnenschein jótékonyágának, roppant erkölcsi presztízst jelentett, hogy az ő személyén túl a katolicizmus az, amely ilyen fényességgel tündököl a világváros káoszában és sötétjében.

Hetilapjának egy-egy cikke, az ő híres «Notizen»-rovatában, villámütésként járt át embereket és mozgalmakat tudott teremteni. Sportprédikációi és sportcikkei megteremtették a berlini katolikus sportmozgalmat, ragyogó «Berlini Miatyánk»-ja pedig egyenesen világhírű lett pár hónap alatt. Sonnenschein mint író és stílusművész az új német nyelv és expresszionista írásművészei megteremtői közé tartozik. Ezek a cikkek kötetben jelentek meg halála után és a prédikációnak új formákat keresők számára szinte kimeríthetetlen kútforrást adnak. S ez: csak «mellékterméke» volt rohanó és zaklatott életének, ezeket a cikkeket gyorsan írta meg, az utolsó pillanatban, már a nyomdában, vagy még repülőgépen két város között... és mégis több lett belőle, «nagyobb-mű, mint azoké, akik korrekt polgári pontossággal s órabeszítés szerint azon fáradoznak egész életükben, hogy valamiféle irodalmi «oeuvre»-t hagyjanak hátra. Aki elolvassa Sonnenschein Notizenbuch-jait, az már a mondatok kattogásából elképzelheti életének tempóját.

Egy társa sem bírja tovább félévnél mellette a munkát, események és emberek kavargását körülötte. Ő bírja addig a tíz évig, ameddig orvosa megjövendölte. Amint az esztendő utolsó peregnek, már egyre fáradtabban vonszolja be magát az irodájába. S végül is kórházba viszik, de még itt is folytatja lázas tevékenységét telefonon és személyes meg-

beszélésekkel. Most már eped egy-két órai álom után, de hónapokkal az örök álom előtt egyáltalában nem tud aludni. Mint beteg, rettenetes és elviselhetetlen. 1929 február 20-án halt meg s őt, aki ködbe borult órái alatt amiatt panaszkodott, hogy a százezrek közül senki sem maradt hozzá hű, őt napra rá olyan temetéssel tették sírba, amilyenhez foghatót keveset látott a német főváros.

Életrajzírói több szenthez is hasonlították Sonnenscheint és mind-egyikkel fedeztek fel nála egyező tulajdonságokat. Nincs rá semmi szükség. Sonnenscheinben és munkájában a legkritikusabb szem is találhat bámulatra méltó, hősiességben megnyilvánuló erényeket és a legbámulóbb szem is találhat benne hibákat. De ha a krisztusi kegyelem a gyarló emberi természetén, mint valami prizmán, meg is török – mégis csak Krisztus fénye sugárzik Sonnenschein életén és művein.

DE M U N

ÍRTA

MIHELICS VID

Napjainkban, amikor az orosz szovjet fennállása közel két évtizedes valóság, jóformán el sem tudjuk képzelni, hogy a múlt század hetvenes éveiben milyen megdöbbentő hatást keltett világszerte a párisi kommün. Franciaország akkortájt már sok vért és erőszakot látott, de a kommün borzalmai felülmuttak minden előző megrázkódó tatást. Egy párhuzam is megvilágíthatja előttünk a történeteket. Az 1848-as forradalomban a tömeg papokkal áldatta meg a szabadság zászlóit és ujjongva köszöntötte Lacordaire atya fehér csuháját, IX. Pius pápa pedig hálát adott az Úrnak, hogy ilyen nagy változás sem járt sérelemmel a vallásra és ennek szolgálóira. Ezzel szemben az 1871. évi kommün, amelyet Bebel egyszerű előcsatározásnak nevezett, dührohamot kapott a papi ruhától, tűszokat szedett az egyháziak sorából, felkoncolta az arceui döméseket s agyonlőtte a párisi érseket. A rémuralom bukása után a francia parlament vizsgálatot rendelt el. Egymásután hallgatták ki a szemtanúkat a szajnamenti palotában. Egy fiatal lovashadnagy is megjelent vallomástételre. Elmondta, hogy miként vezetett támadást a barrikádok ellen, majd emelt hangon folytatta:

«A proletárok lázadása, uraim, a mai társadalom mély betegségének következménye. Két bajban szenved ez a társadalom. Az egyik a munkásosztályban égő mélységes gyűlölet, a másik a polgári osztály közömbössége és képtelensége a tévedés megkülönböztetésére az igazságtól. Az osztályok között ma szédítő szakadék tátong, amelyet csak idők múltán lehet betemetni, ha jobb nevelést biztosítunk a munkásosztálynak és egyéb eszközökhöz is folyamodunk. Nem hiszem, hogy erőszakkal célt érhetnénk . . .»

Meglepő szavak egy katonatiszt ajkáról, meglepőek annál is inkább, mert ez a fiatalember, de Mun Albert, egyben arisztokrata is volt. Akkor még igazán nem sejtette senki, hogy milyen providenciális jelentősége lesz az ő közéleti és irodalmi működésének.

De Mun Albert gróf ősrégi nemesi család sarja, amelynek eredete felvihető a XII. századba. Anyai részről egyik elődje Helvetius, a XVIII. századbeli materialista filozófus volt, aki bizonyára csodálkozott volna, ha megjósolják neki, hogy dédunokája milyen izzó katolikus lesz. Nagyatyja főrend volt ugyan a restauráció és a júliusi kormány alatt, de azért mindig félve ügyelt arra, hogy a haza szolgálata közben ne kerüljön ellen-

tétbe monarchista meggyőződésével. Atyja Lumignyben földesúr és a község előljárója. Albert, aki 1841 február 28-án született, a katonai pályát választotta, «mint ahogy ötven év óta a hadseregbe lépnek azoknak a családoknak a fiai, amelyeket a politikai forradalmak eltereltek más pályákról» A Saint-Cyrből 1862-ben került ki s mint zászlóst az afrikai vadászokhoz osztották be. Őt afrikai hadjáratot küzdött végig Algériában. Ez magyarázza, hogy később, politikus korában, nagy szakértelemmel vitatta a gyarmati politika kérdéseit. Ebben az időben nem érdekelté még az államforma körül folyó harc. «Ha mégis rojalista voltam,» írja, – csak szokásból és sohasem valami hévvel, vagy éppen érett megfontolásból. Nem láttam semmi okát sem egy olyan hűségnek, amelynek tárgya ismeretlen volt előttem.» Csak atyja iránt érzett tiszteletből nem csatlakozott nyíltan a Napoleon-dinasztiához.

Szerette hivatását. Amikor kitört a háború Németországgal, lelkesen fogadta a hadüzenetet s mint lovashadnagy bevonult a metzi hadsereghez. Bátorságával a gravelottei síkon kiérdemelte a becsületrendet. Itt, az ágyútűzben kötött barátságot Tour du Pin márkival, akinek kapitányi rangja volt. Metz eleste után együtt kerültek fogságba. Négy hónapig Aachenben internálták őket, ahol bőségesen volt- alkalmuk és idejük elmélkedni a nemzeti katasztrófáról. Egy Eck nevű jezsuita kezükbe adta Keller Emil híres könyvecskéjét, amelyben a szerző a «katolikus igazság- nevében ostromozza a «forradalmi tévedést» Ez a könyv mély hatást gyakorolt de Mun Albert lelkére. Ugyanakkor elolvasta Ketteler püspöknek, a katolikus szociális elvek első magvetőjének néhány írását is. A két katonatiszt megismerkedett Lingens orvossal, a német centrum-párt későbbi neves tagjával és Windthorst benső barátjával, aki sokat beszélgetett velük a keresztény munkásmozgalom szükségességéről. Ez a lelki előkészítettség magyarázza, hogy amikor a fiatal gróf a békeszerződés aláírása után visszatérhetett hazájába, egészen más szemmel nézte a borzalmas polgárháborút és a kegyetlen megtorlást. Neki is részt kellett vennie a vörös Paris ostromában. Egy alkalommal a tábornokát kísérte, amikor katonákkal találkoztak, akik saroglyán vittek egy vérrel borított embert. A tábornok megállította az osztagot s érdeklődött.

«Tábornok úr, ez egy lázadó!» – felelték a katonák.

A rones ekkor nagykinosan felemelkedett s a körülállókra mutatva kiáltotta:

«A lázadók ti vagytok!»

De Mun Albert gróf azt írja, hogy ez a tragikus jelenet adta meg a döntő lökést életfordulatához. Egyszeriben világos lett előtte, hogy az egész társadalmat is felelősség terheli a történelem előtt. «Mit tett ez a törvényes társadalom a tengernyi esztendő óta, amióta a rendet megtestesíti? Mit tett azért, hogy felébressze és formálja a nép lelki-

ismeretét, hogy igazságossággal lecsillapítsa a panaszokat és megszüntesse a szenvedéseket?» A vallástalanság és erkölcstelenség vetéséből a nemzet csak forradalmat és szerencsétlenséget arathat. Ekként tépelődött a harmincéves gróf, de nem tudott maga elé biztos programot tűzni, bármennyire is belemerült a katolikus bölcselek és államférfiak tanulmányozásába. A rend helyreállítása után, mint parancsörtszt, a Louvreba költözött és üres óráiban lázasan forgatta de Maistre, Bonald, Veuillot, Le Play, Balmes és Donoso Cortes írásait. Már-már attól félt, hogy minden fáradozása «a katolikus és szociális dilettantizmus egy nemére- fog zsugorodni. A körülmények azonban mást hoztak magukkal.

Ozanam kiváló munkatársa, Le Prévost, aki a Paulai Szent Vince-Testvérek társulatát megalapította, 1848 körül arra a megállapításra jutott, hogy a keresztény jótékonykodás előtt egészen új működési tér nyílik, mert amíg azelőtt csak az öregek, özvegyek, árvák és betegek nyomorogtak, most teljesen ép és munkabíró emberek is betevő falat és rendes öltözet nélkül állnak. Ennek okát a gépi termelésben látta, amelyet «még nem töltött meg lélekkel a kereszténység» Le Prévost gyorsan határozott: miután nem elég csak a szegényekkel foglalkozni, törődni kell a munkásokkal is. Nagy segítségére volt ebben Maignen Maurice, egyike azoknak a laikus apostoloknak, akikben bővelkedett Paris. Maignen ismerte Kolping működését s német példára átalakította a testvérek montparnassei patronázsát «Association des Jeunes Ouvriers de Notre-Dame de Nazareth- névvel legényegyesületté, amelyet azután 1865-ben «Cercle des Jeunes Ouvriers--re kereszteltek át. Maignen mindenképpen egy katonatisztet szeretett volna megnyerni a kör elnökének s amikor Tour du Pin márki, akivel véletlenül megismerkedett, barátját ajánlotta figyelmébe, 1871 novemberében váratlanul meglátogatta de Mun grófot.

Hosszasan elbeszélgettek a nemrég lefolyt eseményekről, majd a kommün rémségeire térve, Maignen ezt mondta:

«Kik a felelősek? Az igazi felelősek a gazdagok, a nagyok, az élet boldogai, Ön is, akik kedvtelést keresnek az összeomlott falak között, akik a nép oldalán haladnak anélkül, hogy azt meglátnák és megismernék, akik mitsem tudnak a tömeg lelkéről, szükségletéről, szenvedéseiről. En a néppel együtt élek s az ő nevében mondom, hogy a nép nem gyűlöli önöket, csak nem ismeri önöket, úgy, ahogy önök nem ismerik őt: nyílt szívvel, kitért karokkal közeledjék hozzá s tapasztalni fogja, hogy megértésre talál.»

Grófunk örömmel ígérte meg, hogy kimegy az ifjú-munkások közé s december io-én valóban elmondta előttük első beszédét. A siker apostoli buzgósággal töltötte el. Ügy érezte, rálépett az útra, amelyen legnagyobb hasznára válhat Egyházának és hazájának. A legközelebbi

célok tisztán kirajzolódtak előtte. Paris valamennyi negyedében a montparnassei munkáskörhöz hasonló intézményeket kell létesíteni. Róbert nevű öccsének és Tour du Pin márkinak bevonásával mindjárt hozzáfogott a munkához. A szervezkedés irányítására rövid tíz nap alatt bizottságot alapított. «Körülöttünk – írja később de Mun – csak romok és omladékok voltak, lelkünkben azonban ott égett a megszábadulás, a feltámadás és a társadalmi megújulás szükségének érzése; az egyetemes felfordulásban csak egyetlen jel volt, amely elég erősnek látszott közös törekvésben való egyesítésünkre: a kereszt jele.»

Hála de Mun szónoki tehetségének, a munkáskörök rohamosan terjedtek. Országos szervezetük 1873-ban már megtarthatta első nagygyűlését, 1875-ben pedig de Mun már 150 munkáskörrel számolt be, amelyek 18 ezer tagot, köztük 15 ezer munkást foglaltak magukban. A vezetők teljes odaadással dolgoztak. Maignen eredeti tervén túlmenően, amely főként klubéletet akart biztosítani a munkásoknak, de Mun a munkásköröket a régi céhek melegágyává kívánta fejleszteni, ahol egymásra talál a munkaadó és munkás. O a munkáskörökben nemcsak az apostolkodást látta, hanem eszközt a társadalom kereszténnyé tételére. «A mi művünk célja – írja – a vezető osztályok odaadása a dolgozó osztály iránt, elvei pedig azok a tételek, amelyekben az Egyház megszabta viszonyát a polgári társadalommal.- A reformnak két feltétele van: teljes bizalom az Egyház tanítása iránt és nyílt szakítás a nagy francia forradalom eszmekörével.

De Mun gróftól közben, 1872-ben, kapitánnyá nevezték ki és Meauxba helyezték át. Minden szabad délutánját azonban Parisban töltötte, hol az egyik, hol a másik munkáskörben. Két évre rá a párisi vérteszredhez osztották be. Az alkotmányozó nemzetgyűlés azonban mindinkább a köztársaság mellett foglalt állást. De Mun, aki most már «észokok, nevelés, érzelmi és szociális meggyőződés folytán- rojalista lett, úgy érzi, hogy nem tudja teljes szívvel és lélekkel szolgálni a köztársaságot s éppen ezért 1875-ben lemond rangjáról és kilép a hadseregből. Képességeinek és hajlamainak megfelelően politikus lesz. Pontivy 1876-ban kimondottan katolikus programmal választja meg képviselőnek. Másként nem is vállalta a jelöltséget. Programbeszéde remek hitvallás.

«Meggyőződésem, – fordult a választókhöz, – hogy a katolikus hit úgy a társadalmi, mint a politikai életben a törvények és intézmények nélkülözhetetlen alapja; csak ez a hit nyújthat orvosságot a forradalmi bajokra, előzheti meg a kirobbanásokat és biztosíthatja ekként Franciaország üdvét. Szilárd elhatározásom, hogy bármilyen területre szólítson szolgálni az Isten, fenntartás nélkül ezeknek az elveknek védelmére szentelem magamat. Főként a törvényhozó testületekben fontos ezeket az elveket hangsúlyozni s követelni azok érvé-

nyesítését. Ezt a megbízást kész vagyok elfogadni, ha önök reám akarják bízni a mandátumot.»

Választási hirdetményeit így írta alá: «De Mun Albert gróf, volt lovassági tisz, katolikus jelölt.»

A választás kedvező eredményét Gambetta kamarai szavazás útján megsemmisítette, de a kerület ismét de Mun mellé állt. Amikor a nemzetgyűlést feloszlatták, 1877-ben Pontivy megint de Munt küldte a parlamentbe. A választást ismét megsemmisítették s a kerület ezúttal engedett a kormány nyomásának, ám de Mun nem maradt sokáig mandátum nélkül, mert 1881-ben újból képviselővé választották. Egy későbbi választáson, 1893-ban megbukott ugyan, de rá egy évre Morlaix adott neki mandátumot s most már ezt a kerületet képviselte megszakítás nélkül egészen haláláig.

De Mun Albert politikus lett, hogy necsak társadalmi úton, hanem a törvényhozás terén is küzdhessen a forradalom ellen.

«Az emberi jogok kinyilvánításával, – mondotta 1876-ban, – amely a forradalom alapja volt, szembe kell állítani az Isten jogainak kikiáltását, amely az ellenforradalom alapja lesz. Ezeknek az isteni jogoknak nemismerése, vagy elfeledése az igazi oka annak a bajnak, amely a modern társadalmat romlásba viszi. Teljes engedelmséggel a katolikus Egyház és a szuverén főpap családokhozatalan tanítása iránt, keresnünk kell azokat a következményeket, amelyek a társadalomra vonatkozó isteni jog teljes érvényesítéséből folynak; hirdessük nyílt és fáradhatatlan apostolkodással az így kialakult tanítást; teremtsünk olyan embereket, akik hajlandók ezt közéletünk és magánéletünk szabályának elfogadni, ennek megfelelően jární el, így többek közt azzal is, hogy mint vezetőosztályok gondot fordítanak a népi osztályra; dolgozni kell szünet nélkül, hogy ezek az elvek és tanítások áthassák az erkölcsöket; létre kell hoznunk egy olyan szervezett erőt, amely azokat kifejezésre juttatja a törvényben és a nemzet intézményeiben!»

De Mun jóidéig csak a vallástalanság és erkölcsi lezüllés tényezőit látta a francia forradalom hamis dogmaiban. «A forradalom lerombolta a hitet, amely éltette a szíveket, s helyébe csak az anyagi gazdagság és a féktelen nagyravágás mohóságát ültette. S ekkor a régi hitétől megfosztott és régi hitének koronáját elvesztett nép a talmi szuverenitást álcájával leplezett kocsí elé fogta magát, amelyet jött-ment tribünök arra használnak fel, hogy utat törjenek a maguk számára és véres küzdelmekbe hajtának bele, amelyekből a nép kimerülten és összetörve kerül ki.» Látókörének bővülésével karöltve azonban csakhamar úgy vélekedik, hogy a forradalom eszméi anyagi téren is romboltak. Lépten-nyomon rikító színekben rajzolódott ki előtte a modern gazdasági berendezkedés veszedelme. Az eszmék és erkölcsök reformjával egyidejűen tehát a gazdasági berendezkedés is reformra szorul.

A legnagyobb feladat, amely de Mun és társai előtt tornyosult, annak meghatározása volt, hogy mi a helytelen a modern életben s hogy gazdasági téren milyen útmutatással szolgál a katolicizmus. A munkáskörök szövetségének kebelében 1872-ben «Conseil de Jésus ouvrier-elvevezéssel bizottság alakult a probléma tanulmányozására. Ennek a bizottságnak sokkal nagyobb fontossága van, mint maguknak a munkásköröknek, mert hiszen ki kellett dolgoznia a katolicizmus szociális tanítását. A munka természetesen lassú és nehéz volt. Rendkívül sok kérdés várt feleletre, amelyeknek természete igen kényesnek és bonyolultnak bizonyult. A bizottság pontról-pontra haladt munkájában s amikor egy kérdéssel végzett, véleményét felterjesztette a munkáskörök vezérbizottságának. Az eszmék megvédésére és terjesztésére a munkáskörök szövetsége 1876-tól kezdve «Association Catholique» címmel folyóiratot adott ki.

A folyóirat első szerkesztői között erősen szerepel a liberális, vagy másként ortodox iskola is. Képviselői, mint Périn Charles és Valleroux Hubert, kitűnő katolikusok voltak, de nem tudtak szakítani azokkal a gazdasági eszmékkal, amelyekben felnőttek. Velük szemben álltak azok a fiatal lelkek, akik minden liberális előítéllettől menten szakítást követeltek a «klasszikus- tévedésekkel. Az ellentét a két irányzat között egyre erősebb lett, míg végre 1878 szeptemberében törésre került a sor. A munkáskörök chartresi zarándokútja alkalmából de Mun igen heves támadást intézett a gazdasági liberalizmus ellen:

«A munka abszolút szabadsága, íme, gazdasági téren ez a forradalom formulája, az emberi jogok kinyilvánításának gyakorlati érvé» nyesítése: az értelem függetlenségére és az ember veleszületett jóságára támaszkodva a törekvések indítóokának az egyéni érdeket tette meg s amikor megfosztotta a szuverén hatalmat a védelem kötelességétől, amely jogának alapja, s elfojtott minden gyámkodó beavatkozást, védelem nélkül kiszolgáltatta a gyöngébbeket az erők kénye-kedvére; megteremtette ugyanis az individualizmust, amely az egyik embert elszigeteli a másiktól, s utat nyitott a szabad versenynek, azaz annak a lecsendesíthetetlen háborúnak, amely az amerikai folyamokon történő gigantikus párviadalhoz hasonlítható: az egymással versenyző társaságok hajói teljes sebességgel, izzó kazánnal haladnak, kockáztatva azt, hogy a legénység az utasokkal együtt levegőbe repül. A legénység mi vagyunk, az utas Franciaország.

Íme, ez az a szabadság, amelyet a forradalom adott a munkásoknak azon a napon, amikor lerombolta a munka régi megszervezettségét, ahelyett, hogy kezdetben való tisztaságát visszaállította volna, ürügynek használva fel azt, hogy itt is, mint más téren, reformra volt szükség; új rendet létesített, amelyben a régi rendből semmisen maradt. Siralmas örültség, amely ennek a végzetes korszaknak minden cseleke-

detét jellemzi s amely nem valami véletlenül elkövetett hibának a gyümölcse, hanem egy egész rendszernek, amelyet a gőgön és az Isten elleni pártütés szellemén építettek fel. Laissez faire! Laissez passer! ez volt a liberális nemzetgazdaság mágikus formulája, mondhatni az a formula, amely az egész forradalom történetén keresztül arra szolgál, hogy szentesítse az erő minden visszaélését.»

Erre az éles beszédre Périn Charles néhány nappal később ugyancsak Chartresban felelt. Kijelentette, hogy a liberális katolikusok is meg vannak győződve a munkásvédelmi intézkedések szükségességéről, valamint arról, hogy a munkaadók és munkások egyre fokozódó ellentétét le kell tompítani, ám ha a reformátorok a régi korporációk rendszerét és kiváltságait akarnák visszaállítani, akkor nem haladhatnak együtt. «A korporációk felállítása a jelenlegi gazdasági rendben csak megakadályozná a mi karitatív munkánkat – hangoztatta Périn. A két beszédet hosszabb vita követte, majd végül is a liberálisok elszakadtak. Miután ebben az időben a francia – mondhatni az összes európai – egyetemeken az ortodox-liberális nemzetgazdaságtannak monopóliuma volt, de Munt a katolikus tanárok is mind elhagyták, csak az angersi Bazin Hervé tartott ki mellette.

A munkáskörök tanulmányi bizottsága, de Mun vezetésével, a magántulajdon, a hitel és a munka megszervezésének csoportjaira osztotta be a feldolgozásra váró terepet. Igen figyelemreméltó az az álláspont, amelyet a bizottság 1882-ben a munkaszerződésre vonatkozóan foglalt el: «A szerződés természete sem nem bérbeadás, sem nem vásárlás, hanem mindenkor szolgáltatások kicserélése. Már most, hogy ilyen természetű szerződés méltányos legyen, a kicserélt szolgáltatásoknak egyenlő értékkel kell bíniok. így tehát, miután a munkaadónak és a munkásnak a vállalkozásból kell megélnie, ezt a vállalkozást olyan módon kell vezetni, hogy a szerződők mindegyikének biztosítani lehessen azt, ami a munka törvényének ezen tételeiben foglaltatik: „Arcod veritékével keresd meg kenyeredet”, azaz a vállalkozás gyümölcseit olyan módon kell megosztani, hogy úgy az egyiknek, mint a másiknak állapotához mérten biztosítva legyen a tisztességes megélhetés . . . Bármilyen rendű ember részére a tisztességes élet követelményei ezek: családi tűzhely, annak lehetősége, hogy családját állásának megfelelően nevelje, továbbá, hogy eleget gyűjthessen öreg napjaira, amikor már nem tud pénzt keresni.»

A cél tehát az, hogy a munkaadó emberi létfeltételek nyújtásával viszonozza munkásának a vállalkozásban kamatoztatott erőt. A munkásnak járó emberi létfeltételek között kell érteni elsősorban azt, hogy munkaerejét idő előtt el ne veszítse. Miután pedig ez nem annyira a munkabér nagyságától, mint azoktól a feltételektől függ, amelyek között a munkásnak dolgoznia kell, a munkahelyeket egészség, erkölcsiség és

felügyelet szempontjából valóban emberhez méltóvá kell tenni. Ezt törvény útján lehet elérni, mert «bár a törvény képtelen az alkotásra, elnyomhatja a visszaéléseket, ha igazságos és kemény kéz szerez neki érvényt» A hatalom közbelépése azonban nem elegendő, hanem szükség van a testületi szervezkedés felújítására, amely a ma uralkodó erőszakot és egyéni önkényt döntőbíráskodással helyettesíti. Az államnak elő kell készítenie ezt, mert csak a korporációkhoz való visszatérés biztosíthatja a munkaadók és munkások jogainak kölcsönös tiszteletbentartását.

De Mun következetesen intervencionalista, mert szerinte vagy meg kell maradni a jelenlegi helyzetben, amiben senkisé nem nyugodhatik meg, vagy a törvényhozáshoz kell folyamodni. Szent Tamásra támaszkodva, aki azt tanítja, hogy a hatalomnak érvényre kell juttatnia a társadalmi életben a rendet és az igazságot, így okolta meg nézetét a kamarában:

«Önök, törvényhozók, nem hagyhatják a munkást az érdekösszeütközések martalékául s éppen a szabadság, a gyöngék szabadságának nevében kell törvény útján határt szabniok annak a visszaélésnek, amelyet az erősebbek üzhetnek az emberi munkával. Az erős és a gyenge közt a szabadság az, amely elnyom, és a törvény az, amely felszabadít. . . Az ipar van az emberért s nem az ember az iparért. Erre az álláspontra kell helyezkednie a törvénynek, hogy a közjó üdvére mérsékelje az egyéni érdekek összeütközését; az egyesek szeretete, a munkaadók jószándéka nem elégséges, éppúgy nem elegendő, mint a gazdaságúdon mányi számításokra alapított jótanács, meggyőződés és elképzelés. Az egyének – egy nagy teológus mondta ezt – csak nagyon ritkán tudják, mi szolgálja a közjót, s a kormányon ülők kötelessége megmutatni ezt nekik, egyéni jogaik gyakorlását a közjó szempontjából írván körül.»

A parlamentben hangzottak el ezek a szavak, mert az elméleti munka korántsem merítette ki de Mun tevékenységét, aki minden alkalmat megragadott arra, hogy a törvényhozásban is érvényt szerezzen a katolikus elveknek. Első feladatául a francia forradalom végzetes rendelkezésének, az 1791. évi Chapelier-törvénynek eltörlését tekintette, amely kimondotta volt, hogy az «ugyanazon foglalkozási ághoz, vagy társadalmi osztályhoz tartozó polgárok mindennemű testületeinek gemsemmitése az alkotmány egyik talapzata» De Mun propagandája nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a parlament 1884-ben megszavazta a szakszervezetek engedélyezésére vonatkozó törvényt. Ez a törvény nem elégtette ki de Munt, mert nem adott elégséges jogokat – minők ingatlan-szerzés, örökösödés – a szakszervezeteknek. Két évre rá, 1886-ban, de Mun, hazájában elsőnek, törvényjavaslatot nyújtott be, amelynek értelmében az évi háromezer franknál kevesebbet kereső munkásokat és alkalmazottakat vonják kötelező biztosítás alá. Miután a liberalizmus-

ról Renan helyesen állapította meg, hogy olyan nemzetet teremt, amelyben egyedül a gazdaságnak van értéke, s amelynek «törvénykönyve olyan állampolgár-ideál számára készült, aki talált gyermekként születik és aggregényként hal meg», – de Mun a családi élet megvédésének érdekében is számos indítványt tett. Így 1880-ban azt javasolta a kamarában, hogy a mezőgazdasági ingatlanokat örökösödés esetén ne kelljen feltétlenül szétdarabolni, hanem az elsőrendű örökös a többit pénzben kártalaníthassa. Ugyancsak ebben az évben törvényjavaslatot terjesztett be az ipari munka szabályozására vonatkozóan, amely az effektív munkaidőt elvben heti 58 órára korlátozta volna. Ő vetette fel Európában elsőnek a munkaügyi minisztérium eszméjét is.

Az államhatalom túlzott beavatkozása azonban de Mun szemében sem kívánatos. Ennek viszont szerinte csak a gazdasági érdekképviseltek megteremtésével lehet elejét venni. Szükség van szociális törvényhozásra és testületi szervezkedésre, ám nagy kérdés, hogy milyen mértékig terjedhet az államhatalom közbenyúlása és miként történjék az érdekképviseltek megszervezése.

A szociáldemokrata internacionálé 1864-ben történt megalakulása rávilágított arra, hogy miután a modern termelés feltételei és az árupiacok nemzetközi jellegűek, a munkások gazdasági érdekei sem különböznek országok szerint, hanem a világ valamennyi munkásának közös úton kell haladnia. Más oldalról is felhangzott tehát az a követelés, hogy a nemzetközi verseny miatt fektessék nemzetközi alapra a munkaügyi törvényhozást. A kezdeményezés dicsősége ebben Svájcé, amely 1880-ban parlamenti határozat folytán nemzetközi értekezletre hívta meg az ipari államokat. Ausztria és Olaszország tapintatosan, a többi állam pedig mereven utasította vissza a meghívást. A gondolatot azonban a kudarc ellenére is magukévá tették a katolikus szociális mozgalom vezetői és de Mun Albert 1884 elején javaslatot nyújtott be a kamarában, hogy a kormány készítse elő a szükséges nemzetközi konferenciát.

«Egykor az Egyház volt a kicsinyek és gyengék védelmezője, – fejtette ki megokolásában de Mun, – ma azonban a világ elfordult tőle. Ki fog helyére lépni, hacsak nem a civilizált államok összessége? Nemzetközi egyezmények jönnek létre a háború törvényeinek szabályozásáról, a postai csomagforgalomról; miért ne lehetne rendezni a munka feltételeit is?»

Indítványát nem fogadták el, ami elég keserűséget is okozott az akkori idők francia krónikásainak. A nemzetközi konferencia ugyanis Parisban ülhetett volna össze, míg így II. Vilmos császár tette magáévá az eszmét s a nagy szociális vívmánynak, a nemzetközi szociálpolitika-nak kiindulópontja Berlin lett.

A katolikus elnevezésnek megfelelően a katolicizmus szociális

tanításának egységesen kellett kialakulnia. Tour du Pin márki kezdeményezésére, 1884-ben meg is alakult a svájci Fribourgban az «Union catholique d'études économiques et sociales», amely voltaképpen három nagy katolikus szociális irányt egyesített közös munkára: a francia munkásköröknek de Mun vezetése alatt álló tanulmányi bizottságát, a német katolikus nagygyűlések előkészítő bizottságát, élén Löwenstein herceggel, és a Jacobini elnöklésével működő olasz társadalomtudós mányi akadémiát. A bizottság minden évben összeült s a kidolgozott pontokat azután Mermillod bíboros juttatta el a pápához. Ezek az évi rendes közgyűléseken kívül nemzetközi kongresszusokat is rendeztek. Leghíresebb az 1890. évi Liègeben tartott kongresszus, amelyen a legtöbb vita az állami beavatkozás és a szakszervezkedés kérdéséről folyt. Itt megtörtént a szakadás a konzervatívok és a reformpárt között. A kongresszuson megjelenteknek óriási többsége az állami intervenció, a szervezkedési jog és a hivatási testületek létesítése mellett foglalt állást. Ettől fogva két katolikus szociális iskola állt szemben egymással: reformátorok, akik irányítójuknak de Mun grófot ismerték el, és a konzervatívok, élükön Freppel püspökkel; más megjelöléssel, a liègesi iskola és az angersi iskola. Az utóbbi, amelyhez azért minden országban kiváló katolikusok csatlakoztak, az államot csak a modern élet bírójává és csendőrévé akarta megtenni, egyébként a teljes gazdasági szabadságot vallotta. Szabadság és szeretet, ez volt a jelszava. Nagy befolyásra azonban nem tudott szert tenni s Róma megszólalása után csendesen kimúlt.

Az elméleti csatározások közepett ugyanis egyre szükségesebbé vált a végső tekintélynek, a katolikus Egyház fejének döntése. De Mun és Harmel Leó hatalmas munkás-zarándoklatokat vezettek Rómába azzal a kimondott céllal, hogy XIII. Leót megnyilatkozásra bírják. Nemcsak arról volt szó, hogy a szuverén főpaptól az éppen vita tárgyát alkotó pontokban magyarázatot kérjenek, hanem annak a kívánságnak kinyilvánításáról, bárha már elhangzanék egy apostoli szózat, a munkások világának nemzetközi alapokmánya, amely a szociális jogokat és kötelességeket meghatározva, a nép követeléseinek megingathatatlan talapzata lenne. Több, mint tízezer francia munkás érkezett 1889 októberében és novemberében Rómába, hogy tolmácsolja a nagy kérést XIII. Leó előtt. A halhatatlan pápa válasza a «Rerum Novarum» kezdetű körlevél volt.

Az enciklika de Munnek adott igazat. Minden vitás pont kifejezetten a liègesi iskola javára dőlt el, míg az angersi iskola több tételét kifejezetten kárhoztatás érte. Ez az irány nyomban meg is szűnt, legalább is hivatalosan, s ha vannak még hívei, – jegyzi meg Garriguet, a neves francia szociológus, – nem lehetnek bizonytalanságban afelől, hogy fel fogásuk nyílt ellentétben áll a Szentszék tanításával. Az enciklika elmosódhatatlanul kitűzte a szociális haladás útján a katolikus politika

irányát. Megszűnt a tapogatódzás s a francia munkáskörök vezérkara nyílegyenesen vágthatott előre. De Mun 1892-ben félelem nélkül elmondhatta beszédét Saint-Etienneben, amely a katolikus szociális mozgalom egyik kiemelkedő jelzőköve:

«Követeléseink összességének biztosítania kell a nép számára a lényeges jogok élvezetét, amelyeket az individualista rendszer nem ismer el; a tisztán numerikus parlamenti képviselő helyett érdekeinek és szükségleteinek törvényes képviselője kell; körül kell bástyázni tűzhelyét és családi életét; mindenkinek meg kell élnie, még pedig övéivel együtt, munkája gyümölcséből; biztosítva kell lennie szerencsétlenség, betegség, munkanélküliség és öregség ellen; a munkásnak meg kell adni azt a lehetőséget, hogy részesüljön az üzem jövedelméből, sőt hogy a szövetkezeti rendszer útján osztozhassék annak a vállalatnak tulajdonjogában, melynek érdekében dolgozik; védekezni kell végül a tőzsdei játék és spekuláció ellen, amely megfosztja a népet megtakarított pénzétől és inségsébe dönti, mialatt – az enciklika szavai szerint – egy kis töredék, az ipar és a kereskedelem abszolút ura, elfordítja medrétől a gazdagság folyamát és magához irányítja az összes forrásokat.

Két erőnek kell hozzásegítenie bennünket a program megvalósításához: a szakszervezkedésnek és a törvényhozásnak.

A szervezkedés, amelynek mi a legszélesebb szabadságot követjük, megadja annak módját, hogy a munkának nyilvános képviselőt biztosítsunk a nemzet választott testületeiben; hogy meghatározzuk minden ipari és mezőgazdasági foglalkozásnál az igazságos munkabér összegét; hogy kárptólásban részesíthessük a szerencsétlenség, betegség, vagy munkanélküliség áldozatait, hogy nyugdíjpénztárt létesíthessünk az öregség esetére; hogy állandó döntőbírói tanácsok felállításával megelőzzük az összeütközéseket; hogy együttes erővel megszervezzük a segélynyújtást a nyomor ellen s végül, hogy a munkások kezébe bizonyos kollektív vagyont juttassunk a magánvagyon mellett, ez utóbbinak minden sérelme nélkül.

A törvényhozás meg fogja védeni a tűzhelyt és a család életét a gyermekek és nők munkájának korlátozása révén; az éjjeli munka eltiltásával, a munkanap óraszámának limitálásával és a kötelező vasárnapi munkaszünet útján; a mezőgazdaságot űző vidéken azáltal, hogy lefoglalástól és árveréstől mentesíti a földműves vetését és terményét, felszerelését és legszükségesebb állatait.

A törvényhozás meg fogja könnyíteni a munkásnak és földművesnek életét az adóterhek reformja és csökkentése által, különösen azokat az adókat illetően, amelyek az elsőrendű létszükségleteket érik. Előmozdítja az üzemi részesedést, termelő szövetkezetek felállítását az iparban, a mezőgazdaságban pedig szövetkezeti bérletek létesítését.

A törvényhozás végül meg fogja védeni a nemzeti vagyont, a nép megtakarított pénzét és a közéleti erkölcsöt azáltal, hogy szabályozza a tőzsdét, a vállalatok működését, kizárja az idegeneket az állami szolgáltatás sok és közérdekű üzemek vezetéséből; megtiltja a tisztviselőknek, a képviselőknek és a hatalom gyakorlóinak a pénzügyi spekulációkban való részvételt. Ezek a fő pontjai annak a szociális programnak, amelyet elfogadásra ajánlok a katolikusoknak. Valamennyi csak alkalmazása azoknak az elveknek, amelyeket az enciklika tartalmaz a munkások helyzetére vonatkozóan . . .»

A francia «szociális katolicizmusnak» méltán programja ma is ez a minden ízében modern beszéd, amelyet XIII. Leó pápa kifejezetten jóváhagyott. De Mun ugyanis megküldte beszédét a pápának, aki hosszú levélben tette meg észrevételeit. «Most pedig, kedves fiam, – írja többek között, – meg fogod érteni minden nehézség nélkül, hogy milyen fölségesen kellemes volt Nekünk beszéded olvasása, mert jól ismerjük fiúi jámborságodat és buzgalmodat, amellyel segíteni akarsz Bennünket tervünkben, népszerűvé akard tenni tanításunkat és azt a szociális élet terén a gyakorlatban megvalósítani törekszel. Amikor tehát örömlenket találjuk abban, hogy megérdemelt dicséretben részesítsünk téged, arra buzdítunk, hogy folytasd nemes munkádat. Bárha minél több férfiú születnék, aki a tiedhez hasonló odaadással, széles látókörrrel szentelné egész lényét Franciaország felemelésének.»

«A kereszténység pecsétje az isteni elhatározás folytán még a bölcsőben eltörölhetetlen jegyet nyomott nemzetünkre. C'est le miracle français! – válaszolta de Mun Albert 1907-ben Clémenceunak, aki Renant idézve, «miracle grec»-ről beszélt Amiensben. Ő hosszú politikai pályáján ennek a «csodának» kidomborításán fáradozott. Nagy küzdelem volt ez az ellentétes erőkkal. A parlament ugyanis de Mun minden ténykedése mögött a restaurációt látta meghúzódní, pedig ő valójában nem volt rossz értelemben reakciós.

«Mi nem akarjuk sem a régi rendszert, sem a forradalmat – mondta. – Ha a forradalom megszületett, az csak azért lehetett, mert a régi társadalom romlottsága szükségszerűen mély reformot követelt. Mi nem maradunk meg a meddő sajnálkozásoknál, hanem a nép elé állunk, amelyet bennünket lát s amelyet vezetni akarunk, nem úgy, mint a hanyatlásnak és a múltnak, hanem mint a felébredésnek és a jövőnek emberei.-

Amíg Tour du Pin márki nagyon is ragaszkodott Bonald tanításához s a korporációs rendszer visszaállítása és a keresztény erkölcs érvényesülése céljából feltétlenül szükségesnek tartotta a királyságot, de Mun az ellenforradalom lényegét nem ebben látta. Bizonyos, hogy de Mun rojalista volt. Hitte, akárcsak Taine, hogy az ország politikai

és társadalmi formáját nem szabad az önkényre bízni, mert ezt a nép jelleme és múltja határozza meg. Szerinte Franciaország, amelynek múltja a dicsőség és az áldozatok tizenöt évszázadát képviseli, csak akkor fejlődött és csak akkor volt nagy, amikor ragaszkodott nemzeti hagyomás nyához és ez a nemzeti hagyomány a francia királyság. Rojalista volt de Mun, mert királyságon a keresztény monarchiát értette. Nem a «papok kormányára- áhított, hanem hatalomra, amely aláveti magát az isteni törvénynek, amely tiszteli az Istent s amely szabadságot biztosít az Egyháznak. Rojalista volt, mert úgy érezte, hogy katolikus követelmenyért küzd. Amikor azonban XIII. Leó 1892. évi enciklikájában a köztársaság elfogadását ajánlotta a franciáknak, de Mun – bár harsmadik fiának keresztapja a trónkövetelő Chambord gróf volt – eleget tett a felszólításnak, és minden hátsó gondolat nélkül csatlakozott a köztársasághoz. «Engedelmeskedtem nyomban és őszintén- írja visszaérne lékezéseibcn- s értelmem is segített a megnyugvásban. A monarchista eszme ekkor már áthághatatlan sorompó gyanánt tűnt fel előttem, amely a nép és azok között húzódik, akik szolgálni akarnak neki. Úgy éreztem, hogy nem férközhetem a nép lelkéhez és szívéhez, ha lojalísán el nem fogadom azt a politikai állapotot, amely számára a demokrácia kifejezője lett.» De Mun különben sem volt dogmatikus ebben a kérdésben. «Tudom, hogy ez nyílt kérdés, amely teljesen független az isteni alkotmányában változatlan Egyháztól» – írja 1881-ben. Majd 1886-ban a következő szavakkal fordult a kamara többségéhez:

«A körülmények csodálatosan szolgálták önöket; arról álmodhattak már, hogy a haza belső virágzásától és külső tekintélyétől megszédült patriotizmus meghajlik művük előtt. Ah! bárha eléggé szélessé, elég nagyvá tették volna a köztársaságot, hogy abban mindenki helyet találhasson . . .»

Amikor 1913-ban Poincarét választották meg a köztársaság elnökének, szószerint megismételte ezeket a mondatokat. Sajnos, a «rallie-ment» nyílt bejelentése már későn történt. A köztársaságiak teljes közönnyel fogadták az arisztokrácia pedig, amely szociális működése miatt amúgysem szívelte, méginkább de Mun ellen fordult. Ha a támadások ellenére is ért el nagy eredményeket, azt tisztán felkészültségének, szónoki erejének és jelleme nagyságának köszönhette. Kezdetben idealizmus a kigúnyolása végett nevezték el «nemes grófnak-», de később már tiszteletből adták meg neki ezt a címzést.

Kortársa és ellenfele, a Deschanel-párti Charles Ernest, akit nem lehet elfogultsággal vádolni, habozás nélkül megállapítja: «A nemes gróf a közéletben a legszebb példakép. Példa már azért is, mert tökéletes udvariasságot vitt a szociális vitákba. Ez a váratlan látvány bizonyára csodálatba ejti törvényhozó társait, de remélhetően felkelti bennük azt a hitet, hogy egykor talán ők is képesek lesznek a gróf utánzására.» Több

más tulajdonságán kívül, amelyek mind előtérbe állították de Munt, Charles különösen azt hangsúlyozza, hogy a «meggyőződéses emberek-sorába tartozik. «Napjainkban csodálattal néznek reá, – írja 1898-ban megjelent művében, – de gyönyörűséggel, sőt tisztelettel. Ezért mondorn, hogy de Mun gróf a legszebb példakép. Ha eszméit nem is fogadjuk el, őt önmagáért kell szeretni.-

A világháborút megelőző két évtized szomorú korszaka volt a pártoskodó Franciaországnak. Az Egyház és az állam szétválasztásának és az Egyház üldözésének ideje ez. De Mun mindenképpen enyhíteni akarta az egyházpolitikai küzdelmeket, nemcsak azért, mert Egyházának hű fia volt, hanem mert a nemzeti erők csökkentésétől is tartott. Az egyházzellenes törvények tárgyalásánál mindig felszólalt, de természetesen kisebbségben maradt.

Beszédei és a kortársak feljegyzései egyaránt arra mutatnak, hogy ritka politikai érzékkel rendelkezett. Élesen látta az európai helyzet alakulását. Sokszor szóba hozta a parlamentben Anglia és Németország halálos párbaját, amelyben Franciaország nem maradhat semleges. Mindent előre megmondott: Belgium semlegességének megsértését, azt, hogy Olaszország Ausztria ellen fog sikraszállni, hogy a szociáldemokrata internacionálé erőtlenné lesz, hogy a háború fősúlya Franciaországra fog esni s végül azt is, hogy az osztrák-magyar birodalmat fel fogják darabolni. Nacionalista volt, de a világháborúért egyetlen államot sem vádolt közvetlen felelősséggel. «Ha a háború kitör, azt nem az államfők akarata, hanem a népek ellenállhatatlan megmozdulása, a fajok borzalmas megindulása robbantja ki.- Majd valamivel később: «Sem az osztrák monarchia tiszteletreméltó uralkodója, sem a német császár, akit visszariasztanak a háború kockázatai, sem a békés orosz cár nem fogják kioldani Istennek ezt az ostorát.»

A világháború tehát, amelyet «érett gyümölcsnek» tartott, nem érte váratlanul. Három fia hadbavonult s hogy ő is kivegye részét a nemzetre háruló feladatból, minden nap lelkesítő cikket írt az «Echo de Paris»-ba. Cikkeiben, amelyek kitartást és hidegvért hirdettek, Bourget szavai szerint «az ország szíve dobogott.» Amikor a németek már Paris előtt álltak és a francia kormány Bordeauxba menekült, ő volt a «nemzeti bizalom minisztere» A kormánnyal egyetértésben megszervezte ekkor a «szent zászlóalj», a tábori lelkészek seregét. Ez volt, mint mondta, életének legszebb alkotása.

De Munnek már ioii-ben súlyos szívujaja támadt s orvosai eltiltották az élősztól. A világháború kezdetén az állandó izgalom, a hazájáért és fiaiért való aggodalom gyorsan felőrölte szervezetét, hiszen ekkor már hetvenhárom éves volt. Szívujbantalmi fokozódtak s 1914 október 6-án este, amikor már befejezte másnapi cikkét, rohamot kapott s éjjel után pár perccel meghalt. Temetésekor a kormány nemzeti gyászt

rendelt el s végtisztességén, élén a köztársasági elnökkel, egész Franciaország megjelent. A legmeghatóbb beszédet egy közkatona mondta: «De Mun úr volt az, aki édesanyáinkat vigasztalta!»

«A haldokló Goethe több fényt kívánt, én pedig azt kívánom, hogy az elkövetkező új korszak több igazságot és több emberséget hozzon magával.» Ezeket a szavakat sokszor elismételte de Mun s ha minden politikus ugyanannyit tett volna az óhaj megvalósulásáért, a szociális kérdés talán nem lenne a mai nyílt és egyre jobban elmérgesedő seb. A harmadik köztársaságnak nincs egyetlen olyan szociális törvénye sem, amelyből de Mun részt ne igényelhetne magának. Hogy csak a fontosabbakat említsük, ilyenek a szakszervezetekről, a családi törzsvagyonról, a meghatározott munkaidőről, a munkaadó és munkások közt felmerült ellentétek döntőbírói elintézéséről és az egyeztetésről szóló törvények. De Mun nevéhez azonban egyetlen törvény sem fűződik. Baudrillart szép kifejezése szerint ő valóban olyan volt, mint a salamoni ítélet édesanyja, aki inkább odaadta gyermekét, semhogy halva lássa. Parlamenti munkáját ugyanis, bármilyen közérdekű indítványt tett is, mindig paralizálta rojalista híre. Egyik életrajzírója, Giraud, maga is elismeri, valóban szenteknek kellett volna lenniök a képviselőtársaknak, hogy ne sejtsek de Mun minden lépése mögött a királyság visszaállításának hátsó gondolatát. Pedig de Mun pártszempontoktól és egyéni hiúságtól elvonatkozva ítélte meg a kérdéseket. Amikor a gyermekek és nők foglalkoztatásának tárgyalásánál egy nézetten volt a radikálisokkal és a szociáldemokratákkal, a következőkben okolta meg állásfoglalását:

«Belevegnyülök ebbe a vitába, mert lelkem mélyén szüntelenül érzem a felszólítást, a parancsoló hangot, amely arra kötelez, hogy az élet mostohagyermekéi javára kamatoztassam hitemnek egész tanítását, valamennyi elvét és minden reményét. Gyakran, nagyon gyakran gondoltam,- ó, tudom, mosolyogni fognak, – hogy a tömeg követeléseinek mélyén, abban az igazság után epedő álmodozásban, amely eszménykeresésre serkenti a munkások lelkét, bizonyos öntudatlan sóvárgás rejlik az elfelejtett kereszténység után. Mint keresztény, szívből köszöntöm ezeket a boldog napokat, amikor ilyen érzelmek közt közeledhetem képviselőtársaimhoz, mert meggyőződésem szerint arra az egyetlen területre léptek, ahol ellentéteink elsimulhatnak. Nagyon ritkák, uraim, túlrítják azok a napok, amikor rövid időre elfelejthetjük politikai küzdelmeinket, hogy ugyanabban a gondolatban egyesíthessük szíveinket és szavazatainkat. Ebben a nagy szociális törvényben a hazáról van szó, olyan dolog ez, amelyben egyesül a haza gyermekeinek élete és biztonsága, tűzhelyeinek becsülete, sorsa és nagysága, családjainak méltósága.»

Szociális téren elért gyakorlati eredményeinél sokkal nagyobb jelentőségű de Mun gondolatébresztő munkája, amellyel maradandóan

meghatározta Franciaországban az utána következő katolikus nemzedék útját. A katolikus közélet minden viszonylatában maradandó nyomokat hagyott. Amikor például, mint szónokot, beválasztották a Francia Akadémiába, székfoglalójában a katolikus szépirodalom feladatait fejtegette. De Mun még életében tapasztalhatta, – s ez volt legszebb jutalma, – hogy olyan eszmék, amelyeket ő képviselt elsőnek, leválnak személyéről és közkinccsé lesznek. Méltán írhatta de Mun halálakor az olasz katolikusok egyik vezérszelleme, Meda Filippo: «A keresztényszociális mozgalom jelentőségét – a holnap történétírói meg fogják állapítani – nem közvetlen eredményeiben kell kutatnunk, hanem abban, hogy előkészíti a társadalmat azokra a politikai és gazdasági alakulásokra, amelyeket a jövő tart fenn számunkra. Ebből a szempontból lerögzíthetjük, hogy de Mun Albert gondolatainak talán sokkal nagyobb hatásuk lesz a jövőre, mint amilyen volt születésük és terjedésük korszakában.»

H A R M E L

ÍRTA
MIHELICS VID

«A szociális kérdés nemcsak gyomorkérdés.-

A munkásnak napjainkban, még a gazdasági válság közepette is, hasonlíthatatlanul előnyösebb a helyzete, mint ötven-száz évvel ezelőtt. Ha végigjárunk egy modern ipartelepét, lépten-nyomon jóléti intézményekre bukkanunk, amelyek ismeretlenek voltak a múltban. Nem lehet tagadni: ma már ritka kivétel az a nagyvállalat, amely munkásainak jólétével ne törődne, s így ha Harmel Leó, ez az 1915-ben elhunyt francia textilgyáros, csak ezt cselekedte volna, nemis lenne különösebb okunk arra, hogy emlékét jobban tiszteljük, mint sok más emberbarátét. Am Harmel nem csupán a munkás «jólétét» hirdette célul és feladatul, hanem a munkás «boldogságát» is, ami egészen más fogalom. A boldogság nem pusztán külső rendezettség, hanem ezt kiegészítő belső egyensúlyozottság. A boldogság a megelégedettség öntudata, amikor állapot, külső körülmények és vágyak összhangban olvadnak össze. A boldogsághoz tartozik a személyiség kifejtetése, a munkának, mint Istentől kitűzött s örömmel vállalt hivatásnak végzése, amelynek fontosságáról az ember maga is meg van győződve s amelyért társadalmi megbecsülésben részesül. A csak biológiai szerveszet beérheti a pusztá anyagi jóléttel is, a lelkes lény azonban bele akar folyni a saját életének s a kisebb-nagyobb társadalmi közösségek sorsának irányításába. Danaidák hordója tehát minden olyan szociálpolitika és szociális reform, amely a megsegíteni szándékozott társadalmi réteg bevonása és együttműködése nélkül megy végbe.

A «jólét» és a «boldogság» ilyen különbségének átérzése s a munkások boldog emberségének előmozdítása tette nagygyá a munkaadók sorában Harmelt s ha az ő példáját sokan követték volna, akkor XI. Pius pápának nem kellett volna a «Rerum Novarum» körlevél negyvenéves jubileumán felpanaszolnia, hogy bár a keresztény munkások sok helyen és szép számban megszívték XIII. Leó korszakos tanítását, «elődünknek az a vágya, hogy a munkaadók és a vállalkozók közt is létesüljenek szövetségek, kevésbé teljesült»

Harmel alap gondolata volt, hogy a szociális kérdés megoldásánál a főszó a munkásság önségélyére, saját kezdeményezésére esik. Amíg a katolikusok zöme felülről, tehát arisztokratikusán, az érdekelt munkások bevonása nélkül akart rajtuk segíteni, addig Harmel a természetjogból és az evangéliumból folyónak ítélte a gazdasági demokráciát

s nem egy úgynevezett «vezető osztályra», mint inkább minden osztály «vezetőire» alapozta kibontakozási terveit. Az egyéni kezdeményezés támogatásával és kieroszakolásával akarta kitermelni magának a munkásságnak kebeléből azt az elitet, amely a munkások irányítására hivatott. Természetesen tisztában volt azzal, hogy a társadalomban szükség van tekintélyre, de helyesen érezte, hogy a tekintély csak akkor teljesíti a maga illő szerepét, ha nem erőszak és félelem útján, hanem önként, a felelősségérzetből kifolyóan váltja ki az engedelmességet. Amikor erre törekedett, Loyolai Szent Ignác tanítását tartotta szem előtt: «Pusztán a parancs végrehajtására szorítkozni nagyon alacsonyrendű és igen tökéletlen engedelmesség, amely nem is méltó ennek az erénynek nevére. Saját akaratumkat akként kell összhangba hozni feljebbvalónk akaratával, hogy ennek parancsait ne csak ténylegesen teljesítsük, hanem érzelmileg is együtt érezzünk velük.» A társadalmi vezetőkre alkalmazva ezt a tételt, Harmel nem szűnt meg figyelmeztetni munkaadó-társait arra, hogy sokkal nagyobb és többet ér el az a «tényleges- tekintély, amely önként és szívesen bír másokat engedelmességre, mint az a tekintély, amely szolgálai megfélemlítés útján érvényesül. Az utóbbi csak «jogszerű- tekintély, amely igazi megnyugvást sohasem fog kelteni.

A tekintélynek illeténvaló felfogása, amely napjaink időszerű problémái közt is zsinórmértékül szolgálhat, korántsem jelentette Harmel elgondolásában azt, hogy a vállalkozó most már mondjon le a vezetésnek annyira szükséges feladatáról. Éppen ellenkezően: a vállalkozóra hárul az a magasrendű szerep, hogy alkalmazottainak és munkásainak megengedett kezdeményezéseit rendezőleg összhangba hozza és az együttesen kívánt célhoz igazítsa. Találóan fejt ki ezt Harmel egyik levelében, amelyet de Munhoz intézett: «Iparos barátaink közül igen kevesen értenek ahhoz, hogy másokat valóban cselekvésre bírjanak; megelégszenek a vízben alámerült kormánylapát szerepével, amelyet a szem nem lát, de amely a hajót a kikötő felé irányítja. Nagyon kevesen bánnak úgy munkásaikkal, mint emberekkel. Nem tudják megérteni, hogy ha a felelősség érzetét vissza akarják állítani fent, akkor lent is vissza kell állítani, mert a tekintély csak így keringheti be az egész társadalmi testet.- Ha minden tekintély egyetlen központi szervben székel, – mutat rá Harmel nem egy írásában, – akkor annak keringési pályája szükségszerűen elnagyolt és szűkös; a társadalmi szervezet szélső rétegeibe egyre gyérebben jut el. Ezért van szükség «másodlagos tekintélyekre-, akik a központ ritmusát átveszik és felerősítik s a tekintélyt a legszélő pontokra is kisugározzák. «A központosítás lényegében forradalmasít: elfojtja a kezdeményezést és lerombolja a szabadságot, de lerombolja ugyanakkor a tekintélyt is. Amikor a felelősség érzése eltűnik, az emberi méltóság is hajótörést szenved; nem

marad más, mint a szervilizmus, vagy a lázadás.» Gyönyörű mondása Harmelnek, amely manapság különös jelentőséggel bír: «Tévednek azok, akik a cézári jog előtörése óta materiálisán fogják fel a tekintély eszméjét, akik azt hiszik, hogy kalácsról van szó, amely annál kisebb, minél inkább megosztják. A tekintély ugyanis szellemi kötelék. Abban a mértékben nő és erősödik, amely mértékben megosztják, csak történetjük ez a megosztás a hierarchia törvényei szerint.»

1882-ben a Montceau-les-Mines-ben kitört munkászavargások szomorú, de egyben kitűnő alkalmat nyújtottak Harmelnek arra, hogy a nagy nyilvánosság előtt gyakorlati s mindenki által felfogható érvekkel is kidomborítsa reformnézeteit. A montceai vasipari telep, az atyáskodó szociális katolicizmus akkori büszkesége, a ígmintaszzerűbb jóléti és emberbaráti művekkel dicsekedhetett egész Franciaországban. Ezért is fordult ellene a marxisták dühe, akik az osztályharcos szellem lelohadásától tartottak. Az agitátorok által feltűzelt munkásság nyolc napon keresztül valósággal rémuralmat rögtönzött. Levették és megalázták a keresztek, dinamittal felrobbantották Szűz Máriának, a bányászok védőasszonyának gyönyörű szobrát, felgyújtották a kápolnát, pozdorjává zúzták az iskolaépület berendezését. A baloldali sajtó a telep katolikus vezetőségét támadta, amely «bigottizmusával» provokálta az erőszakot. Harmel kötelességének érezte, hogy tisztázza az eszmei zűrzavart. Nyílt levélben jelentette ki, hogy a montceai módszer nem az övé: «A munkaadók minden jótéteménye meddő, ha eljárásukban nem a munkásokra támaszkodnak. A tapasztalás azt mutatja, hogy még maguk a jótétemények is, amelyeket az agitátorok vakmerősége és perfidiája kiaknáz, új békétlenségek forrásává válnak. Gyakran figyelmeztettük a gyárosokat erőfeszítéseik hiábavalóságára. A montceai üzem tulajdonosa óriási áldozatokat hozott, szinte elhalmozta jóságával a munkásokat, de nem vonta be őket e csodálatos intézmények vezetésébe. Már pedig olyan telepen, ahol az egyéneket semmi erkölcsi kötelék sem fűzi össze, az agitátorok tevékenysége nem ütközik ellenállásba, a legdurvább hazugságok sem találnak ellentmondásra, a legjobb munkások gyanúba kerülnek s minden befolyás a rosszaké. Ha nincs társulás a jó érdekében, akkor a munkások védelem nélkül ki vannak szolgáltatva a rossz érdekében való társulásnak, amely mindig zsarnoki.» A montceai üzem tulajdonosa, Chagot, megható lojalitással ismerte el Harmel kritikájának megalapozottságát. De Mun meséli el, hogy 1884-ben a munkáskörök közgyűlésén miként jelent meg ez az egyébként fenköltlelkű katolikus munkaadó a szónoki emelvényen. «Könnyek ültek a szemében s remegett a hangja, amikor beszámolt a gyártelepén történt fájdalmas eseményekről. Kijelentette, hogy az atyáskodás módszere megbukott és teljes elismeréssel adózott Harmel gondolatainak. Megrázó jelenet volt. Ha hazánk gazdasági történetének

ebben a döntő órájában valamennyi gyáros magáévá tette volna Chagot nemes tisztánlátását, ha határozottan beleálltak volna a munkások megszervezésének művébe, akkor ki tagadhatná ma, hogy a munka és a tőke összecsapásai sokkal szelídebbek lettek, vagy éppen elsimultak volna?»

Könyörületességre, amely a keresztény szeretet parancsa, mindig szükség van, de maga a karitás, amelynek élvezője csak szenvedőleg viselkedik, amikor kap és elfogad, nem oldhatja meg a szociális kérdést. Ezt az igazságot hirdette Harmel, de nemcsak elvben, hanem gyakorlatilag is igyekezett azt érvényesíteni a maga üzemeiben. Fő tétele volt: «A munkás javát a munkáson keresztül és a munkás segítségével kell keresni. Ha a munkaadó akarja igazgatni a munkások ügyeit, keseresen csalódik: csak hálátlanságot arat.»

Harmel, amint 1854-ben átvette a családi gyártelep vezetését, a munkásokat arra serkentette, hogy különböző jóléti célok előmozdítása és intézmények létesítése érdekében társulatokat szervezzenek. A maga közreműködését és anyagi támogatását előre biztosította. Így jött létre a szövetkezeti mészárszék és pékműhely, amely csakhamar az évi vásárlások 15%-át térítette vissza a munkásoknak. Minthogy a munkások csak akkor lehetnek igazán szabadok, ha tulajdonnal rendelkeznek, rávette Harmel a szülőket, hogy már gyermekeiket szorítsák takarékoságra. Így született meg az iskolásgyermek takarékpénztára, amelyet a szülők által kijelölt munkások igazgattak. 1885-ben már 238 iskolásgyermeknek volt takarékkönyve, úgy hogy gyér fillérekből gyűlt össze közel 6000 frank. Megalapította Harmel a felnőtt munkások takarékpénztárát, amelynek betétei 1884-ben meghaladták a 60.000 frankot. Messze megelőzve korát és a törvényes rendelkezéseket, már 1871-ben megvalósította üzemében a balesetbiztosítást, amelyet csakhamar nyugdíjpénztár követett. Mindezeknek az intézményeknek élén munkások álltak, akiket társaik bizalma emelt erre a tisztségre. Az intézmények létesítését azonban Harmel tulajdonképpen csak szociálpedagógiai iskolának szánta. Az élükön álló munkásvezetőket néhány év múlva már «korporációs bizottságba» vonta össze s velük tárgyalta meg a hivatási és szociális kérdéseket. A korporációs bizottság működési köre egyre bővült. Közben folytonos rostálással, amelyet maguk az érdekeltek végeztek, alakult ki az újabban XI. Püstől annyira sürgett munkáselit. 1883-ban Harmel elérkezettnek látta az időt, hogy a korporációs bizottságot «hivatási tanácsá» alakítsa át, majd 1909-ben újabb lépés következett: az üzemi tanács megalakítása. Ennek a tanácsnak feladatköre és szabályzata, úgy amint Harmel megállapította, ma, évtizedek múltán is, követelmény lehet:

«Az üzemi tanács biztosítja a munkások igazi és tényleges együtt-

működését az üzem hivatási és fegyelmi vezetésében. Célja az, hogy a munkaadó és a munkások között olyan szeretetteljes egyetértést teremtsen, amely a kölcsönös bizalmon nyugszik. A tanács az összesek által választott munkásokból áll, akik havonként kétszer értekezletre ülnek össze a munkaadóval. Feladata az, hogy véleményt nyilvánítson és javaslatokat tegyen a munkabérekre, a foganatosítandó fegyelmi intézkedésekre, a balesetelhárításra, az egészségügyi berendezésekre, a munkaidőre és munkamenetre, valamint a tanoncoktatásra vonatkozóan. A tanács tagjai szószólói társaiknak mindazokban az ügyekben, amelyekben kívánságokat táplálnak a munkaadóval szemben. A tanács tanulmányozza azokat a reformokat, amelyek megkönnyíthetik és eredményesebbé tehetik a munkát.»

Ez a módszeres eljárás meggyőzően mutatja azt a nevelő munkát, amelyet Harmel végzett. Ezt mozdították elő a «tanulmányi körök» is. A nevelés már zsenge korban kezdődött. A munkásgyermekeknek társulatuk volt, amely a játszótéren biztosította a rendet és megállapította a játékok sorát. Nyolc-kilenc éves «tanácsosok» intézkedtek a játszótéren. Soha semmi kényszer! – ez volt Harmel elve. «A virág elhervad, vagy letörik a szél heves ostroma alatt; ugyanígy az emberi szabadság is, ha elnyomatást szenved, fellázad és lázadó marad a kierőszakolt engedelmisség felszíne alatt. Törekednünk kell tehát arra, hogy felébresszük az alvó kezdeményezéseket, bátorítsuk azokat, elhárítva az akadályokat, amelyek a munkaadói tekintélyből, az üzemmesterek ténykedéséből vagy a környezet zsarnokságából adódnak.» Még végrendeletében is kiter erre Harmel: «Fejlesszék ki a munkásokban a felelősség érzését. Sürgessétek ki szabad kezdeményezéseiket és szoktassátok őket ahhoz, hogy önmaguk foglalkozzanak saját érdekeikkel. Ezzel fogjátok teljesíteni a lelkek felemelésének magasztos küldetését. Az embert ugyanis a kötelességérzés s ezzel együtt a felelősség érzése emeli fel. A bizalom bizalmat szül, a megbecsülés előre sarkall, nem hogy szembeszálljanak a tekintéllyel, hanem hogy szorosabban együtt dolgozzanak vele.»

Harmel a legkisebb dolgokban is meghallgatta a munkástanácsot. Akár fontos reformokról volt szó, mint háztartási iskola felállításáról, vagy a heti munkának – változatlan munkabér mellett – szombaton délután 3 órákor való befejezéséről, akár egészen lényegtelen ügyekről, – mint hetenként kétszer borbély kirendeléséről a telepre, – a munkások véleményét mindig kikérte. Nem egyszer megtörtént, hogy Harmel javaslatait a különböző intézmények tanácsában, vagy magában az üzemi tanácsban leszavazták. Ha ilyenkor úgy érezte, hogy ő képviselte a helyes álláspontot, egyszerűen közzétette a helyi lapban az ülésről szóló részletes beszámolót, s a közvéleményre bízta a többit. Rendszerint sikerrel, mert előbb még leszavazott kezdeményezéseit csak hamar maguk a munkásvezetők terjesztették elő. Még ahol karitatív

cselekedetről volt szó, ott is ügyelt arra, hogy a munkásság ne könyöradományt lásson a juttatásban. így Harmel az egész világon elsőnek állapított meg családi bérpótlékokat, amelyeknek összegét teljesen a maga zsebéből, a gyártelep jövedelméből fizette. Ennek ellenére a családi bérkiegészítő pénztárt munkásbizottság vezette, amely maga határozott arról, hogy a sokgyermekes munkások milyen arányban részesüljenek bérkiegészítésben. Harmel tehát következetes volt elvéhez: «Minél jobban gyarapítjuk a munkások befolyását, annál nagyobb érdeklődést keltünk az intézmények iránt s a munkásság annál inkább megérti azok jótéteményeit. A munkásjóléti intézmények nem érdemlik meg igazában ezt a nevet, csak akkor, ha munkástanácsok útján önmaguk kormányozzák magukat. Ha azonban van is ilyen tanács, de csak tiszteletbeli szerepet tölt be, még mindig nem jöhet létre igazi egység. A legjobb vállalkozó is képtelen megteremteni azt az erkölcsi egységet, amely termékennyé teszi a szervezetet. Ha viszont a munkások a tanács révén tevékeny részt kapnak a közös műben, akkor e kis társadalom tisztességét a saját becsületüknek tekintik, ami erőt és kitartást ad nekik, hogy az összesség javára dolgozzanak.»

Ne gondoljuk azonban, hogy Harmel az elvont elméletek embere volt. Nagyon is mérlegelte a gyakorlati szempontokat. így bár a «Rerum Novarum» szellemében elérendő eszménynek tekintette, hogy a munkás értékálló magántulajdonhoz, lehetőleg ingatlanhoz jusson, egyáltalán nem erőszakolta a gyártelep környékén a saját családi kertesházak építését. Bámulatos éleselméjűséggel és önzetlenséggel felismerte azt a tényt, hogy olyan vidéken, ahol csak egy ipartelep van, a saját ház nem függetlenné, hanem éppen ellenkezően: teljesen lekötötte teszi a munkást. Az a munkás, aki verejtékes megtakarításából ilyen helyen otthont emel, jóban-rosszban ki van szolgáltatva az őt foglalkoztató üzemnek, hiszen csak házának feláldozásával változtathatja meg munkahelyét. «Már pedig – írja Harmel – a munkahely megválasztásának szabadsága egyik lényeges feltétele a boldogságnak.»

De lehet-e ilyen körülmények között ipartelep fenntartani? Bizonyára sokak lelkében felmerülhetett ez a kérdés. Igen, lehet. Harmel textilgyára mindig nyereséggel dolgozott. Amikor véres merényletek és sztrájkok dúlták fel Franciaországban a nagy ipartelepek életét, Val des Bois-ban fennakadás nélkül folyt a munka. Ezekben az üzemekben soha, még egy percig sem sztrájkoltak. Bertillon, az országos francia népmozgalmi szövetség elnöke, aki ioio-ben napokon keresztül tanulmányozta Harmel műhelyeit, a legnagyobb elragadtatással számol be az itt látottakról. «A fegyelem is elsőrendű, – állapítja meg, – mert a munkások, akiknek emberi méltóságát mindenki tisztelőben tartja, kifejtett felelősségérzetük folytán becsületbeli kérdésnek tekintik azoknak az intézkedéseknek keresztülvitelét, amelyeknek he-

lyességéről és közérdekű voltáról meg vannak győződve. Harmel vezért itt, nem a tulajdonjognál, hanem a hódítás jogánál fogva.» A modern üzemi tanács, de a gazdasági demokrácia is ezen a katolikus nyomdokon halad. Utóbbinak még fogalma is Harmeltől származik: «demokrácia az üzemben» Két évre rá, hogy Harmel ezt a jelszót kiadta, látott napvilágot XIII. Leó «Graves de Communi» szavakkal kezdődő körlevele a helyesen értelmezett keresztény demokráciáról.

Harmel, bár igazi jelentősége a történet és az eszmefejlődés rendjében domborodik ki, közvetlen hatással is volt kortársaira és a szociálpolitika folyamatára. Nem akadt üdvös célú politikai, vagy társadalmi megmozdulás, amelyből Val des Bois ura részt ne kért volna. Nem pusztán emberi okosságból, hanem a kereszténységben gyökerező nemes népszerűetből, amelyet a saját hatalmi körében oly becsületes tisztasággal gyakorolt, tette magáévá a dolgozó tömegek feltörekvési küzdelmét. «Mindaz, ami nem népi, – mondotta, – nem érdemli meg erőfeszítéseinket. Szerintem a nép az, amelyért korunkban a játszma folyik s amely egyben az ütőkártya is.»

1890-ben alapította meg Harmel Reimsben a «néptitkárságok» (Secrétariat du Peuple) hálózatát, amely gyorsan terjedt szét Franciaországban. Ezek a néptitkárságok az angol, s Angliából hazánkba is átültetett settlementekhez hasonlóan működtek. Mindegyik néptitkárság székhelyén jogi tanácsadó, orvosi rendelő, általános tájékoztató, levelező és munkaközvetítő iroda keletkezett. Ez az intézmény is a munkásság bevonásával dolgozott. A «negyedmegbízottak», akiknek az illető városnegyedben a környezettanulmányozás, a nyomorgók felkutatása volt a feladatuk, mind a bérmunkások sorából kerültek ki. Reimsben némely «kegyes hölgyek» már a néptitkárság megnyílásának második évében panaszra mentek az érsekhez amiatt, hogy áldozatos munkájuk maholnap feleslegessé válik. Harmel azonban gyorsan segített rajtuk: beteggondozásra állította be őket s a panaszok hamar elhalkultak. Amikor a «Rerum Novarum» kiadta a parancsot, hogy a keresztény munkások külön hivatási szervezetekbe tömörüljenek, Harmel örömmel látta megerősítve immár húsz éve hirdetett programját. Akadtak, sajnos, szép számban katolikus hatalmasságok, akik megriadtak a nagy pápa zászlóbontásától s még azt is ellenezték, hogy a munkások megismerjék az enciklikát. «De hogyan legyenek akkor munkásaink, – felelte ezeknek Harmel, – akik másoknak is hirdessék az igazságot, vagy legalább maguk megmeneküljenek a tévedésektől? Ha a szocialista agitátorok nem ütköznek bele munkásokba, akik épp olyan erősek a jóban, mint amilyen erősek mások a rosszban, akkor a jók is örökösen abban a veszedelemben forognak, hogy letérnek a helyes útról. S minthogy az értelem zűrzavara a legszerencsétlenebb követ-

kezményeket vonja maga után, ezek a munkások, akik magánéletükben keresztények, akaratok ellenére is a szocializmus eszközeivé, lesznek.- A legnagyobb odaadással fogott hozzá tehát Harmel szociális tanulmányokat végző munkáskörök (cercles ouvriers d'études sociales) alapításához. Erre vonatkozó elve napjainkban is megszívlelést érdemel: «Az ilyen tanulmányi körök megfelelő működésének legelső feltétele a teljes önkormányzat és függetlenség. Vállalkozók és értelmiséghez tartozók szorítkozzanak csupán az irányításra és a tanácsadásra, de egyedül a munkások legyenek azok, akik szavaznak és határoznak. Gyámkodást csak az egyházi hatóság által odarendelt pap végezzen, aki ügyel arra, hogy a hit elvei épségben maradjanak» Amig a de Mun által szorgalmazott, inkább az értelmiségnek szánt «keresztény szociális tanulmányi körök» jobbára elméleti kérdésekkel foglalkoztak, addig Harmel a munkáskörök figyelmét gyakorlati problémák felé terelte, amilyenek a takarékoság, szövetkezeti mozgalom, munkaszerződés, munkabér, nyugdíjpénztárak, olcsó kamattal dolgozó hitelintézetek, kertvárosok stb.

Már 1893-ban országos kongresszusra ültek össze a munkáskörök. Válasz kívánt lenni ez az értekezlet a szociáldemokraták zürichi kongresszusára, amely az éles osztályharcot proklamálta. A meghívót, mint a kongresszus kijelölt elnöke, egy Robert nevű egyszerű lakatosmunkás írta alá, ami sokak szemében botránynak tűnt fel. A bizalmatlanság katolikus körökben is akkora volt, hogy Harmelék alig tudtak helyiséget kapni a kongresszus megtartására. Ellenállhatatlan tekintélyű pártfogójuk akadt azonban Langenieux bíboros személyében, aki nem habozott áldását küldeni a merész kezdeményezésre. A kongresszus összefoglalta mindazokat a követelményeket, amelyeket a munkásság a «Rerum Novarum» alapján támaszthat a társadalmi és gazdasági renddel szemben. «Ha a különböző áramlatokat figyelemmel kísérjük, - mondotta megnyitó beszédében Robert, a munkáselnök, - meg kell állapítanunk: a keresztény elvek nélkül lehetetlen megvalósítanunk a megújulásnak azt a célját, amelyet kitűztünk. Több oldalról hangoztatták, hogy mozgalmunkban ne csillogtassuk a 'keresztény' jelzőt, mert ezzel elidegenítjük a habozókat. Mintha bizony Krisztus nem mindenkit magához kívánt volna vonzani tanításával! De különben sem szabad kétértelműséget táplálnunk. Annak kell mutatnunk magunkat, akik vagyunk. Ha a félnékek mégsem jönnek körünkbe, csak azért nem, mert félnek a világosságtól. Gyávák ezek s nekünk nem kellenek gyávák. Egyébként sem a szám teszi a hadseregek erősségét, hanem a fegyverzet és a belső érték. Azelőtt merészen felvontuk a vörös zászlót, a gyűlölet és a halál jelképét. Miért szégyelnők akkor magasra emelni a keresztet, amely az egyetértést és a szeretetet dicsőíti?» De Mun, bár fájjalta, hogy a kongresszust nem az ő szervezete hívta össze, nem fukarkodott

az elismeréssel, a rosszindulatú kritikákra pedig Harmei csak ennyit felelt: «Ne vesztegessük az időt azzal, hogy vitatkozzunk a halottakkal! Mi az életnek dolgozunk!» A jég most már meg volt törve. Az ezután következő kongresszusok egyre kisebb ellentállásra találtak katolikus részen. Sajnos, az a rosszindulatú passzivitás, amelybe a katolikus politikai és gazdasági tényezők túlnyomó része visszahúzódott Franciaországban épp úgy, mint más országokban, az a külsőségekre szorítózkodó álkereszténység, amely világiakat és egyháziakat egyaránt évtizedeken át szembeállított a pápai szózatokkal, veszedelmesebbnek bizonyult minden egyenes támadásnál. «A konzervatívok – mondja élete vége felé Harmel – féltek az ördögtől és igazuk volt. De még inkább féltek Jézus Krisztustól.»

Pedig Európa mennyivel más arcot öltött volna, ha már akkor meghallgatásra találnak azok az igazságok, amelyeket Harmel, amikor minden oldalról sürgették, hogy nézeteiről és tapasztalatairól számoljon be a nyilvánosságnak, «Manuel d'une corporation chrétienne» című művében közkinccsá tett. Már e nagyszabású szociálpolitikai «kézikönyv» címe is figyelmeztet bennünket egy rendkívül fontos mozzanatra. Arra nevezetesen, hogy Harmel pusztán az üzemi demokráciától nem reméli a szociális kérdés megoldását, hanem mellette segítségül hívja az egyes üzemeken felülemelkedő, azokat átfogó hivatási szervezkedést is, amelynek keresztülvitelére az új kor kívánalmaihoz mérten modernizált céheket tekinti a legcélszerűbb formának. «Az üzemi tanács nem helyettesítheti az általános hivatási szervezeteket. Nagyon helyes, ha vigyáz az üzem kebelében a közegészségre, a munkamódszerekre, a fegyelemre, a gépek és szerszámok tökéletesítésére. Meg kell azonban hagyni az általános hivatási szervezetnek a szerepet a munkabérek megállapításában és kollektív szerződések kötésében. Ennek hiányában csak felaprózott, üzembről-üzemre, irodáról-irodára tagozódó hivatási szervezettel találkozunk, a munkások kis szigeteivel, amelyek szembe kerülnének egymással, vagy legalább is az egyes üzem külön érdekét képviselnék az egész hivatási ág együttes érdekének sérelmére. A munkások így aligha tudnának közös cselekvésre tömörülni, legyen szó akár a hivatási érdekek megvédéséről, akár a szociális törvényhozásról, vagy a nemzetközi kérdésekről.» Szervezetbe kell tehát tömöríteni ugyanakkor az iparágak összes munkaadóit és munkavállalóit, akik így mint egy testület tárgyalják meg és döntenek el a közös hivatási ügyeket. Harmel előtt ez a testületi, korporációs megoldás lebegett a munka keresztény megszervezésének eszményeként.

A gazdasági és a társadalmi fejlődés nem váltotta be azt a reményt, amelyet Harmel ehhez a «vegyes» elgondoláshoz, tehát a vállalkozóknak és a munkásoknak közös szervezetben való egyesítéséhez fűzött, de a lényeg helyesnek bizonyult. Mert ha előállt is annak szüksége,

hogy a tőke és a munka különérdekei különképviselőre is találjanak, nem lehet tagadni, hogy nélkülözhetetlen egy magasabbrendű összefogó organizmus, a munkaadókból és munkásokból nem egyénileg, hanem szervezetenként alakult, vagyis kiküldöttekből álló tanács, valamilyen kamarai szerv. A hivatásrendi alakulatoknak, amelyek útján az olasz fasizmus, részben a hitlerizmus is, méginkább azonban a «Quadragesimo Anno»-t követő keresztény rendiség próbálja orvosolni napjaink szociális bajait és igyekszik megvetni egy új társadalom alapjait, ezt a legfőbb szabályozó elvét Harmel már hetven évvel ezelőtt felfedezte és hirdette. A munkások külön szervezkedésének jogát egyébként Harmel sohasem vonta kétségbe. Azokkal a liberális katolikusokkal szemben, akik a munkásszervezkedést állhatatosan el akarták gáncsolni, keményen rögzítette le, hogy a termelési eszközöktől megfosztott munkásság csak a tömörülés útján szüntetheti meg létbizonytalanságát, számára tehát a szervezkedés természeti jog annál is inkább, mert a társulásra való törekvés benne gyökerezik az emberi természetben. Halhatatlan szavak ezek, amelyek évekkel később pápai tekintéllyel felruházva jelennek meg a «Rerum Novarum» enciklikában.

Napjainkból visszatekintve egyenesen tragikusnak kell mondanunk, hogy Harmel oly sokáig, évtizedeken keresztül magára maradt meglátásaival. Nem kellett volna várni még 27 évig Franciaországban, míg megalakul a keresztény munkások szakszervezeti szövetsége, s talán nem került volna sor a forradalmi szindikalizmus véres kilengéseire. A már említett reimsi kongresszus világos határozatokat hozott: «Minden foglalkozási ágban életre kell hívni a kizárólag munkásokból álló szakszervezeteket s velük párhuzamosan a munkaadók szindikátusait. E kétoldali szervezetek ugyanolyan számban megbízottakat küldjenek ki s ezek alkossák a foglalkozási ág tanácsát, amely megvitatja és elintézi a közös érdekű kérdéseket.» Hasonlítsuk össze ezzel azokat az irányelveket, amelyeket XV. Benedek pápa 1915-ben Olaszországban keresztény gazdasági körei elé tűzött: «Időszerű, hasznos és a keresztény tanítással megegyező cselekedet, ha egyszerre felállítjuk, de különválasztva, a munkaadói és a munkásegyleteket, mindjárt kapcsolatba hozva őket egymással egyes bizottságok révén, amelyek megvitatják és békésen elintézik, az igazságosság és a szeretet jegyében, a kétféle egyesület tagjai közt támadható konfliktusokat.» Egy nevezetes pástorlevélben, amelyet 1919-ben az Egyesült Államok püspöki kara közösen bocsátott ki, ezeket olvassuk: «Az idő már megérett arra, hogy az egyoldalú harcosszervezeteket, ha nem is válthatjuk fel, legalább kiegészítsük olyan szervezetekkel, vagy tanácsokkal, amelyek egyenlő arányban munkaadókból és munkásokból állnak. Ezek a közös szervezetek, vagy tanácsok arra fektetnék a súlyt, ami a két kategóriát közelebb hozhatja egymáshoz, s a széthúzás szelleme helyett az együttműködés

lelkületét táplálnák. A munka így befolyáshoz jutna az ipari technikában s kamatoztatná a maga bőséges tapasztalatait. A munkás így élénken tudatára ébredne személyi méltóságának és felelősségének; nagyobb érdeklődést tanúsítana, több örömet találna munkájában, többet és jó szívvel termelne. Ami a munkaadót illeti, ő meg hasznot húzna alkalmazottainak tevékenyebb közreműködéséből és hozzájuk való viszonyának szívélyesebbé válásából.» Az amerikai püspöki kar nevében Gibbons bíboros írta alá ezt a pásztorlevelet. Szinte szószerint visszahangoznak benne Harmel tanítása és gyakorlati eredményei.

«Ha mi, katolikusok, – írta Harmel 1877-ben, – nem tesszük meg a kezdő lépést, a munkásszervezetek és a korporációk akkor is létre fognak jönni, de élük az Egyház ellen fordul. Amíg bennünket viszályok osztanak meg és nem egyesítjük egy nyalábba akaratumkat, addig ellenfeleink dolgoznak ... A munka, amely nehéznek tűnik fel ma, lehetetlen lesz holnap. Későn fogunk megérkezni. Miért kell átengednünk Isten ellenségeinek azokat a jóakarató munkásokat, akik egy keresztény közgazdaság csemetekertje lehetnének?» A «nyaláb» kifejezés franciául: «faisceau», az olasz fasiszmus nevét adó szó tehát csaknem félszázaddal előbb, mint ahogy Mussolini zászlajára tűzte, megtalálható Harmel írásaiban. S jövendölése bevált. Még a korporációs rendet először megvalósító fasiszmus éle is éveken keresztül az Egyház ellen irányult, a német nemzeti szocializmusnak nem egy szószólója pedig egyenesen pogánysággal szeretné felváltani az «akaratgyenge» és «cselekvésre képtelen» kereszténységet.

A szociális kérdés körül dúló csaták teljes mértékben igazolják Harmelnek azt a figyelmeztetését, hogy a katolikus cselekvésnek a gazdasági viszonyok javítása mellett a nevelésre kell a főszólyt fektetnie. E felfogás alapja az a nemes optimizmus, hogy az emberi méltóság tudatának általánosítása révén ki lehet alakítani azt a munkásréteget, amelyet erkölcsi és szociális tekintetben egyaránt elitnek nevezhetünk. Lényegükben ugyanis ezt a célt szolgálják azok az üzemi intézmények is, amelyeknek felállítását Harmel annyira szorgalmazta. Amikor 1887-ben Gibbons bíboros meglátogatta a val-des-boisi telepet és bepillantást vetett a munkás szakegyesület, a segítópénztár, takarékpénztár, szövetkezeti péküzem, tűzoltótestület, énekkar, műkedvelő színpad, tornakör, Szent Vince-konferencia működésébe, Harmel mindenekelőtt ezeknek az intézményeknek nevelő jelentőségét emelte ki a nagy amerikai főpap előtt: «A szervezeteknek ez a sokasága, a maguk pontosan meghatározott feladataival, mind a személyiség kifejlődését célozza a különböző képességek és hajlamok érvényesítése révén. Magukat az érdekelteket teszi meg a dolgozó nép erkölcsi és anyagi felemelkedésének eszközéül. Mindenki felébreszti a kötelességek és felelőségek

tiszta tudatát a vallás, gazdálkodás és hivatás hármasság területén. Szabad embereket érlel ki, akik képesek saját ügyeiknek s ezeken túl a közösség ügyeinek intézésére.»

Harmel optimizmusa természetesen nem azonos az ember született jószágáról szóló rousseau-i elmélettel. Harmel nagyon is hitt az eredendő bűn valóságában és éppen ezért kilátástalannak tartott minden olyan nevelőmunkát, amely nélkülözi a vallás eszközeinek segítségét. Amit a körülöttünk kavargó események vitathatatlan tényként mutatnak, a legkiválóbb szociálpolitikusok pedig a logikai összefüggések szükségzerű eredményeként hirdetik, azt Harmel gyakorlati életbölcse-sége régen felfedezte: a szociális kérdés megoldása csak világnézeti alapon képzelhető és érhető el. «Abban a mértékben lesztek szabadok, amely mértékben keresztények vagytok! – intette 1807-ben a tours-i kongresszuson a munkásokat. – Mihelyt nem támaszkodtok nyíltan Krisztusra, akkor emberek diktatúrája alá kerülnétek, mert képtelenek lesztek saját ügyeitek vitelére.» A zsolnári «Nisi Dominus» igazsága ez: Isten segítsége nélkül hiábavaló az építők műve és az örök ébersége. Amikor Harmel Orosz-Lengyelországban megtekintette a híres emberbarát, Scheibler Károly lodzi ipartelepét, elragadtatással szemlélte az egészségügyi berendezéseket, a hatezer munkás számára épült kertvárost, a remek iskolákat, de lehangoltan jegyezte be naplójába, hogy a telep mégis «az erkölcstelenség tüzhelye és a pokol előcsarnoka-, mert senkisé foglalkozik a lelkekkel. «Ne engedjék a jószándékú emberek, – hangzik tovább a feljegyzés, – hogy a földi intézmények csalóka varázsa megejtse őket. A legszellemesebb berendezések, a legtökéletesebb törvények hatálytalanná válnak, ha nem visszük bele ismét a társadalomba a keresztény szellemet.» Ahhoz, hogy a helyesen értelmezett keresztény demokrácia érvényesüljön, a szociális és az erkölcsi nevelésnek karöltve kell haladnia.

De épp ilyen szigorú parancs a gazdasági nevelés is. Hasztalan valósulnak meg a gazdaságban a keresztény demokrácia külső feltételei, ha az együttműködésre hivatott munkások nem ismerik a termelési folyamatokat, a piaci ár és a munkabér, a kereslet és kínálat viszonyának törvényszerűségeit. A világháború után, amikor az elmúlt szörnyű megpróbáltatások nyomán felragyogott a «szociális állam» igézete, nem egy országban megjelentek a gazdasági demokrácia intézményei, de a tapasztalás gyorsan megmutatta, hogy a munkásság – kellő képzettség híján – nem tud bennük hasznos szerepet vinni. Méltán állapítja meg ma Ford, ez a modern nagyiparos, hogy a gazdasági vezér legfőbb feladata az emberek nevelése. «Az én igazi mesterségem – írta legutóbb – nem az, hogy autókat gyártok; az üzemeimből kikerülő gépkocsik csak melléktermékei az igazi mesterségemnek, amely ebben áll: embereket nevelni.» Harmel, mint láttuk, már jóval régebben nemcsak felismerte

ezt az igazságot, hanem a helyes utat is megmutatta: a gazdasági nevelésnek fel kell ölelnie az elméletet, de a gyakorlatot is. Előbbi célt szolgálják a tanulmányi körök, utóbbit a munkásság által vezetett jóléti intézmények kiépítése. Az a munkás, aki saját veszteségre-nyereségre résztvesz szövetkezeteinek és pénzintézeteinek igazgatásában, aki önálló gazdálkodó a saját kis portáján, az hamar tisztába jön az utópiák lehetetlenségével. Igaz, az élet parancsa előbb-utóbb úgyis kikényszeríti ennek felismerését, még a bolsevik Oroszországban is, de büntetésül elsöpri az emberi szabadságot.

Két lelki tulajdonságot emel ki Harmel, mint amelyek nélkül senkisémm működhetik közre a szociális kérdés megoldásában. Elengedhetetlen feltétel a fizikai munkás őszinte becslése. «Elképzelhetünk – mondja Harmel – olyan társadalmat, amelyben nincsenek egyetemi tanárok, sem ügyvédek, sem művészek, sem költők; de még a legelembibb társadalom sem lehet meg munkások nélkül, akik eszükkel és kezükkel előállítják a létfenntartáshoz szükséges dolgokat: a táplálékot, a lakást, a ruházatot. A földműves, a kőműves, az ács, a szövőVfonó a társadalom alapját képezi. Nem véletlenség, hogy Jézus Krisztus, az emberi tevékenység minden más formáját mellőzve, a munkás létfeltételeit választotta.»

A másik feltétel, hogy a munkásokat ne csak becsüljük, hanem szeressük is. «Nem tudom, – írta Vannutelli bíboros abban az előszóban, amellyel Harmel egyik életrajzát tüntette ki, – vajjon Harmel sokat tanulmányozta-e a könyveket, de kétségtelen, hogy sokat és közelről olvasott a lelkekben. Kiolvasta belőlük azt, hogy ha meg akarjuk akadályozni a nagytömegek aposztáziáját, becsületesen el kell ismernünk igazságos jogaikat. Talán ez az oka annak, hogy némely katolikusok nem fogadták jó szívvel XIII. Leó különböző körleveleit: csak kénytelen-kelletlen, mintegy kényszerből, meghunyászkodtak előttük. Harmel Leóban, éppen ellenkezően, a munkások barátot éreztek.» Valóban, nem képzelhető el a «Harmel-módszer- e nagy szeretet nélkül. «A munkásoknak ezt a népét, amelyhez mi is tartozunk, – mondotta Harmel Gibbons bíborosnak, – amelynek sebeit elevenen érezzük, ezt a népet mi szenvedélyesen szeretjük és szeretnők életünket megsokszorozni, hogy nagyobb hasznukra lehessünk.- Amikor a gyártelep lelkésze kissé keserű hangon tett szová bizonyos visszásságokat, Harmel ezt írta neki: «Hogy a munkásoknak vannak hibáik? Igen, nekem is van rengeteg. Ha tehát az Ön jó papi szíve nem kedvetlenedik el irányomban, miért kedvetlenednék el munkásaim irányában, akik jobbak, mint én? Ne higye, hogy ez atyai elvakultság részemről. Nekem meggyőződésem, hogy az én kedves munkásaim jobbak, mint mindazok a társadalmi körök, ahová eddig bepillantást nyertem. Nem tudok reájuk gondolni anélkül, hogy a szeretet érzése fel ne hevítse lelkemet.»

Ehhez a két feltételhez harmadik követelményként csatlakozik a komoly és mélyreható társadalomtudományi ismeret. «Egyik legforróbb kívánságunk, – olvassuk Harmelnél, – hogy fiaink és leányaink tanulmányai között helyet kapjon a keresztény társadalomtudomány. A tudatlanság elgáncsolja a gyakorlatot is. Legtöbb bajunk a szociális kötelességek elhanyagolásából iakad s ezeket a kötelességeket sohasem tudjuk belevinni a lelkekbe, ha nem ismertjük meg velük az ifjúságot.»

Harmel nevét ki sem ejtették azon a vidéken, ahol hatalmas gyárai gomolyogták fel a füstöt a felhők közé. Csak a «jó atya- gyanánt emlegették Val des Bois gyárosát, aki páratlanul hosszú, szép öregsége végén méltán írhatta bele végrendeletébe: «Eletemet három nagy szenvedély töltötte ki: a család megszentelése, a munkás boldogsága és Jézus Krisztus szolgálata. Ezt a hármas örökséget hagyom a jövő nemzedékre.» Guitton Georges S. J., aki Harmel szociális tanítását és alkotásait tudományosan feldolgozta, külön két hatalmas kötetet írt erről az életről. Csodálatos lélek bontakozik ki e mű nyomán, de ezt a csodálatos lelket – mint Guitton ismételtelen hangsúlyozza – maga Harmel alakította ki azzal, hogy mélyen és tisztán keresztényi életre törekedett. «Mindent Jézusért» – ez volt a címe annak az elmélkedési könyvnek, amelyet nap-nap után forgatott, és fiaihoz intézett, már említett végrendelete is ezzel az intellemmel zárul: «Legyetek mindenkor Krisztus katonái!»

Harmel Leó 1829 február 17-én született az Ardennes-hegyvidék Neuville-Les-Wasigny községében. Apja 1810-ben nyitotta meg itt kis szövőműhelyét, amelyből a val-des-boisi gyártelep kifejlődött. «Anyámnak már három gyermeke volt. A harmadik gyermek születésekor az orvos kijelentette, hogy életébe kerülhet, ha nem enged magának több évi pihenést. Anyám vidáman felelte: ‚A jó Isten azt teszi, amit akar, mert az övé vagyok!‘ És tizenhat hónappal később világra jöttem. Utánam még négy gyermek következett.» Ez a kis naplófeljegyzés beszédesen világít rá arra a keresztény légkörre, amely a családi otthonban uralkodott. Szociális elveinek alapvetését Harmel már apjától megkapta. «Atyám mindig mondta,- emlékezik vissza Harmel, – hogy azok a munkások a legjobb segítőtársaink, akik nagyobb gondot fordítanak az üzem érdekeire, mint arra, hogy nekünk személy szerint tessenek. Ezek az utóbbiak a mi költségünkön élnek, míg az előbbieik boldogulásunk tényezői.» Alig végezte el Leó a középiskolát s tanulta ki a gyárban a szövómesterséget, apja súlyos betegségbe esett, s neki kellett huszonöt éves korában átvennie a telep vezetését. Előtte egy évvel kötött házasságot, amelyből az évek múlásával kilenc gyermeke született.

A levelek, naplófeljegyzések és epizódok tömegével, lenyűgözően jeleníti meg életrajzában Guitton azt az Istenbe vetett erős hitet és bizodalját, amely Harmelnak minden cselekedetét áthatotta. Amikor fele-

sége megbetegedett, 1861-ben egyik hazaküldött levelét Harmel így fejezi be: «Most pedig Isten veled Gabriellám. Találj örömet a szenvedésben is, ne hagyj elveszni a megpróbáltatás értékes idejének egyetlen óráját sem, amelyet áldani fogsz, amikor majd megjelenysz Isten előtt. Mi a szentek gyermekei vagyunk s gondolnunk kell annak a szenvedésnek örömeire, amelyet a Megváltó vállalt értünk.» Felesége méltó volt hozzá. Halálos ágyán ezzel búcsúzott férjétől: «Már három éve életem minden napját felajánlottam Istennek, hogy ne vegye el a tiédet. Azt hiszem, meghallgatást nyertem. Ha most sírok, nem azért, mintha nem tudnám, hogy viszontlátlak, hanem mert kis gyermekeimre gondolok.- A kilencedik gyermek ekkor egy éves volt.

1874-ben óriási tűzvész pusztította el a gyártelep nagy részét. «A sátán bosszúja» – mondták egyesek. «Isten figyelmeztetése» – gondolta Harmel. A lángok elfojtása után kápolnájába sietett és kétórás szentségimádást végzett. Az újonnan felépített telepet Szűz Máriának szentelte s attól kezdve a tűzvész évfordulójának napján ünnepi szünetet adott az «Üzem Védőasszonya» tiszteletére. Amíg az új telep felépült, a munkások egy részét a szomszédos gyárakban helyezte el, a többiről pedig maga gondoskodott.

Egyik leánya, Mária, klarissza apáca lett. Az ezer gondoktól gyötört nagyiparos költői levelet intézett hozzá: «Szeretett gyermekem, elhatározásod és állhatatosságod kimondhatatlan örömet szerzett. Nem képzelhetek nagyobb kitüntetést, mint azt, hogy Jézus Krisztus, akiért – segítő kegyelmével – annyit szeretnék szenvedni s akit – méltatlanságom ellenére – örökké akarok imádni, az én leányomat hívta jegyesének s így tagja lett családomnak . . . Ha néha mégis felhő vonul át hornlokomon, csak az ijedelemtől van, amikor összehasonlítom Jegyessed hozományát a tiédde, az Ő tökéletességét a te nyomorúsággal. Hiszem azonban, hogy a szeretet, amelyet a te szegény emberséged agyagedényekben felajánlasz, elegendő lesz Annak, akinek a paradicsom a palotája s az összes szentek a szolgálói.» Első gyermekágyában haldokló Gabriella leányát a «jó atya» ekként vigasztalta: «Ugye, szereted kicsikém az édesapádat? Es bízol benne? Nos, még jobban kell szeretni és még nagyobb bizalommal kell övezni a jó Jézust, akit most vettél magadhoz az Oltárszentségben. Látni fogod Őt, kis leányom. Látni fogod édesanyádat, aki az Üzem Védőasszonyával fog elébed jönni. A Szent Szűz lesz az, aki be fog mutatni a jó Istennek.» A haldokló fiatal anya megragadta Harmel kezét: «Beszélj tovább, apám. Ne hagyj abba, oly nagy jót teszel!»

Ilyen élet és ilyen lelkület mellett nemcsoda, ha Harmel halála olyan volt, mint egy pátriárkáé. Utolsó éveiben minden születésnapját megkapó feljegyzésekkel örökítette meg. Az 1911 február 17-1 feljegyzés így szól: «Ahogy előrehaladok a korban, érzem, hogy lelkemet és szíve-

met ellenállhatatlan erő ragadja a magasságok felé, s minden, ami itt van körülöttem, kisebbedik és elhomályosodik. Az élet folytonos emelkedés és az idő a felvonó. Az öregség az utolsó emelet, ahonnan már Atyám hajlékába érkezem ... Néha már azt hiszem, hogy megérint Isten Iehellete, aki ítélkezik fölöttem. De nem félek . . . Látom hívságát mindannak, ami elmúlik, s az értékét annak, ami megmarad. Az marad meg, amit Istenért és Isten dolgaiért tettem. Minden egyéb csak füst. . .» 1915 november 15-én halt meg. Az utolsó kenet felvétele után szelíd mosollyal fordult orvosához: «Miért olyan szomorú? Hiszen arról van szó, hogy látni fogom a jó Istent. Nem az elmúlás, hanem az élet kezdődik számomra.»

Már IX. Pius pápa külön brevét intézett Harmelhez: «Köszönünk téged, mert megmutattad, hogy a munkaadók kötelessége alkalmazottainknak nemcsak anyagi, hanem szellemi és lelki szükségleteire is ügyelni. Te mindig munkásaid emlékezetébe idézted a szigorú számadást, amelyet egy napon kívánni fog tőlük az isteni Bíró, de nem szüntél meg figyelmeztetni erre a munkaadókat sem. Utóbbiaknak megmutattad szavaiddal és példáiddal az utat, amelyet követniök kell, hogy megfelelően és szerencsésen teljesíthessék üdvös kötelességeiket. Köszönünk téged azért is, mert visszaállítottad az előbb még elhagyott vallás szeretetét azon a vidéken, ahol gyáraidat felépítetted. Visszaszorítottad a bűnt, egyesítetted a megosztott lelkeket, egyetértést és jámborságot vittél a családokba s ezzel a nép igazi boldogságát szolgáltad.» XIII. Leó pedig ugyancsak külön brevében font babért Harmel homlokára: «Arra buzdítjuk a nagy gyártelepek összes tulajdonosait és munkásait, hogy a vallás és a haza érdekében, de saját boldogulásuk céljából is szegezzék szemüket arra a rendre, békére és kölcsönös szeretetre, amely Val des Bois üzemeiben uralkodik, és törekedjenek követni ezt az annyira fel-emelő példát»

S E I P E L

ÍRTA

IJJAS ANTAL

«Az egész emberi élet, a civitasé is, örök törvények hatalma alatt áll és átvezet a tökéletes rend azon birodalmába, amely a másvilágon vár az emberre. Ezt az utat nem járhatják az emberek vezető nélkül, de ezen az úton nem is vezetheti őket az Egyház egyedül, mert ezt az embereknek testükkel és lelkükkel, népükkel és hazájukkal szoros kapcsolatban kell megtenniök. Az Egyház ugyan tökéletes társaság, de nem feladata, hogy egyéb társaságot pótoljon.»

Életének – már mint Seipelt «Seipellé» tevő életének – történetc: politika. És pedig a világháború utáni Közép-Európa politikája, az a hatalmas kavargás és ingás, amelyet nem tudunk semmi más-hoz sem hasonlítani. Mert íme, mihez hasonlítsuk ezt a jelenséget, a Monarchia összeomlását, az osztrák-magyar hadsereg és az osztrák-magyar kapitalizmus acél- és aranytraverzeinek szétrozkodását s az utána következő helyzetet? Úgy tűnik fel a szemlélőnek, mintha egy csomó éles szélű jégtáblává roppant volna össze a Duna völgye, minden jégtábla külön utakat keresne a történelem árjában s a legrozkadozóbb, további darabokra szakadni készülő jégtábla orrán egyetlen magányos ember próbál kormányozni a zajlás közt a rohanásban, – s micsoda vakmerőség! – nem ama belső ingások szerint, amelyek egyre gyakoribb és makacsul ismétlődő lökésekkel igyekeznek Ausztria útját szédítő örvényekbe perdíteni, nem is a jégtábla széleit nyaldosó ár szerint, hanem egészen más módon: felfelé tekintve, az eszméknek és a történelemnek égboltján mágikus fénnel sugárzó csillagokra, azok szerint kormányozva az úton. Ez Seipel szerepe, s amivel ezt meg tudta valósítani, a Seipel egyénisége. Egyéniség és szerep senkiben nem olvadtak össze jobban, mint benne, s a világháború utáni Európának egyéniség szerint leggrandiózusabb tüneménye ez a szikár, kiugróorrú pap, aki komoran, sápadtan, álmatlanul virrasztott Ausztria sorsa felett, éveken át hordta testében egy merénylet golyóit, amik a politikai szenvedélyek perzselően feszültté vált légköréből vágódtak bele. Az ember és az egyéniség csupa éles szöglet és sarok; nem, semmi esetre sem volt vonzó és nyílt: hallgatag, zárkózott, mondhatni ecetes egyéniség volt, de csi-szolt, tündöklő és kemény, mint a gyémánt, a belsejéről le pattantak a politikai viharok, a politikai merénylet golyói, a szociáldemokraták gyűlölete, a nagynémetek daca, a nagyhatalmak, erőszakok s pártok meg-nemértése,- sokszor egyedül, egészen egyedül volt szegény; magányosan a maga két kicsiny, meszeitfalú cellájának imazsámolyán, a

maga örök csillagai alatt, – ah, milyen nehéz volt e távoli fények szerint, senkire sem támaszkodva kormányozni Ausztriáját!

Seipel a világháború utáni Európa egyetlen politikusa, aki mert, akart és tudott katolikus politikus lenni. Katolikus volt nemcsak magán« életében, hanem politikai eszményeit is szinte egyenesen Aquinói Szent Tamás Summájából vezette le; azokhoz mindig híven, mondhatni azok vértanujaként ragaszkodott s hozzá még nem is adott politikai irányra és stabil politikai tömegekre támaszkodva, nem is egy simulékony, ember-tömegeket és politikusokat maga alá igéző politikai és emberi egyéniség eszközeivel, kellemes modorral, vagy roppant szónoki erővel, hanem mogorván és magányosan, szüksézávan. Ha szólt, dísz nélkül való szavakkal, amik szakadatlanul visszacsaptak a filozófiai terminológiába. És mégis . . .

Mégis több ereje és hatása volt, mint a roppant pártszervezetre támaszkodó szociáldemokrata vezéreknél, mint a szenvedélyeket felkeltő, ragyogó retorikájú demagógoknak, mint a hízelgőknek és intrikusoknak, akiket háttérből mozgatott gépezetek süllyesztői dobnak hirtelen színpadra. Hogy miből fakadt ereje és hatása, ez az egyéniség legvégső titka: «Quantitas ignota» – így mondja ezt a karakterológia.

Ezt megrajzolni, megcsodálni és megcsodáltatni: a Seipel-életrajz feladata.

Seipel Ignác 1876-ban született Bécsben, egyszerű kézműves-családból.

Van valami sablonos azokban az életrajzokban, amik így indulnak s megrajzolják hősük útját egy többé-kevésbé közepes karrier pályafordulóin át. A kor és környezet, amelyben negyvenéves koráig élt, alig predesztinálta többre őt, mint közepes karrierre, hiszen sablonosabb és banálisabb politikai életet aligha lehet elképzelni, mint ezt, a századvég Monarchiájának osztrák politikai életét. Ha szorosán vesszük, ilyesmi nem is volt; amennyiben igen, tényezői és jelenségei is elhomályosodtak a Monarchia sajátképeni politikai élete mellett. A bécsi kispolgár éppen azért volt a nyárspolgárnak, mondhatni szélsőségesen túlzott típusa, mert miféle közélete lehetett? Adva volt egy stabil helyzet, a Monarchia, s ebben az osztrák tartományoknak nem volt más szerepük, mint hogy nyugodtak legyenek, mozdulatlan alapját, mondhatni szék-lábaik adják a császári trónusnak. Évszázados beidegzettség volt ez.

Íme, közéleti feszültségek nélkül való bécsi utcák területen el egy eseménytelen gyermekkor körül s a bécsi kispolgárság évszázados nyugalma. Vannak ugyan mozgalmak és hullámmások, de azok a bécsi községi élet körül zajlanak. Később lesz majd egy Lueger, aki világnézeti szempontok szerint méregeti azt, hogy Bécszet egyre fokozódó szivárgással öntik el a Monarchia népeinek különböző tartályaiból

odaszakadtak, főleg a zsidók, és ezek az utóbbiak a kulturális és sajtópozíciók megszállásával és valami nyugtalan adottságként hordozott romboló szellemiséggel: radikálisan mássá készülnek színezni Bécs életét és szerepét, mint amilyenné az évszázadokon át kialakult. S van szociáldemokrácia, amely az iparvidékek munkástömegeire támaszkodik. De a közéleti vonatkozások és harcok csak a kommunális, városi vagy tartományi élet területein bontakozhatnak ki. Akár a világrend maga, oly megrendíthetetleneknek tűnnek fel a Monarchia szerkezetének elemei s szinte végtelenbe nyúlónak látszó étellel I. Ferenc }ózsef uralkodik, az Örökös Tartományok nyugalmanak talapzatára támaszkodva, a Duna völgyének «néptörzsei- felett.

Ez az a politikai világtér, amely a gyermek és ifjú Seipelt körülveszi, bizonyára anélkül, hogy magára vonná figyelmét. Egyetlen fiú; amit a kis műhely hoz, belefektethetik iskoláztatásába, abba, hogy a legközelebbi középiskola (sárga és komor iskolaszárnya, konzervatív, de kitűnő, a belső, osztrák méretek szerint európai tananyaggal és tanerőkkel) elvégzése után teológiára iratkozzék és papi pályára szánhassa magát; ami itt anyagilag is komoly dolog, mert Ausztriában maguk a kispapok fedezik iskoláztatásuk költségeit.

Seipel morálteológus lesz. Sovány, magányos, gyomorhajos kispap, már ekkor is hordja arcán éles, szögletes, mondhatni heraldikus vonásait, amikről maga sem sejtheti, hogy majd Ausztria egy évtizedének politikai címerévé lesznek. Azonban Ausztria, azaz az Örökös Tartományok politikai élete akkor apró hullámtarajok váltakozásából áll, s ha a Birodalom alkotórészeiben gyűlnek is a feszítőerők, amelyek majd roppant detonációval vetik szét ezt az alkotást, ami mulandó, mint minden emberi alkotás: az ő szeme egy Örök Birodalomra van függesztve, a «Civitas Dei»-re. A fanyar, epés fiatal tudós – mily különös szó az ő jelzéséül ez, hogy: «fiatal»; Seipel sohasem volt az! – sokat foglalkozik Szent Ágostonnal és a méltatlanul elhanyagolt «Civitas Dei» egyik európai viszonylatban is legjobb ismerője ekkor.

A közélet ugyan csak annyiban érdeklí, amennyiben az erkölcsstudomány kérdései a közélet területére érnek. Tehát tisztán elméleti vonatkozásban. Ámde Seipel, az elmélő, roppant mélységig világít. Anélkül, hogy maga is tudná, tökéletes rendszerrel építi fel magában már ekkor a politikai élet katolikus dogmatikai alapelveit.

Huszonhároméves korában szentelték pappá, három évig káplán volt, utána hat évig hitoktató. Német és osztrák fogalmak szerint aránylag későn, harminckétéves korában, 1908-ban lett egyetemi docens a bécsi egyetemen. Morálteológiát adott elő. Viszont nagyon gyorsan, már egy év múlva, 1909-ben a salzburgi egyetem rendes tanára ugyan-

ebből a tárgyból. Kispapoknak ad elő a szép és csöndes osztrák tartományi fővárosban. Itt kapcsolódott bele az aktív politikába, amennyiben aktívnak lehet nevezni a tartományi keresztényszociális pártban való hűvös, a közvetlen akcióktól tartózkodó, pusztán elméleti megnyilvánulásokra korlátozódó szereplését. Ám egy párt szervezetében ilyesmire is szükség van s általában minden közösség életében nagy szerep jut olyanoknak, akik egy jégtömb fagyasztó és megnyugtató hidegével ülnek a helyükön, mint Seipel; s szürke szemének éles pillantása nyugodtan és mozdulatlanul pihen a legháborgóbb termen is, soha ki nem jön a sodrából, melódia nélkül való, monoton hangja szenvedélytelenül összegez érveket és ellenérveket, mindenki maga felett valónak érzi az ilyen emberfeletti nyugalmat és erőt, – tipikus elnök az ilyen ember, már az, hogy ül valahol: elnöklés.

Az efféle szellemi «Machtmensch» pusztán spontán kisugárzó erői-vei szokott érvényesülni, anélkül, hogy valami erőfeszítést kellene tennie a szereplés felé. Egyszerre csak ott elnököl a keresztényszociális párt tartományi értekezletén. Ám ő több volt, mint jéghideg erő és nyugalom s elvont, pusztán dogmatikai tankörnyezetben mozgó tudós. Az osztrák politika tartományi életében való szereplés észrevételt vele valamit, amit nagyon kevesen vettek észre: az osztrák népiséget.

Osztrák népiség!

Ekkoriban még felettebb nehéz volt, hogy valaki ezt felismerje és élje. A dolog túlságosan «irodalmi» volt, mint ahogy a kérdés egész megfogalmazása irodalmi, majdnem irodalomtörténeti téren mozgott. A zseniális (valljuk meg: kissé autodidakta!) polihisztor, Kralik volt az, aki először csinált neki propagandát. «Gralbund»-jában is, folyóiratában is, könyveiben is hirdette azt az eszmét, hogy az osztrákság több, mint mesterséges konstrukció, vagy egy dinasztikus császárság német hivatalnoknépe. Az osztrákság: népiség – kultúra – hivatás.

Népiség: a legjobb dinári fajta és a germánság átszaturálódása egymással, faji összetételében elütő az északnémet törzsektől. Kultúra: és pedig katolikus és latin kultúra; a barokkban találta meg fő önkifejezési formáját. Hivatás: egy nagy gondolatnak, az Impériumnak égisze alá való rendelődés, egy önmaga keretén messze túlszárnyaló államiság képviselője, a katolikus «Pax Austriaca»-összerendező erőinek képviselete a Duna völgyében; saját közéleti formája viszont az a tartományi öntudat, tartományi önállóság és tartományi demokrácia, amik még a középkorból maradtak fenn s tovább éltek az osztrák társadalomnak a rendiséget erősen megőrzött öntudatában. A társadalmi osztályok Ausztriában: csupa jól megalapozott, átkulturált és évszázados közösség. Évszázados parasztcsaládokból való erős, művelt, saját múltját ismerő, igényeivel tisztában levő, a nem felette, hanem benne működő köz-

igazgatással szemben erős erkölcsi kontrollt kifejtő parasztság; ugyanolyan városi kispolgárság, – családok, amelyek százéveken át űzték ugyanazt az ipart, munkájuk szerény, de biztos kis tőkétet halmozott fel; ugyancsak évszázados múltú hivatalnokcsaládok.

Mindezeknek közéleti hitvallása a keresztényszociális politika volt; őszintén szólva talán csak reakcióképen és ellenállásképen a szociáldemokráciával szemben, amely eléggé nagy dinamikával képviselte még a legkatolikusabb osztrák tartományokban is a maga radikális eszméit.

Míndez hozzátartozik nemcsak Seipel szerepének, hanem egyéniségének megértéséhez is. Ennek a világnak volt ő dogmákat alkotó politikusa – s valóban különös politikus, aki Szent Ágostont fejtegeti politikai gyűléseken. Ám a fáradt, okos és éles pillantású szürke szemre bízzák az osztrák keresztényszociálisok, hogy a metafizikai alapvetéstől az aktuális politikai célok elméletének megalkotásáig ő képviselje köztük az Elméletet.

Az elméletíró harmincnyolcéves volt, amikor a világháború kitört.

Kitört és megingatta a Monarchiát hármashárom módon is. Megingatta azokkal a támadásokkal, amiket a Tűz és Hadak hoztak rá a Szármát síkság felől, a Balkán felől és az Alpok felől. Megingatta népeiben a közös állami eszme alá való alárendelődés gondolatát és elhatározását, a Birodalom nem-német népelemezében növekedtek a Monarchia ideájával szemben való centrifugális erők. És harmadszor: megingott ez a gondolat magában az osztrákságban is. Pregnánsabbá válik előttünk ez az utóbbi akkor, ha feltesszük, hogy van a magyarságnak a Kárpátokon túl, velünk szomszédosán egy pontosan velünk egy nyelvű, ámde lényegesen magasabb technikai és tudományos kultúrájú és nyolcszor nagyobb testvérnépe, külön állam, szövetségesünk, egy az egész világ ellen diadallal folytatott harc rettentő presztízsének hordozója, – vajjon nem támadna-e fel bennünk a vágy, hogy vele egészen egyek legyünk és ne tőle külön államiságot alkossunk?

A nagy-német ideál, amelyet eddig is képviselt néhány német egyetemet járt diák, amelyet harsogott Wagner zenéje, amelyet a német történettudomány (Treitschke) tudományos alapvetéssel ki is dolgozott, a nagy német testvérréppel azonos ritmusú rengésben egyszer csak apró hullámhosszú rezgésekkel kezdte átjárni az osztrák testet. Ezt a rezgést meg kellett éreznie Ausztria minden gondolkodójának. Meg kellett éreznie annak is, aki hivatva volt arra, hogy a tűztenger áradása után egyedül álljon az Ausztria ellen törő erővel szemben. Ezen a ponton politikai tett az 1916-ban megjelent «Nation und Staat», amely először építi politikai hitvallássá, és pedig a természetfeletti hitvallás alapjaira épített politikai hitvallássá az osztrák népiség eszméjét és

olvasztja össze a szociálissal. S ha idáig Seipelnek a közéleti eszmék csak íróasztala melletti magánéletét foglalták le, ezután elfoglalják egész életét, a közélet lesz az ő magánélete. Ekkor már egészen bizonyos, hogy bármerre is dől el a világháború kockája, utána a Monarchia és az osztrák tartományok belső átszervezésére lesz szükség és ebben szerepe lesz Seipelnek is.

Már ezt, az átszervezés pozitív programját készíti elő a «Gedanken zur österreichischen Verfassungsreform» (1917; Seipel egyébként bécsi egyetemi tanár lesz ebben az évben). Seipel ekkor már miniszterjelölt, csak azért nem miniszter, mert az osztrák parlamenti és hivatalos politikai élet szünetel. Közben meghal Ferenc József, új király jön, a háború lángtengerének ostromában elégnak a középponti hatalmak frontjai és kimerülnek hinterlandjaik belső erői. («Ezt a háborút elvesztettük!» – mondja nálunk a gótikus parlamenti ülésterem kimerült, szürke világítása alatt és kimerült, szürke csendje felett egy kimerült, szürke hang.) 1918 szeptemberében Hussarek már tárcát ajánl neki és egy hónappal később a Lammasch-kormányban ő a népjóléti miniszter.

Nehéz ügy ez: népjóléti minisztere lenni Ausztriának, ahova szintén özönlenek vissza a frontról a felbomlott katonai csapatok, ahol a világháború utáni évek roppant közlekedési, termelési és elosztási válságában egyszerűen nincs élelmiszer s ahol Bécs az ántánt-misszióknak kell etetnie!

Egyébként rettenetes ez a Bécs! Elöntötte a Monarchia egész intellektuális söpredéke; síberek, emigránsok és egyéb dögmadarak rajai az utcákon s most látszik, mi a jól szervezett kisebbség: a szociáldemokrata párt vad energiája elsöpri helyéről Lammaschékat és szociáldemokrata rezsim Bécs felett és Ausztria felett. Seipel újra csak egyetemi tanár, a Keinergasse apácázárdájában lakik két parányi, meszeltfalú cellácskában, gyomorbaja miatt úgyszólván csak tejen él. De azért képviselő és az osztrák keresztényszociális párt feje. A jéghideg, nyugodt, gyomorbajos embernek csodákat kellene művelnie, hogy eszméit érvényesítse, Ausztria jégtablája vadul rohan a vágató események sodrában, Bécs az a fenéksúly, aminek billenései kormányozzák: az Európát elöntő marxizmus felé.

Am úgy látszik, hogy ilyen időben a jéghideg nyugalom, az értelem és a gyomorbaj mindennél többet érnek. Seipel először nyugodtan kiépíti pártja szervezeteit. Most már aktív politikus.

«Senki sem lesz foglalkozásszerűen államférfivá, – írta egyik könyvében, – hanem mindenki, aki az, azzá lesz: elhivatottságból lesz azzá.» Mintha saját magáról írta volna ezeket a sorokat. Ő maga is úgy lett államférfi, hogy annak született; egyszerűen gyakorolta

azokat a képességeket, amik a sajátjai voltak. Hasonlítsuk csak össze őt a korabeli Európa többi államférfiával: mennyire csak részlet mind a többi, vele, az egész emberrel szemben! Lloyd George csak lángoló kelta temperamentum; Briand csak jakobinizmussal átítatott politikai ösztönösségek összege; Poincaré a hatalom hideg matematikusa; a «Tigris» a gyűlölködés, erő, magányosság szpadasszenje; és így tovább. Ő pedig e negatívumokkal szemben csupa pozitívumokat képviselt: a temperamentum és ösztön szélsőségei közt a tiszta ész, a hideg matematika helyett az elvek és emberek forró szeretetét, noha ő is magányos volt. Egyébként: fizetéséből kispapokat neveltetett.

Mindössze három évig bírta az osztrák szociáldemokrácia az uralmat. Szociálpolitikai szereplése tagadhatatlanul a reklám jegyében folyt le: akkor kezdődtek a nagy bécsi munkásbéli házak építkezései, behozták a munkanélküliségélyeket – azonban mindehhez az állam pénze kellett. Amikor pedig a szociáldemokrácia elköltött mindent, ami elkölthető, a viszonyokra való hivatkozással és a «könyörtelen prelátus-politikai intrikái ellen való vádaskodással adta ki kezéből a kormányt, így került Seipel egy belsőleg is összetört állam élére 1922 Vízkereszt-jén. Ausztria a beteges, sápadt, vékony paptól várta az Arany, Tömjén és Mirrha ajándékait.

Vele olyan európai formátumú politikus került az osztrák állam élére, akinek egyénisége, tekintélye és erkölcsi súlya garancia volt egész Európa felé arra, hogy az új állam többé nem kalandos kísérletek útján keresi léte feltételeinek további biztosítását. Az Ausztriának adott népszövetségi kölcsön, amely új vért fecskendezett az ország kiapadni készülő ereibe, szinte Európa egyenesen neki ajándékozott bizalma volt. Ettől az injekciótól állt talpra a tántorgó Ausztria. Az állam gazdasági felsegítésének munkáját és azt, hogy a társadalom minden rétegét bekapcsolta ebbe a munkába s Ausztria céljaiba: Seipel hajtotta végre.

Pedig: Ausztria ellenállott neki.

Ott volt Bécs, amelyet szinte hadászati értelemben is a közép-európai marxizmus fellegrárává épített ki szociáldemokrata állam-és községtanácsa; marxizmusa egyenesen különleges szint és jelentőséget kapott, a hírhedt és sokszor emlegetett ausztromarxizmust Bécs jelentette. Ellentétei a keresztényszociális iránnyal egyre élesedtek, sokszor szinte elviselhetetlenné vált az emiatt való politikai feszültség és a légkör annyira megtelt szenvedélyekkel, hogy Seipel nem bírta tovább az egyensúly fenntartását. A nagynémetek is háborogtak és nyílt színvallást követeltek tőle a Németországhoz való csatlakozás kérdésében, ebben pedig dönteni ellenkezett volna a politikai okosság követelményével. Általában – s mint minden dologban, úgy ebben is – megcsodálhatjuk Seipel grandiózus önuralmát. Mint ahogy az erkölcsi tételekben alázattal vetette alá magát az Egyház tanainak, aképen

a politikában, már mint a politikai megoldások kérdéseiben, nem ismert abszolút szubjektív igazságokat; amit itt úgy értünk, hogy óvakodott abszolút politikai princípiumokká tenni a saját véleményeit. Így bármennyire is Ausztria népi, kulturális és állami függetlenségének veit a híve, ezt a véleményét, amely pedig egy egész élet közösségélményének tartalma volt, nem tette abszolút parancsá Ausztria felett. Ebben a kérdésben annyira érzékeny volt, hogy szenttelen politikai tetteiből sohasem lehetett következtetni arra, hogy adott esetben nem maga vaíósítaná-e meg az Anschlusst – noha világos volt és abból egyébként soha nem csinált titkot, hogy ellensége az Anschluss megtörténe. Bámulatos pontossággal és tökéletességgel dolgozta ki a katolikus államférfi attitűdjét a dolgokkal szemben.

Sajnos, politikai ellenfelei közül sokan az Egyháznak is ellenségei lettek – éppen azért, mert Seipel pap volt, prelátus. A pápa azonban azt is mérlegelte, hogy legnagyobb formátumú politikusuktól fosztaná meg osztrák fiait, ha Seipelt akadályozná politikai működésében.

1926 júniusában egész Európát megrendítette a hír, hogy Seipel ellen egy elvakult munkásember merényletet követett el. Átlötte a kancellár tüdejét; Seipel a súlyos sebesülés kríziséből kért kegyelmet neki; önmagában is, nyíltan is magát vádolva azért, hogy körülötte és miatta idéződtek fel olyan politikai szenvedélyek, amelyek ezt a revolverlövést kiváltották.

Felgyógyulása után, hihetetlen tekintély talapzatán, még öt évig állt az osztrák politikai élet élén. Ezalatt olyan kormányzás alapját fektette le és szilárdította meg, amelyet évek viharai, fegyveres merényletek, felkelések és puccsok sem tudtak összedönteni. Az pedig a legnagyobb dolog, ha alkotásai élnek túl az alkotót.

Ma, amikor Ausztriának Seipel-alkotta politikai dogmatikája még mindig élő valóság: nem is tudjuk már elképzelni, hogy mit jelentett volna, hogy miként alakultak volna a viszonyok, ha nincs Seipel? Szinte feltételezni is félelmetes – és Ausztrián túl dunavölgyi és európai jelentőségűvé nő meg ebben a távlatban Seipel alakja, a politikusé éppúgy, mint az emberé, mert hisz nála ez a kettő teljesen összeolvadt. Ausztriát ma is teljesen a seipeli örökség kormányozza, az a gondolat, amelyet Seipel fogalmazott meg Ausztria küldetéséről. Egy nemzet találta meg küldetésének felismerését általa, – de ez csak egyik összetevője az ő nagyságának. A másik az, hogy ő élni is tudott ezért a küldetésért s ennek politikai uralmát meg is tudta valósítani nemzete felett. Nemcsak politikai dogmaalkotó volt, hanem nagy gyakorlati államférfi is.

Egyébként pedig hagyatékában úgyszólván nem találtak mást, mint reverendáját és breviáriumát.

B A T T H Y Á N Y - S T R A T T M A N N

ÍRTA

POSSONYI LÁSZLÓ

Batthyány-Strattmann Lászlót betegei, akiket sokszor csodával határos módon gyógyított meg, szentként emlegették és halála után meg is indult a neki tulajdonított imameghallgatások összegyűjtése. Nincsen tehát kizárva, hogy ezzel a névvel még találkozni fogunk az Egyház áldott emlékü tagjainak névsorában. Ugyanekkor egy másik szentéletű férfi életadatainak a gyűjtése is megindult Magyarországon, a Szabin testvéré, aki egyszerű ferencendi fráter volt s aki életét szintén ritka hősiességben, szinte csodaszzerű körülmények között élte le. Csak-hogy ez a másik szentéletű ember az ország keleti végéből származott, Szatmár-megyéből, egyszerű mesteremberek fia volt, aratómunkába járt nyaranta és élete hányatott során, mint vándorló bérmunkás, mint tábori szakács a fronton és később mint kínai misszionárius, az élet-szentségnek olyan példáit adta, amelyek előtt méltán állhatunk meg elmélyülő tisztelettel, akárhová fejlődik – ma már egy másik birodalomból intézett – ügyük. Nem nyomhatjuk azonban el magunkban a kívánságot: milyen szép lenne, ha a XX. századbeli Magyarország – amely vagy feltámad lelkiileg és ezzel előkészíti testi feltámadását is, vagy elsorvad a környező népek ostromában – valóban két ilyen szenttel indulhatna neki annak az új korszaknak, amely fenyegető tűzpróbára teszi ma a világ valamennyi népét és rostálja kiméletlenül az elmúlásra ítélteteket. Mennyire növelné a jó szétszórt erőit nálunk, ha két ilyen hatalmas oszlop támaszthatná meg az emberek tudatában a megújuló magyarság lelki és szellemi boltozatát, akik a legmagasabb arisztokráciától a föld hányatott sorsú munkásaiig ezt az egész, sokat tévelygő és sokat szenvedett népet szimbolikusan fel tudnák ölelni. Tudjuk jól, hogy töméntelen szent élet folyik le titokban, olyanoké, akik egy magasabb rendelés folytán rejtve kell maradjanak, akiket nem avat az Egyház hivatalosan szentté, mert példájuk nem okvetlenül szükséges, hogy az oltárról hasson tovább. Csak az bizonyos feltétlenül, hogy akit az Egyház szentté avatott, az valóban szent volt. A katolicizmus tagjai pedig imáikkal munkáljanak közre, hogy az Egyház minél bővebben onthassa számunkra a szent példaképeket.

Mіндеzt azért írjuk le, mert Magyarországnak múlhatatlanul szüksége volna már, annyi évszázad lelki meddősége után, olyan szentekre, akik mai és élő példáikkal egész tömegeket ragadhatnának maguk-kai egy keresztyényibb és emberibb életre, amiben sajnos, az utolsó

évtizedek hatalmas haladása mellett is, még annyi hiányt érzünk. A Szabin testvér neve pedig azért került a Batthyány-Strattmann hercegé mellé, hogy a szenttéválás végtelen lehetőségei és nehézségei még jobban megvilágosodjanak előttünk. Mert szentté lehet, bár végtelen nehézségek árán, az egyszerű napszámos legény is, mint Szabin testvér volt, aki a közös pajtába zsúfolt aratósereg közepette is el tudta magát nádkévékkel rekeszteni a viháncoló, csak hús-vér emberek közül, hogy egész éjszakáját imával töltsse el napi tizennyolcórás munkáim mellett, – amint azt Oslay Oswald atya oly megrendítően írja le róla szóló nemrég megjelent könyvében, – és szentéletű lehet a nyugat-magyarországi főúr hitbizománya mellett, mint amilyen Batthyány-Strattmann herceg volt. És egyiknek éppen olyan nehéz az útja, mint a másiknak, mert a kísértéseknek ezernyi nemeiben mindenkinek egyformán része van.

Magyarországon, különösen annak keleti felén, ahol a lelki életet még annyira kötik az át nem kultúrált föld nehézségei, ahol úttalan elhagyatottság, felekezeti elkevertség s még ezer fizikai körülmény súlya alatt hallgató falvak néposztályai még oly kevésbé képesek az életszentség magasabb fokozataira, azt mondhatnók, hogy egy részesaratónak még nehezebb szentéletűvé válnia, mint akit egy hitbizomány véd a számára kibíratatlan külső körülményektől s akinek nem kell elvegyülnie egy lelkileg még fel nem emelt, a föld és a kenyér mindennapi gondjaival küzdő, csak materiális síkon mozgó környezettel. De más oldalról, ha az itthoni multszázadvégi arisztokrata életfelfogást nézzük, majdnem ugyanilyen mértékben gátló külső behatásokra találhatunk. Itt is szinte lehetetlen volt szentnek vagy szentéletűnek lenni, mert a kasztmerekedésbe jutott társadalmi test éppen annyi akadályozó, elgáncsoló erővel bír, mint ahogy egy alföldi falu atmoszférája öntudatlanul is többnyire ellensége az életszentségre törekvők védtelen kis csoportjának.

Batthyány-Strattmann László is, mondhatni a kasztja ellenére, annak itthon megszokott általános életformái dacára lett orvos, betegek istápolója, koldusok szamaritánusa, egyszerű dolgos «polgár», akinél sokszór komornyikja is jobban volt öltözve, hiszen a herceget egyszer interjúoló újságírók mint komornyikot faggatták «uraittettei felől. S a herceg mosolyogva súgta oda nekik, uraim legyenek körültekintőbbek, mert a herceg én vagyok, s ha nem velem, hanem mással történik meg az ilyen tévedés, esetleg kellemetlen lehet.

A szentség és a tökéletes emberségesség úgyszólván egy és ugyanazon dolgok, azaz a szentek először az emberségességben tűnnek ki és csak azután lesznek emberfeletti feladatok elé állítva. Batthyány-Strattmann László életének első emberi cselekedete az volt, mikor min-

den társadalmi tradíció ellenére visszatartóztathatatlanul elindult abba az irányba, afelé a pálvá felé, ahova tehetsége leginkább vonzotta. Ne felejtjük el, hogy alig néhány évtizede nálunk még a földjét már elveszített dzsentri osztály előtt is szinte megvetettek voltak az úgynevezett diplomás foglalkozások. Társadalmilag sok ember előtt már az is gyanúkteltő volt, ha valaki doktori címet viselt, mert annak a családjában valószínűleg eredményesen lehetett kutatni befedni való, nem nemes ősök után. Ha az arisztokráciát csak utánzó és rendszerint csak hibáiban utánzó fertálmagnás-dzsentrinél ez így volt, arisztokráciánk szemében – bár sokkal inkább nyugati és haladottabb is volt életfelfogásában – sem volt «természetes» dolog, hogy a hitbizomány majoreszkója orvosi vagy egyéb diplomát akasszon családjá címerei és ősei képei mellé, hacsak elméletben is. Ez olyan lett volna a multszázadi felfogás adta keretek közt nálunk, mintha valaki kastélyában ünnepi vacsoraasztala közepére, ezüstök, kandaláberek és kristályüvegek közé egy tál krumplilevest vagy paprikásszaionnát tálalt volna fel. Hisz kedvtelésből, tréfából még ezt is meg lehetett tenni. De az ilyen tréfa csak egy félórára szólhatott és a tréfacsináló gyorsan visszatért a «fair» keretekhez. Batthyány-Strattmann László pedig nyolc évet töltött el a bécsi főiskolán, amíg az orvosi diplomával hazatért. Ez nála nem múlt érdeklődés, nem szeszély és nem csak kedvtelés volt. Magasabb hivatástudat, ember-séges segítenivágyás, igazi keresztényi ösztönök vezették őt rendkívüli utakon egy olyan élethivatás felé, amely egyszerű, munkás hétköznapokon keresztül végül is királyi rangra emelte őt a szemünkben. Mert irgalmasságában Krisztus királyi nyomdokain haladt egész életén keresztül és ebben semmiféle életkörülmény nem akadályozta meg.

Magyarország egyik legkiválóbb családjából született Batthyány-Strattmann László, abból a családból, amelynek egyenes ősei, a kővágó-Örsi Örsiek már az Árpádkor legelején, a XI. században fontos szerepet vittek az ország életében. Csak a XIV. században lesz az Örsiekből Batthyány-család, mikor egy György nevű családtagjuk megszerzi Batthyányi. A Strattmann név sem fiúágon való kihalás útján rögzítődik az ősi magyar névhez, hanem Batthyány Ádámnak 1692-ben történt házassága révén, mikor gróf Strattmann Eleonórával a Strattmann-féle hitbizomány is a család birtoka lesz és később az elsőszülött birodalmi hercegi rangot nyer el. Es amint a család eme rangbéli felemelkedése előtt nagyvonalú államférfiakat, nádorokat, törökverő hadvezéreket adott az országnak, most is ad nagy püspököket, államférfiakat és nemzeti vértanúkat is. Milyen nehéz lehet ennyi súlyos tradíció után egy családtnak még újabb történetírásra kínálkozó tényt megélni és nyújtani az utókor felé. Valóban, a világi tettek után felfelé már csak az életszentség felé vezet az út. Ez az az út, amely mindig felfelé vezet,

amely kifogyhatatlan a lehetőségekben s amelyet olyan kevesen járnak. S amely a modern időkben éppúgy járható, mint a letűnt feudális korzakokban. Batthyány-Strattmann László zsenije ezt az utat találta meg.

László édesanyja is Batthyány vér: Batthyány Ludovika grófnő. A gyermek 1870-ben születik. S az édesanya, aki a vallási élet horgonyai felé oly hamar elvezeti kisfiát, hamar elhal. Még csak tízéves, mikor – már végrendeleti intézkedés folytán – Kalksburgba kerül. Az anya keze kinyúlik a sírból és szigorú lelki utakon irányítja tovább gyermekét: az ő kívánsága, hogy fia az osztrák jezsuitákhoz kerüljön. Az apa az azután, aki a testvér magyar intézetbe, Kalocsára hozza haza Lászlót tanulmányai későbbi éveire, hogy fajtája nyelvében se lehessen gyengébb, mint a németben. A gyermek mindenütt hamar otthon találja magát, mert eszes, sokirányban érdeklődő és fékezhetetlen vidámságú. A tanulás nem nagy dolog számára, az ájtatossági órák szíve szerint való, elmélyed, magába száll s más régiók felé tud röppenni a templomban töltött órák alatt. Mert azután röppen az agya az életkedv, a tréfák és a csínyek birodalmában is. Egy folytonosan tevékenységre, mozgalomra, aktivitásra beállított szellem, akinek a jezsuiták pillanatokra beosztott kötelesség-lajstromában is ezernyi szabad ideje van. Szabad ideje arra, hogy iskolás csínyeket találjon ki, hogy jókedvét megfüröszse a többiek felsülésében vagy kacajában, s szabad ideje arra, hogy társait, ha akár testiekben, akár lelkiekben sínylődnek, támogassa. Hogy önkéntes orvosként futkosson körül a hálószobákban és tanácsaival, gyógyszerével, hol dédelgetéssel, hol hátbautéssel meggyógyítsa azokat, akiknek nehéz valami. És lelkileg is előrehaladott ez a gyermek. Egy kicsit pásztorai is társai között. Hiszen vannak olyan dolgok, amiket a leglelkibb vezetés mellett is a kortárs, a hasonlókorú gyermek tud a legjobban megérteni. És barátságot is leginkább az nyújthat nekünk, aki korban, érdeklődésben, világi beállításban a legközelebb van hozzáunk. Diák a diáknak jó barátja tud lenni s egy-egy előrehaladottnál, rendkívülbb lelkiségű társ sokat tud segíteni úgy, hogy arról senki se tudjon, csak az érdekelt. Batthyány-Strattmann László már itt ösztönei szerint cselekedett s talán ezek az apró tettei nyugtalanították s tették éhessé belsőbb kielégülések iránt, mikor már kilépett a középiskola kapuin «az életbe».

Útja szabad volt, semmi sem kötötte s a gyermek, aki sokszor féktelen volt, most könnyen elvethetett volna minden féket. De alapjában magábavonuló lélek, mint mindenki, aki sokat gondolkozik s belülről érlel tetteket. Rövid próbálkozása a társadalmi életben meneküléssel végződik. Nem bírja a «l'art pour Tart- felületességű szavakat, azt a fajta könnyedséget, ami azért könnyű, mert nem takar és nem rejt magában sokat. Nem bírja azt a társaságot, amely hólabdaszerűen áll össze, ahogy sorjában elküldik a kis felszólító cettliket. Nem bírja a

pletykák és megszólások szirupba és parfümbe mártott viperanyilacskaít, amik a távollevők és jelenlevők ellen, más-más akusztikában röppennek el, nem bírja a családi bonyodalmak reprodukálását, a családi indulatoknak, gyűlöleteknek és személyeskedéseknek bármily kasztszerűen zárt piacra, de mégis csak piacra vitt kitergetését. Es nem bírja, ami minds ezek ellen ópium és feledtető, a száguldást akár sportban, akár másféle narkotikumokban. Lelkileg és nem fizikailag nem bírja, mert kitűnő lovas és később híres autóvezető. De nem akarja így elvesztegetni az életét.

A hitbizomány várományosa és a hercegi címé. Apja életében ugyanis csak grófi cím illeti meg. Természetes, hogy komoly neveltetése mellett a gazdálkodás merül fel előtte, mint a legközvetlenebb cél, mint a leghasznosabban járható út. Ha csak gazda marad, bizonyára nem fogja szaporítani a vagyonzáratok sorát. Húszéves korában beiratkozik tehát a bécsi gazdasági főiskolára. De itt nem igen gyűjti féléveinek a számát. Hazatér és leszolgálja önkéntesi évét a huszároknál. És ez az élet is nyomtalanul múlik el felette, ha a konvencionális kereteket nézzük. A jezsuiták jó munkát végeztek, nagyobb éhségeket ébresztettek fel benne, mint hogy akárhol is elkeveredhessék és felszívódhassék a koráramlatok felszínein.

1891-et írunk, Herczeg Ferenc regényhőseinek időszakát. És íme, akkor él egy ember, aki kontrasztként sem kerül bele, bármily ritkaság is, kiegyezés utáni irodalmunkba, közszellemünkbe és köztudatunkba. Magában érik még az ellentétes áramlatok léha felszínű forgatagában, de már megvan s ha csak a «Jövő század regényé»-nek alakja lehetne is csupán, az írói zseninek előre kellene hirdetnie, hogy megszülethessen. Miért kell az életnek nagyobb fantáziával bírnia és nagyobb benső ökonómiával, olyannal, amely a következő generációkra is gondol?

Batthyány-Strattmann László visszatér Bécsbe, az egyetemi városba. Végső céljával még nincs tisztában, csak éppen tanulni akar. A Rudolphina-tudományegyetem bölcsészeti szakára iratkozik be. Egyetemi diáktársa és későbbi első magyar életrajzírója, Baradlai János jegyzi fel, hogy a bécsi egyetemen – ahol abban az időben néhány bécsi bárón kívül nem is igen akadt mágnás fiú – a többi hallgatók össze-sűgtak mögötte, ha egy-egy társával előttük elhaladt: «Das ist der Graf Padjani, auch ein Philosoph! Er ist aber gar nicht stolz.» Nem, akikre később egy egész nemzet és a katolicizmus lesz büszke, azok általában és rendes körülmények közt nem szoktak büszkék lenni. Elteszik ezt az erejüket olyan alkalmakra, mikor olyasvalakit kell eltávolítaniok maguktól, akinek közelsége csak lealacsonyítaná őket. László gróf bizony büszke volt, mikor a társasélet bizonyos kereteitől készakarva

távoltartotta magát. Ez az a büszkeség, ami egyedül tarthatja fenn azokat, akik nem akarnak felőrlődni a vásári tolongásban. S minden kasztnak megvan a maga kis vásári sokadalma s megvannak azok a menedékhelyei, ahol a jobbak megvonhatják magukat gondolataikkal és több mindenre reagáló érzékenységükkel.

Batthyány-Strattmann László csak vegyész-bölcsész volt, de stúdiumainak megemésztése közben az életfilozófia is sajátjává lett. Elkezdte magában élni embertársainak életét, gondját és szenvedéseit. A bécsi aszfalton és a gondozott ligetekben, a szép, kulturált bécskörnyéki városkákban meglátta a beteg embereket is, a nyomorékokat és a koldusokat. És tudta, hogy odahaza, az ő hazájában, sőt jövendő birtokain is még több van belőlük, mint itt, ahol régebben igyekeznek emberségesek lenni az emberek s ahol több a vagyon, régiebbek a kórházak s régiebb az emberek lelkiismerete. Mikor tehát 1896-ban a bölcsészet doktorává avatták s apja átadta neki a horti, köpcsényi és oroszlámosi uradalmakat, elhatározta, hogy a köpcsényi kastélyban szegénykórházat rendez be. Húsz ágyat fel is állított tehát s egy orvost szerződtetett a betegek gondozására. Mikor azután már a húsz ágy befogadta a betegeket, mint ahogy a barázdák befogadják a magot, – itt más termés érik egy örökkévalóságra, – eszébe jutott, vagyis inkább meggyőződésévé vált, hogy itt egy olyan birtoka van neki, amely mellett nem tud csak úgy elkocsizni. Amelyről nem elég, ha csak meghajolva referál neki egy megbízott, hogy igenis a vetések jól állnak, csak ez meg az bántja őket és a kórház is rendben van, ennyi százalék a gyógyulás, annyi százalék a halál. És hogy a kályhákat újra kellene rakatni, mert nem fűtenek eléggé a nagy hidegekben.

Batthyány-Strattmann László hat évig tanult, amíg végre a saját élethivatásának az útját megtalálta. És szerencsés volt, amiért sűrűn hálát is adott, hogy mehetett ezen a megismert úton tovább, mert anyagilag független volt és nem kellett a megkezdett pálya bilincseiben vergődni, mikor az már messze esett tőle. A filozófus főúr lemérté azt a kegyelmet, mint ahogy mindent lemért életében, a dolgok értelmét és célját, az élet értelmét és lehetőségeit, az örömök különböző fajait, árukat és gyümölcseiket, amit itt fizetünk értük s amit odaát kaphatunk, vagy amit itt nyerünk percnyi vásárokon s amit itt is, ott is elveszítünk. Egy ember húsból és vérből, éppolyan vággyakkal, vonzódásokkal és kísértésekkel, mint akárki más. Sőt még többel, mert a nagyobb lehetőségekkel kitaruló látókör, a feudális «Übermensch»-öntudat birtokosa, ha szabadjára eresztik, még több lidérccláng után tud lobogni. Batthyány-Strattmann László után nem olvastunk emlékiratokat, naplót és vallomásokat, mint Széchenyi után, nem tudjuk milyen zökkenőkön, micsoda reveláción keresztül jutott el a betegágyak szeretetéig. Egy vezetője volt, Krisztus, de ő oly sokaknak eljött és

olyan kevesen tudják követni hívásait. Benne mindenesetre kikelt és megfogamzott a hegybeszéd egy-egy szava, amit azért mondtak el olyan magasan, hogy messzire szóródhassék szét. A betegek vonagló ágyai maguknak követelték ezt a sokvágyú, sokfajta érdeklődésű fiatal-embert, aki mint kémikus gyártott már cipőpasztát is, haj- és szárvizet, – a civilizáció rakétái már kezdték elhomályosítani a napot, – aki fényképezett és metallurgiával is foglalkozott, hogy bearanyozza és beezüstözze azt, ami mindenképen fakó marad annak, aki másfajta fényekre vágyik. Aki már spektroszkópon figyelte a csillagok rejtelmes ragyogását s aki a csillagokon túl is az értelmet és a lényegyet kereste. Aki a zene régióin át, túl virtuózságokon és túl elmélyedéseken, másfajta régiókba szállt s akinek, miközben megtanult órákat javítani, a világgépezet forgásán akadt el eszmélete. Az ember annyi mindent tanul, annyi cél után szalad felfrissült vággyal s a végén a világ legegyszerűbb szavainál áll meg, amiket valaha is ejtettek: «Beteg voltam és meggyógyítottál, éhes voltam és ennem adtál.»

Szerencsére ez a konklúzió, az életcél megtalálásának «finis-fiatalon és tökéletes munkakedvében találja Batthyány-Strattmann Lászlót. Még csak huszónhétéves, nyugodtan tanulhat tovább, akár milyen nehéz is az orvosi szakma. Nem akarja a betegeit idegenekre bízni, mint ahogy az anya gyermekeit maga akarja ellátni, betakarni és ápolni, ha kell. S mint ahogy az apostolok útra keltek minden fáradtságon és életveszedelmen keresztül gyermeklelkű, ismeretlen népek nyájai felé, akik maguk sem tudták, mennyire várnak valakit, Bécsben is elindult valaki, aki meggyógyítsa őket. És mennyien várnak Magyarországon orvosokra, papokra, védelmezőkre a nyomorultak közül s milyen nehezen jutnak el ezek a hívások azokhoz, akik segíthetnének, ha magukról meg tudnának feledkezni, ha ki tudnának törni köztvéleményszabta életkalodájukból s a legegyszerűbb parancsok szófogadói lennének. Batthyány-Strattmann meghallotta az éhesek, a betegek, a nyomorultak szélénél is halkabban sóhajtani merő panaszszavait. Három rövid év és már kezében az orvosi diploma. Nyolcévi munka után haza mehet, hogy átvegye kórházának vezetését, amely időközben a feléje tolongó nyomor nyomásától már úgysis megnőtt. Már szaporodott orvosainak és ágyainak a száma, volt aki ezt a szaporítást egy másik szaporítás emlékére elvégezze. Es nemsokára higiénikusabb, kórházból hely kellett neki, mint a régi kastély. Új kórház épül tehát a faluban egy másféleken értelmezett népjólét érdekében, mint amelyik levetett kastélyok hombártermeibe telepíti az egyszerű, tiszta falakra szoruló betegeket. A költségeket nem sajnálja a herceg, mint ahogy a maga idejét sem sajnálja a tanulásra. Mert a tudása még mindig kevés. Vakok jönnek a kórházba és nincs, aki segítsen rajtuk. Bécsi

professzorokhoz nem mehet minden ember, más nagyobb város is eléggé messze van a szegénynek és a herceget igen érdeklik a szem-operációk. Újabb tanulás, elméleti és gyakorlati szigorlatok, fáradtságos műtőteremi munka s nemsokára leteszi a műtősebészi diplomát.

S megkezdődik a környék legendaköre a csodatevő arisztokratáról, aki keresztet vet a beteg szemekre, – csak akik nagyon megfigyelik a kezejárását, veszik észre ezt a pillanatnyi megállást a késsel s azt az operáció közben elmormolt imát is csak később sejtik meg az emberek, mikor már a gyógyulások csodálatossá kezdenek válni, mikor olyanoknak adja vissza a szemévelágát, akikről más orvosok már le is mondtak, – aki ingyen operál minden szegényt s csak azokat operálja szívesén, mert a gazdagoknak ezernyi orvosa akad a messzirefutó vasutak mentén, de a szegények gyalog zarándokolnak sokszor, mert még vonatra se telik, s ha telt a vonatra, az orvosra már igazán nem jut; s aki ráadásul még adót fizet az államnak a saját kórházában betöltött főorvosi állása után, azaz azután az összeg után, amit egy főorvosnak fizetne, ha kórházában nem maga dolgoznék, hanem egy idegent kellene eltartania. Béketűrőssel fizeti ezt az adót is, mint ahogy igyekszik megfizetni mindent, amivel adósnak érzi magát embertársai s a Gondviselés iránt. Nem ér rá felebbezésekkel bajlódni, mint ahogy a politikával sem bajlódik, s ezek a dolgok nem oly reálisak számára, hogy magasabb realitások légköréből leszállna hozzájuk egy-egy pillanatra. O sokat kapott kegyelemben s nem okoznak gondot neki a császárnak fizetett adótallérok, mikor végre használni tudja ezermesterkedő kezét olyan dolgoknál, ahol más nem pótolhatja. Mikor hályogos szemeken csillan fel kése nyomán a látás fénye s mikor ezekből a szemekből – mert betegeit, ha szegények, nem bocsátja el ajándék nélkül – ha sokszor haszonlesés és sunyi ajándékvárás leskel is felé, de legtöbbször igazi hála. Hálás ő nagyon most a sorsnak, mert a betegek gyógyítása közben még pap is lehet közöttük és még eredményesebben lehet pap, mint sok szakmabeli munkatársa, mert a nyomorúság trágyájával ágyazódnak sokszor a hit vetései, ha a jóság esői idejében megáztatják a bevetett magot. Ő nem kerülte el azokat a helyeket, ahol a nyomor sebet vág a kérges lelkeken, hanem magához hívta őket és sebeiket kétfajta orvossággal orvosolta. Mert mindent Krisztusért tett, az O örökkön hangzó szavait is elismételte halkán, egyszerűen, a kés fertőtlenítése, megtörlése vagy a kötés levétele közben. És szavai hatottak, mert az elröppenő szó s a velük járó tett nem voltak diszharmonikusak, hanem ugyanegy dallamra voltak hangszerelve.

A betegek jönnek és mennek. Nem válogat közöttük, hisz a környék népe annak az egy feltételnek, hogy szegénynek kell lenni, könnyen eleget tud tenni. Jönnek Sopron-, Moson- és Pozsony-megyékből és jönnek a szomszédos Ausztriából is. Az államvasutaknak 1903-ban

külön hajnali járatot kell indítaniok Királyhidáról Pozsony felé, amelynek utasai Köpcsényben javarészt leszállanak. S egy-egy reggelen ötven-száz ember áll sort a rendelőszoba ajtaja előtt. Batthyány-Strattmann László ilyenkor már a reggeli mise után volt, amelyet sohasem mulasztott el. Utána egész napi megerőltető munka várja, szüksége van a megerősödésre. S ezt a munkát úgy végzi el, mintha jutalma volna valamiért. S aki ezt a napi robotot elvégzi, nem valami magabazárkózó különcc, aki semmi másban nem talál feledést vagy vigasztalást, mint éppen ebben a munkában.

Még 1898-ban feleségül vette Coreth Mária Terézia grófnőt s erre a házasságra, bármennyire megváltozott is fölöttünk az idő, – a szentség útját járók sorsa időtlenül egyforma: nehéz és könnyű, – az ószövetségi pátriárkák életének értelmében is azt lehetett mondani, hogy áldott volt. Mert ebből a házasságból tizenhárom gyermek született s tizenegy belőlük fel is nőtt. Egymagában ez is súlyos gond, élethivatásterü elfoglaltság: nevelni, irányítani, felelősen foglalkoztatni ennyi gyermeket. S László gróf nem vonja ki magát karitás-szólalomokkal a közvetlen kötelességek alól sem. Naponta foglalkozik és játszik gyermekkel, tudja minden léptüket, testi és lelki igényeiket számontartja, velük jár a reggeli misére, gyermekeivel órarendszerűen felváltva ministrál a kastély kápolnájában. S mivel igazi értelemben családi élet az, amit feleségével élnie sikerül, nincs szükség szurrogátumokra, amelyek, mint a mérgek, mindig nagyobb adagolásban kívántatják magukat.

A hercegné – egy ideig grófné – maga is látogatta férje betegeit, sőt hogy férjének segédkezhessenek, megtanulta a betegápolást. A műtéteknél sokszor segédkezett mint asszisztensnő és maga válogatta a betegek számára a szemüvegeket. A világháború alatt elvitték a faluból a községi orvost és erre az időre Batthyány-Strattmann László felajánlotta, hogy helyettesíteni fogja a községi orvost. Egésznap munkája után aztán éjjel is sokszor felzörgették születéseknél és súlyos betegeknél való hirtelen beavatkozások miatt. A hercegné ilyenkor elkísérte férjét és résztvett munkájában. Még többet végzett azonban Coreth Lily, a herceg sógornője, aki a kórházban alkalmazott ápolónők főnöknője volt s aki, hogy ezt a hivatását betölthesse, maga is elvégezte az ápolónői kurzust. Az operációknál is segédkezett, ha a hercegné családi gondjai miatt nem jelenhetett meg. Hogy szerepét a kórházban megérthessük, idéznünk kell egy a köpcsényi kórházról írt cikkből: «Mikor este Ave Mariára kondult meg a harang, a nagy ebédőben gyűltek össze a betegek. Mikor mind együtt voltak, bejött a herceg sógornője a többiekhez hasonló ápolónői ruhában egy másik ápolónővel és kezében az olvasóval. Odatérdelt a feszület elé s fönhangon előimádkozta az Úrangyalát. Utána jött a vacsora. Mindenki elfoglalta

rendes helyét és várt. A grófnő alkalmazottaival együtt hordta fel az ételt, mint ahogy maga ápolta és kötözte a betegeket szeretettel és gyöngédséggel”

Coreth grófnőt azonban tovább vezette hivatásának érzete. Mikor sógora súlyosan megbetegedett és már nem vezethette tovább kórházát, a grófnő a st.-gabrieli bencés apátságba vonult, ahova már régen kíváncszott. Ez az a zárda, amely a megreformált bencés regulák szerint működik, ahol a liturgia régi fénye támadott fel, ahol az első századok buzgalmában élnek az apácák, akik a gazdaság összes teendőit maguk végzik s amelynek magyar leányháza, reméljük, már nem várat sokáig magára. Egy levéltöredék is birtokunkban van, amit a herceg már betegen írt 1930 júniusában sógornőjének ebbe a zárdába s amelyben a régi bencés szellemről a következőket jegyzi meg: «Sose nehezteljünk a betegre, ha nekünk kellemetlen szavakat mond, hanem ellenkezőleg, kettőzzük meg iránta felebaráti szeretetünket, de tolakodás nélkül. Ehhez persze bizonyos tapintat szükséges.»

Mert élete koronájaképen elkövetkeztek a hercegre a csapások – édesapja halála után ment át reá a hitbizománnyal együtt a hercegi cím – és elkövetkezett a betegség is, amittől ő maga annyi embert megmentett. E lélek túlvilágra készítésén már csak a végső cizellációk hiányoztak. Tizenegy gyermeke ért felnőtt kort és mert az élet áramainak folyása az óceánénál is bonyolultabb, papi hivatást legidősebb fia, Ödön nyert, akire a hitbizománynak és a hercegi címnek is szállnia kellett volna. A herceg nem bonthatta meg az öröklés rendjét és legidősebb fiának le kellett mondania arról, hogy jezsuita lehessen. 1921-ben, huszonegyéves korában Batthyány-Strattmann Ödön hirtelen megbetegedett és alig kétheti betegség után meghalt. S azután még néhány év és apja is követi őt. De nem olyan gyors lefolyású betegség van kimérve reá. 1929 novemberében betegszik meg s baja állandóan súlyosodik a nehéz operációk után is. Egy rendkívül súlyos rák támadta meg, amely tizennégyhónapi szenvedés után végzett vele.

A szenvedéseket nyugodtan tűri s mikor injekciókkal akarják enyhíteni emberfölötti fájdalmait, elhárítja az ajánlatot: «Krisztus Urunknak a keresztfán sem adtak fájdalomcsillapító injekciót, legfeljebb epét . . .» És mosolyogva, békésen tűr. Vigaszát az imában és a szentiségek vételében leli. 1905 óta naponta imádkozta az «Officium parvum B. M. V.-t, ezt legsúlyosabb kínjaiban sem mulasztaná el most sem. És ugyanezen idő óta napi áldozó volt. Ez itt a bécsi Lów-szanatóriumban, ahol fekszik, nem lehetséges. De gyakran keresik fel papbarátai, egyházfők, szerzetesek látogatják, misét mondanak betegágya mellett és megáldoztatják. Soha kitüntetéseknek nem örült, nem viselte őket. Most örül, hogy a pápai arany sarkantyús rend birtokosa, ezt helyezi

maga mellé az asztalkára s így betegágyánál papbarátai misét mondhatnak. Pátrónusát, Szent László királyt, akinek sírjánál vakok, nyomorékok és betegek csodálatos gyógyulást nyertek, különösen tiszteli; egész életében az Ő példáját követte. Most, 1930 június 27-én, Szent László napján betegsége hirtelen megenyhül s ő derűsen mondja «A jó Isten és Szent László mára kimenőt adtak.»

A magyarországi Szent Imre-jubileum alkalmával az Aachenből hazahozott Szent Imre-ereklyét elvitték a herceg betegágyához, egyideig reméltek is a csodában, de rája már nem ez a megkönnyebbülés várt, hanem a teljes felszabadulás ettől a kínos és nehéz testtől. 1931 január 22-én jött el érte a halál. Máskor a szokásos officiumot csak estefelé szokta elmondani, családja körében, akik közül néhányan mindig betegágyánál voltak. Most már hajnalban kéri a könyvecskét és utolsó erejét összeszedve elvégzi azt. Azután eszméletlenségbe esik s így marad este addig az óráig, amikor a rózsafüzért szokta mondani. Most újra kezeire kulcsolja mintegy végső kötelékül az olvasó szemeit s mire bevégzi mindennapos imáját, már elveszti eszméletét s nemsokára átjut a túlsó partra.

Mikor még egészséges volt s a pápától az aransarkantújs rendet kapta, a pápa Orsenigo Cesare akkori nunciust kérdezte meg Batthyány-Strattmann László vallási életéről. A válasz rövid volt: «A magyarok szentnek tartják Batthyány herceget, én pedig biztosíthatom Szentsegédet, hogy ő tényleg is az.» Ami ezután történt életében, az csak megerősítette ezeket a szavakat. S mintha a nemzeti vetélkedések sem ronthatnák le művét. Kórházán, mely most Burgenlandban, osztrák területen fekszik, ma is olvasható a felírás: «Dr. Batthyány László kórháza». A nagy dolgok és nagy életek szoktak ilyen egyszerűek lenni s nem árt nekik az idő. Batthyány-Strattmann László emléke Ausztriában ugyanaz, mint Magyarországon: el nem múló emberi példa.

Ma, amikor vulkanikus forrongással tör fel a kisémmizettek jaja, amikor szociális forrongás betegíti meg nemcsak a különböző társadalmak, hanem egész nemzetek életét, különösen figyelmeztető Batthyáns Strattmann László herceg életműve. A társadalmi ívezet másik talpontonján egy Szabin testvér példája világít, megmutatva a zsellér család lelkét, egy szegény laikus fráternek földi munkából misszionáriusi hivatásba lendülő életpéldáját. A magyar társadalom legfelsőbb fokozatáról pedig ugyanennek a katolikus hitnek kötelességvállaló buzgalmában egy herceg hajlik le Szabin testvér nyugatmagyarországi sorstársaihoz, a vakokhoz, nyomorultakhoz és éhezőkhez, hogy enyhülést hozzon betegségükbe és lelkükbe egy kis földöntúli vigaszt lophasson. Krisztus tanításainak gyakorlatában egészen közel jutott egymáshoz a két társadalmi végpont, a két kimagasló példa azonban csak két hídfő, amelyek között nem épült

meg eddig a híd. Mert a közbeeső osztályok között sokkalta nagyobb az ellentét, a legkisebb fokozati eltéréseket tekintve is, mint Batthyány-Strattmann herceg és Szabin testvér, az egykori részesarató között. Ennek a két szentéletű férfinak útmutatása meg kell ragadja a közbeeső rétegek lelkét is. Az ő életmunkájuk csak akkor lesz igazán eredményes, ha a két pillér között tovább tud épülni a híd, amelynek minden egyes láncszemét csak a krisztusi szeretet és a szociális igazságosság fűzheti úgy egymásba, hogy az egész le ne omoljon.

N E C C H I

ÍRTA
MIHELICS VID

Gondolattal és imádsággal, tettekkel és engedelmességgel, tollal és élőszóval, orvossággal és elektromos gépekkel, könyvekkel és folyóiratokkal, természettudománnyal és bölcsellettal – egyaránt Krisztus királyságát szolgálta Necchi Ludovico, a katolikus Olaszország egyik legnemesebb alakja, akinek szenttéavatására már három esztendőve halála után, 1933-ban megtették az első lépést saját egyetemi tanártársai, csodálva tisztelő barátai és az általa kezelt betegeknek száza. Necchi az emlékek és érzelmek olyan kimeríthetetlen gazdagságú örökségét és a keresztény erények oly nagyszerű példáját hagyta hátra, – állapítja meg nagy életrajzában Bondioli, – hogy nevét, amely hosszú éveken át jelzőlámpa volt az olasz Katolikus Akció hajóján, előbb-utóbb nem e földről való fény fogja övezni. A ferences Gemelli atya, a milánói Szent Szív-egyetem nagyhirű rektora, aki megtérését köszönheti Necchinek, a modern kor laikus apostolának eszményét látja benne, aki arra int minket, hogy gyarlóságaink ellen örökösen harcolva, az Isten szeretésében, az Egyház iránt való hűségben, a nemzeti értékek ápolásában, a választott hivatás lélekkel teli ellátásában és a családi kötelességek odaadó vállalásában ismerjük fel és ismertessük fel mások-kai is földi létünk értelmét.

Ha röpke pillantást vetünk Necchi Ludovico életfolyására, semmi olyasmit nem emelhetünk ki, akárcsak a nála korábban elhunyt Ferrini-nél sem, amit rendkívülinek nevezhetnénk. Anyagi gondok nem bántják. A legkitűnőbb intézetekben nevelkedik. A páviai egyetem orvosi karán háborítatlanul végezheti tanulmányait, hacsak azt nem mondjuk háborításnak, hogy saját lelkiületének parancsára harcol a materialista tudomány szelleme és kihatásai ellen. Később, 1902 és 1905 között katonai évet szolgálja, a berlini egyetemen tökéletesíti ismereteit, majd hazatérve, megalapítja családi tűzhelyét. Egészen 1914-ig a szorgalmas munka korszaka bontakozik ki; nemcsak mint orvos, hanem mint a katolikus mozgalmak vezetője is buzgón tevékenykedik. A világháború tragikus éveiben a fronton vezeti kórházát. Utána – a politikától inkább elhúzódva – főként hivatásának, az emberbaráti műveknek és a tudománynak él, utóbbinak elsősorban a Szent Szív-egyetem tanszékén, egészen váratlan, korai haláláig.

Az igazi Necchit azonban abban a belső fejlődésben kell keres-

nünk, amely a keresztény szív természetfölötti szentélyéből lüktet elő. Külső élete ugyanis innen meríti legmagasztosabb indítékait, legtisztább erőit és legdöntőbb nekilendüléseit. Ebben a belső kialakulásban kell felfedeznünk Necchi életének legtöbb szépségét és tanulságát, nem mintha az ő személyiségében törés mutatkoznék, hanem éppen ellenkezően, mert életének minden látható megnyilatkozása is a lélek kisugárzása volt.

A szentek életére vonatkozó adatok, amelyeneket a katolikus breviárium tartalmaz, gyakran utalnak a családi otthon jámborságára, amelybe a kiválasztott gyermek beleszületik: «Piis parentibus ortus» Külön kegyelme ez a Gondviselésnek, amikor a gyöngéd anya és az okos apa már a bölcsőtől kezdve a mély vallásosság példájával neveli az Istentől megáldott szerelem gyümölcsét. Mintegy cáfolatául azonban a naturalista magyarázatnak, sűrűn adódik olyan szentség is, amellyel a családi környezet közömbösen, vagy éppen ellenségesen állt szemben. A fiúi ragaszkodás, amely Necchit mindig eltöltötte szülei iránt, úgy látszik, nem engedte meg, hogy a legkisebb célzást is tegye otthonának vallástalanságára, de tudjuk, hogy apja hitetlen volt. Necchi Luigi, aki csak az egyesített Olaszországért és a humanizmus ideáljaiért tudott lelkesedni, maga írja nemsokkal halála előtt egyik levelében: «Csak legalább hitem lenne, hogy felajánlhatnám szenvedéseimet Istennek és vigasztalást és értelmet nyernék egy elkövetkező új életben! A század azonban, a végzett tanulmányok kételkedésre készítetnek mindenben...- Az anya, Cecilia pedig, aki a századvég légkörében felnőtt nagyvilági hölgy volt, még férje sztoicizmusának magaslatára sem tudott felemelkedni s egyenesen azon dolgozott, hogy kiirtsa fia szívéből a hitet, amelyet két szerető nagynénje ültetett el és ápolt éveken át. Ez a két derék nő vitte azt is keresztül, hogy amikor Ludovico, vagy ahogy keresztnevét lerövidítették: Vico, hat éves korában félárván maradt s anyja másodszor is férjhez ment egy katonatiszthez, a kis fiú szerzetesi iskolába került, hozzá bennlakónak, akit szülei is csak hetenként egyszer látogathattak meg. A jóságos nagynénik által elhintett csira azután itt, az elemi oktatás ideje alatt, annyira szárba szökött, hogy később már a laikus középiskola egyházellenes levegője sem tudta megállítani virágba bontakozását. Anyja és mostohaapja ugyanis nemcsak meggyőződésből, de emberi tekintetből is világi liceumba kényszerítették a gyermeket, mert attól tartottak, hogy későbbi pályafutására és érvényesülésére hátrányos lenne, ha bizonyítványai papi intézet pecsétjét viselnék.

Az olasz állami iskolák szelleme ebben az időben minden inkább volt, csak nem kedvező a vallásos fejlődésre. Gemelli, aki osztálytársa volt Necchinek a parini liceumban, előadja, hogy a történelmet, ezt a talán legfontosabb tárgyat, egy hitehagyott szerzetes tanította, aki nem mellő-

zött semmit, ami sötét árnyat vetíthetett az Egyházra. A bölcsélet tanára tervszerűen próbált növendékei lelkében minden hitet lerombolni, nem annyira azért, mintha meg lett volna győződve a pozitívista világmagyarázat helyességéről, hanem mert belekeseredett és belebetegedett a maga sivár szkepticizmusába. Az irodalom tanítására is az antiklerikalizmus nyomta rá bélyegét. «Ha azután akadt is a tanári testületben időnként egy-egy vallásos lélek, – fejezi be leírását Gemelli, – az annyira félénk volt, hogy nem merte kifejezésre juttatni gondolatait s így akár ne is lett volna.-

«Necchi nem volt különösebben gazdag, – jegyzi fel ugyancsak Gemelli, – nem volt szép fiú, nem volt benne semmi abból, ami a pajtások vonzódását rendszerint kiváltja: csak értelmes fiú volt, de nagyon jó. Olyan nem közönséges jóságot árult el, amely nyomban megnyerte mindenki rokonszenvét. Bár bizonyos tartózkodást tanúsított, ajkáról sohasem tűnt el a mosoly.- Egy másik osztálytársa, Lado Pietro azt írja, hogy Necchi mindvégig eszménye volt a szorgalomban és a felebaráti szeretetben. Talán legjellemzőbb Vico lelkületére az a mély-séges szeretet, amellyel szülei iránt viseltetett. A vallási kérdésekben mutatkozó ellentét, amely a hívő fiú, másrészt a hitetlen mostohaapa és a vallásgyakorlatot sokszor kicsúfoló anya között tátongott, sok fájdalmat okozott Vicónak, de nem csökkentette a gyermeki ragaszkodást és tiszteletet, amely számára változatlanul szent kötelesség maradt. Tudott hallgatni, el tudta fojtani feltörő könnyeit s hazaküldött leveleiben a belső szomorúságnak nyomát meg nem találjuk.

Az a hét esztendő, ameddig Vicónak a parini liceumban kell maradnia, a kemény harc korszaka. Folytonos küzdelem Krisztusért, aki az első szentáldozás óta teljesen betölti lelkét. A szabadkőműves-liberális gondolatvilág azonban, amely a liceumban uralkodott, szerencsésnek is mondható, termékeny visszahatást szült Necchi lelkében. «Amikor keserűen kellett ráébrednem arra, – írja később, – hogy mindaz, amit vallási dolgokban az én drága szerzetes atyáimtól tanultam, itt csak nevetség tárgya és élcek középpontja, parancsoló kötelességemnek éreztem, hogy mindennel tisztába jöjjek.- Mindennel tisztába jönni! Értékes és sokatmondó szavak, amelyeket Necchi egész életének mottójául tekinthetünk. Innen a tudásvágy hallatlan felfokozódása, a lázas tanulás és olvasás, amelynek centrumában a hittudomány és az egyháztörténelem áll. A fiatal diák hamarosan biztos eligazítóra talál Mattiussi jezsuita atya személyében, akit lelki vezetőnek választ. Ez a tudós jezsuita irányítja hosszú-hosszú éveken át Necchi szellemi fejlődését, úgyhogy amikor Necchi elhagyja a középiskola padjait, ismerétének teológiából és keresztény bölcsesletről épült gránitszilárd alapjuk van. Kialakult világnézete van az ifjúnak, amely az élet minden jelenségét egységbe fűzi a természetfölöttivel.

Necchit hajlamai a bölcelet, a történelem s különösen az irodalom felé terelik, Mattiussi azonban más irányt ad pályaválasztásának. A kor szellemi arculatát a természettudományok nagyszerű fellendülésére támaszkodó pozitívizmus határozza meg. Tények, adatok és kísérletek ideje ez, aprólékos kutatásoké, amelyek mellett elvesznek a nagy összefüggések. Spiritualista bölcelet, vallás, természetfölötti régiók és Isten számára nincs semmi hely a mérhető és észlelhető jelenségeknek ebben a halmazában. Mattiussi tehát, aki szenvedélyesen átérzi a kor küzdelmeit és szükségleteit, szinte ujjongva gondol arra, hogy mekkora szolgálattal tehetne a hitnek Necchi, ha a természettudomány művelésére szenteli magát. Kipallérozott bölceleti tudása és teológiai képzettsége kezeskedik arról, hogy a pozitíviztikus részletkutatások töredékeiben meg fogja találni a keresztény szintézis hatalmas egységét, azt a magasabbrendű organizációt, amelyet csak ideig-óráig tud feledtetni a materialista tudomány. S Mattiussi célt is ér. Nemcsak azért, mert az ifjú felkelésül az előtte megcsillantott küldetés magyszerűségén és szépségén, hanem mert tanáraival és iskolatársaival oly bátran vállalt, sőt kezdeményezett vitáiban maga is mindig tapasztalta, hogy a világ determinista szemlélete, a változhatatlan természeti törvények racionalista hipotézise, az élet születésének materialista káosza az a bástya, amely mögül a tagadás legtöbb nyilat röpíti a kereszténység ellen. Vico tehát lemond a történelem és irodalom iránt érzett előszeretetéről s ráveti magát a természettudományra, amely ugyan kevésbé vonzza szellemének humanisztikus képességeit, de sokkal időszerűbb s mérhetetlen teret nyit a szolgáltni és jót cselekedni kívánó buzgalomnak.

Kitüntetéssel letett érettségi után Necchi 1806-ban iratkozik be a páviai egyetem orvosi karára, ahol az evolucionista materializmus és pozitívizmus még jegesebben tombol, mint a parini líceumban. Amit Bordeaux Henry a «Croisée des chemins» című regényében az akkori idők párisi egyeteméről ír, a páviai egyetemről is elmondható: «A bölcsészeti kar, jobban mint bármelyik, a szellemi anarchia hatása alá került. A jogi karon a bon-tonhoz tartozott támadni a római jogot, ennek erős diszciplináját s fokozatos fejlődésének bölcseségét, amiatt a társadalmi tekintély miatt, amelyet képvisel. Törvényeink már megnyitották a házasság kapuját és védtelenné tették a családot. Tárgitsuk ezt a rést és az emberrel nem fog más szemben állani, mint a mindenben megnyugvó állam. Az orvosi oktatást végül csak az imént módosította az új tanok hivatalos és tudományos diadala. Pasteur bakteriológiai felfedezései mérhetetlen reményeket keltettek, úgy tűnt fel, mintha birtokunkba vettük volna az abszolútot, bár ő maga alázatosan elismerte a határokat. A mikrobától várták a patológia minden problémájának megoldását. A laboratórium kedvéért otthagyták a klinikát, azaz a beteg

morális és fizikai vizsgálatát. Minden tanuló részt akar magának biztosítani a tudományban. Meghaladottnak jelenti ki az elmúlt módszereket, elutasítja a tradíciót, amely haszontalannak tűnik fel előtte, s úgy kezeli az embert, mint az anatómia egy darabját. Az egyén az analízis vagy absztrakció tárgya, amelyet a sors erőkifejtésre és gyönyörűségre szán, s így ismét elszakad forrásától, környezetétől és fájának jövőjétől. Elszigeteken áll. Szabad . . .»

A páviai orvosi karon hirdetett tudomány sem hisz a lélekben. Az ember szerinte csak anyagok bonyolult összetétele, élete csak mechanikus mozgás, az értelmesség és a szeretet isteni szikrája pedig semmi más, mint elavult metafizikai képzelődés. A neves professzorok, akik itt működnek, Dominici, Golgi, Credaro, Maggi, nem hisznek az öntudatban, még kevésbé Istenben, mert számukra semmisen létezik, ami nem esik bele az adatok, a tények, a kísérletek egyedül lehetséges kategóriájába. Pedig a bölcsélet ilyen megvetése mögött valójában egy másik bölcsélet húzódik meg, amely a végig nem gondolt tanítás szükségzerű logikájaként minden eszmei érték tagadásába torkollik s éppen azokat az értékeket veti el, amelyek az embert az anyag és az ösztönélet fölé emelhetik.

A nagynevű hitetlen tanárok árnyékában olyan ifjúság sorakozik fel, amely nagyobb sértést képzelni sem tud annál, mint ha «klerikális»-nak mondják. Itt az egyetemen már politikai szenvedélyek is dúlnak. Vannak szocialisták, akik Marxra esküdnék, vannak radikálisok és republikánusok s vannak szabadkőműves újoncok. A tüntetések és verekedések egymást érik. Egyetlen oázis ebben a lelki sivatagban a Maffi Pietro későbbi pisai bíboros-érsek vezetése alatt álló Severino Boezio-kör, amelyben a katolikus diákok tömörülnek. Nemcsak barátságok szövődnek itt, nemcsak szórakozásokat talál a kis csapat, hanem hitvédelmi tanfolyamokat, kulturális előadásokat hallgatnak, nyelveket tanulnak s a gyakorlati kereszténységet is ápolják. Ebbe a körbe menekül Vico, aki csakhamar itt is példaképe lesz társainak. Mindvégig hűséges barátja, Gemelli, azonban már nem követi: az ő hitét kiölte a líceum s ő már Marxot ültette Krisztus helyébe.

Necchi tanul az egyetemen, folytatja önképzését a könyvtárakban és sokat harcol társaival. Rendszeresen időt szakít azonban arra is, hogy mint a Szent Vince Konferencia tagja, látogassa a nyomortanyákat, gyógyítsa a szegény betegeket, pénzt és élelmiszert vigyen nekik s a vigasztalás és reménység szavait intézze hozzájuk. Minthogy pedig úgy érzi, a szeretetnek intézményekre is van szüksége, tervet dolgoz ki olyan házak építésére, amelyekben a sokgyermekes szegény családok elviselhető bérért egészséges és megfelelő lakáshoz juthatnának. A páviai püspök helyeslésével kölcsönjegyző íveket bocsát ki, gyűléseket tart, a nemes kezdeményezés azonban mégis meghiúsul. A sikertelenség,

különösen amikor az indító okok szépsége az ellenkezőjére nyújt reményt, senkinek sem tetszik. Necchinek is fáj, de ezt írja be naplójába: «Nem fog csüggeszteni! A szeretet szent parancs, keresztény kötelesség, amelynek hirdetésébe akkor sem szabad belefáradnunk, ha nem hallgatnak reánk. A szelíd Jézus erre is példát adott.»

1902: Necchi huszonhat éves, orvosi oklevél a kezében és szemben áll az étellel. Számára, aki már évek óta tudja, hogy milyen elvekkel, milyen meggyőződéssel és milyen bátorsággal kell a kötelességeknek eleget tenni, ez a fordulat nem okozhat semmi félelmet. Az Istenbe vetett bizalom, ha egyesül a választott pályára való lelkiismeretes felkészültséggel, minden körülmények között, a legnehezebb viszonyok mellett is előbbre viszi és révbe juttatja a föld vándorait. «Jövöm a Gondviselés kezében van, – írja, – nekem csak imádkoznom kell, hogy világosan lássak!» Némi lelki válságot okoz azonban ezekben a nehéz napokban, hogy felmerül előtte a kérdés, hátha mégis a papi pályára van hivatva. Lelkiyakorlatot tart, imával ostromolja az eget, tanácsadókhöz fordul. «Az Úr azonban hallgat.- Necchi bensejében nem szólal meg semmi hang, amiből azután arra következtet, hogy nincs hivatva a papságra, sem a szerzetességre; a közönséges és rendes életformát kell választania, amelyben azonban a keresztény ember hasonlóképpen megszentelődhetik, mert a kötelesség, bármilyen természetű is legyen, a megszentelődés eszköze. Az ő feladata az lesz, hogy a modern társadalomban a laikus keresztény eszményi életét élje: hitves, családfő és dolgozó polgár legyen. «Végeredményben – nyugtatta meg Necchit szeretett lelkiatyja – a jót és a kötelességet nem monopolizálhatják a papok és a szerzetesek; annyira igaz ez, hogy az orvosok és betegápolók legalább hatvan szent patrónust számlálnak a paradicsomban.- Vico hálás az eligazításért s odaadó bizalommal helyezi további sorsát az Isten kezébe.

Még 1902 decemberében bevonul katonának, hogy leszolgálja önkéntesi évét. Az egészségügyi kiképzés előtt hónapokon át kell masíroznia és fegyvert forgatnia, ami ugyancsak távol áll egyéniségétől. A környezet sem éppen gyöngéd és harmatos, de Vico példásan teljesíti kötelességét. Önkéntes-társai nem igen értik meg, «bigottnak» csúfolják s a feljebbvalók is szívesen üznek gúnyt belőle, Vico azonban a szükséges megalázkodás iskolájának fogja fel mindezt, végeredményben pedig «mi ez a gyötrelem az örökkévalósággal szemben?» A sors különös rendelése, hogy Gemelli ide is elkíséri. A későbbi nagy franciskánus még mindig ellensége a keresztény gondolatnak, de már látja, hogy a tudományra sem egyéni, sem társadalmi erkölcsant felépíteni nem lehet. Ha nincs egy abszolút Lény, aki parancsolója és jutalma az embernek, akkor kevélységén és önzésén senkisémet kerekedhetik felül. És Gemelli

mindjobban csodálja Necchit, akiben a gondolat és az élet, az elvek és a cselekedet olyan páratlan összhangba simulnak, csodálja ezt a vidám és békés, alázatos és erős, jó és szelíd férfit, akinek a tökéletesség felé való haladását már hosszú évek óta figyelhette. Egyik reggel pusztán kíváncsiságból Necchi nyomába szegődik. Vico útja egy messzi kápolnába vezet, ahol szentáldozáshoz járul. Gemelli érzi, hogy ez az a titokzatos forrás, ahonnan páratlan barátja erőt merít. S elkövetkezik nemsokára a nap, amikor Necchi nem egyedül térdel az oltár előtt: ott van Gemelli is, aki csakhamar felölti a ferencesek barna csuháját. «A Gondviselés műve volt» – jegyzi fel Necchi. Az eszkről, önmagáról, egy szóval sem emlékezik meg. Az önkéntesi év vége felé a nagy hadgyakorlatok Necchit is alaposan igénybe veszik, de inkább hajnali négy órakor kel, csak templomba futhasson.

Még önkéntesi éve alatt meghívást kap Necchi a svájci Fribourg katolikus egyetemén felállítandó anatómiai tanszékre. Elfogadja, de haladékosan kér, hogy kellőképpen felkészülhessen a reá váró nagy feladatra. Tanulmányainak kiegészítése céljából Berlinbe utazik. Napjai itt megoszlanak a tudományos munka és a jámborság cselekedetei között. Minden reggel hét órakor szentmisét hallgat s utána az egyetemen dolgozik egészen estig. A bonctani intézetet csak az étkezések kedvéért hagyja el. Lefekvés előtt az utolsó órákat a német nyelv tökéletes elsajátítására fordítja. Napirendjéről beszámolva szüleinek, megjegyzi: «Mint látjátok, nagyon összeszedett és szabályozott életet folytatok. Mennyi örömöm van benne!- Sajnos, ez az öröm nem tart sokáig. Berlin után új élet kezdődik, amely mindennek mondható, csak nyugodtnak és beosztottnak nem . . .

A még nem is harmincéves fiatal ember óriási erőfeszítéseket tesz Berlinben, hogy teljesen ura legyen az anatómia nehéz anyagának, amelyet Fribourgban kellene tanítania, de egyre több aggodalma támad. Felfogása az egyetemi tanár hivatásáról annyira emelkedett, hogy hosszú tusakodás után lemond a tanszékről. Mattiussi atya, akivel szakadatlan levelezésben áll, túlzott lelkiismereti aggályosságnak tudja be Vico elhatározását. Oly örömmel látta volna ő, ha Necchi az elméleti tudomány terén száll az igazság védelmére s nem a gyakorlati klinikai munka felé terelődik. «A klinika – írja neki – a legegyszerűbb próza lesz. Gondolod, hogy ez többet fog használni lelkednek és a mennyek országának?– Mint Necchi egy másik életrajzírója, Vismara, megállapítja azonban, a Gondviselés bizonyára tudta, hogy miért viszi Necchit Milanóba, amelynek klinikáján Necchi közvetlen közelébe jutott a szenvedő lelkeknek és testeknek, ami talán termékenyebb volt egyéni megszentelésére, s ahol később meg kellett születnie a katolikus egyetemnek, Necchivel élén és egyik tanszékén.

Necchi tervekkel és reményekkel telve tért vissza szülővárosába. A «számkivetés» megszűnésének öröme azonban nem tartott sokáig, mert alig két hónap múlva váratlanul meghalt édesanyja. Fájdalmát csak az a tudat enyhítette, hogy anyja az utolsó években visszanyerte hitét, nem kis részben fiának hatása alatt. Ezekben a szomorú napokban ismerkedik meg Vico azzal a leánnyal, aki nemsokára hitvese lesz. Erre az első és sírig tartó szerelemre vonatkozó feljegyzései két összeálló katolikus lélek szerencsés találkozásáról tanúskodnak s nem egy tekintetben útmutatással szolgálnak. «Mit tart a legnagyobb bűnnek?» – kérdi egyszer a menyasszony. «Az önimádást» – feleli Vico. «Mi tenné a legboldogtalanabbá?» «Ha másoknak szenvedést okoznék.» Vico álma: «Béke az otthon falai között s kis küzdelem a tűzhelyen kívül – a jóért.» Az 1905 április 20-án tartott menyegző édes emlék marad Vico számára, nem utolsó sorban azért, mert szeretett mostohaapja is megtér a hithez s ezen a napon békül ki Istennel. A fiatal pár nem nászútra megy, amely annyi jó feltételnek és összeszedettségnek megőljöje szokott lenni, hanem Lourdesba, a szenvedések, az áhítat és csodák városába zárandokol. Necchi, akinek annyi szenvedést kell majd látnia maga körül, mintegy útravalót keres a lourdesi Szűznel a reá váró pályához. «Kedves, alázatos és kiegyensúlyozott- – írja róla Anichini, aki ezen a furcsán ható nászúton találkozik Necchivel. Hogyne lenne az, aki ilyen csodálatos levelet tud küldeni feleségének: «Holnap . . . két hónapja lesz. Milyen jószágos volt hozzám az Úr! Ó, milyen módon tudnám meghálálni? Hogy lehetnék kevésbé méltatlan ennyi áldásra? Holnap egész nap távol kell maradnom Tőled. Nem baj, együtt leszünk gondolatban és imádságban! Köszönjük meg együtt az Ur jótéteményeit, újítsuk meg előtte a keresztény életre vonatkozó elhatározásainkat, kérjük, hogy áldjon meg minket, szeretteinket, reményeinket, örömeinket és – drága feleségem – miután minden az Ő atyai kezéből jön, a fájdalmakat is, azokat, amelyek bennünket értek, mielőtt szívünk egyetlen dobogásban egyesült, s azokat, amelyek a jövőben várnak reánk.»

Ahogy a tanulást és az orvosi hivatást, úgy családi életét is eszköznek tekinti Necchi Isten dicsőségének gyarapítására. Három gyermek születik ebből a frigyből, új kötelességeket hárítva Necchire: «Gyengeségek és vétkes elnézések nélkül kell a gyermekek javát munkálnom, főként lelkük javát, mert ha arra születtek is, hogy tisztán a természet rendjében éljenek, a kegyelem, amelyet a keresztségben nyertek, a természetfölötti rendbe emelte őket.» A természetes rend munkát, örömet és szenvedést hoz magával, ami kimentheti az egész élet tartalmát, az édesapa isteni hivatása azonban az, hogy példája és tanítása útján mutassa meg nekik, miként szentelhetik meg a munkát, az örömet és a szenvedést. «A vallás – írja Necchi – nem lehet olyan gondolati tevékenység s olyan cselekedet, amely egyszerűen más működési körök

szélén helyezkedik el s amelynek nincs kapcsolata az egész családi élettel. Ellenkezően, a vallásnak kell áthatnia és megszabnia az egész családi élet ütemét: szükséges, hogy a keresztény család, miként Manzoni hirdeti, a katolicizmus igazságát lássa minden kérdés gyökerében és mélységében. Helyes, ha a gyermekeket előkészítjük az életre. De az is szükséges, hogy gondolataikat ráirányítsuk azokra a legnagyobb problémákra, amelyeknek megoldásától függ az emberi élet jelentősége és minden értéke.»

Igy gondolkodik Necchi a keresztény édesapa tiszttségéről, ami egyáltalán nem zárja ki, hogy ne reszkessen gyermekei egészségéért, ne előzze meg kívánságait, ne gondoskodjék boldogulásukról s ne dolgozzék családjáért teljes odaadással. Klinikáról, gyűlésekről fut haza, hogy amikor felesége gyengékedik, megetesse a kicsiket, kilométereket nyargal, hogy az orvosság idejében otthon legyen. Ötvenéves korában is felkapja a hátizsákot és a hegymászó botot, mert a gyermekeknek fizikai erőfeszítésre és friss levegőre van szükségük. A legnagyobb elfoglaltság közepette is időt szakít az újkantianizmus tanulmányozására, mert fiának hitét egyik tanára ezzel az elmélettel veszélyezteti. Pedig hajlamai inkább olyan élet felé szólították Necchit, amely nem ismeri a családfői terheket. Méltán állapítja meg Gemelli: «Necchi mindent feláldozott családjának, gyermekei nevelésének» s hozzáfűzi, hogy ebben «igazán hős volt».

Necchi, akinek annyira tetszett a rövid berlini tartózkodás «összeszedett és szabályozott» élete, mert szeret búvárkodni és elmélkedni s könnyen összpontosítja figyelmét kutatásai tárgyára, kevésbé látszott rátermettnek a cselekvésre és a harcra. Idejének tetemes részét mégis ez foglalja le. Sokkal jobban szereti ugyanis az örök dolgokat, semhogy közömbös maradjon arosszal szemben, amellyel lépten-nyomon találkozik. Már középiskolai évei felejthetetlenül szomorú képeket idézettek bele lelkébe a hivatalos oktatásban uralkodó szektarizmus, rosszhiszeműség, hitbeli tévedés és tudatlanság végzetes kihatásairól. Ezeket a benyomásait csak erősítette az egyetemi környezet, annak a fiatalságnak gyötrődése, amelyet lelkiekben és szellemiekben elárultak mesterei. Városban, sőt vidéken is új ige járt keresztül-kasul, beválthatatlan reményeket keltve és gyűlöletet hintve. Pozitívizmus és materializmus áradt a tanszékek magasságából; marxizmus és forradalmi szindikalizmus csábította a városi és falusi tömegeket. Két tan, az egyik bölcséleti, a másik társadalmi, de mind a kettő ugyanabból a lélekellenes, vallástalan feltevésből táplálkozik, Istennek, mint a szellem és az emberi vágy követelményének ugyanabból a tagadásából. Az a Necchi, akinek jelszava «Isten és a szeretet, vallás és a jóság» s aki ezeket az eszményeket szolgálja gondolataiban és cselekedeteiben, nem

vonhatja ki magát szívének ösztönzése alól, amely azt szeretné, ha minden ember osztoznék ebben a katolikus hitben és bizonyosságban. Ebben van magyarázata Necchi keresztény apostolkodásának.

A férfikorba lépett Necchi hivatkozhatnék kitűnő okokra, amelyek miatt távoltarthatja magát a közélettől: családfői kötelességeire és az orvos nemkevesebbé súlyos kötelességeire. Mégis, amikor Egyházának vezetői szólítják, vállalja a közélet rendkívüli terheit is. Ferrari bíboros-érsek kívánságára megalapítja a milánói keresztény-demokrata pártot, elnöke lesz az egyházmegyei Katolikus Akciónak, majd X. Pius pápa egyenes kérésére átveszi az olasz katolikus népszövetségnek, ennek a hatalmas országos szervezetnek vezetését. «Nem félek a munkától – mondja s teljes erővel igyekszik megfelelni az egyházi hatóságok bizalmának. Ezek a hatóságok pedig szilárdan bíznak benne, mert hiszen Vico ifjúkorában megmutatta, hogy ha a kötelesség szólítja, ezt a természetétől különben idegen feladatkört is el tudja látni. Mint középiskolai tanuló, elnöke volt a milánói Manzoni-úti plébánia ifjúsági körének, egyetemi tanulmányai alatt pedig öt évig irányította a Severino Boezio-kört, amely – mint már említettük – főhadiszállása volt a katolikus önképzésnek és önnevelésnek. Abban az időben XIII. Leó pápa személyesen tűzte a huszonhároméves ifjú mellére a «Pro Ecclesia et Pontifice» rendjelet.

Bár különösen az olasz katolikus népszövetség elnöki tisztsége rengeteg teendővel jár, Necchi kénytelen-kelletlen a politikai küzdelmekbe is beleveti magát s az annyira érthető és jogos presztizs-szempon-tok félretételével még kilátástalan jelöléseket is vállal, ha az egyházi hierarchia úgy vélekedik, hogy a hithű katolikusoknak legalább tüntetés-szerűen meg kell mozdulniok. A politikai tevékenység nem gyakorol semmi vonzóerőt Necchire. Áldozat számára, hogy helyet kell foglalnia Milano városi közgyűlésében és a lombardiai tartománytanácsban, de meghozza, mert a vallási érdekek védelméről és képviseléséről van szó. Rendíthetetlen bátorsággal, személyi előnyöket vagy hátrányokat nem ismerve száll síkra a krisztusi elvek uralmáért és a keresztény lelkiismeret elidegeníthetetlen jogaiért. Így nála a politikai harc mindenkor egyet jelent a Katolikus Akcióval, amelynek egyik legfőbb célkitűzése úgyszólván az, hogy alkalmas egyéneket neveljen a közélet igazgatására. Ezen az annyira kényes és veszélyes küzdőtéren, amelyet a Szentészék bölcsesége maholnap teljesen a világiaknak enged át, Necchi bajnoka a katolikus Egyháznak. Fegyvere a pápai körlevelek, amelyeket mindenkor világosan, az igazságnak és a tényeknek megfelelően értelmez. Jelszava: «in fide stabilis-, mert miért is tenne engedményeket? Az Úr követe és apostola nem térhet le a helyes útról sohasem. Kibúvókat keresni, kompromisszumokat kötni annyit jelentene, mint elárulni uralkodóját.

Necchi gáncs- és félelemnélküliségének sok-sok bizonyosságát gyűj-

tötték össze életrajzírói. Még egyetemi hallgató korában történt, hogy a páviai egyetem fényes VoIta-ünnepséget rendezett az elektromos áram nagy felfedezésének centenáriuma alkalmából. Tanárok és diákok szerepeltek előadásaikkal, amelyek a tudós érdemeit dicsőítették. Egyikük sem emlékezett meg azonban arról, hogy Volta Sándor híthű katolikus volt, aki Isten kegyelmének tulajdonította minden alkotását. A fiatal Necchi egy darabig csak várt, azután türelmét veszítve, műsoron kívül és hívatlanul felugrott az emelvényre s beszélni kezdett Voltáról, a katolikusról. A tanárok elhülve nézték, a teremből röpködtek feléje az indulatos közbeszólások, de Necchi nem hagyta magát zavartatni s mikor befejezte, sokan olyanok is megtapsolták, akiknek csak a hallatlan bátorság imponált. Berlinben egy külvárosi szocialista gyűlésen kért szót. A gyűlés elnökéhez küldött cédulára ezt írta: «Necchi, olasz munkás». Alig ejtette ki az első szavakat, szörnyű vihar támadt a gyűlésen. Ő azonban nem tágitott s a szólásszabadságra hivatkozva el is mondotta beszédét, amelyben a kereszténység szociális eszményeit méltatta, megvédve Krisztust, a pápát és az Egyházat. A gyűlésen nagyszámban résztvevő olasz munkásokat annyira elfogta a lelkesedés, hogy vele együtt hagyták el a termet. «Éljen Necchi elvtárs!» – kiáltották olaszul, Vico pedig ekkor ébredt tudatára annak, hogy minden jószándéka ellenére bűnt követett el, mert munkásnak adta ki magát, holott nem volt az. Az ártatlan hazugság annyira kínozza, hogy még aznap este gyónni ment. 1908-ban, mikor Necchit másodszor választották be Milano város közgyűlésébe, a bizottsági tagoknak közel fele szocialista és szabadkőműves volt, akik heves kampányt indítottak a vallásoktatás ellen. A laikus olasz törvényhozást, amely a középiskolákban már megszüntette a hittanórákat, ezek még az elemi iskolákra is ki akarták terjeszteni. Száműzni akarták a városi iskolákból a katekizmust és közsegésíteni kívánták mindazokat az óvodákat és gyermekmenhelyeket, amelyeket katolikusok létesítettek és tartottak fenn. Ahányszor csak elhangzott ilyenirányú támadás, Necchi bátran felvette az odadobott kesztyűt. Kerülte az üres szólamokat és az ékes szavakat, de a meggyőződés szenvedélyével, tények felsorolásával, mindig logikusan, gyakran az ironia fegyverével szállt síkra Istenért és az Egyházért. Bár ellenfelei kevésbé voltak változatosak az eszközökben, Necchi rendíthetetlen hitvallása mindvégig győzedelmeskedett. Milano népiskoláiból nem tűnt el a kereszt s a menhelyeken nem némult el az imára csendítő harangszó.

Nagyon tévednek azok, akik azt hiszik, hogy a hajlékonyság, a megalkuvás, a kompromisszum-keresés, amely már az elvekre is kitérjed, mozdítja elő a közéleti szereplő «hasznosságát» Necchi éppen azáltal, hogy nyílt sisakkal és hátrálás nélkül küzdött, érte el, hogy szavának mindenkor súlya volt és hogy neki magának soha egyetlen személyes ellensége sem akadt. Amikor egyszer megkérdezték tőle,

miként van az, hogy ellenséges környezetben is ki tudja erőszakolni meghallgattatását, Necchi ezt felelte: «Fegyelmezett idegekkel és nyugodt lélekkel meg kell várni, míg a többiek kibeszélték magukat. Azután mielőtt lehetséges, szót kell kérnünk. Kezdjük mindjárt a megtámadhatatlan elvek és alapigazságok leszögezésével, majd pedig ezekből vonjuk le szigorúan a következtetéseket. Hatásuk alól senkisé sem térhet ki. – A milánói keresztény-demokrata párt alapítását és vezetését is éppen azért vállalta, hogy ne engedje elhomályosulni az elveket és csorbítatlan épségben vigye át a közéletbe a «Rerum Novarum» és a «Graves de Comuni» tanítását. «Meg kell akadályozni, – úgymond, – hogy a hiteles pápai megnyilatkozásban adott irányelvek túlfeszítésével, vagy elferdítésével a katolikus népi megmozdulás valamilyen álszocialista mozgalmá fadjuljon.»

Csak aki már bepillantott az ilyen munka nehézségeibe, tudja igazában mérlegelni azt az óriási energiát, amelyet Necchi az Actio Catholica egyházmegyei szervezetének és az olasz katolikus népszövetségnek az élén kifejtett. Az «Unione» című napilap megindítása, ünnepek rendezése, egyházmegyei értekezletek, női gyűlések, propaganda-titkárság, zarándoklatok, kivándorlási iroda, egyházmegyei és országos szociális hetek, eucharisztikus kongresszusok, katolikus munkáslíga – mind ebbe a tevékenységi körbe tartoznak. A végső cél változatlanul ugyanaz: Krisztus a lelkekben, Krisztus király a családban és a társadalomban.

Ezt a végső célt azonban – Necchi nagyon tisztában van vele – meg sem lehet közelíteni akkor, ha nem sikerül kitermelni egy elméletileg is megfelelően képzett értelmiségi réteget. Ennek az igazságnak felismerése készítette arra Necchit, hogy teljes erővel támogassa a Milanóba költözött hű barátot, Gemellit, a «Pro Cultura» mozgalom megszervezésében. A katolicizmus ellenfelei a kultúrára hivatkoznak, hogy a tömegek védtelen lelkét minél fogékonyabbá tegyék a vallástalanság, a hit«közömbösség és a materializmus mérge számára. A gyógyszer nem lehet más, mint a keresztény műveltségnek eljuttatása a néphez. Gemelli mozgalmanak tehát egyik első cselekedete volt, hogy a liberális-szabadkőműves szellemben működő milánói szabadegyetemmel szemben katolikus szabadegyetemet létesített.

A jó Mattiussi atya az egzakt természettudományok művelésére ösztönözte volt lelki gyermekét. A tapasztalati tények megfigyelése azonban sohasem lebegett öncélként Necchi előtt, hanem csak mint feltétel és követelmény ahhoz, hogy az egyetemességet felölelő keresztény bölcsélet alapot és reális értéket nyerjen. Necchi a legszívesebben a nagy szintézisek csúcsein repdesne, ahonnan a tudományt egy hatalmas organikus egységben ölelhetné át s ráépíthetné az Isten-eszme koro-

náját, amely mindent eláraszt fényével és melegével. Szeretne . . . , de ezt a vágyát, úgy ahogy ő reménykedik benne, sohasem eléghítheti ki. Itt vannak mindenekelőtt a betegek, akik nem csodálatos gondolatpalotákat, hanem pontos diagnózist kívánnak. Itt vannak a jóléti intézmények ingyenes rendelői, a Szent Vince Intézet ambulatóriumában a nem-normális gyermekek, a kísérleti pedagógiai és pszichológiai laboratórium, amelyet neki kell vezetnie, itt van a katonai kórház. Egyik nap a másik után lázas tevékenységben, az idegek felfokozott munkájában telik el. Vizsgálni a betegeket, feljegyezni az adatokat, gyűjteni a jelenségeket, folyton összehasonlítani a betegségek lefolyását és a kezelés eredményeit, idejében javasolni a műtéteket – s ki tudná felsorolni mindazt a teendőt, ami a sokoldalról igénybe vett, szakmájában elsőnek elismert klinikai orvosra hárul! Olyan ez a hivatás, mint a kereszt, amelyre Necchi rááldozza a gondolkodónak, a bölcselőnek és kutatónak leg«szeb»b vágyait. Taposómalom ez, amelyben a verejtékes mesterséget csak Necchi lelkülete tudja körülvenni a hivatás fényével. Csak olykor-olykor, nagyon ritkán jut hozzá Necchi, hogy dolgozószobájában elvonulva, magasabbra engedje szellemét azokban a kérdésekben, amelyeknek megoldását már ifjú korában célul tűzte ki. A tudós munkának ezekben a rövid óráiban, legtöbbször csak perceiben keletkeznek azok a cikkei és tanulmányai, amelyeket bölcséleti, társadalomtudományi, orvosi szaklapok, valamint a nagyközönségnek szánt folyóiratok és újságok közölnek.

A klinikai és közéleti elfoglaltságnak mindenesetre megvan az a haszna, hogy Necchi még legszakszerűbb közleményeiben sem elvont. Hasonlataiból, következtetéseiből az eleven élet árad, annál is inkább, mert Necchi át van hatva attól a meggyőződéstől, hogy a tudomány minden autonómiája mellett sem lehet öncél, hiszen az emberi ész nem vethet fel semmi olyan nagy problémát, amely végső analízisben ne bírna vallási érdekekkel, amely előbb-utóbb ne ütköznék rá valamely természetfölötti igazságra s így az egész kereszténységre, mint dogmára, mint erkölcsre, mint életformára, amelyben az emberi lét egyedül nyer magyarázatot.

Boldog nap Necchi számára, amikor Gemelli megindítja a «Rivista di Filosofia Neoscolastica» folyóiratot, amely gondolataiknak országhatárokon túl elhangzó szócsove lesz. Az olasz szellemi életben ez a folyóirat számolja fel többé-kevésbé véglegesen a marxizmust, évolucionizmust, pozitívizmust, materializmust és idealizmust, Marx, Haecckel, Wundt, Loisy és Croce tanítását. Ugyancsak Gemelli kezdeményezésére fog hozzá csakhamar missziójához a «Vita e Pensiero» is, ez az általános kulturális folyóirat, amely az értelmiségi nagytömegekhez szól s amelynek Necchi a «keresztapja- és első munkatársa. Törekvéseik azonban még magasabbra szárnyalnak. A már említett «Pro Cultura» mozgalom keretében felállított katolikus szabadegyetemet lendületesen

fejlesztik. Necchi a leíró lélektan előadását vállalja, azét a tudományét, amelyet a pozitívizmus leginkább próbált felhasználni az embernek Istentől való eltávolítására. Ebből a szabadegyetemből nő ki a világ« háború után a milánói Szent Szív-egyetem, Necchi és Gemelli közösen melengetett régi álmának megvalósulása. Ez az egyetem már nem a fris bourgi, ahol ki lehetett térni a megbízatás elől. Necchi érzi: itt már alá kell vetnie magát Gemelli akaratának; kívánjon bár mégannyi időt, erőmegfeszítést és áldozatot is, tevékeny közreműködését nem tagadhatja meg. Az új egyetem rektora pedig azt akarja, hogy Necchi helyet foglaljon a legfelső tanácsban, vegye át a biológiai tanszéket, tartson nyilvános előadásokat az aulában, külön tanfolyamot rendezzen az elemi iskolai tanítók továbbképzésére, képviselje az egyetemet a tudományos ünnepségeken és értekezleteken, szónokoljon az olasz katolikus heteken – Necchi azzal az alázatos egyszerűségével, amely annyira kiemelte kortársai közül s amelyért mindenki csak szerette, meghajtja fejét és igent mond. Pedig nem esett neki könnyen. Különösen nem esett könnyen az egyetemi rendes tanszék elfogadása. Napokon át ostromolta Gemellit: egyezzék bele, hogy csak mint helyettes tanár, vagy mint megbízott előadó szerepelhessen az egyetemen, mert ha valaki, ő nagyon is tudja, hogy ismeretei és szakképzettsége hiányosak. A rektor azonban parancsol s Necchi engedelmeskedik: ötvenkétéves korában vállalja a mérhetetlen terhet, a lelkiismeretes előkészülést a rendszeres egyetemi előadásokra.

Senkisé fog csodálkozni azon, hogy az olasz tudományos élet, nemcsak katolikus körök, hanem az állami egyetemek tanárai sem osztották azt a megítélést, amelyet Necchi önmagáról táplált. Ha valaki egyetemi tanszékre termett, úgy Necchi kétségtelenül. Tudásával és egyéniségével egyaránt mintakép az egyetemen. Nem szólam ez, mert hiszen saját tanártársai állapították meg róla, amikor az egyházmegyei hatóságtól a szenttéavatást megelőző vizsgálatot kérték. Hallgatói, akiknek Necchi – szellemileg és anyagilag is – atyjuknak tekinti magát, az igazi hit és az igazi tudomány összhangjáról győződnek meg előadásából. Necchi – tudós, csak nem az a típus, amelyik kizárólag a tudományból és a tudományért él, hanem az a keresztény, aki a tudományt csak egyszerű lépcsőnek tekinti s aki magában a tudomány művelésében is az ő legfőbb indítékait és legnemesebb szellemi értékeit éli. «Az igazi tudomány – mondja nem egyszer hallgatóinak – bizonyossággal az Istenhez vezet. Semmisé logikusabb és igazabb ennél. Abban a tárgyilagos konstrukcióban, amelyet az emberi értelem felfedez a világ-mindenségben, az egész természet Istennek, az alkotónak keznyomat tükrözi s így az O természetes kinyilatkoztatását szolgálja. Ebben az értelemben az igazi tudomány, akár mély tartalmánál, akár végső cél-szerűségénél fogva, szent jelleggel bír.»

A tudománynak ezt a szent jellegét kell átéreznie a keresztény orvosnak is. Amikor odamegy a beteg ágyához, – oktatja Necchi hallgatóit, – egészítse ki az értelmet a megértéssel, a tudást a szeretettel, a foglalkozást a hivatással. Enélkül az orvos csak mesterember. Az orvosi hivatás azonban nemcsak szent, hanem megszentelő is, mert az orvos mindabban a fájdalomban, amely tőle enyhülést és vigasztalást vár, a kereszténen függő Isten szenvedéseinek halvány mását látja meg. Különösen a fogyatékos öntudatú szerencsétlen teremtések és a gyógyíthatatlan betegek gyötrődései viszik közelebb a keresztény orvost a keresztrefeszített Úr misztikumához. Ezeknek szenvedése ugyanis olyan probléma, amely kielégítően csak akkor oldható meg, ha tekintetünket fel-emeljük a vigasztaló kereszthez, amely egyedül tud értéket adni a fájdalomnak. A keresztény orvos, ha így közeledik ezekhez a gyógyíthatatlanokhoz, nemcsak önmagának lelkét szenteli meg, hanem a fájdalmat még e betegek számára is termékkennyé teheti lelkiükben, olykor pedig még fizikumuknak is javára fordíthatja.

Necchi, bár családos ember volt, sohasem fektetett súlyt arra, hogy jólfizető klientélné legyen. Ő azokkal a betegekkel foglalkozott elsősorban, akiket a társadalom és a gyógyító mesteremberek általában elhanyagolnak: az öröklött gyengeelméjűekkel és a fogyatékos képességűekkel. Talán közrejátszott ebben az a körülmény is, hogy gyermekkorában neki is sokat kellett szenvednie ideges bántalmaktól. Azonban mint kutatót is érdekelte a test és lélek kölcsönhatásának folyamata. Gemelli hívta fel figyelmét a gyermek-pszichológia töretlen területére és ismételt adatokat sürgetett tőle a saját lélektani vizsgálódásai számára. Tíz éven keresztül, egészen haláláig, nap-nap után hosszú órákat töltött Necchi az emberi nyomorúságnak ezen a helyén, a legtöbbször szülői bűnök következményeként tehetetlenül sínylődő szegény gyermekek körében, akiket az antik pogány a Taigetos sziklájáról dobott volna le, a modern pogány pedig a «könnyű halál- gázfelhőjével szeretne elpusztítani. Tudományos publikációi nem kevesebb, mint 2180 ilyen gyermekre vonatkozó vizsgálatairól számolnak be. Bizonyos, más orvosok is, akiket a gyermeki ideg-pszichiatria s általában a lelki elferdülések ugyanazon problémái vonzanak, próbálnak némi fényt deríteni ebbe a sötétségbe s miként Necchi, próbálják értékesíteni megfigyeléseiket tudományos és emberbaráti célból. Hol van azonban az az orvos, akit ebben a környezetben nem fog el néha a fáradtság, a türelmetlenség, aki nem érezheti olykor ennek a túlnehéz munkának keménységét? Necchi, mintha emberfeletti ember lett volna, mindig végtelen jósággal és könyörületességgel nyúlt a betegekhez. A tanúvallomások változatos sora emeli ki, hogy mosolygó és bátorító nyugalommal, vigasztaló együttérzéssel, elnézéssel, szeretettel kezelte ezeket a szerencsétleneket. Orvosi tevékenysége a tudomány és a szeretet papságának mondható. Egyik

kis betege mondta róla: «Végre találtam egy papát.» Valóban, Necchi az édesapa és az édesanya gyöngédségével szerette ezeket a gyermekeket, önmagát feláldozva, mert mindig szeme előtt lebegett Krisztus szenvedéseinek tragikus valósága, a kereszten kitárt két isteni kar. S nemcsak a testet, hanem a szegény nyomorékoknak és idegbetegeknek lelkét is ápolta. Pszichoanalízis volt ez is, de ennek középpontjában az Istenre, a Megváltó szenvedéseire, a Gondviselés rejtett szándékaira való rámutatás állt. Nem jelentette ez az orvosi tudomány eszközeinek szentbeszéddel, prédikációval való helyettesítését, vagy olyan beavatkozást, amelyet a beteg lelkiismereti feszélyezésnek érezhetett volna, hanem egyszerűen a lelki felemelés műve volt, amely a legkülönbözőbb kóresetekhez alkalmazkodva minden erőszak nélkül nyitott rést a vallás egyensúlyozó, jótékony befolyásának.

A betegek ezrei áldják a «szent doktort», aki szomorú sorsukba tartalmat, szépséget, bizalmat és derűt öntött. Egy pap azt írja róla, hogy «Krisztus szeretetének utánczója» volt, egy hölgy nem «embert» lát benne, hanem «valamit Isten és a világ között», egy harmadik ezt mondja: «Számomra ő nem volt ember, valami angyalféltet láttam benne.- S így gyűjthetők össze azokat a megszámlálhatatlan nyilatkozatokat, amelyeket Necchi betegei nagyszerű virágsokorként helyeznek emlékezeté elé.

Egy másik csokorról is megemlékezhetünk: Necchi legbensőbb énjének rejtett virágairól, amelyeket Gemelli és Bondioli «Pensieri religiosi de Vico Necchi» címmel hozott nemrégiben nyilvánosságra. Kis papírszeletekre rótt gondolat- és hangulatfoszlányok, rokonokhoz és barátokhoz intézett levelek kiválogatott töredékei, könyvek és füzetek szélére írt megjegyzések foglalnak helyet ebben a kötetben, amelyek lapjai az Istenbe vetett bizalomról, az orvosi és a papi hivatásról, alázatosságról és bölcseségről, keresztény tisztaságról és bátorságról, halálról és elmúlásról, bűnről és erényről, természetéről és természetfölötti rendről szólnak. A tudósnak logikus eszmeűzésesei váltakoznak itt a költő színdús érzelmi megnyilatkozásaival, amelyek olykor a kötet len formát is elhagyták és versben toltak a toll alá. Legtöbbet Necchi – s ez életművének ismerete nyomán senkit sem lephet meg- a szeretettel foglalkozik.

«Ha a szavak szépségéhez és fenségéhez kell mérnünk a kifejezett fogalom fenkölségét, – olvassuk egyik helyen, – akkor a legnagyobb szó az Isten imádandó neve. Csak egyetlen szó van még, amely nagy, mint Isten neve, amely a legédesebb az emberi ajkáról elhangzó szavak között, s ez a: szeretet!» «Semmi kétség, – írja másutt, – hogy szeretet nélkül is lehetséges társadalmi, politikai és családi élet, hiszen azelőtt is volt, mielőtt Krisztus isteni szava kimondotta: karitász! Lehet-

séges, de csak úgy, hogy a társadalmi élet az állati ember vad önzésének csatateré, a gyengék elnyomása és reménytelen lázadozása, az erők véres orgiája; lehetséges, de csak úgy, hogy a politikai élet örökös forrongás, annak a vad nacionalizmusnak tülekedése, amely gyűlöl minden más nemzetet; lehetséges, de csak úgy, hogy a családi élet, amely szilárd kötelék nélkül és igazi megszentelt érzelmek híján tengődik, megfosztva szent jellegétől, nem teljesíthet hivatást.»

A szeretet mellett az igazságosság igénye fűti Necchi lelkületét. A kettő között nincs ellentét, sőt kiegészítik egymást, különösen szociális téren, amely mindig oly közel esett Necchihez. «Meg kell adni a szegénynek, – hangzik egyik fejtegetése, – meg kell adni a munkásnak mindazt, ami őt megilleti. Ez az igazságosság kötelessége, de nem elegendő; többet is kell adni annál, mint ami jogosan jár, ha testvérünk szükségben leledzik; adni nem a bíró hideg mérlegelésével, hanem keresztény nagylelkűséggel. Nem hiszem, hogy a szociális igazságosságot bármikor is teljesen meg lehessen valósítani, de arról bizonyos vagyok, hogy bármilyen tökéletességre emelkedjék ennek az igazságnak osztogatása, sohasem pótolhatja a szeretetet. Igazságosság: mindenkinek kötelességszerűen megadni a magáét; szeretet: mást és többet adni, mint amit követelhet. Igazságosság az, hogy senkivel nem művelünk rosszat; szeretet az, hogy megbocsátjuk a velünk szemben elkövetett rosszat s jóvátesszük mások kártevéseit; igazságosság, hogy nem taposunk rá testvérünkre, szeretet, hogy kezet nyújtunk az elbukottnak ... És ma, amikor a fájdalom sikolt a civilizált világ egyik sarkától a másikig, amikor a nyomorúság, a szenvedés és a gyűlölet dagálya csapkod, ki merné tagadni, hogy a szeretetet kell ültetni az értékek trónusára, ha szebb jövőt kívánunk készíteni azoknak, akik élnek, s azoknak, akik még nem születtek meg?»

Ez az Istenben nyugvó s bizonyára Istennek tetsző élet váratlanul ér véget. Nem Necchi s legbizalmasabb környezete számára váratlan, hanem azoknak, akik nem ismerték a korai halált okozó szörnyű betegséget. «Kész vagyok akár rákban is meghalni, – mondotta egykor Necchi egyik barátjának, – kész vagyok, mert a test legnagyobb fájdalmai megszenteltettek Krisztus testében.- Csodálatos szavak, amelyeket csak a szentség fokára emelkedett lélek tud kiejteni ekkora bizalommal Isten kegyelmében. S amit akkor szinte megérezett, valósággá vált. Amikor már kétségtelenül megállapította betegségét, nem szólt senkinek, sem feleségének, sem gyermekeinek, sem kartársainak. Senkinek sem szabad tudnia a hosszú haldoklásról, mert épp úgy dolgozik tovább, épp olyan lelkiismeretességgel, mint azelőtt. Arca a legkegyetlenebb fájdalmak közepette is békés és mosolygó. Csak az a kis szobácska tud álmatlan éjszakáinak gyötrelmeiről, amelyet azzal az ürüggyel rendeztetett be

külön magának, hogy éjszakába nyúló munkáival nem akarja zavarni övéinek pihenését. Négy nappal halála előtt, egy pénteki napon, még megtartotta egyetemi előadásait s huszonhét beteget látott el. Amikor hazavonzolta magát, szobáckájában elájult. Úgy találták fészülettel a kezében. Erezte, hogy most már nem sok ideje van hátra. «Vittoria, nem vagyok jól, – mondotta feleségének, – hívjatok papot.» «Orvost fogok hívni» – válaszolta felesége. «Nem, a papot!» Valóban, az orvosnak már nem volt dolga. Alighogy Necchi felvette az utolsókenetet, kilehelte lelkét.

«A római katolikus apostoli szentegyházban halok meg,-olvassuk végrendeletében, – a legteljesebb hűségben és engedelmisségben a pápa iránt. Megbocsátást kérek mindazoktól, akiket megbántottam, s megbocsátok mindazoknak, akik engem bántottak meg. Felajánlom Istennek életemet s elfogadom kezéből a halált mindazokkal a körülményekkel, amelyek kísérik. Kérem Istent, hogy abban a pillanatban teljesen megbánhassam bűneimet és tökéletesen belenyugodjam legszentebb akaratába.»

Necchi még egyszer elment annyira szeretett egyetemére a temetés fenséges pompájában. Most a varesei Szent Szűz szobormásolata tekint le sírjára. A név alatt egyetlen cím a márványtáblán: «Ferenes harmadrendi- s oda van vésve a kérés, úgy amint végrendeletében meghagyta: «Imádkozzatok lelkéért!»

«Alig néhány év telt el azóta – írja tanártársa, Vismara – s az elvesztése felett érzett fájdalom szívünkben büszkeséggé és hálává változott, mert megadatott nekünk a kegy, hogy ismerhettük, becsülhettük és szerethettük őt s mert mi épp úgy, mint akik utánunk következnek, meríthetünk lelkiéletének páratlan gazdagságából.»

L I S I E U X I S Z E N T T E R É Z

ÍRTA

ARADI ZSOLT

Omen novum – új jel. Ezt mondotta Lisieuxi Szent Terézről XI. Pius pápa a szenttéavatáskor előtte megjelent francia zárándokoknak. Arról az igénytelennél igénytelenebb, gyengének látszó, jelentéktelen apácáról mondotta, akinek tevékenységéről, de még létezéséről sem tudott a világ, születésétől ötvenkét évig semmit. «Annak idején a mágusokat egy csillag vezette a Messiáshoz, – folytatta a pápa, – most pedig Lisieuxban támadt mennyei ragyogó meteor, amely mint az üdvösségnek jelvénye tűnik föl előttünk, hogy a világot újra üdvözítő Istenéhez vezesse.» S a világ «leghatalmasabb szervezetének» fejedelme tovább megy: az Egyház dédelgetett fiait, a hithirdetőket ugyanennek a szentnek égi pártfogása alá helyezi s végül megteszi a legnagyobbat: oltalmába helyezi az egész Egyházat. A világi értelemben vett «nagy dolgoknak» olyan sorozatával állunk itt szemben, hogy még a becsülé-tesen gondolkozó, de tőlünk távol álló embernek is kutatnia kell utána, vajjon mi történhetett ebben az Egyházban, ki volt ez a szent, vagy mondjuk így: ki volt ez az ember, akinek ilyen hatása jelentkezik halála után alig huszonnyolc évre? S a világ még jobban gondolkodóba esik, ha megtudja, hogy ez az apáca, ez az ember valójában – nem tett semmit.

Nekünk hangzatos szavaink vannak mindenre. Elhisszük, hogy a világháború után «új korszak kezdődött-, lemérhető mozgalmak, irányzatok elragadnak bennünket s ezerfajta magyarázatunk van arra, micsoda miért történt, elfogadjuk, hogy a népvándorláshoz hasonló zilált világban élünk, melyben elveink, gondolkodásunk, szokásaink, ruházatunk, napi tevékenységünk megváltoznak, sőt nagyobbat változnak, mint régente száz esztendőök alatt. Csak arra vagyunk képtelenek, hogy a ma még testi szemek számára láthatatlan világban végbement változásokat magunkra nézve kötelezőnek ismerjük el, hogy gögünkből legalább valamit leadva, hinni tudjunk ennek a láthatatlan világnak törvényszerűségében. Jól írja Dacik Reginald olműtzi dominikánus, hogy nekünk manapság a modern idők legnagyobb herezisést, a «tevékenység herezisést- is ki kell kerülnünk. «Míg a régi világ a tétlenség herezisével vétkezett, – úgymond, – addig a mai katolikusok legnagyobb bűne a tevékenység herezise. Kevés katolikus van ugyanis meggyőződve arról, hogy egy a világtól elzárt karmelita nővér sokkal többet tehet az Isten Egyházának érdekében imájával, mint húsz képviselő. Ma még mindig

jobban bízunk az emberi erőben, mint a természetfölöttiség segítségével.»

Az a pápa, aki a Katolikus Akcióról szóló körlevelet kiadta, ugyanabban a korban egy olyan szentet állított szentferenci magaslatban az Egyház és a világ elé, akinél jobban a kontemplatív élet elsőségét és – saját életével – annak mindent fölülmúló hatását alig bizonyíthatja valaki. A pápa, amikor meteornak, új jelnek, az Egyház oltalmazójának mondja ezt a törékeny apácát, nyilvánvalóan arra akart rámutatni, hogy gyökeres megújulásra van szükség a lelkiek terén; olyan fordulónál vagyunk, amellyel csak egy clunyi reformot, egy Assisi Szent Ferenc, vagy Avilai Szent Terézia fellépését lehet összehasonlítani. Mindenkinek újjá kell születnie, hogy bejusson a mennyek országába, de mert van emberi társadalom, van társadalmi kollektív szellem – ennek is «oportet enim nasci denuo», ennek is meg kell újulnia s ezt az újulást a mi számunkra Lisieuxi Szent Teréz közvetítette. Az Isten útjai kiszámíthatatlanok s válasza a szabadakarat útján messze elkalandozó ember dühös tagadására, legfőképpen gögijére, mindig meglepő. Amikor az emberiség legjobban bízna már önmagában, a felfuvalkodott kor kellős közepén egy szeráfi zenekar állhatatosan gyermekségről, lelki gyermekségről kezd zengeni. Nagyból, hatalmasból, erőszakosból hirtelen kicsinnyé lenni a legnagyobb áldozat s mi ezt kaptuk meg parancsként. Erre a szóra, hogy «gyermek», a sátáni düh egész orkánja zúdult a világra. A sok kísérlet után íme a valódi antipólus.

Martin Teréznél élete a pecsétje annak a küldetésnek, közvetítésnek, melyről fõntebb szólottunk s nem a szavai. Ha azzal a mértékkel mérjük, melynél a megnyert csaták, nagy sikerek, óriási elbukások s a szakadatlan külső események láncolata számít csupán, úgy az ő külső, látható életútja egyike a legbanálisabbaknak. Vallásos családból származik, – mondaná ez a krónika, – atyja is, édesanyja is kolostorba akartak lépni. Anyját korán elveszti, melankolikus lesz, nővérei egyenként apácának mennek s ő rá egy jámbor öreg úr – az édesapja – van hatással. Sokat betegeskedik, önfejű s mégis egzaltált, aztán ő is követi a szokást: bevonul a karmelita nővérek közé. Tüdőbajt kap s meghal. Atyja elveszti esztét. Van-e ennél tisztább képlet a világ számára, hogy itt egy tipikus «beképzelt» esetről van szó? Különösen ha hozzá vesszük, hogy három nővére is ott élt vele együtt a zárdában: biztosan ezek láttak benne csak rendkívülit. Családi elfogultság. Hiszen amikor meghalt, a lisieuxi kolostor egy apácája így kiáltott fel: «Ugyan mit jegyeznek majd meg erről a nővérrel, aki nem tett semmit?» így előadva – s a világ nem nagyon lát egyebet – az 1873-ban született s 1897-ben máris elhunyt Martin Teréz élete nem mutat fel semmi rendkívülit. Életútját nem kísérték hatalmas víziók, nagy látomások, különleges csodák, a nép

nem zárandokolt életében a lisieuxi Karmel felé, hogy csak közelében legyen, mint annyi más szentnél, akin már életében ott voltak a hivatottság stigmái. Amikor eltemették, alig kísérték ki néhányan a temetőbe s amikor az önéletrajzának kiadásához szükséges engedélyért folyamodott egyik gyóntatója, a püspök izgatottan azzal utasította el, hogy hagyják békében a hisztérikus apácák ügyeivel. S mikor az égiektől sugalmazott pap ismét és ismét az «Imprimatur» elnyeréséért könyörgött, a püspök, már unva a dolgot, kézlegyintéssel egyezett bele. Íme – mondaná a világi vélemény – még a «józan» egyházi hatóság is ellenezegült az ilyen erőszakolt dolgoknak. Elfelejtí ugyanis, hogy éppen a nagy szenteknél Isten megenged ilyen nagy akadályokat. Egyszóval «banális» út, tömeghatás.

Teréz szülei, a katonacsaládból származó Martin ékszerész és Zélie Guerin 1858-ban keltek egybe. Európán ebben az időben vonult végig legerősebben a liberalizmus zivatarra. Akkor kezdték emelni azt az épületet, mely éppen mi alattunk omlott össze nagy robajjal. A szabadság mámore, egy földi paradicsom megvalósításának lázas kísérlete, az élet öröme adta a kísérő zenét és a kísértést a Martin házaspár életéhez. Szabadkőműves papok, a «szabadságért» fegyvert ragadó szerzetesek s a «humanizmus mindenekfelett», vonultak el tudatuk horizontján. A kezdődő nacionalista imperializmus akkor bontogatta erősen szárnyait s megindult az a folyamat, mely ahhoz vezetett, hogy még Szent Teréz életében, még az ő szigorú rendjének tagjai is igyekeztek alkalmazkodni a «korszellemhez» némely országban. A Martin-család reggel öt órakor – naponta – már misén volt. Martin az üzletét vásár- és ünnepnap nem nyitotta ki soha. De nehogy azt gondoljuk, hogy az ő kereszténységüket is megfertőzte a jómódú polgárság nyugalom-mérge s mindezt csak megszokásból tették. Feljegyezték Martin úrról, hogy az alençoni állomáson egy nyomorult epileptikus részére a közönség között úgy kezdte a gyűjtést, hogy levéve kalapját előbb abba megfelelő nagy összeget helyezett s aztán sorbament s szégyen nélkül, mindenkittől kért alamizsnát. Ez a korszak már nem volt patriarkális s még nem volt annyira organizáltan züllött, mint a mostani. Legnagyobb veszélye, a polgári jólétben való elrothadás, azonban felért a maival. A középszer, a meleg családi élet «derűje», a minden izgalomtól való irtózás: ez a három veszély leleselkedett a családokra leginkább. Egy pillantást kell vetni az egykorú fényképekre: puha, sápadt férfiarok, akik irtóztak a hideg víztől is, többet elárulnak két oldalnyi magyarázatnál. Ebben a világban megállni «komolyan- s vallásosán, nem volt csekély dolog. S ez a vallásosság valóban mindig az örökkévalóság felé fordult.

Martin úr pedig ebben a légkörben így ír: «Az emberek még haláluk előestéjén is erőlködnek, hogy életben maradjanak, mintha évszázadokig élhetnének. Így cselekszenek minden dologgal és minden

ügyben ezen a földön. Mindent megtesznek, hogy e dolgoknak az örökkévalóság látszatát kölcsönözzék. Az Úr azonban elveti ezt a fáradozást, mert ő tudja, melyik perctől fogva nem érnek ezek az erőfeszítések az örökkévalóság fényében – semmit. Ez az isteni előrelátás semmiesetre sem zárja ki, hogy ne legyenek gondjaink s hogy ne gondolkozzunk. De kizárja a nyugtalanságot s a különleges és lázas „előrelátó” gondoskodást. Tegyük meg mindent, ami erőnkől kitelik, a többit bízzuk rá az isteni Gondviselésre. Ráncé abbénak igaza volt: Hiába ordít a tenger, hiába tajtékzik a dühtől, hiába ágaskodnak mennydörögve a hullámok, hogy veszélybe rántsák a hajót, ha az isteni Gondviselés lehellete dagasztja a vitorlákat, nem süllyedhet el és semmi sem akadályozhatja meg, hogy a kikötőbe érjen.» Ilyen volt Teréz atyjának gondolkozása, aki világi életéből talán a legnagyobb hatással volt a szentre. Amikor 187-5 január 2-án megszületett a kilencedik gyermek, aki a Mária Franciska-Terézia nevet kapta az alençoni Notre Dame-templomban, négy nővérkéje volt életben. Az első napokban úgy látszott, hogy a kis Terézia nem fog életben maradni, később azonban mindjobban erősödött és szépült. Ötadata hamar nyílott. Nem alaptalanul mondhatta később magáról: «Hároméves koromtól kezdve semmit sem tudtam megtagadni a jó Istennek.» Nem volt «csodagyerek» és nem volt korarérett. Gyermek volt a szó legtisztább és legigazibb értelmezésében, a belső érettség adományával ellátva. Helyesen írja P. Petitot, a szent egyik legkiválóbb biográfusa, hogy Szent Teréz zsenije – földi értelemben is – ebben nyilvánult meg: korán megértette a kis áldozatok nagyságát. S ha elfogadjuk például Mozart zsenijét, aki hatéves korában Allegrit kottázza le egyszeri hallás után, miért ne tudnók elfogadni, hogy Martin Teréz, aki csak jót látott maga körül, aki egy szent házasságból született, az isteni előrelátás folytán már ekkor megértette a kis dolgok aszkézisét? Nem különös dolog-e, ha egy hároméves gyermek imádkozni szeret és zuhogó esőben kiszökik a házból, hogy misére mehessen? Amíg édesanyja élt, ő növelte benne ezt a vallásosságot. Amikor Martin asszony a mennyország szépségeiről beszélt neki, a kisleány így kiáltott fel: «Ő, hogy szeretném, ha meghalnál szegény anyácskám!-S mikor meglepődtek e mondás hallatára, így folytatta: «Azt szeretném, hogy hamar az égbe juss, ahhoz pedig meg kell halnod.» A kis Teréznek ez a vágy aztán hamarosan be is teljesedett. Martin asszony 1877-ben meghalt. Terézke ekkor négyéves volt, de teljesen átérezte a csapás súlyát. Az előbbi vidám kisleány félénkebb és érzékenyebb lett. A gyermeknek anya kell s így Teréz a nála tizenegy évvel idősebb Pauline nővérét választotta «mamának», aki segítője maradt egészen élete végéig, még a kolostorban is. Pauline nevelte a kis Terézt. Marie-Pauline ma is él s most Mère Ágnesnek hívják és a liseuxi Karmel perjelnöje. Martin úr is gondoskodni akart azonban leányai irányításáról s ezért elhatá-

rozta, hogy Alenconból Lisieuxba költözik, ahol meghalt feleségének testvére, Guerin úr és családja lakott. Sógornőjére bízta a kis leányokat.

Elmaradhatatlan játszótársával, Céline nővérel, és Pauline «mama» irányítása mellett a kis Teréz élete itt is a végtelenség sugarának hatása alatt folyt. Aki látta egyszer a házat s annak minden berendezését, ahol Martinék Lisieuxban laktak, az sokat megért ennek a keresztény családnak életéből. A játékszerek egy feltűnően komoly leánykára vallanak s ott van közöttük egy nagy feszület is. Teréz nem volt gyermekded abban az értelemben, ahogy sokan elképzelni szeretnék. Nem egyszer volt makacs és önféjú s keresztülvitte, amit akart. De éppen így, sírva kért bocsánatot, amint rájött, hogy hibát vagy szeretetlenséget követett el. A szenttéavatási eljárás aktái bizonyítják, hogy a szerzetesi hivatás gondolata éppen olyan korán megfogalmazott a kis leány lelkében, mint ahogyan már öntudata első ébredésétől a kis áldozatok gyakorlásában, az állandó lemondásban élte életét. Egy ismerősüknek feltűnt egy alkalommal, hogy a két kis leány, Teréz és Céline, beszélgetés közben a «pratique» szócskát állandóan használják. Megleste őket és ekkor kiderült, hogy napközben végzendő önmegtágadási gyakorlatokról volt szó. Terézke hat és fél éves korában járult először a szent gyónáshoz. Erről így ír «Egy lélek történeté»-ben: «Jól kioktatva abban, hogy mit kell tennem, beléptem a gyóntatószékbe és letérdeltem. Azonban a gyóntató pap, amikor kitekintett a rácson, nem látott senkit. Olyan kicsi voltam, hogy a fejem nem ért fel a könyöklő deszkáig. Azt mondta tehát nekem, hogy gyónjak állva. Engedelmesen felálltam s hogy jobban láthassam, egészen szemtől-szembe fordultam feléje. Mélységes hittel végeztem el gyónásomat és fogadtam áldását, mert hiszen te azt mondtad nekem, hogy ebben az ünnepélyes pillanatban a kis Jézuskának könnyei hullanak lelkemre és megtisztítják azt . . . Aztán odatartottam az én kis olvasómat, hogy áldja meg. Mikor kiléptem a gyóntatószékből, oly boldog és könnyű volt a lelkem, hogy ahhoz fogható örömet még nem éreztem . . . Azóta meggyóntam minden nagyobb ünnepen s ezek a gyónások örömmel töltötték el bensőmet.» Csak négy év múlva járulhatott azonban az Oltáriszentséghez – a gyermekek korai szentáldozása akkor még nem volt szokásban – s ez idő alatt mindig meggyónt anélkül, hogy utána az Úr testét magához vehette volna.

Eletének második súlyos csapása Pauline nővérenek egyidőre való elvesztése volt, mert Pauline 1882-ben belépett a liseuxi Karmelbe. Kis Teréz fájdalma kimondhatatlan nagy volt, mert úgy érezte, hogy egészen egyedül marad. A hosszú együttléteket most két-három perces beszélgetés váltotta fel a Karmel társalgójának rácsánál. A zárda akkori perjelnöje, Gonzaga anya, igen szigorúan, betűszerint tartotta be a szabályokat s így a kis családnak csak egy félórája volt a látogatásra, amiből a legkisebbnek, Teréznek, alig néhány perc jutott. Ez a fájdalom is

hozzájárult ahhoz, hogy Teréz súlyos beteg lett. Az egyéb okokról ő maga írja: «A betegség, melybe beleestem kétségkívül az ördög műve volt, aki afölötti haragjában, hogy közülünk az első belépett a Karmelbe, rajtam akarta kitölteni bosszúját azért a sok kárért, melyet családnak volt hivatva neki a jövőben okozni. Azt azonban kifejejtette a számításból, hogy az Ég Királynője gondosan örködött az ő kis virága fölött s onnét felülről mosolyogva reá, készen állt, hogy elcsitítsa a vihart éppen abban a pillanatban, mikor a kis virág gyöngye és törékeny szára már-már elszakadni készült.» A betegség lényegét az orvosok közül senki sem tudta felfedezni. S valóban csoda gyógyította meg a beteget. A tünetek: rémlátások, ideggörcsök, főfájások és eszméletlenség voltak. Amikor a család már minden reményét elveszítette, a szobában lévő Mária-szoborra függesztve tekintetüket Őt kérték, hogy segítsen. S a szobor megelevenedve, égi fénnel mosolygott rá a beteg gyermekre, aki abban a percben meggyógyult. A szentéavatás aktái ezt a gyógyulást csodálatosnak ismerték el. Különben már itt megjegyezhetjük, hogy kis Teréz életében nem történtek csodálatosan, nagyszabásúan kivételes természetfölötti jelenségek.

Terézke felgyógyulása után tovább járt iskolába a bencés apácákhoz és 1884-ben itt járult első szentáldozáshoz is. Egy alkalommal, amint nővéreivel sétált az utcán, alig lehetett megakadályozni, hogy Hugonin bayeux-lisieuxi püspökhöz oda szaladjon s korai szentáldozáshoz való engedélyét kérje. Elete legszebb napjának nevezi szentáldozásának napját. «Ő, mily édes volt Jézusnak első csókja, melyet lelkemnek adott. Igazán a szeretet csókja volt. Ereztem, hogy szeret engem s viszont én is azt mondtam neki: Szeretlek Jézusom, és neked adom magamat egyszer s mindenkorra. Jézus nem kért tőlem semmit s nem kívánt semmiféle áldozatot. Minek is tette volna. Hiszen Ő és Kis Terézke már régóta egyebet sem tettek, mint hogy egymást nézték és tökéletesen megértették egymást . . . Ezen a napon a mi találkozásunk már nem volt többé pusztán nézés, hanem egybeolvadás. Mi nem voltunk többé ketten: Teréz megszűnt, mint az óceánba hulló vízcsepp, s csupán Jézus maradt meg . . . Örömöm annyira fokozódott, hogy nem voltam képes az magamba fojtani. Csakhamar édes könnyek áradtak szememből, nagy csodálkozására iskolatársaimnak . . . egyik sem tudta megérteni, hogy ha a mennyország összes boldogsága száll be a szívbe, ez a szegény, gyöngye, halandó szív itt, ebben a száműzetésben nem képes azt elviselni anélkül, hogy sírva ne fakadjon.» A második szentáldozásról: «Ez alkalommal is kimondhatatlanul folytak könnyeim, mialatt folyton ismételttem Szent Pál szavait: 'Élek én, de nem én élek: él bennem Jézus'» Martin Teréz ekkor tizenegyéves volt . . .

A szerzetesi hivatás, mint mondtuk, már korán felébredt Teréz-

ben. Első jelentkezése, egészen zsenge korában, még nem mondható komolynak, de kilencedik évében már a perjelnövel beszélgetett arról, hogy milyen nevet fog viselni, ha belép. Közben azonban még öt év telt el. A bencés nővérek intézetében nagyon szerették, ő azonban édesanyja halála óta félénk volt és ismét betegeskedni kezdett, mire atyja elhatározta, hogy otthon fogja taníttatni. 1886 októberében Mária nővére követte Pauline-t és ő is belépett a lisieuxi Karmelbe; később Léonie is távozott, ő a caeni vizitációs zárda lakója lett. Céline és Terézke egyedül maradtak atyjukkal. A tanítónő, akihez kis Teréz hetenként egyszer eljárt, a szent szavai szerint «kiváló hölgy» volt, aki nagyszerűen oktatta. Sok látogató járt a tanítónő házához s annak édesanyja foglalkozott velük, míg leánya tanított. És Teréz hallotta mindazt, amit róla is beszéltek: «Egyik hölgy megjegyezte, – írja önéletrajzában, – hogy szép hajam van, a másik búcsúzás közben megkérdezte, hogy ki ez a csinos kisleány. És ezek a szavak, melyek annál hízelgőbbek voltak, mert nem az én fülemnek voltak szánva, örömmel töltöttek el s ez az öröm ismertette meg velem, hogy én mennyire telve vagyok önszeretettel.» Ezután határozta el magát, hogy belép a Mária-kongregációba, de félénk természetének ez is nehezére esett. Szerette volt tanárnőit, de különösképp egyikhez sem vonzódott s így a munkaórák alatt egyedül ült s egyedül volt a templomban is, míg édesatyja el nem jött érte. Önéletrajzában aggályosságból «önszeretetről» beszél, de lelkének igazi képét egy másik rész mutatja meg ebből az időből: «Egy vasárnapon, amikor imádságos könyvemet betettem, a Megfeszítettnek egy képe kissé kicsúszott a lapok közül, de csak annyira, hogy egyik átvert vérző kezét láthattam. Új és feledhetetlen érzés vett rajtam erőt. Szívemet a fájdalom szaggatta meg, azt látva, hogy a szentséges vér a földre hull és nincs senki, aki felszárítására sietne. Elhatároztam, hogy lélekben mindig a szent kereszt lábánál fogok tartózkodni, hogy az isteni vér üdvözítő harmatját a lelkekre hintsem. E naptól kezdve folyton visszhangzott lelkemben az Úr Jézus kiáltása: 'Szomjúhozom' – és eddig ismeretlen, lángoló buzgalomra gyűjtotta fel azt. Ó, mint vágytam szerelmesem szomját enyhíteni; én is epedve szomjaztam a lelkeket és mindenáron meg akartam óvni a bűnösöket az örök tüztől.»

Terézia szerzetbe lépésének igen sok akadálya volt. Az első már abban jelentkezett, hogy Céline nővére is érezte hivatását s mert Céline volt az idősebb, őt illette volna meg a jog, hogy előbb lépjen be a Karmelbe. Céline azonban átengedte az elsőséget kis nővérének, hogy ő maga öreg édesatyjukkal maradjon. Annak halála után Céline is követte testvéreit. A második «akadály- az volt, hogy Teréz már tizenöt éves korában szerette volna átlépni a klauzúra küszöbét s ez egyelőre kilátástalannak látszott. A zárda lelkiigazgatója hallani sem akart arról, hogy huszonegyedik életéve előtt követhesse Istennek hívó szavát.

Atyja, a szentéletű férfi, és nagybátyja is, kinek szintén beleszólása volt a Martin-nővérek életébe, beleegyeztek Teréz kérésébe. Az utóbbi ugyan egy darabig ellenezte, de egyszerre csak megváltoztatta nézetét. Nem kétséges, hogy ugyanolyan «hódítása» volt ez Teréznek, mint a Pranzini-eset. Egy ilyen nevű gyilkost akkoriban ítélték halálra s ezekben a napokban kis Teréz azért imádkozott, hogy a gonosztevő utolsó percében térjen meg. S a jel, amit kért, megjött. Az újságok megírták, hogy Pranzini az utolsó pillanatban, úgyszólván a guillotine alá fektetése pillanatában, kiragadta a pap kezéből a fészületet és megcsókolta azt. Ez volt Teréz első «hódítása» így hódította meg misztikus úton az imádsággal a nagybácsi szívét is.

Miután azonban a zárda lelkiigazgatója nem volt hajlandó beleegyezését adni, Teréz és édesatyja Hugoninhoz, a püspökhöz fordultak, aki a határozás idejét kitolta arra az időre, amikorra Martin úr és leányai visszatérnek tervezett római zarándokújáról. A püspök megbízta vikáriusát, Réverony abbét, aki a zarándoklattal utazott, hogy tartsa jól szemmel a leánykát. Az útról Teréz életrajzában többek között így ír: «Boldog vagyok, hogy megláttam a szent várost; de megértem azokat is, akik azt hitték, hogy édesapám azért határozta el magát erre az útra, hogy én többé ne vágyakozzam a szerzetesi életre. Erre volt is annyi alkalom, hogy egy kevésbé erős hivatást alapjaiban megingatott volna.» Nyilvánvaló volt ez nála, aki Jézust szerette és nem Róma köveit, mint igen sokan lelkesedésükben teszik. Az utazáson is nagyszerű megfigyelőnek bizonyult. A zarándoktársaság legnagyobb része a normán nemeség legelőkelőbb tagjaiból állott. S ezek – mondja Mgr. Laveille, aki velük együtt tette meg az utat – különösen az út kezdetén, inkább szórakozást, mint lelki épülést láttak az egészben, címeiket, nevüket, csak ládjaik előkelőségét fitogtatták. Teréziát sértette ez a hang egy zarándoklatnál. «Mindezek a nemesi címek nem vakítottak el bennünket, – írja, – láttuk, hogy nem egyéb az egész, mint tovatűnő füst. Krisztus követésének szavai jutottak eszembe: „Ne szaladjál egy nagy név árnyéka után”. Megértettem, hogy a valódi nagyságot nem a név, hanem a lélek nemessége adja.»

Teréz Rómába egy titkos gondolattal utazott. A pápai kihallgatás alatt XIII. Leó engedélyét akarta kérni, hogy már tizenöt éves korában szerzetbe léphessen. A szent ezt a szándékát keresztül is vitte. A zarándoklatot vezető Réverony abbé mindenkinek megtiltotta, hogy a pápához szóljon, Teréz azonban mégis odarohant a pápa elé, letérdelt előtte s engedélyét kérte. A válasz nem volt igenlő. «Be fog lépni, – mondotta neki a pápa, – ha az Isten is úgy akarja.» Visszatérve azonban nem sokára megjött a püspöktől a várva-várt engedély s Teréz 1888 április 9-én beléphetett a lisieuxi Karmelbe, ahol később Avilai Szent Teréz lett patrónája és a Gyermekek lézusról és a Szent Ábrázatról nevezett

Terézia nővér nevet kapta. A Mindenható már a kezdetben sok megpróbáltatásnak tette ki. Delatroette abbé, a zárda lelkiigazgatója e szavakkal adta át őt a klauzúra küszöbén: «Tisztelendő anyák, most már intonálhatják a Te Deumot. Én, a püspöki biztos, átadom önöknek ezt a tizenötéves gyermeket, akinek belépését önök annyira óhajtották! Kívánom, hogy ne csalódjanak benne, de figyelmeztetem önöket, amennyiben nem teljesednék e kívánságom, a felelősség egyes-egyedül önöket terheli.» Ezek a jéghideg szavak máris megcáfolják azt a feltevést, mintha az a gyermekség, az a gyermeki út, melyről Terézia életében annyi szó esik, ami az ő tanításának lényege, egy elomló, lágy és könnyű valami volna. A zárdában sem hordozta senki a tenyerén. Az akkori perjelnő, aki szerette és nagybecsülte a fiatal leányt, felismerve benne, hogy isteni hivatása van, sok próbának tette ki. Kevés úgynevezett gyengéd szava volt hozzá. Nehéz munkákat végeztetett vele és sokszor rőtta meg ekként: «Látszik, még gyermek.»

Teréznek a zárdában leélt kilenc évét részletesebben más szempontok szerint vesszük vizsgálat alá. Itt csak a szigorú időrendre szorítkozunk. Beöltözése 1889 január 10-én történt meg s a fogadalmat egyévi noviciátus után, 1890 szeptember 8-án tette le. Még alig volt húszéves, alig végezte be a maga noviciátusát, amikor ő lett az újoncmesternő. Minden egyében kívül ebből is világosan látszik, hogy a fiatal apáca viselkedése megcáfolta az eleinte róla táplált véleményt. Messze túlhaladta korát, nemcsak szent életével, további kis áldozataival, hanem okosságával és pedagógiai rátermettségével is. A zárdában érte a legnagyobb csapás. Atyját 1889 óta több szélütés érte s Martin elhomályosult aggyal, 1894-ben halt meg Guerinék házában, Céline leánya karjaiban, aki ezután szintén belépett a Karmelbe. Jellemző Szent Terézre, hogy naplójába atyja halálának napját «A mi nagy gazdagságunk» szavakkal jegyezte be. Azt akarta jelezni ezzel, hogy az emberi élet egyedüli tőkéje a szenvedés. Az újoncmesterség a nagy lelki öröm mellett szenvedések forrása is volt Teréz számára. 1893-ban a perjelnő Ágnes nővér lett, Teréz nénje, az, aki a világban a Pauline nevet viselte. Az új perjelnő a legfontosabb tisztséget, a noviciák lelki gondozását Gonzaga Mária anyára bízta, kit ő váltott fel a kolostor vezetésében. Kis Terézt csak melléje adta segítőnek s így Teréz vezette az apácajelölteket anélkül, hogy a novicius-mesternői méltóságot öreá ruházták volna. Am a legnehezebb feladat az volt, hogy tapintatosan viselkedjék Gonzaga anyával s meg ne bántsa érzékenységét.

Mondottuk, hogy önmegtadadásait, kis áldozatait úgy gyakorolta, hogy arra senki se jöjjön rá. Így volt lassan előretörő betegségével is. A por, füst s a hideg, a virrasztások aláásták tüdeje egészségét anélkül, hogy hosszú időn keresztül valaki is észrevehette volna. Betegségének

súlyosságáról a zárdában eleinte nem tudtak, pedig nárom nővére volt még ugyanabban a kolostorban. S amikor maga a szent rájött állapotának súlyosságára, régi életbeosztásán, munkáin nem változtatott semmit. 1895-től kezdve állandóan gyöngült. Azt is csak későn vették észre, hogy már alig vonszolja magát. Ekkor abban a tolókokcsiban vitték ki a kertbe, melyben atyja töltötte el utolsó napjait. Szenvedései az első rohamtól kezdve kimondhatatlan mértékben fokozódtak, amihez az utolsó hetekben teljes lelki sötétség és hitellenes kísértések is járultak. A kolostor háziorvosa és egy orvosrokona, az unokatestvérének férje, egymásután mondtak le életéről. Ő mind tudta ezt. Az orvosok csak azon csodálkoztak, hogy ilyen emberfeletti fájdalmakat hogyan bírhat ki sugárzó arccal, zokszavak nélkül. Az orvosságok magáhozvétele külön fájdalmat okozott neki. A kellemetlen ízek eltüntetéséhez akkortájt még nem értettek s ő e rettenetes italokat nem egyszerre nyelte le, hanem lassan, szinte szürcsőlgette. Szomját nem oltotta semmi. «A kehely színültig telve van, – mondotta halála napján, – soha, de soha nem hittem volna, hogy ennyit lehessen szenvedni. Szenvedésemet csak egy dolog magyarázza: az, hogy annyira óhajtok lelkeket menteni. Nem bánom meg, hogy az isteni szeretetnek hoztam magam áldozatul. Én Istenem, történjék velem az, amit Te akarsz, de légy irgalmas hozzám.» Szörnyű szenvedései után 1897 szeptember 30-án vált meg lelke törékény testétől. «Istenem, szeretlek.» Ezek voltak utolsó szavai.

Teréz halálos ágyán már tudatában volt annak, hogy szentként fogják tisztelni. Amikor azonban életrajzához hozzáfogott, ezt Ágnes anyának (Pauline nővére) egyenes kívánságára tette s a szentségről sejtései nem igen lehettek. Csak a felszólításnak engedett, hogy nővérei számára a gyermekéveiről beszámoljon. Később aztán már az isteni Gondviselés játszhatott közre, hogy Ágnes anya mindent leíratott vele életéből. Nyilatkozatain a világ eltűnődhetik. «Az égből rózsasötöt hullatok majd a földre», ez az egyik mondás; a másik: «Je veux passer mon ciel, de faire du bien sur la terre.» Halálos ágyán összegyűjtött mondásai s az a tény, hogy életrajzának megjelenését s a földön való elterjesztését maga kívánta, minden kétséget kizáróan arra mutatnak, hogy tudatában volt isteni küldetésének. XV. Benedek pápa a Lisieuxi Szent Teréz hősi érényeiről szóló döntvény kihirdetése alkalmából tartott beszédében a következőket mondotta erről a témáról: «Nem látszik méltányosnak, ha azt akarnók bizonyítgatni, hogy az Ur szolgáló leányának életszentiségére semmi homályt nem vetnek a halálos ágyán mondott jóslatai, sem azon szándéka, hogy nyilvánosságra kerüljön 'Egy lélek története' című irata, melyben önmagát a nyilvánosság előtt föltárja. Az, aki egész életében olyan mélyen aláztatott volt, nem beszélhetett végső órájában olyan kifejezésekkel, melyek látszólag az aláztatosságot sértik, ha arra

nem kapott volna felsőbb, isteni sugallatot. Az emberi értelem nagyon korlátozott a Mindenható okainak méltánylásában, mikor Ő valamely teremtményének valami mondani-, vagy tennivalót sugall. Vakmerőség nélkül valami olyan szándékot fedezhetünk fel ebben, mely szerint a jó példa hatását a közönséges határokon túl terjeszteni célozzuk. S végre is ezen fennforgó esetben könnyű észrevenni a jó Isten különös akarátát a lelki gyermekség érdekéből, hogy az t. i. minél jobban az emberek figyelmébe és érdeklődésébe jusson . . . Egy pillantás arra a korra, melyben Teréz élt, szinte följogosít bennünket arra, hogy neki azon isteni küldetést tulajdonítsuk, hogy meghiúsítsa az ellenség cselszövényt. De ez nem lett volna lehetséges, ha az „Egy lélek története” című műve nem terjedt volna szét az egész világon.»

Valóban, a sátán még egyszer megkísérelte, hogy megakadályozza az «Új jel», az «Omen novum» észrevételét. A szent egyik utolsó gyónatója, Madelaine Godefroid premontrai vette először kezébe ezt az ügyet s ő kapta az akkori püspöktől azokat az elutasító válaszokat, melyekre már céloztunk. A könyv azonban alig hogy megjelent, alig hogy megismerték, nemcsak a karmelita rend többi zárdájában, hanem az egész világon megkezdődött a rózsaső is. Nyolc-tíz kötetet tesznek már ki a «Plui de Rose» iratai, melyek a földkerekség minden részéről Szent Teréz csodatevő segítéseiről számolnak be. A legkülönbözőbb életviszonyok, helyzetek és nehézségek közepette Szent Teréz közbenjárása megsegítette az arra érdemeseket. így indult meg a boldoggáavatási eljárás 1914 június 6-án; 1921 augusztus 2-án megállapították, hogy a Gyermekek Jézusról nevezett Terézia nővér a négy sarkalatos erényt hősi fokban gyakorolta; 1923 április 23-án avatták boldoggá, hogy nem sokkal később, 1925 május 19-én a szentek koszorújába kerüljön. XI. Pius pápa azonban az egész Egyházra kiterjesztette Szent Teréz ünnepét (október 3), akit ő pápasága csillagának, az erények csodájának és a csodák csodájának nevezett. Ma pedig már nincs templom a földkerekségen, Saigontól Capetownig s éppúgy a Balatonnál vagy a Duna mellett, ahol ne állna az új szent szobra, vagy ne volna arcképe kifüggesztve. Ezt a nagy «népszerűséget- természetes, vagy pszichológiai okokkal megmagyarázni lehetetlen. Az Egyház több szentet avatott azóta s ezek tiszteletét Szent Terézével nem is lehet összehasonlítani. Nem magyarázható ez a «bájoságával- sem, mert aki megismeri életét, már pedig tisztelői közül nagy szenvedéseiről mindenki tud, nem lágy, elomló vallásosságnak lesz rabja, hanem megérezve a száz százalékat, a lényegét, férfias erővel tör a «kis út--nak. Szent Teréz ugyanis lemondást követel az élet minden percében s nem nagy gesztusokat. Ezért «kis út- az övé, mert apró lépésekből van összetéve. De nem nehezebb-e szinte percenkint meghalni, mint egy nagy extázissal kiragadtatni? . . .

Kis Teréz az Egyházban nem hozott újat. Csak a mi világunk számára, a mi számunkra új. Az ő rendszerének, ha van ilyen, lényege az egyszerűség, s ha ezt mégis magyarázni kell, – a hibásak mi vagyunk, kiknek le kell építenünk sok cifra tákalmányt és sok szemetet kell el-söpörnünk. Még a lelki élet útjaiból is. Az ő titka a szeretet s a gyermeki odaadás, de ezek egyelőre még úgy hangzanak a mi korunkban, mintha ki sem ejtettük volna őket. Akiben nincs szeretet, azzal nehéz megértetni, mi is az. Csak a vak emberhez lehet az ilyet hasonlítani, aki nem foghatja fel a színeket. Az itt következőkben gyarló eszközökkel röviden arra szeretnénk kísérletet tenni, hogy Terézia nővér új útjának lényeges vonásait bemutassuk. E rövid kis vázlatban kizárólag P. Petitot O. P. «Vie intégrale de Sainte Thérèse de Lisieux» című művére támaszkodunk. Hangsúlyozottan kijelentjük, hogy az itt következő sorokban legnagyobb mértékben P. Petitot gondolatmenetét adjuk vissza s könyvének egy-egy részét szószerint is idézzük.

Terézia nővér szentsége új és heroikus szentség. «Hogy a Gyermeke Jézusról nevezett Szent Teréz azzá lett, aminek ma ismerjük, ahhoz nem volt szabad olyannak lennie, amilyenek korunkat ismerjük. Egy hozzá hasonló csillag fényszálai az ellenállás tüzéből születnek és szövődnek.» Hogy pedig ne legyen olyanná, mint korunk, még a szentség elérésének módjában is mást kellett választania az isteni elrendelés szerint. Kis Teréz életéből hiányzik a különleges mortifikáció, az erőszakos aszkézis, az imádság és meditáció szigorú, rendszeres metódusa, a különleges vízió és extázis és a külső munkák sokfélesége. Ezzel szemben megtaláljuk nála a gyermekség egyszerűségét, mely még öreg korban is meglepő okossággal és bölcseséggel párosult, a legalázatosabb kicsinységét a legnagyobb magassággal összekötve s végül azt, hogy mély-séges örömet talált a keresztfeszítő szenvedésekben és megpróbáltatásokban. Az ezek fölött álló felsőbb elvek a Szentlélek adományai, az okosság, bölcsesség és az erő voltak s a szeretet végül a kulcsa az egész lelki épületnek. Már itt meg kell jegyeznünk, hogy Szent Teréz lelki gyermekségének semmi köze sincsen a «gyermekesség»-hez, az «infantilítás»-hoz, hanem ez maga a legfelsőbb bölcsesség. Nem szabad elfelejteni egy pillanatra sem, hogy gyermeki nyíltsága mindig egy fensőséges okossággal jelentkezik, alázatos kicsinysége mellett ott van a «magnanime grandeur», kedves és tetsző mosolya pedig vérző szenvedéseket takar, melyeket az Isten iránt való szeretetből és a lelkek megmentéséért vállalt magára. Ez az a lelki gyermekség, melyről XI. Pius a szenttéavatási beszédben a következőket mondotta: «Ha ennek a lelki gyermekségnek útja általánossá válnék, mily könnyen valósulna meg az emberi társadalom újjászületése, melyet pápaságunk kezdetén célul tűztünk ki magunknak.» A tanulmányunk elején említett zárándokok előtt pedig még ezt tette hozzá: «une rénovation plus profonde de toute

la vie catholique.» Ez a megújulás a fentebb említett pozitív és negatív tulajdonságokban rejlik. Minden hívőnek, minden papnak, szerzetesnek, közösségnek, intézménynek, szerzetesrendnek meg kell reformálnia lelki életét.

A sivatagi atyák és a cenobiták aszkézise és mortifikációja abban állott, hogy a pusztaságban megőrizték a tökéletes csendet, két kezükkel dolgoztak és egész életükön át kenyéren és vizen bőjtöltek. Az aszkézisnek ez a fajtája hosszú ideig fennállott a azon a prédikáló atyák, a dominikánus rend megalakulása változtatott először. Ezek a falvakon keresztül végezték apostolságukat, életmódjuk tehát megváltozott, amiért azután szükségük volt a vallásos élet aszkézisének megváltoztatására is, hiszen mint hitszónokok, a szent tudományok előadói és hittérítők az abszolút csendet nem tarthatták meg úgy, mint a sivatagi atyák, a karthauziak, vagy a régi szigorú ciszterciek. Ezen a vonalon nem tudván keresztülvinni a teljes mortifikációt, azt ki kellett egyenlíteniük és így jöttek rá Szent Pál szavaira: «Castigo corpus meum et in servitium redigo.» Következett tehát a fegyelmezés és a flagelláció. Assisi Szent Ferenc, szemben a dominikánusokkal, nem helyezte ezt a módszert és ismét más aszkétikus irányt adott rendjének. Egészen a XIX. századig a különleges bünbánati fegyelmezések és a véres flagelláció dívtak a szigorú szerzetesrendeknél és a közös «culpa- volt a szabály a Karmelben is. Lacordaire fellépése hozott ismét változást: «Szenvedni az igazságot bünbánatból és szeretetből.»

Lisieuxi Szent Teréz «omen novum» ezen a téren. Ha megvizsgáljuk a különbséget az ő aszkétikája és a régiek között, eszünkbe jut a mondás: «Több lakás van az én Atyám házában.» Szent Teréz ellenzője volt kezdettől fogva a különleges modifikációknak. Tudta, hogy a kis lelkeknek ez nem való. Assisi Szent Ferenc felfogása, akinek zsenije igen sok ponton közös Teréziáéval, ezekben a kérdésekben az övéhez fogható. A lelkigyermekség útja kizárja a különleges mortifikációkat. Az ő útját a kicsinység aszkézisének nevezhetjük, a kicsinység végtelenségének, amire már Pascal gyönyörű meghatározást adott és amelyre állnak az evangélium szavai: «Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est.» A nagyság útja, a nagyság végtelensége könnyen észrevehető, szemünkbe ötlik: szenzációs. Ez az, ami kis Teréznel hiányzik. Egy percére sem szabad azonban azt hinni, hogy a mortifikációk Teréziánál vagy a lisieuxi Karmelben elmaradtak. Gyermekkorától kezdve a kis önmegtadadások sorozatát gyakorolta és ezek az áldozatok vezették keresztül őt a gyermek- és serdülőkor nehézségein. Hogy milyen más módszer volt szokásban a Martin-házban is, arra rámutat az a tény, hogy Martinoknál a gyermekeket testileg sohasem fenyegették meg. De például, ha valamelyik szolgálóleány és a kis Teréz között szóváltás

támadt, elvből a szolgálónak adtak igazat s az elkényeztetett kisleánynak bocsánatot kellett kérnie. Figyelemre kell méltatnunk azt is, hogy egyik följegyzése szerint három hónap alatt 818 önmegtagadást, kis áldozatot végzett, ami azt jelenti, hogy abból harminc jut egy napra. A kis dolgokban maradni nagylelkűnek, hűségesnek és nagyinak: ez is a végtelennek egy sugara. Ő maga írja: «Ezen semmiségek gyakorlása által készültem arra, hogy Jézus menyasszonya legyek, és el sem mondhatom, hogy ez a módszer mennyire segített nagygyá lennem a lemondásban, az alázatosságban és más erényekben.»

A lisieuxi Karmelben való viselkedésére nézve a szenttéavatási eljárás aktái közül így szól az egyik: «Hatalmas eszköze volt a hallgatás. Szűz Máriát vette példának: megőrizte szívében a dolgokat, az örömet éppúgy, mint a fájdalmat.» Ez az «elzárás» volt ereje és kiindulópontja tökéletesedésének. Úgy segített mindenkin, hogy sem a megsegített, sem a zárda észre nem vették. Amikor már nagybeteg volt, akkor sem szólott a sajátmaga bajairól. Nénje mondja: «Sohasem hallottam panaszkodni a hideg miatt.» Pedig a hideg nagyon megkínozta a nyirkos kövek között. Szent Teréz kolostorba lépése előtt szerette a szép ruhákat és a csinos használati tárgyakat. Odabent minden megváltozott. Szandálját halála után Pauline nővére (Agnes anya) el akarta tenni, mire az egyik apáca így szólt hozzá: «Csak nem fogja megőrizni ezt a szemetet?» – és tűzredobta azt.

A kicsinység aszkézise, a kis dolgokban való hűség, ami egyik főjellemvonása Szent Teréz útjának, nem jelentette sem azt, hogy aggályoskodásba fullad, sem pedig a szabályos és a Karmel regulái szerint előírt mortifikációk gyakorlásának mellőzését. P. Petitot könyvéből e helyen nyomtatékkal megemlíjtük, hogy a janzenizmusnak még az árnyéka sem fér ehhez a módszerhez. Ő maga tudta, hogy az egyszerűség ellen vétkezett volna, ha nem örül az Isten természetes adományainak, a természet szépségének, a virágok illatának, a muzsikának. S jegyezzük meg azt is jól, hogy a napi kis lemondások és áldozatok nem függesztették fel sem a böjtöt, sem az önmegtartóztatást, sem a mortifikációkat, sem azokat a bűnbánati cselekményeket, amelyeket az Egyház vagy az egyes szerzetesrendek előírnak. Háromszor hetenként korbácsolta meg önmagát teljes erejéből, ahogy csak bírta. Nem keresett kiutat az ősi szabályok alól. Idézzük itt P. Csávossynak mindenki számára írott szavait, melyek kis Terézre vonatkoztatva érthetők legjobban: «Ne gondolja senki, hogy ennek a lelkiségnek hamisítatlan értelmét felfoghatja és igazság szerint a gyakorlatba átültetheti, hacsak előbb, vagy legalább párhuzamosan, a teljes lelki fegyelmezettség, a keresztyén önmegtagadás, az önzetlenség és a lemondás útját nem járja. Senki se gondolja, hogy Krisztus élhet benne, ha előbb ő maga meg nem halt önmagának. Az a lelki magaslat nem a tunyáké és gyáváké, hanem az igazi

aszkézis küzdőporondján megedzett lelkeké. Aszkézis nélkül minden lelkeség vagy misztika csak álmissztika és önámítás lehet.» A modern spiritualizmus nem zárja ki a mortifikációkat, hanem csak azokat, amelyek egy kis lelket elrémitenének.

Lényegesen újat hozott Szent Teréz a meditációban és az imádságban is. Ő nem alkotott és nem alkalmazott saját használatára a sző szigorú értelmében vett imádkozási módszert s azoknak a lelkeknek számára, akik a szigorú szabályos imádkozásban nem találták meg az Istenhez vezető utat, Szent Teréz kanonizációja felszabadulást jelent és a keresztény lelkeség történetében fontos dátumot. Hosszú ideig Loyolai Szent Ignác és Szalézi Szent Ferenc szabályai uralkodtak a vallásos életben az imádság módszerére vonatkozólag. Meg is fog maradni ez a rendszer különösen azoknál, akik igen aktív apostolkodásra vannak hivatva. Szent Ignác lelkigyakorlatai egy hatalmas zseni alkotásai, amelyek igen sok jót tettek és nagy hasznára vannak különösen azoknak a világiaknak, akiknek csak néhány napi elvonulásra van idejük. Szent Teréz útja azonban egészen más volt. Az ő módszere «valódi imádság» A család – mint azt már többször említettük – mélyen vallásos volt. S amikor például Terézia, a kis gyermek, szabályos időközönként elvonulásra kért engedélyt – Mária nővére ezt nem engedte meg neki. Anélkül is sokat «gondolkozott» Terézia kontemplatív imádsága nagyon különbözik a rendszerezett és különböző részekre osztott elmélkedéstől. Az ő spontán és ösztönszerű lénye ellentmondott a fegyelemben kimérttségnek. Egyénisége inkább a lényeges finomságok iránt volt érzékeny, mint a geometriai szellem iránt. Jellemző, hogy a fogalmazás és a történelem voltak kedvenc tantárgyai, míg a nyelvtant és a számtant nem szerette és a helyesírásban kissé gyöngye volt. Szalézi Szent Ferenc mondja módszeréről, hogy azzal bezárjuk szellemünket abba a misztériumba, amely fölött meditálni akarunk, nem inkább és nem kevésbé, mint ahogyan egy madarat zárunk a kalitkába. De vannak madarak, amelyeket nem lehet befogni ilyen kalitkába. Amelyek ott elpusztulnának, azért, mert a szabad levegő és az ég nosztalgijája húzza őket.

Egyéniségére és egész életútjára érdekesen mutatnak rá lelki olvasmányai. Keresztes Szent János «cantique spirituel»-jét és a «Vive flamme d'amour»-t kívülről tudta. Régtől fogva olvasta és úgy ismerte, mint kevesen, Kempis «Krisztus követésé»-t, birtokában volt patrónájának, Avilai Szent Teréznek nagy műve. Olvasta P. Surin könyvét: «Les fondements de la vie spirituelle»-t, Mgr. de Ségur könyvét: «La piété et la vie intérieure»-t s nem szabad megfeledkezni a katekizmusról. XI. Pius pápa a szenttéavatási beszédben kiemeli, milyen fontos volt a hit tisztaságának szem előtt tartása érdekében, hogy a katekizmust mindig magánál tartotta és nem vált meg az aszkézis aranykönyvétől:

az «Imitatio»-tól. Legfontosabb könyve, amelyről azután nem is kell beszélnünk: az Evangélium volt. Szent Teréz a lelki életet, Keresztes Szent János és Nagy Terézia hűséges tanítványaként, állandó lelki áldozásnak fogta fel.

Ezt a tapasztalatát nem is hallgatta el soha, ellenkezőleg mindig hangoztatta, milyen fontos az Eucharisztíának nemcsak tisztelete, hanem a Jézussal való egyesülés állandó gyakorlása. Az imádságnak ez a módja nem új, a lelki életnek ez az iránya nem mai, hanem sokkal inkább visszatérés a forráshoz. Első áldozásáról szólva ismertettük már, hogy Szent Pál szavait idézte: «Élek én, de már nem én élek, hanem Krisztus él énbennem.» Így aztán érthető, hogy minden lépését Jézus iránt való szeretetből tette. «Egyedül és kizárólag azzal foglalkozom, hogy minél jobban egyesüljek a jó Istennel. A többi megadatik majd nekem, mint járulék.» Egyike a legveszélyesebb tévedéseknek bizonyos lelkeknl, akik azt hiszik, hogy ha egy negyedórát adnak naponta Istennek, ezzel mindent elértek. Ennek cáfolására álljon csak itt az a tény, hogy Teréz állandó kis áldozatokkal és a szeretet aktusainak minden percben való megújításával érte el ezt az egyesülést.

Szent Teréz élete és útja és a szentek egy jó nagy része között igen fontos különbségeket vehetünk észre. Másutt: extázisok, víziók, jóvendölések, stigmatizációk, csodák foglalnak el nagy helyet. Assisi Szent Ferenc, Szent Domokos, Aquinói Tamás, Avilai Teréz élete bővelkedik ilyenekben. Sziénai Szent Katalin élete talán a legkülönösebb. Ezzel szemben Lisieuxi Szent Teréz élete egészen más. Nem mutat föl egyetlenegy úgynevezett elragadtatást sem. Nővére ezt mondja: «Tanúskodhatom arról, hogy nem volt extázisban.» Egyike volt legnagyobb szenvedéseinek az a három év, amikor édesapja elme-gyógyintézetbe került. Teréz később így nyilatkozott erről a háromévi szenvedésről: «Nem cseréltem volna el ezt a fájdalmat a legmagasabb extázisért.» Ez azonban nem jelentette azt, hogy a Gondviselés nem adott volna neki ilyen képességet. Betegségének utolsó hetében is megmondotta, hogy életrajza, ha nyilvánosságra fog kerülni, igen sok jót fog tenni a lelkekkel, kivéve azokat, akiknek különleges útjaik vannak. Azt is mondották neki halálos ágyán a nővérek, hogy halála percében bizonyára látomása lesz, hogy vigasztalódják. «Nem, – felelte, – sohasem kívántam magam számára különleges kegyelmi jeleket, mert nem ez az én kis utam.»

Emberi természetünk ingatag és semminek nem hisz. Ha a szentség könnyű és szeretetreméltó keretek között jelenik meg előttünk, akkor lenézzük, de ha nagyobb vizsgálat után észrevesszük, hogy mily nagy szentség az, kételkedünk benne. Lisieuxi Szent Teréz összekapcsolta a tökéletességgel és az Isten iránt való legnagyobb szeretettel a

köznapi dolgokat és tetteket. Ez az igazság azonban egyszerű és durva ahhoz, hogy mi megértsük. Szent Teréz kanonizációjának és életének egyik legnagyobb tanulsága annak bemutatása, hogy a szentség az Istennel való egyesülést jelenti szeretetben, amellyel össze kell kapcsolni a közönséges tevékenységeket.

Szent Teréznek azonban mégis voltak látomásai. Így gyermekkorában előre látta, hogy édesatyjának milyen sorsa lesz. A második: csodálatos gyógyulása. Egy harmadik: a Pranzini-eset. Egy negyedik: szívebzése, amikor följánlotta magát Jézus lángoló szeretetének. Utána elmondotta, hogy úgy érezte, mintha szíve két darabbá szakadna s abban a percben meghal. Ez utóbbi inkább a «vols d'esprit» fejezetbe tartoznék. Különleges ítélőképességét és egyéb előrelátásait pedig Keresztes Szent János szavaival lehet magyarázni, aki az Apostol mondására hivatkozik: «Spirituális autem iudicat omnia» Halála utáni missziójára nézve már sokkal több utalást találunk nála. Erre vonatkozólag idéztük is XV. Benedek pápa szavait. Csak azt megjegyeznünk, hogy a szent kifejezetten kívánta életrajzának megjelenését. «Ha késedelmeskedtek, – mondotta, – a sátán ezer akadályt fog felállítani, hogy meggátolja ennek a könyvnek közlését, mely oly veszedelmes az ő számára.» Természetes, hogy Teréziánál mindennemű aktivitás hiányzott. Ő Mária Magdolna útját választotta: «optimam partem elegit.» A kontemplatív élet fontosságáról fölösleges hosszabban szólni. Ha egy országban a belső lelki élet meggyöngül s ezzel ellentétben mindenki, még a kongregációk és rendek is csak külső munkákra vetik rá magukat, abból az Egyháznak és a lelkeknek nincs sok hasznuk. Ez olyan nyilvánvaló dolog, hogy tudatlannak kell lenni annak tagadásához. Teréz útja tiszta kontemplatív élet. Mindent akart és mindent megkapott. Először missziókba akart menni, majd azt szerette volna, hogy hirdethesse egyszerre mindenütt az egész földkerekségen az evangéliumot. S ezt csak így érhetette el, ha misztikus úton az imádság erejével törekedett arra, amit testileg úgy sem tudott volna elérni. Noviciáihoz egyszer így szólott: «Látják, szép dolog szent és szép dolgokról gondolkozni, szép könyveket írni a szentek életéről, de ha az ember nem hal meg nap-nap után önmaga és a világ számára, nem térítheti meg az emberiséget.- Az «Imitatio- szavai kell, hogy itt mindenkinnek eszébe jussanak: «Hagyjátok azokat, akik agítálnak, hadd beszéljenek annyit, amennyit akarnak. Ti azonban maradjatok békeességben.- Jézus nem kíván mást, mint szeretetet. Nem kéri a mi munkáinkat, kizárólag a szeretetünket. «A legkisebb tevékenység, amely a tiszta szeretet szándékából fakad, többet használ, mint az összes többi művek, tettek együttvéve.» Mennyire hasonlatos ez Keresztes Szent János szavaihoz, aki azt mondotta, hogy «egy emberi gondolat többet ér, mint az egész látható világ» Szent Teréz hűséges maradt ehhez az elvhez.

Tudta, hogy ha az Egyháznak valódi szolgálatot akarunk tenni, akkor időnknek lényeges részét az imádságnak kell szentelni. Dom Chautard mondotta múltkoriban, hogy igen sok munkánk, tudósok erőfeszítése és nagy tette azért nem hozott eredményt, mert belső életünk banális volt. Századunk ontja a könyveket, a beszédeket, a munkát. Vájjon nem volna-e helyesebb, ha nagyobb részt imával töltenénk? Ez nem jelenti Szent Teréz szerint sem, hogy hagyjuk a tevékenységet abba. Nem jelenti, hogy mondjunk le az irgalmasság testi cselekedeteinek, a szeretetnek a gyakorlásáról, hogy ne írjunk és hogy lelkeket ne halászsunk. Aquinói Szent Tamás szerint az a vallásos élet az igazi, amely összhangzatosan egyesíti magában a cselekvést és a szemlélődést. Bármilyen lázas, nagyszabású és kiváló a mi külső munkánk, ha észreveszszük, hogy belső életünk kárára kompromisszumot kötünk, abból már tudhatjuk, hogy hamis úton járunk. Első kötelességünk saját lelkünk megmentése.

Igen fontos annak leszögezése is, hogy Szent Teréz gyermeki útjában úgyszólván semmi sem gyermeki, csak maga a név. A lelki gyermekség útja az Istenhez való bizó menekülés, a Reá való hagyatkozás. Szent Teréznél ez az egyszerűség a legmagasabb és legfinomabb okossággal párosul. Ahhoz, hogy valaki a kicsinység aszkézisét gyakorolja, hogy a végtelenségig meghaljon a kis dolgokban önmaga számára, ahhoz arra van szüksége, hogy lemondjon az önszeretetről, az irigységről, a gazdagság utáni vágyról és így tovább. Ezer bizonyítéka van annak, hogy Terézia gyermekkorában sem volt «enfant terrible» Fel-tűnő okossággal, sőt diplomáciai figyelmességgel tudott kis ügyeket elintézni, de a Szentlélek megadta számára a bölcsesség adományát is. Csak így érthető, hogy azonnal megértette Keresztes Szent János és Avilai Szent Terézia misztikus iratait. A szenttéavatás aktái bizonyítják, hogy zseniális volt, ha földi értelemben vesszük akkor is, de bölcseségének és okosságának forrása leginkább az inspiráció. Az imádsága is ebből fakad, míg például Loyolai Szent Ignác rendszerében igen nagy helyet foglal el a «raison» A XVII. századtól kezdve, különösen a descartesi filozófia előretörése óta, a Szentlélek adományait bizonyos tekintetben lenézték. Nem akartak mást ismerni, mint az erkölcsi, a teológiai erényeket és a különlegesen misztikus kegyelmeket. Azt mondták, hogy a Szentlélek adományai nem reprezentálnak mást, mint történelmi tény. Szent Teréz élete, egész működése cáfolat erre. Jel-lemző Szent Terézia egy mondása: «Anyám, amit most akarok mon-dani, igen fontos, kérem ne feledkezzék meg róla később. A Karmelben nem lehet hamis pénzt gyártani, hogy azzal vegyünk meg lelkeket. És igen sokszor, a szép szavak, amilyeneket írnak és amilyeneket kapnak, nem mások, mint a hamis pénz kicserélése.» Aranyszájú Szent János szavai érvényesek ide: «Simplicem esse cum prudentia, haec est vita angelica.»

Egy másik kardinális pontja Szent Teréz «rendszerének», amelyre egész élete fölépül: az alázatosság. Számára ez állandóan «öröm» volt és boldog ünnep. Többször kitértünk már arra, hogy mily fontos volt számára a titokban való cselekvés. Az alázatossággal kapcsolatban azonban meg kell arról is emlékezni, hogy vágyaiban volt nagy Terézia. Hiszen – mondtuk már – mindent akart, hogy hamarosan az Isten közelébe érkezzék. Egy felvonót, liftet keresett a maga számára, amely azonnal az Úristenhez vigye. A kereszténység az evilági okosok számára nem más, mint örület: az áldozat örülete, a szeretet örülete, az apostolság örülete és a vágyak örülete. Szent Teréz vágyai, emberi értelemben véve, egymásnak ellentmondók voltak. Isteniek, végtelenek, örökké tartók időben és térben. Misszionárius akart lenni és hirdetni az evangéliumot a föld minden kis zugában is. Mártír akart lenni, de annak legkülönbözőbb formái között, megkorbácsolva, keresztre feszítve, olajba főzve, a fenevadak torkába dobva . . . Vajjon milyen erők között formálta meg a szent ezeket a nagy vágyait? «Van-e kisebb lélek, tehetetlenebb, mint én vagyok!» De felismerte, hogy kicsínysége dacára szárnyat adhat vágyainak, ha rábizza magát Jézusra, ha szeretetből egészen ráhagyatkozik és semmit sem követel. Mikor azt mondták neki, hogy borzasztó, mennyit szenved, így válaszolt: «Nem, nem borzasztó. A szeretetnek kis áldozata nem tarthatja borzasztónak azt, amit a völegénye neki küld.» Ebben a szenvedésben készítette elő az Úristen Terézia számára a legmagasabb csúcsot. Egyszerre volt a test, a szív és a lélek mártírja. Ha orvosai kijelentették, hogy a körülötte állóknak legkisebb fogalmuk sem lehet azokról a szenvedésekről, melyek keresztüljárták, elhíhető, hogy kínjai természetfölötti erő nélkül elviselhetetlenek lettek volna. De sokan azt hiszik, hogy a zárdába való belépésétől kezdve sok vigasztalásban volt része, hiszen három nővére volt még a Karmel lakója. Mekkora tévedés. Gonzaga anya, aki sokáig volt a kolostor perjelnöje, ezt mondta egyszer: «Terézia nővér tökéletes s csak egy a hibája, hogy három nővére van még ugyanabban a kolostorban. A nővérek itt «nem járhattak össze-, mint azt egy laikus elképzelné. Kis Teréz nem önthette ki szívét nénye előtt, hiszen ez a közösség nem az ő családjuk volt, hanem mindnyájan egy másik Atya fennhatósága alá tartoztak már. Így abból, amit Gonzaga anya «hibának» nevezett (nem úgy értette, hogy kis Teréz a hibás!), Teréziának dicsősége lett, mert ez is mártíromságai közé tartozott. A legszörnyűbb volt azonban a lelki vértanúság. Élete nagyrészt s különösen betegsége éveit és agóniájának napjait lelki sötétségben és hitellenes kísértések közepette szenvedte át. De szeretete nem kisebbedett meg. «A szenvedésben az a vigasztalásom, hogy nincs vigasztalásom.» Van-e ennél fölségesebb mondat, mely ember száját elhagyhatja? Ez volt Teréziának a Szent Lélektől kapott természetfölötti ereje, mely okosságához és bölcsességé-

hez hozzájárult. Aki örül a szenvedésnek, az a legnagyobbak is örül, s van-e nagyobb szenvedés, mint lelki vigasz nélkül, Istentől látszólag elhagyottként élni? Ő minderre csak mosolygással válaszolt. «Vannak semmiségek, melyek nagyobb örömet okoznak Jézusnak, mint bármi más. Például egy mosoly.» És mikor meghalt, ez a mosoly ült ki ajkára.

Valóban csodálatos, hogy bár kevésbé követik, de századunknak olyan egyéniségei is megértik Lisieuxi Szent Teréz nagyságát, akik homlokegyenest ellenkező úton látszanak járni. A világ a szenteket általában lebecsüli s mondjuk csak meg őszintén: lenézi. De a Gyermekek Jézusról nevezett Szent Terézia még olyanokat is gondolkodóba ejt, akik más szentek előtt nem állnának meg. Érdekes, hogy Assisi Szent Ferencen és Kis Terézen észreveszik a közös vonást, észreveszik a hősiességet, a kitartást, és megbénítja őket a szeretet, mely belőlük érezhetően kiárad. Minden szent az Isten barátja, Őt szereti csak s ez a szeretet természetesen kivetődik a teremtményekre is. Nos, a szeretetlenség korában Kis Teréz valóságos gyújtópontja ennek az isteni szeretetnek, ő a kiválasztott ma, akin keresztül mindez hozzánk érkezik. És hogy ma már «idegen» oldalakról is «megértik», azaz bele tudnak kapcsolódni, ez azt jelenti, hogy Teréz szenvedése és halála máris érezteti hatását. Mindenki ott van az Isten, de a legtöbben a hullát szeretik önmagukban. Kis Teréz óriási szeretetárama azonban ismét mozgásba kezdi hozni a szeretet álló motorjait. Csoda ez, amelyet mindnyájan megélünk, nagyobb csoda az egész látható világnál és gyarló elménk még oly hatalmasnak tartott gondolatainál is.

L E D O C H O W S K A

ÍRTA
IJJAS ANTAL

«Ó, bárcsak az egész emberiség
boldogságának szolgálhatnék!»

Szekuláris jelenség – mondotta róla Piffel bíboros hercegérsek, s valóban ennek kell megpillantanunk őt, csontvázváza soványult szikár természetével és hősápadt arcával: úgy égve előadótermek dobogóján, szerkesztőségi munka közben éjszaka és kiadóhivatali adminisztráció közben nappal, mint valami karcsú gyertya, lángolón és világolón, szinte tündöklő. És tündöklése elvilágított egész Afrika mélyéig, helyesebben szólva: a forró és sötét földrész mélyeit hozta Európa lelkiismerete elé, az afrikai missziók ügyét. Alig van tünetesebb jelensége a kornak, mint ez a különös asszony, aki a hitetlen XIX. század fordulóján mutatta meg, mit jelent egész lélekkel élni az Egyháznak adott grandiózus parancsal: «Elmenvén pedig az egész világra, tanítsatok minden nemzeteket, megkeresztelvén őket az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében.»

Ledochowska Mária Terézia grófnő az «Euntes ergo docete» ropant imperializmusának élt, írt, szenvedett, szervezett és alkotott.

Az Egyház imperializmusának e nagyszerű asszonyi képviselője oly mélyről merítette imperializmusát, hogy a szem szédül követni misztikus mélységeit annak a lelki eredetnek, ahonnan titokzatos erők felfakadnak. Az eredet, e ragyogó hódításvágy eredete kettős: egyrészt Ledochowska grófnő közeli őseinek mély, szinte az életszentségig hatolt katolicizmusában van, másrészt abban, hogy lengyel volt s egy elnyomott nép lelki imperializmusa fejeződött ki benne.

A katolikus ősök sora 975-ben indul a Halka nevű főrangú úrral, akit Wladimir rutén nagyherceg ebben az évben küldött követül Konstantinápolyba, ahol az – elragadtatva a görög szertartások nagyszerűségétől és a templomok pompájától – keresztény lett s azt ajánlotta fejedelmének, hogy az egész néppel együtt vegye fel a kereszténységet; amikor az udvaroncok emiatt kigúnyolták, három párviadalt is vívott azért a hitért, amely annyira elbűvölte őt. Amint a legenda és a családi hagyomány szól: mindhárom párviadal előtt keresztet vetett, innét a család címerének kék mezejében a küzdők köré vont kört jelképező arany karika s benne háromszög alakban elhelyezett három arany kereszt. A családnak Nestor nevű XV. századbeli őse viselte először a Ledochowski nevet; ő volt az, aki a keletlengyelországi Ledochowot megkapta Kázmér litván, később lengyel királytól. Egy Kázmér

nevű XVII. századbeli ős pedig ott volt Bécs falai alatt, amikor a nagy Sobieski húszezer huszárjának patkói vérbe és sárba tiporták az ozmán birodalom terjeszkedésének utolsó kísérletét. A pogányok ellen harcoló tizenhétéves kis hadnagy neve és címere ott díszlik a győzelem emlékére emelt kahlenbergi templom falán, újból eljegyezve az ősök sorát a pogányok ellen való harccal. Ennek a fiatal Ledochowski-nak véréből sarjadt a pogányok ellen való harc egyik generalisszimusa, Ledochowski Miczisláv, a nagy kardinális, aki mint a «Propaganda fide» prefektusa, 1892-től 1902-ig állt a világmisziók élén. Nagy egyéniség és nagy élet, – egyházi pályafutásában sokáig volt Columbia apostoli delegátusa, majd pózeni érsek és lengyel prímás. Mivel ellenszegült Bismarck egyházpolitikai törvényeinek, két évig börtönben is ült, szinte egyenesen innét emelte őt a pápa a «Propaganda fide» élére. Nagybátyja, Ignác, tábornoki rangig vitte a katonai pályán, már várparancsnok volt, amikor elhatározta, hogy dominikánus zárdába vonul. Anyjának, a gyönyörű és gyöngéd Czakrozewska Máriának vére és lelki-formái ütöttek ki benne s Miczislávban is. Ennek a Czakrozewska Máriának dédunokája s a dominikánus laikus fráterre lett tábornoknak unokája volt Ledochowska Mária Terézia.

Apja, Ledochowski Antal, az osztrák birodalmi hadseregben szolgált egyideig s katonai pályán akart karriert csinálni ő is, de mivel beteges volt, ki kellett válnia a hadseregből. Birtokaira vonult és gazdálkodni kezdett, majd elvett egy Seilern grófnőt. Más két fia mellett ettől született Kázmér, a jezsuita rend mai generálisa. Első felesége halála után Salis-Zizers Jozefin grófnőt vette el. A Salis grófok lombárd származásúak, a Po földjéről kerültek Svájcba s kerültek utódaik a habsburgi monarchia nagy keretébe. Így keverődött a szláv ősök mélysege és intuíciója mellé a Salis-vér örökségén át latin világosság és erő annak a leánynak ereibe és idegzetébe, aki mint a házasságból származó hét gyermek elseje született 1863-ban.

1863 – semmiképen sem jelentős dátum a világ és Európa történelmében. Minden átváltozásban áll: Oroszország első, ingadozó lépéseit teszi az autokráciából a nyugati fejlődés felé, Germániában a német egység vajúdik, hogy szinte mint egy új nagyság Európa közepén, felbukkanjon a világpolitikában a Német birodalom. Franciaországban a császárság hamis fényei s a legsivárabb pozitívizmus, a legpikánsabb ballerínák, a fiatal Zola kezdő évei, Taine fénykora, Renan monoton hangja a Sorbonne-on. A viktoriánus Angliában Darwin, a kolóniákon a világbirodalom tudatának első kibontakozása, a gyarmati világpolitika nagy fénykorának kezdete. Spanyolországban forradalom, mint mindig; Olaszországban az egység vajúdása, a pápai állam végső napjai, a pápai trónus harca az «Unita Italia»-szabadkőműves ihletésű

radikalizmusával, IX. Pius konzervatív-nagyúri alakja a pápai széken, küzdelme, hogy az Örök Egyházat új feladataihoz alkalmazza.

Ezek a feladatok szinte tengernyi sokasággal omoltak rá az Egyházra minden téren. A pápaság világi uralmának megsemmisülése gyökeresen új politikai helyzetet teremtett a pápaság számára szinte minden viszonylatban; a tudomány és oktatás teljes laicizálódása és ellenséges színei elvették tőle az intelligenciát. Új társadalmi osztály bukkant fel a társadalom mélyéről: a munkásság. A kontinensek területeinek feltárása rohamosan haladt előre. Az eddig független színes államok az ázsiai és afrikai kontinenseken fehér fennhatóságok alá kerülnek és megnyílnak egyebek közt a missziók számára is.

Íme, ez volt az akkori Európa képe, míg az alsóausztriai Loosdorfban, az odaszakadt Ledochowskiak székhelyén, egy vékonycsontú, sovány kisleány nőtt és naplójába írta gyermekes, jó centiméter magas betűit.

Mert naplót is vezetett. Feljegyezte a nap ránézve fontos eseményeit s a látogatásokat, amelyeket tettek és kaptak. A Ledochowskiak elég élénk társadalmi életet éltek, érintkeztek a katonás és vallásos osztrák arisztokráciával, maguk is egészen beolvadva közéjük, de elsősorban lengyeleknek érezve magukat. Talán itt, ebben az elnyomott lengyel-ségben lehet keresni okát annak az imperializmusnak, amely a politikai tértől megfosztva másfelé áradt el ennek a népnek nagyjában, főképp művészeiben.

Nem analógia, hogy a művészetnek ilyen imperialistája volt Ledochowska grófnő is, hiszen művész volt, nemcsak önmaga építésének, egy csodálatosan arányos életnek grandiózus művésze, hanem más módon is: az írásé. Korán olvas. Alig nyolc-kilencéves, amikor verset, elbeszéléseket, színdarabokat ír. Afféle kis csodagyerek; szülei, akik bensőséges, mély családi életet élnek, mindenfelé elviszik magukkal. A tízéves kisleány így kerül el az 1873-as bécsi világkiállítás termeibe. Még most is megvannak – gyermekes, vékony és bizonytalan betűkkel – azok a feljegyzések, amiket erről a kiállításról készített; itt látott először olyan dolgokat, amelyek a «Sötét földrésről» származtak. Sokáig álldogált előttük. Afrika és ő: már ekkor megérezték egymást, noha egyébként senki sem sejtette, hogy a növésben levő, hihetetlenül vékonycsontú gracilis kisleány azért álldogál annyi ideig és oly kíváncsian az afrikai szalmakunyhók utánzatai és a kókuszdióhalmok előtt, mert Afrika leendő úrnője ő.

Ugyanerre az évre esik egyébként első találkozása nagybátyjával is, aki akkor már a «Propaganda fide» bíboros-prefektusa. Mivel a kisleánynak német volt az anyanyelve, – osztrák földön született és németül beszélő környezetben nőtt fel, – úgy kellett megtanulnia lengyelül; s azért tanul meg lengyelül, hogy ezzel, mint valami ajándékkal meg-

lephesse bátyját, aki tüzes lengyel hazafi és börtönben is ült lengyel voltáért. Az ősi nyelv szavai, amelyekben valami varázslat zúg, s mágikus kapcsolatban vannak az idegekkel és a vérrel, felébresztik benne is a lengyel öntudatot, tizenhatéves korában már tudatosan lengyelnek vallja magát. Meg is ismerkedett a lengyel földdel és éppen első lengyelországi utazása után lépett először a társaságba, mint tizenhatéves ifjú dáma. Az Arany Bécs társasági élete ekkor állt legnagyobb virulásában, a Monarchia arisztokráciája – németek, csehek, lengyelek, magyarok, olaszok – ott keringtek a Burg körül, elbűvölten a roppant dunavölgyi hatalom gazdasági és politikai aranykorának fényétől. Mi sem lett volna természetesebb, mint az, hogy a szikrázóan tehetséges, ragyogó szellemű és hamvasán szép lengyel grófleány kiábrándul naplóból, gyermekszíndarabjaiból, melyeket vékonylábú íróasztala mellett írt, kiábrándul gyermekes lengyel-rajongásából és férjhezmegy valami aranygalléros arisztokrata katonatiszthez, gyermekei lesznek és nyugodtan töltheti el életét.

De a Gondviselés azt akarta, hogy a hősápadt arcború szőke kisleány sohase menjen férjhez, csak száz-és százezer fekete gyermeknek legyen az anyja.

Íme: ez volt az út, amelyen Ledochowska grófnő hivatásához eljutott.

Tizennyolcéves volt, amikor a család átköltözött Kislengyelországba; apjuknak itt is voltak nagyterjedelmű birtokai. Itt esett apjával egyidőben súlyos betegségbe. Ez volt az első árnyék, amely eddig aranyként ragyogó életére hullt, a halál árnyéka, és pedig apja haláláé. A fényben, melegben, társasági sikerekben, eszének és tehetségének mindenkitől való elismerésében szinte fürdő fiatal leány számára retentő megrendülés volt ez a halál. A falusi plébános eljött hozzá, a gyakori áldozóhoz, hogy meggyóntassa és megáldoztassa és ő szinte csak kedveskedésből, rávette apját, hogy az is vegye magához a szentségeket. Apja váratlanul, még ezen a napon meghalt – a halál sötét villáma így sújtott le mellette, igen, közvetlenül szobája mellett s a merev és hirtelen villanásban káprázva látták szemei sötétleni és tündökölni a túlvilág országait, – a túlvilág országait, amelyekbe a halál szele faleveleként sodorja a földgömb lakóit; minden kontinensről, a sápadt és hideg lengyel ég alól éppúgy, mint a sötét és forró Ugandából.

Így ismerkedett meg Ledochowska grófnő a halál sötét misztériumával.

Az a fiatal dáma, aki a Monarchia pereméről, a lengyel földről újra visszakerült az Arany Bécs zajlásába, ettől az élménytől lett más, mint idáig. Keresett valamit, egyelőre még nem tudta, mit. Mindenestre valami olyant, ami biztosan vezet a sötét kapun túl a magasba.

De egyelőre még nem is sejtette, mi ez. S családi okok készítették arra, hogy udvarhölgyi állást vállaljon Alice toscanai nagyhercegnő udvaránál.

A toscanai hercegi család, a Mediciek címének egyik örököse, a Habsburg-Lotharingiai család egyik ága, ekkor már csak emléke néhai tényleges fejedelmi hatalmának. IV. Ferdinánd főherceg, az «Unita Italia» megvalósulása előtt még gyakorolta fejedelmi jogait, de most már csak címzetes fejedelmi udvart tartott Salzburgban, az ottani császári várkastélyban.

A kis Ledochowska grófnő huszonkétéves volt, amikor udvarhölgy lett, ama célok nélkül, amelyekkel arisztokrata családok leányai egyébként el szoktak menni udvarhölgynek: hogy társasági karriert csináljanak, jó házasságot, vagy legalább is öregségük biztosítva legyen, mint alapítványi hölgyeknek, míg szülői örökségükön a fiúknak kell osztozkodniuk. Neki azonban nem voltak efféle vágyai. «Tudom jól, hogy ez a külsőleg fényes helyzet alapjában véve milyen kínos és nehéz - írta illúziók nélkül naplójába. S a főhercegi udvarnál töltött idejét nem szánta másnak, mint ami lett: átmenetnek és veszteglésnek a megalálandó út felé.

«Várj!» – szokta mondani Isten azoknak a lelkeknek, akiket valamire kijelöl. És Ledochowska Mária várt. Nem hiába. Itt Salzburgban érte őt a hivatás villámcsapása. Villámcsapás, amiben éppen az volt a rendkívüli, hogy külsőleg semmi rendkívüli nem volt benne.

Az első ujjmutatás az új út felé két missziós apácának a salzburgi udvarba való látogatása volt 1886-ban. Az utat kereső lélek már ekkor az ő útkukat mérlegelte. A következő évben – újból rendjüknek szóló támogatásért – ugyanannak a rendnek két másik apácája kereste fel ismét a hercegi udvart. Egyikük maga is hajdani udvari dáma, aki uszályos rózsaszínű selyemruháit cserélte fel Szent Ferenc leányainak durva és barna köntösével. De az igazi, a döntő hatást mégsem ők tették rá, hanem Lavigerie bíboros.

Lavigerie bíboros ekkor már Afrika primása és apostoli delegátusa volt s ott székelte Carthagóban, a rommá és múzeumi tárgyakká omlott pún és római dicsőség hajdani székvárosában, ahol valamikor vért áldoztak komor szemita bálványoknak. Ott székelte Hamilkar és Salambo városában, ahol a székesegyház dombjáról esténként el lehet látni a violaszínű fátylakba öltöződő Atlasz és a Sivatag felé, s azon túl, az egész kontinensen Szem és Kám tiszta- vagy kevertvérű fiai sóhajtoztak a pogányság és a szenny éjszakájában.

Micsoda grandiózus volt ez a gondolat: áthatolni a kontinens egész szélességét átfogó Szaharán, a Föld ama sávján, amelyet örök tűz ostromol és homokszemek parányi kristályaivá porlaszt a nap s

ahol évezredek és titokzatos városok hófehér épületein villan meg sugara. Micsoda vakmerőség volt ez: a Szaharának indítani neki a Fehér Atyák frontját, mint valami laza ostromvonalat, megszállni sorra az oázisokat, kiterjeszkedve Szenegáltól Szudárig! Nekiindítani Krisztus hódítását a világ földrajzilag és lelkileg legnehezebb terepének – mert misszionálni itt a legnehezebb, ezen a kontinensen, ahol az arabok mohamedánok. Ki tudja, miért, a mohamedán lélek áll legjobban ellent Krisztusnak, a négerék pedig, a pogány négerék, egy, a fehértől annyira elütő fajiság fizikai és szellemi vonásait hordozzák, hogy először ezen a gáton kell áthatolni. Pénz kell, szervezet kell, emberek kellene – és imádságok kellene, imádságok, amik ostromolják meg úgy Afrikát, mint a láthatatlan tömjénfelhők áradása. S a bíboros, aki egész éjszakákát átímádkozott ott Carthagóban, a Moloch hajdani dombján, egyebek közt imák hadjáratáról is álmodott, imákról, amik hiányoztak Afrika lelki üdvéért. De másról is álmodott, ami az Egyház legdöntőbb nyert csatája lett volna Afrika ellen: a rabszolgaság eltörléséről.

Az emberiség e szégyene, a természetjog szörnyű megcsúfolása még mindig óriási tűzfoltokat égetett bele Afrikába és a négerék lelkébe, – tűzfoltokat a szó legszorosabb értelmében is, mert egész falvak és őserdőségek borultak lángba az arab rabszolgakaravánok nyomában. Afrika meggyötört és a Tippu-Tibbektől végigdult belseje vérig sebezve és sóhajtozva küldte rabságba döntött tömegeit a tengerpartokra és a rabszolgatartó mohamedán világba. Afrika belseje minden idegent azzal a gyanakvással fogadott, amit ezek a pusztító hadjáratok felkeltettek benne.

Ezért indította meg Lavigerie bíboros a maga szellemi hadjáratát a rabszolgaság elvi és valóságos eltörléséért és alapított rabszolgaság ellen küzdő egyesületeket mindenütt a világon. Ez, mint a világ többi eseményei, távoli villanások voltak csak a fiatal udvarhölgy életének és figyelmének horizontján, mindaddig, amíg kezébe nem került egy lebis lincselő tanulmány Lavigerie bíborosról és céljairól – s ebben a villámcsapásban egyszerre meglátta életcélját. «Európa keresztény asszonyai, – írta a bíboros egyik írásában, – ha Urunk az íráshoz adott tehetséget közületek valamelyiknek, állítsa e cél szolgálatába. Nem talál célt, amely szentebb lehetne.»

Egy finom női íróasztal nyomban a nagy bíboros szolgálatába állt azzal a türelmet és várakozást nem ismerő gyorsasággal, amely a nagy lelkek sajátja: még ugyanazon a napon!

A címzetes toscanai herceg udvarának fiatal hölgye azonnal írt nagybátyjának, a missziós hódítás legfőbb irányítójának, hogy szeretné ennek a célnak szolgálatába állítani egész életét, de hogyan tehetné?

A «Vörös Pápa» – így hívja a római és kúriai argot a «Propaganda fide» prefektus-bíborosát – azonnal válaszolt. Az egy vérből való vér

visszhangozta az óhajt, Ledochowski bíboros megérezte, hogy különös kis unokahugában valami rendkívüli képesség talált utat és keres kifejlést.

«Kedves Hugóm! – írta vissza, – sokan lesznek, akik ezt az elhatározásodat szeszélyesnek találják, de te ne félj, hogy hamis úton jársz!»

Ne félj, hogy hamis úton jársz! – erre az intésre szükség volt, mert valóban sokan hitték, hogy a fiatal grófnőnél csak szeszély, feltunési vágy az elhatározás. A «Missonarin»-ból így ferdítette a gúny a «Missionsnärin» elnevezést, amikor a fiatal grófnő onnét a salzburgi főhercegi udvarból elkezdte organizálni a missziók ügyét.

Van valami különös abban, ahogyan a hivatottak megtalálják útjukat, illetőleg minden lépésük biztos a maguk útján! így Ledochowska grófnő is halálos biztonsággal találta el a teendő: első a propaganda. Szinte furcsán hangzik, hogy első propaganda-alkotása – egy színdarab volt. Egy missziós színdarab, ami alkalmas volt arra, hogy érdeklődést és lelkesedést keltsen a missziók ügye iránt. De nemcsak megírta a színdarabot, hanem előadását is megszervezte az összes európai nagyvárosokban. A darab – «Zaida» – diadallal járta végig a katolikus egyesületek színpadjait s még ma is kedvelt darab. További színdarabok ontása azonban megunathatta volna az eszmét. Ledochowska grófnő látta az érdeklődés felgyúló és kialvó fáklyáit végighaladni Európán s elhatározta, hogy más úton állandósítja az érdeklődést. Rájött, hogy azt legjobban egy folyóirattal érheti el. Még nem kezdte el terve megvalósítását, amikor Lavigerie Európába látogatott. Ekkor személyesen is találkozott a bíborossal, akinek az ószövetségi profétákra emlékeztetően lenyűgöző egyénisége óriási hatással volt rá.

Érdekesek a nagy mozgalmak elindulásának apró részletei. Bizonyos törvényszerűséget mutatnak. Különös, hogy a helyes kezdetekben, akárcsak a magban az egész növény, benne van a későbbi fejlődés minden eleme. így volt Ledochowska grófnő még formátlan elindulásában benne későbbi alkotásának minden eleme: az írás, a propaganda megszervezése, a szervezés után való tapogatódzás. A bíborossal való találkozása után határozta el, hogy a propagandán kívül a szervezkedés művére is gondol; felhatalmazást nyert a kardinálistól rabszolgaságellenes bizottságok alakítására is. Ugyanekkor megjelentette híres folyóiratának, az «Echo aus Afrika»-nak első számát is. Ebből az egyelőre még röpiratszerű folyóiratból egy egészen sajátos és semmi máshoz nem hasonlítható sajtó nőtt ki, egy újszólván minden nyelven megjelenő folyóirathálózat, az afrikai missziók ügyének fellendítésére. Jellemző különben a megdöbbentő biztonsággal dolgozó Ledochowskára, hogy ő, aki eddig soha életében folyóiratot nem igazgatott, pontosan úgy dolgozott, mint valami gyakorlott szerkesztő és kiadó. Már az első számtól kezdve eredeti afrikai híryananyagot biztosított lapja számára; rendszeres hírszolgálatot létesített az Afrikát misszionáló szerzetesrendek

tagjaiból. Ez az «Afrikai Visszhang» tette lehetővé a Kláver Szent Péter-társulat világinintézményének megalapítását.

A mustármag példázata itt is megismétlődött. Ledochowska eleinte az egész folyóiratot maga írta; a salzburgi káptalan szakácsnőjének konyhája volt a kiadóhivatal, ahol három éven át minden hétköznap este megjelent a grófnő, címeket írt féléjszaka, intézkedett kiadóhivatali ügyekben, olyan ügyességgel, hogy az előfizetők száma csakhamar ötezerre nőtt. A jövedelemnek az afrikai missziók ügyét kellett szolgálnia, nem szerkesztői és kiadóhivatali fizetéseket; innét a szerény keret. S hogy mennyit írt, arra legjellemzőbb, hogy csuklóján kis csontgömb nőtt a rengeteg munka nyomán. Nappal viszont rendesen ellátta udvarhölgyi szolgálatát.

De nem lehet egyszerre két urat szolgálni. A nagy lelkek egészen odaadják magukat céljuknak. Ledochowska elhagyta az udvart. Az «Afrikai Visszhang» 1893 szeptemberi számában megjelent néhány markáns és hihetetlenül egyszerű, szerény sor arról, hogy most már formális szervezetre van szüksége a lap további kiadásához és szerkesztéséhez is. O maga ekkor már egy kolostorból intézte lapjának ügyeit. A kiadóhivatal még mindig az említett konyha volt, de a Kláver-társulat képe már világosan kirajzolódott a grófnő lelkében.

A nagy szervezők halálos biztosságával találta meg a neki alkalmas embereket is. Már Rómából, ahova azért utazott, hogy megindítsa a társulat előmunkálatainak jóváhagyását, utánanyúlt első munkatársának, egy trieszti fiatal hölgynek. Addig még mindössze egyszer beszélt vele, de csalhatatlan biztossággal megérezte benne a maga emberét. Még csak nem is csodálkozott, hogy igenlő választ kapott. Salzburgba visszatérve már magával vitte társnőjét is. Egy kicsiny szobában húzódtak meg, a lakás másik szobája volt az iroda, szerkesztőség, kiadóhivatal. Egy parasztleány volt az új társulat harmadik tagja, ő künn aludt az irodában az asztalon, és szeszégőn főzött nekik. Volt néhány afféle külső tagja is az új alakulatnak. De a fizikai idő minden pillanatát latbavetve és a legkínosabban racionális beosztással sem tudtak megbirkózni a munka töméntelen bőségével, főképen a már 15.000 példányban megjelenő lappal. Új lakást kellett bérelniök, Bécsben fiókot nyitniök. Az új alakulat egyelőre nem volt szerzet. Társulat volt csupán. De az alapítónak egyik Bécs-Salzburg közt tett útja alkalmával kezébe került Loyolai Szent Ignác szabálykönyve. A gigantikusi újkorú rendnek, a }ézus-társaságnak konstitúcióit innét ismerte meg Ledochowska. S az őt jellemző villámgyorsasággal már döntött is: alapítása csak szerzetes-társulat lehet, ki kell mozdulni az eddigi egyesületszerű keretéből.

Ekkor tűnt ki, hogy milyen rendkívüli pontossággal helyezte el

az afrikai missziók támogatására rendelt szervezet alapító-asszonyát a Gondviselés eleve olyan metszési pontokon, amelyekről csodálatos biztonsággal és sikerrel indíthatta el akcióját. A salzburgi egyházmegyében elismert alapítás után a bíbornok nagybácsi támogatásával megindult a munka a legfőbb elismertetés és megerősítés felé. A század első évében ez meg is történt s a Kláver Szent Péter-testvérület megkezdte a maga munkáját.

Története az első időben egy lélek története, Ledochowskéé. Ennél a pontnál az írói tollnak az egyszerűség és az erő szinte valószínűtlen képeit kell felvázolnia; megrajzolnia a munkában agyongyötört, néha harminc-harmincöt kilóra lesoványodott vézna grófi leányt, akiben az élet fizikai erőit szinte elemésztí a hősi láng.

Ha egy egyéniség rajzáról van szó, akkor az arányosság és harmónia az, amit ebben az asszonyi egyéniségben megcsodálhatunk. Egyik tulajdonsága sem tengett túl benne a másik rovására. Egyenes, hajlíthatatlan és szilárd volt, amikor társulatának külső ügyeiben intézkedett, amikor bérleti szerződéseket kötött, vagy házakat vásárolt a társulatnak, – később nyomdát is, – viszont a kormányzó és lélekalkakító erő mellett maga volt a lágyság és szeretet a nővérek iránt, akik megosztották vele ezt a munkát.

A munka pedig csodálatosan nagy volt. A társulat működési területe mindenekelőtt az «Echo aus Afrika» szerkesztése és kiadása volt, hamarosan tíz nyelven. Akinek sejtelve van csak egy folyóirat irányításának nehézségeiről is, az csodálattal adózik Ledochowskéának, aki tíz folyóirat központi vezetését tartotta kezében. Azután ott volt a missziókért való propaganda a maga szervezeti formáival, az agitációnak és gyűjtésnek egész bonyolult hálózatával.

A munka természetesen csonka maradt volna, ha Ledochowska működésének fizikai terét elválasztotta volna eszmei működése terétől, Afrikától. Csakhamar missziósnővérek mennek Afrikába is. A társulat első galambrajai elkezdi beleépíteni fészkeiket a Sötét Földrész forró mélyeibe. Nem önállóan, hanem a missziós férfiszervezetek segítőiként, az asszonyi lélek és asszonyi kéz munkáját adva a férfiaké mellé, különösen ott, ahol csak a nőé lehet a munka, ahol a nő: anya. Afrika kitett, beteg, elhagyott, rabszolgaságba vetett néger gyermekeinek anyja lett Ledochowska grófnő és csapata. Kiváltani őket pénzen, felnevelni és kereszténnyé tenni őket, ez volt az a lényegében egyszerű, de hatásaiiban roppant munka, amely szinte természetes úton száz-és százezer feketebőrű katolikust adott az Egyháznak.

De a két kontinensre kiterjedő szervezetnek magának is megvannak a saját életfunkciói, működési teendők, amik házakat, kormányzást, újonckiválasztást, vezetőképzést, anyagiakra való felügyelést igényelnek, egy-

szóval fizikai és szellemi organizációt. Két «anyaháza» is lett a társulatnak. Az egyik Maria-Sorgban, Salzburg közelében, ahol romokat vett át Ledochowska s teremtett helyükbe modern, hatalmas rendházat. A másik a római; ennek egyszerű, sima falai a Via dell'Olmátára néznek a kis előkert pálmái felett; s ide néz az a parányi szoba is, ahol Ledochowska grófnő az elvégzett munka után fáradtan visszatért.

Lobogó láng volt. Hiszen meg sem említettük róla, hogy e roppant szervezőmunka mellett ő maga, a saját személyében volt az egész missziós-irodalom. Elbeszélései és novellái egy egész generáció fantáziája számára jelentették a missziót és propagandáját. Felnöttek, később gyermekek számára külön kiadott missziós lapjai, egész kis nemzetközi lapkonszern az ő páratlan munkaerejétől és szellemi formálókészségétől duzzadt s duzzadó szinte máig is. A missziókat előadások-kai is kizárólag ő hirdette több mint két évtizeden át. Ő teremtette meg az érdeklődés és anyagi támogatás mellett az imádság roppant hinterlandját. Ez egyedül önmagában is, szervezet és sajtó megteremtése nélkül is óriási hatású és hogy Piffel bíborossal maradjunk, szekuláris jelentőségű munka lenne egymagában és elég arra, hogy feleméssze egy gyenge asszonyi szervezet szakadatlanul kialudni készülő, igazán csak a természetfeletti élet lángjaitól táplált erőit, erőket, amelyek valami misztikus egységben voltak azzal a munkával, amit a Sötét Földrészben folytatott. Ha ott fellendült a munka, akkor titokzatos lángokkal lett ragyogó az ő élete is. A világháború alatt viszont, amikor működési tere a középponti hatalmak területeire zárult s elszakadt római házától is: alig vonszolta életét – annyira egy volt azzal a munkával, ami az övé volt. A háború befejezése után visszaköltözött Rómába, innét még egyszer Ausztriába, – XI. Pius megválasztása évében tért vissza utoljára a Via dell'Olmátára s itt, a pápaválasztás Rómájában nyilvánult meg fizikailag, ki ő. Afrikai és európai püspökök látogatták meg őt, a legvénebb és legtitokzatosabb kontinens lelki édesanyját; ekkor már mindössze 28 kiló volt, de még ekkor is intézte rendje összes ügyeit; ekkor szervezte véglegesen társulata köré a külső, érdeklődő és támogató világiakból való Kláver-szervezeteket. Még el akart menni a Svájcban összeülő nemzetközi missziós kongresszusra, de már nem tudott, megbetegedett a forró, júliusi Rómában. A missziós kongresszus megnyitási napja (1922 július 10) lett az ő temetése napja, amikor elvitték a Via deli' Olmata kápolnájából. Erre az évre esett különben a «Propaganda fide» háromszázéves jubileuma is.

Halálának híre milliókat rendített meg. Azonban a mű nem maradt halála után árván. Azon kívül, hogy a túlvilág régióiból is minden biztonnal örködik munkája felett, ott maradt utána a szervezet, rendje, amely minden vonásában őrzi roppant egyéniségének a lenyomatait és jellegeit.

LENZ

ÍRTA

KÜHÁR FLÓRIS

Lenz Péter, aki a bencés rendbe való beöltözkor a Desiderius Lj nevet kapta, 1832 március 12-én született a sváb Haigerlochban, Hohenzollern tartományban. Atyja a maga mesterségét szánta neki és asztalosnak nevelte. Kellett a kenyérkereső kéz a hétgyermekes iparos-családban. Anyjának több érzéke volt Péter fia művészi hajlamai iránt, aki balkezes létere amúgyis nehezen fogta a fűrész és a gyalut. A tanulékony fiú görög oszlopsorokat és gótikus ablakrózsákat rajzolgatott, el-eljárt egy építőmesterhez, hogy ott lessé el a «művészet» fogásait. Atyja műhelyétől csak a szabadság évében, 1849-ben szabadulhatott de atyjának halála árán.

Édesanyja most elküldte Münchenbe. Lenz nem tudott betelni ezzel a várossal, melyet I. Lajos király a művészetek városává fejlesztett. Az Akadémia, a Pinakothékák, a Glyptothéka, a sok új és szép templom elragadtatásba hozták a járatlan ifjút, aki még azzal se volt tisztában: mihez kezdjen. Véletlenül tévedt be az Akadémiára. Megkérdezte, hol van. – «A művészakadémián» – volt a válasz. – «Lehetne ide beiratkozni?» – «Hogyne, – ha valaki megállja a próbavizsgát! Nemsokára úgyis lesz felvétel!» – Lenz nekivágott, – a szerencse pártjára állt. Volt néhány rajza, ezek tetszettek. Próbaként reliefet kellett mintázni. Ehhez ugyan nem értett. Megleste, a többi pályázó hogyan fog hozzá. Aztán ő is. Munkáját elfogadták. Szobrásznak indult, Windmannak lett tanítványa. Az volt az elve, hogy olyanokkal érintkezzék, akik többet tudnak nála. München tele volt ilyenekkel. Cornelius már Berlinben működött, de szelleme, irányítása tovább hatott. Az Akadémián Kaulbach, Schwindt, Schlotthauer és Schraudolph uralkodtak. Egyelőre az idealista irányzat járta: nagy egyházi, szentírási kompozíciók, templomi képek, a német múltért való rajongás; szépségre való törekvés, a rajz biztossága, óvatos, harmonikus színkezelés.

Lenz megismerkedett a svájci kálvinista Wüger Jákob festővel, barátságuk lett alapja életük további alakulásának. Wüger nagy tehetség volt, amellet mély kedélyű; jól kiegészítette Lenzet, aki inkább az ész és a szervező akarat embere volt. A két jóbarát együtt járta a gyűjteményeket, együtt keresték a múlt nagy alkotásaiban közös eszményüket, a vallásos művészetet, azt, amely az Igazságot öltözteti szépségbe és a szemekbe sugározza a valóság égi mását.

A reneszánsz és a barokk naturalizmusa nem tetszett Lenznek. Valami szentségest, égit keresett és ezt egyelőre az Akadémián, majd a középkorban találta meg; a gótikáért lelkesedett, míg csak a Glyptothékában rá nem talált a görögökre, főleg az archaikus kezdőkorszakra. Itt megérezte azt, hogy a művésznek belülről, mintegy a lényegből kell alkotnia; szám, mérték, arány szerint kell felépítenie alakjait, a külsőt a bensőhöz kell szabnia. Egyszerűség, arány a vágya és maga is alkot egy Cassandrát. Mesterének tetszik a mű, ő azonban elégedetlen vele. Eszménye magasabb, mint megvalósulása. Darabokra töri művét. Inkább tépelődik, mint alkot, keresi a művészet kulcsát.

1854-ben hazamegy, vállal néhány munkát, egy évre rá meghal édesanyja, – most már támasz nélkül áll a világban. Az életgondok ugyan szegénysége mellett sem aggasztják, mert telve van bizalommal a Gondviselés iránt. Visszatér Münchenbe, de ott már más világot talál, – a realizmus hódít. Neki ez idegen levegő, ő a tipikust, az eszményit tartja a művészet coljának, szilárd formákat keres. Ügy gondolja, hogy a művészetnek alapja a számtan és a geometria. Valami pythagoreizmus vibrál a fejében, – művészetre alkalmazott szám-misztika, a háromszögről, az Istenben való egységről és háromságról, az emberről, mint az Isten képmásáról, aki szintén a három és egy arányait fejezi ki.

A töprengésből nem lehet megélni. Lenz 1857-ben «Győzelmes Dávid»-jával elnyeri az Akadémia ezüstérmét, szobrát meg is veszi az Akadémia. Megnyitja műtermét, a Piéta foglalkoztatja. Két év múlva állást kap Nürnbergben az iparművészeti iskolán. Fizetése nem nagy, de megélhet belőle. Krafft, Vischer, Dürer műveinek városában, ahol középkort és német szellemet lehel az utca, a templom, a kocsmá, a házak, – Lenz megint sokat lát, tanul. Nemsokára Wüger is követi Nürnbergbe. A tanítás, a sok dolgozatjavítás nincs ínyére. Alig marad ideje műalkotásra. Cornelius, akivel Nürnbergben találkozott, szerzett neki ösztöndíjat római tanulmányútra.

Wügerrel az 1872. év végén indult útnak. Firenzében megbetegedett, hatalmas fizikumát a baj úgy meggyötörte, hogy Rómába ugyancsak ösztövéren vonult be. Firenzében megragadta a kora-reneszánsz lelkiismeretessége, mely a részletekre, a keretre, a mellékesre is ugyanazt a művészi gondot fordította, mint a főtémmára, aztán az anyaggal való közvetlen érintkezése, mely az anyagszerűség sajátos jegyével látta el az alkotott művet. Bámulja Lionardo természet-tanulmányait is. Róma barátjának, Wügernek lelkét nagyon megragadta. 1867-ban belépett, Lenz nagy öröme, az Egyházba.

Rómában Lenz először technikailag fejlődött nagyot; elveit gyakorlatilag is iparkodott megvalósítani. Korábbi, ösztönös nekifogása helyett most már észszerűbben és tervszerűbben alkot. Így születik

meg «Iphigeniá»-ja, hogy jelképezze saját lelkének vágyát az örök szépségek forrása után. Sokat tanulmányozza az antik vázakat, lassankint testet ölt régi gondolata. Szerinte: a görögök egy minta, kánon szerint alkottak, egy eszményi embertípust variáltak, a típusból jutottak el az egyedhez. Ez adott egységet a változatosságba műveiknek. Nem akartak versenyre kelni a természettel, hanem a természetet gyökerében ragadták meg. Ezt a kánont akarta most már – és később is – egész életében megtalálni. Mint ki nyomára talált az elrejtett kincsnek, úgy vetette magát az egyiptomi művészetre. Nézett, mért, rajzolt, könyveket tanult, hogy ennek a rejtelmes művészetnek mélyére hatolhasson. Megéri az a gondolata, hogy az egyiptomi templom-építés a szakrális művészet nyitja és veleje. Ez a művészet tudta csak igazán megigézni a lelket, átítani a döbbenetes szentség varázsával, felemelni a természetfeletti életérzések magaslatára. így gondolkozott Lenz és éppúgy nézett az egyiptomiakra, mint a hellén világ embere, aki az egyiptomiaktól várt titkos bölcseséget, világot legyőző varázst, a természet mélyét feltáró tudományt. Lenz szerint, az egyiptomiak találták fel a szimmetriát, az összhangot, a természet szépségét biztosító arányt.

Így lett Lenz az egyiptomiak rajongója és a XIX. század egyház-művészetének régmúlt stílusokat utánzó irányjai közt ő nyúlt vissza a legmesszebb múltba. Sok termékeny gondolatot, motívumot vett innét, de ezeket iparkodott összhangba hozni későbbi korok értékeivel, a görög művészet formaszépségével, a bazilikák mozaikjának fenségével, térképésük arányosságával. A gótikától lassankint elfordult. Egyházművészeti programja készen volt, érezte, hogy többet hord már elméjében és szívében, mint amennyit maga meg tudna valósítani.

Már Rómában foglalkoztatja egy szövetség, egyesület terve, melynek célja: tömöríteni, lehetőleg közös fődél alatt, azokat a művészeket, kik az Egyház díszítésére ajánlják életüket. Szabályzatot is szerkeszt, kolostori együttműködést akar. De kire támaszkodják, ki adja meg az anyagi eszközöket e nagy cél megvalósítására? Lenz úgy gondolja: Krisztus lesz e művészársaság Maecenása, pártfogója és kenyéradója.

Míg mindez megvalósulhatott, – megint kenyér után kellett néznie Lenznek, akinek ösztöndíja elfogyott, Nürnbergbe visszamenni pedig kedve nem volt. Róma kék ege alól az Alpok fehér hegyei közé került, az Etsch völgyében levő laasi márványbányáknak lett felügyelője és társrészesvényese (1865) Dél-tirolban. Nehéz munka, sok utánjárás, némi nélkülözéssel párosulva. Üzleteket kötni, számadásokat csinálni, ellenőrző utakat tenni, viselni az alpesi klíma viszontagságait, – ez volt a feladata. A művész nem tudott nyugodni benne. Szeme is megromlott, de azért tovább tanul, olvas, lassankint rájön arra, hogy az egyházművészetben a képzőművészeteknek összhangban kell állniuk

a liturgiával és főleg a korális énekkel. A hieratikus művészet maga is Istentisztelet. Tervrajzokat csinál kápolnák számára, Piétát rajzol. A Gondviselés különös módon segíti terveit megvalósításához.

Egy barátnője, Bensinger Amalie festőnő megkéri: kísérje el Beuronba. Lenz érzi: fontos lesz számára ez az utazás. Úgy is lett.

Beuronba 1868 január 25-én érkezett meg Lenz. Ezt a kolostort ágostonos kanonokok számára alapították, akik a XVIII. század folyamán barokk-stílusban restaurálták. A kolostor 1807-ban a napóleoni szekularizációnak esett áldozatul és a Hohenzollern-ház kezére jutott. Katalin hercegnő 1862-ben ide tevénytette a két Wolter-testvért, Mórt és Placidot, akik a római Szent Pál-apátságban elvégzett noviciátus után azzal a szándékkal tették le a fogadalmat, hogy Németországban felélesztik Szent Benedek rendjét. A két Wolter-testvér vállalkozását siker koronázta. Alapításuk hamarosan nőtt és terjeszkedett. Ebből sarjadt a beuroni bencés kongregáció, melynek óriási érdemei vannak a liturgia fejlesztése, a liturgikus mozgalom elindítása és vezetése körül. Beuronnak sajátos vonzását a beuroni művésziskola, a «schola artis Beuronensis» is hathatósan támogatta. Ezt pedig Lenznek beuroni útjával készítette elő a Gondviselés.

Hohenzollern Katalin hercegnő akkoriban éppen azzal a tervvel foglalkozott, hogy Beuron közelében egy erdőszélen Szent Mór tiszteletére kápolnát építtet. Lenznek kapóra jött ez a szándék. Hamar rajzol egy tervet, de az nem tetszik a hercegnőnek. A második már alkalmasabb, a hercegnő elfogadja és megbízza Lenzet az építéssel. Megtörtént az alapkövetétel. Lenz nekifog a munkának, közben azonban elveszti laasi állását. Nem nagyon búsul miatta. Ott áll álmai megvalósulásának kapujában. A Szent Mór-kápolna lesz művészetének hitvallása, itt mutatja meg: mit tud alkotni az új irány, ha az eszközök rendelkezésre állnak, ha épület, szobor, iparművészet, festés, ének összefognak az Isten dicséretére. Segítségül hívja Wübert, aki magával hozza tanítványát, Steinert; csatlakozik hozzájuk Schwendfür tanár, Nürnbergből, aki viszont Lenznek volt tanítványa. Szakadatlanul doU goznak, néha rombolnak is, mert Lenz gyakran elégedetlen és sokat kell változtatni vagy előlről kezdeni. Aztán meg sok tennivaló akad a művészek számára magában Beuronban és környékén. 1870-ben mégis végére érnek a munkának. Kész a kápolna. Mindenki úgy érzi, a művészek elsősorban, hogy ez a kis kápolna a maga nemes, egyszerű arányaival, a környezetbe való beilleszkedésével, díszítésének és felszerelésének mély, szimbolikus tartalmával, – testet adott egy nagy és szent gondolatnak: az új idők modern egyházművészetének. Muth Karl a «Hochland-ban a XIX. század legkiválóbb egyházi műalkotásának nevezi, klasszikus értékű német műemléknek.

A Szent Mór-kápolna építésének más hatása is volt. Schwendfür, aki protestáns volt, katolikus lett, Wüger pedig belépett a bencés rendbe. Lenznek más tervei voltak: megrajzolta a kánonja szerint felépített embert, majd Berlinben vállalt munkát, egy hatalmas templomtervet készít, mely sohasem épül fel. Közben meghalt Schwendfür. Lenz, aki erősen érezte társtalanságát, azzal a gondolattal foglalkozott, hogy elveszi barátja özvegyét. De aztán gondolkodóba esik; Wolter főapát és Wüger sem ajánlják neki ezt a lépést. Wüger hívja Beuronba. Végül is Lenz 1872 nyarán búcsút mond a világnak. Egyelőre, mint oblatás, ott maradt Beuronban.

Lenz életpályája ettől kezdve bele van ágyazva Beuronnak és a bencés rendnek történetébe. A művészet vezette a kolostorba; összhangot, magasabb eszményiséget keresett a művészetben és ösztönösen megérezte, hogy az alkotás forrása a mélyebb, teljesebb, harmonikusabb élet; ha tehát el akarja érni e vallásos művészet reformját, oly életformát kell választania, melyben az élet tartalma maga termi ki alkotásvágyának ihletét és tárgyát, és életformája keretet ad azoknak a terveknek, melyek belőle oly gazdagon sarjadtak. Mindezt megtalálta Beuronban. Wolter Mór a nagy alapítók sokoldalúságával, a célok és eszközök nagyszerű ismeretével alakította monostorában a bencés lelket. Ennek kitöltője a fenséges szárnyalású, az eszmét és élményt a gregorián melódiák, misztikus cselekmények és ünneplések miliójébe foglaló liturgia volt, mely a monostori életnek újra megadta varázsát és kifelé, a nép felé, a kereszténység benső szépségét árasztotta. Wolter főapát sokat várt Lenztől és Wügerrel. Az ő gondolata a liturgiával összeforrott, neki keretül szolgáló művészet volt, mely a keresztény művészet múltjának kincseiből táplálkozik, teret ad a szerzetesi fegyelem keretei közt a művészi egyéniségnek, de úgy, hogy azt a közös célok szolgálatába fogja és az együttműködéssel tompítja az egyéni sajátosságokat.

Lenz, Wüger, Steiner és a nemsokára mellettük tanító és gyakorló beuroni művészek serege – jó együttes volt. Lenznek kitűnő képzettsége, a mindig tökéletesebbre vágyó elégtelensége, folytonos tanulása neki biztosította a vezető szerepet társai közt. Főleg a tervezésnek volt mestere. Gyorsan fogta fel a feladatok lényegét, nagyszerűen alkalmazkodott a környezet követelményeihez; ő az egészben, a művészi együttesben volt kiváló. Szobrásznak indult, de az építés volt igazi eleme; ezenkívül az esetet és az atyja műhelyében elsajátított ipari eszközöket is jól használta. Volt benne valami a reneszánsz nagy mestereinek: Lionardónak, Michelangelónak sokoldalúságából. Emellett – svábosan kemény volt a koponyája. Hogy most egy szerzetesközösség áldásait élvezhette, terheiben is bőven volt része. A szerzetesi élet önmagában – szíve régi vágya volt. Már római ösztöndíjas korában fogadalmas

testvérekként akarja összegyűjteni az egyházi művészeket. Beuronba belépve, úgy találja, hogy a három szerzetesi fogadalom nem terhe, hanem inkább felszabeditása a művészeknek. A lelkiélet gyakorlatai, az elmélkedés, a közös, korális imádság, a benső önmegszentelés pedig a lelki tökéletességgel együtt a művészi szépségnek is lendítője. Szent Benedek rendje őt művészi múltjával is vonzotta. Az a hite, hogy a vallásos művészet addig virágzott, míg bencések voltak mecénásai és mesterei, – míg a liturgia szolgálatában állt. Ő a gótikában már a régi eszményektől való eltérést, hanyatlást lát.

A szerzetesi élet azonban tőle is áldozatot kívánt. Wolter főapát és szerzetestársai közül többen erős kritikában részesítették Lenz irányát. Ez a kritika azóta is gyakran éri a beuroni művészetet. Hogy már elhalkult és már nem csak kifogást, hanem elismernivalót, sőt: magasztalniaivaló klasszikus értékeket is talál, az a beuroni művészeknek, beuroni kritikusaiknak, kik egyúttal előljáróik is voltak és jó néhányszor a «szent engedelmesség- erejével puhították Lenz kemény koponyáját, és végül a beuroni iskola által is előkészített ízlésváltozásnak az eredménye. Wolter főapátnak nem tetszett Lenz egyiptomi iránya, a belőle vett motívumok. Piétáját többször átdolgoztatja, mert, szerinte, Lenz Szűz Máriája inkább való egyiptomi istennőnek, mint Krisztus Anyjának, kifogásolja merevségét és nyomatékosan mutat rá arra, hogy a vallásos művészetnek a keresztény nép ízlését kell szolgálnia, nem idegenítheti el a híveket a templomtól. Kívánja, hogy az évezredes keresztény művészi hagyomány jobban érvényesüljön az iskola műveiben. Ezek megokolt észrevételek voltak; hogy az apát szavának hatása is volt, azt a beuroni művészet fokozatos ezirányú fejlődése is mutatja. Nagy szerencse, hogy Lenz mellett Wüger dolgozott; Lenzé volt a tervezés, a kompozíció, – Wüger adta mintegy a testet Lenz gondolatainak, a merev sémákba ő adott életet, néha fra-angelicói bájt és ihletet, mozgást és az égi szférák összhangzó szépségét. A kettő egymást egészítette ki és ezért volt a Gondviselés kegye Beuron számára, hogy a két régi jóbarát együtt járta az alázatosságon épülő tökéletesség útjait. Mert ez az iskola alázatosságra nevelt; a művészek együtt dolgoztak, munkáikat kölcsönösen bírálták, javították; nevük nem került a képek aljába. A művészeknek veseszületett igényét nevének megörökítésére, saját hírnevének kitágítására, – a beuroni iskola semmibe vette.

Amikor Lenz Beuronba lépett, az európai művészet új utakra tért, – a romantika, klasszicizmus, idealizmus elhalkult, jött helyükbe a naturalizmus és impresszionizmus. A természethez való hűség, majd az egyszeri benyomás megragadása lett a cél és ezért tagadásba vették a régebbi irányok jogos elveit, melyek nélkül főleg eszmét kifejező és szétszágáló művészet (és a vallásos művészet ilyen) nem gondolható el. Míg az impresszionizmus tombolt, a beuroniak tártalanul álltak a

világban. Ezért volt részük annyi lekicsinylésben, megvetésben. Lenz maga mosolygott azon, midőn Monte Cassinóban egy német szobrász így fejezte ki kritikáját a Torretta fenséges és ihletett képei előtt: «Undorodom az egésztől.» Közben, a századfordulón azonban változott a világ, az impresszió megragadását felváltották azok az irányok, melyek gyökerükben azonosak Lenz művészi elveivel, melyeknek célja az expresszió, az élmény, eszme kifejezése, a belülről kifelé hatoló alkotás. Azóta a beuroniak úgy állnak az esztétikai közvéleményben, mint a merész újítók általában. Columbust látnak bennük, a modern művészet «terra incognita»-jának felfedezőit.

Lenz nem sokáig élvezhette Beuronban a magára és istenére talált lélek termékeny benső csendjét és békéjét. A monostor maga elhalmozta munkával. A barokk-templom nem volt megfelelő keret a beuroniak ókeresztény liturgiájához. Az anyagi eszközök hiányzottak ahhoz, hogy egészen új templomot építsenek, pedig Lenz ezt szeretne volna, ezért kellett a művészet öngyilkosságához, a mesterkélt, harmóniatlan átalakításokhoz fogni. Ugy, ahogy, ez is sikerült. Új szentélyt alkottak és díszítettek, a hajót renoválták, úgy hogy barokk is maradt, «beuroni» is lett. Konstanzban a Konrád-kápolnát újította meg szépen Lenz.

Közben a német «kultúrharc» lecsapott Beuronra is, hogy elpusztítsa a német kultúrának újra fellendülő otthonát. 1874-ben feloszlatták a monostort, tagjai Ferenc József jóvoltából a tiroli Voldersben találtak menedéket. Száműzetésük arra volt jó, hogy évek során a beuroniak elterjedtek Ausztriában is, megszerezték a prágai Emaus-apátságot és a stájerországi Seckaut, majd Prágában megalapították a St. Gabriela apátságot bencés apácák számára. Mindez egyúttal a beuroni művészet elé is új feladatokat állított.

Lenz a változott körülmények közt még nagyobb hivatást tulajdonított művészetének. Meggyőződésévé vált, hogy a protestánsokhoz a legrövidebb az út az egyházi művészetten át vezet. A protestantizmus, szerinte, elvesztette érzékét minden iránt, ami nem próza, a vallásos életben is. A művészet megnyitja azt a magasabb érzéket, mely egyelőre csak vágyként gyötri a protestánsokat, de kielégülést a protestáns istentiszteletben és vallásos életben nem talál. Ezért is dolgozott Lenz, ahova hivatása szólította. Utazással gyarapította tudását, falusi termplokot tervezett, közreműködött Beuron első alapításának, a belgiumi Maredsosnak berendezésén, P. de Hemptinne Hildebranddal, aki később a bencés rend első primásapátja lett. Hemptinne maga is kiváló építőmérnök volt – a római Anselmianum az ő tervei szerint épült.

Legjobban örült Lenz akkor, midőn Monte Cassinóba hívták őt és társait. Szent Benedek ősi alapítása i880-ban fényes keretek

közi akarta ünnepelni a rendalapító születésének 1400 éves jubileumát. A fuldai születésű Krug Bonifatius, cassinói perjel, később főapát, vetette fel azt a tervet, hogy a Torrettát, Cassinónak Szent Benedek által lakott részét, melyet a pátriárka életével és halálával szentelt meg, a jubileumra beuroni művészekkel kellene restauráltatni. Wolter főapát i8yó-ban elküldte Lenzet Cassinóba. A terepszemle súlyos, de dicsőséges munkát ígért, mindenestől 17 helyiséget, kápolnákat, terme- ket, folyosórészeket kellett a Torrettában részben átépíteni, freskókkal díszíteni, oltárokkal, bútorokkal stb. felszerelni.

Lenz tervrajzai tetszettek Bartolini bíborosnak és az olasz kultusz- minisztérium műemlékvédő' megbizottainak. Erre leutaztak a beuroni művészek, kezdetben heten, – később még újabb segítőtársakat is kaptak. A Torretta technikailag is értékes új megoldásokat kívánt, a freskófelületek megfelelő előkészítését (Lenz a pompeji és római freskók anyagát tanulmányozta előbb), rendkívüli leleményt a rend- kezesre álló felületek változatos díszítésében; elmélyedést Szent Bene- dek életébe és iparművészeti felkészültségét. A művészeket lelkesítette őz a tudat, hogy Szent Benedek otthonát díszíthetik; Lenzet még az is, hogy noviciátusát itt töltheti, hogy élete, munkája a szent pátriárka dicsőségét szolgálhatja. A benedeki életprogramból: «Ora et labora!- egyelőre a munka lett osztályrésze, de ezt úgy végezte, hogy az imádság áhítatával töltötte meg az 1400 éves Torrettát és falaira rálehelte az égi liturgia istendicséretét, angyalaival és szentjeivel. A Torrettában Szent Benedeknek és rendjének szellemét őrzik a beuroniak alkotásai; kevés olyan hely van a műalkotásokban annyira gazdag Itáliában, mely a szépség, áhítatos fölség, szentség illatával úgy vonzaná, mint a Torretta.

Lenz 1878-ban tette le Cassinóban az egyszerű fogadalmat. D'Orgemont cassinói főapát Hiramhoz, Salamon templomának építő- jéhez hasonlította őt és buzdította: építse magában az Isten templomát a fogadalmak által. Lenz boldog volt és a benedeki lélek boldogságát árasztotta a Torretta képeire.

A jubileum alkalmával, i88o-ban, mintegy 70 olasz lap méltatta, vagy bírálta a Torrettát. Lenz annak is örült, hogy annyi kritikus keres- heti meg betevő falatját – az ő munkájának bírálatával, vagy dicsére- tével. Szerette volna befejezni ezt a munkát. A jubileum után is maradt ott még tennivaló. De hivatása máshova szólította. Az emausi apátság templomának és monostorának restaurálását bizta reá Wolter főapát i88o-ban. Itt, majd Maredosban és Seckauban is bőven akadt dolga. Élete, melyben a benedeki helyhezköttőség inkább csak az elvei mellet- való kitartásban, mint a helybenmaradásban nyilatkozik, folytonos uta- zásokká telik, közben Cassinón szerzett gyomorbetegjét is gyógyítja Karlsbadban. Emausban Wügerrel a Mária élete-sorozatot festi re- mekbe, Stuttgartban megalkotja a keresztutat. Ennek a keresztútnak

Keppler Pál, később rottenburgi püspök, lett a méltatója. Elhalmozzák tervekkel. 1887-ben megint visszakerült Beuronba, a feloszlatási rendelet visszavonása után. Nemsokára alszerpappá szentelik. 1-ben meghalt Wolter Mór főapát, utóda testvére, Placid lett. 1892-ben meghalt P. Wüger Gabriel is. Lenz sokat vesztett, de elvesztett barátja helyébe nemsokára mások léptek, a prágai St. Gabriel apácái, kik a női lélek hűségével, beleérző megértésével lettek kézimunkáikkal Lenz elveinek osztályosai.

Lenz régóta foglalkoztatta az a gondolat, hogy tudását, tapasztalatát irodalmilag is összefoglalja. Ezért írta meg 1892-ben Keppler Pál felszólítására «Zur Kunst der Gegenwart und ihrem Ringen» című munkáját. Wolter Placid főapát lehetővé tette a beuroni művésziskola formális megalapítását is, mely Beuronban külön épületszárnyat kapott, megfelelő berendezéssel.

Multak az évtizedek Lenz Desiderius feje felett és ő mindig hasonlóbba lett annak alakjához, kinek Szent Benedeket festette a cassinói Torrettában. Sudár, szélesvállú alakját a beuroniak fekete habitusa komoly méltósággal vonta be, a pátriárkák szakálával övezett arcán az intellektus és a jóság ragyogott. Szent Benedek lett a mintaképe és Lenz igyekezett atyját megdicsőíteni. 1800-ben megint Cassinóba hívta a főapáttá lett Krug Bonifatius. Nagy tervet kellett megvalósítania: a cassinói bazilika Szent Benedek-és Skolasztika-síriját rejtő aísótemplomának, az úgynevezett Kryptának monumentálissá tervezett restaurálását. XIII. Leó pápa sürgette ezt a munkát. Lenz terveit a pápa is, az olasz kormány bizottsága is lelkesedéssel fogadta el. Örült Krug is, csak a költségek előteremtésének kérdését bízta magára Szent Benedekre. Világszerte megindult a gyűjtés. A pápa, Vaszary Kolos magyar hercegrímás, Fehér Ipoly pannonhalmi főapát, Kohl Medárd esztergomi segédpüspök (címerük ott van a kriptában) mellett sokan, mások is adakoztak. A beuroni iskola megint erőinek színe-javát, köztük 100?-tól Verkadét, a konvertita festőpapot, adta oda a munkára. Óriási volt a feladat, az újabb egyházművészetnek alig akad a felhasznált anyag minőségét, értékét, az összes igénybevett művészi ágakat tekintve oly nagyszabású alkotása, mint ez a Krypta. Lenz 1010-ig vezette a munkát, a Kryptát világraszóló ünnepek közt 1013-ban avatták fel. Elfogyott 100 métermázsza mozaik; 500 négyzetméternyi bolthajtást és falat vontak be mozaikkal, mely a legjobb mintákra, a római, ravennai mozaikokra emlékeztet kétszáz színnyalatával, pazar szimbolizmussal, sugárzó pompájával. A lejáró lépcsőkön és a falakon márványrelief-fríz szalad végig; az egyháztörténet összes rendalapítói, nagy szentjei vonulnak rajta körmenetben Szent Benedek elé, hogy hódolatuakat bemutassák. Megdöbbenően fenséges maga a síroltár, Szent Bene-

dek és Skolasztika ülő szobraival. Márvány, gránit, porfir, bronz, arany és elefántcsont díszíti ezt a szentélyt, mely valóban méltó megörökítése Szent Benedek nagy emlékének és Cassino másfélezredes múltjának. Hogy mily fárasztó munka volt ez, legyen elég annyit említeni, hogy egy négyzetméter falra átlag tízezer mozaikkövet kellett rárakni. A felavatásra X. Pius pápa Gaspard bíborost küldte el, saját levelével. Ez a levél Lenz életművének és irányának megkoronázása. A pápa dicséri ezt az egészen keresztény művészetet (*arte tutta cristiana*), mely fényes bizonyítékát adja, hogy az új irányzat, ha forrásainak tisztaságához visszatér, tökéletesen alkalmas a keresztény kultusz fényének emelésére.

A mindinkább elismerő szakkritika nem tette Lenzt elbizakodtá. Egymásután aratja a beuroni iskola a különböző kiállításokon – először Bécsben, (1905) – a közönség és a művészek lelkes dicséreteit. P. Lenz úgy érzi: ő az Isten eszköze volt és minden dicséretet rája hárit vissza.

Aggkorára visszakerült Beuronba. ioio-tól kezdve mind kevesebbet utazik. Magára marad, elhalnak mellőle kortársai, 1898-ban meghal Wolter Placid főapát, 1909-ben Krug főapát. Az iskolában új erők fejlődnek, tisztelettel övezik P. Desideriust, ki most is dolgozik, tervez és a művészet kánonjáról szóló munkáját csiszolgatja. Mások a bölcsek követ keresték, ő azt az alaparányt, mely szerint az emberi test van építve, melynek tudása feleslegessé tenné a művésznak a természet, az élő modell másolását. Lenzhez méltó nagy, de különös gondolat. Ő ifjúkorában sokat dolgozott természet után, sok modellt rajzolt. Óvták a kánon erőltetésétől a higgadtabbak, hiszen, szerintük, ez a művészet halálát jelentené. Az iskola fiataljait elvonná a művészet forrásától, a természettől. Isten a maga művészetét belerejtette alkotásaiba, az ő teremtő gondolatait azokból kell hívó lélekkel kiolvasni. Lenz csak dolgozik, kéziratát 1922-ben postára adja, hogy Guardini Romano véleményét kikérje rájavonatkozólag. A kézirat a postán nyomtalanul elveszett.

De nem veszett el az a művészi hagyaték, mellyel Lenz az Egyházat gazdagította. Nem veszett el az ő egyéniségének gazdagon termő ereje, az a mélységes áhítat, mellyel Fra Angelico módjára imádkozva dolgozott, hogy az Isten házának fényét emelje.

Az aggkor megint gyermekké teszi az embert. Lenznek hatalmas erői is gyengültek, szeme, füle romlott, évekig toloszéken mozoghatott csak. Kedélyvilágában egészen gyermekivé vált Isten-szeretete, hűséges ragaszkodása a Szent Szűzhez, Szent József tisztelete. Naponként háromszor is elvégzi a keresztutat, sokat olvas, ájtatoskodik. Még mindig nagy és szent célokat forgat elméjében. A zsidók megtérését reméli a

Szent Szűz kultuszának köztük való terjesztésétől. Mellesleg arra is gondol, a zsidóknál van a pénz, ha tehát megtérnének, felépíthetnék azt a templomot, melyet ő a jeruzsálemi mintájára tervezett. Elete végéig sok protestáns emberrel állt érintkezésben, leveleivel, főleg pedig buzgó életével többeket visszavezetett a katolikus Egyházba.

io22-ben súlyos beteg lett. Feladták rá a szent kenetet. Mosolyogva mondta, mélységes hittel: «Most fogok ám még csak sokáig élni.» iQ25-ben bejárta a téves hír a sajtót: P. Lenz meghalt. Ez is arra szolgált, hogy hosszú életébe vetett bizalmát erősítse. 1928 január 28-án hunyta le szépséget látó, művészetet és áhítatot osztó szemeit, hogy lelki szemei mindörökre megnyíljanak a fények, színek, arányok, eszmék ösforrásának, Istennek látására. Kilencvenhatéves volt. Halálakor főapátja és szerzete úgy gyászolta, mint Wolter Mór mellett Beuron társalapítóját.

Monte-cassinói munkájának befejezése után, 1913 húsvétján láttam P. Lenzt. Akkor már nyolcvanas volt, a monostor biztosított számára azt, hogy élete őszén élvezhette műhelyének meghitt barátságát, ott élhetett lelkének termékei: képek, szobormodellek, vázlatok és tervrajzok közt. Még mindig olyan volt, mintha a hatalmas tölgyet látnád az erdő bokrai közt. Magas termete még nem hajolt meg a kor súlya alatt; alakján kifejezhetetlen méltóság ömlött végig; a barázdák a homlokán jelezték a nagy életmunkát; szemei úgy csillogtak, mikor alkotásait mutogatta, mint a gyermeké, mikor játékainak örül.

Közben két kis szobrot vesz elő. Mind a kettő Szűz Máriát ábrázolja. Az egyik: magas, liliomszálszerű Madonna, mintha a gipsz fénysugárból akarná ábrázolni; fejét lehajtja, kezében a földgömböt nézi. Az egész szobor egyetlen érzés, tiszta ihletmegtestesülés; mintha a művész víziója magától, anyag és alakító munka nélkül vált volna szoborrá. Látszott P. Lenzen, maga is gyönyörködik e művében. A mester élete végéig a maga-alkotta keresztút szemléletével végezte keresztúti ájtatosságát. Amint felém mutatja a földgömbös Madonnát, mosolyogva mondja: «Ich kann auch so!- így is tudok. 1

Valóban, P. Lenz úgyis tudott. Alkotni ihletből, körző és kánon nélkül, iskolás megkötöttség nélkül. Tisztán saját művészelképéből, istenadta, termékeny egyéniségéből. Egész élete annak a benső feszültségnek feloldása, mely az egyéniség, szabadság és a hagyomány, megkötöttség, iskola örök ellentétében viszi előre a művészetet. P. Lenz a normát, az egyetemest, az örök szépet kereste. Művészte valahogy a platói ideákat akarta megragadni. Életműve valóban örök értékeket hordoz, még pedig azért, mert igazi teremtő egyéniség volt. Amit alkotott: a Szent Mór-kápolna, a cassinói Torretta és Krypta, a művészet-történet egyetemes értékelésében időtálló alkotás marad. Amit elgondolt, amit kutatott, annak megoldása sok koponyát fog még fásztani.

Az emberi életigazodás alapirányai: egyéniség és közösség közt kereste P. Lenz a középutat. Genie-jét beleöntötte munkatársaiba, iskolát alapított. A művészetnek azonban, még ha iskolává válik is, csak a teremtő, alkotó egyéniség lehet hordozója, nem a másoló, sablon szerint dolgozó, géppé vált ember. Maeterlinck ír a Méhek Életében a kaptár szelleméről. Ennek tulajdonítja a méhek társadalmának csodálatos benső rendjét, célszerű életmódját, a tudomány által is megcsodált szabályos alkotásait. Az emberi közösségben, a művészi együttműködésben is kell eszme, cél, törvény, mely a közösséget összefogja. Ez a szellem az egyházművészetben nem lehet más, mint az Ecclesia Orans Lelke: az Isten dicsőségét, a kultusz szépségét áhító és ihletet adó Lélek, Krisztus Lelke. Ez a Lélek pedig lélekhez, emberi lélekhez szól; benne váltja ki újjáteremtő művészetét.

P S I C H A R I

ÍRTA

SZALAY JEROMOS

Senki sem szántott olyan mélyen, mint ő – monda Psichari Ernő egy Afrikában esett bajtársáról, s ez a mondat a háború előtti konvertita nemzedék egyetlen fiataljára sem alkalmazható több joggal, mint éppen megalkotójára. Psichari Ernő ugyanis a legjellegzetesebb képviselője kora fiatal nemzedékének. Elete, áldozata messze föléje emeli irodalmi értékének, ami inkább ígéret volt, mint beteljesedés. Hatása összehasonlíthatatlanul nagyobb legtöbb kortársánál, mert a nemzedékellentét nála a legszembeszökőbb, a példa ereje a leg-erősebb.

Első könyvében (L'Appel des Armes) ő adta meg ennek a nemzedékellentétnek a legmélyebben szántó kifejezését. Hőse – az író maga – Vincent Maurice az atyákkal szemben a nagyatyák pártjára áll. Psichari barátja: Péguy, a szocialistából lett nacionalista keresztény író ilyen magyarázatot fűz ehhez: «A mi nemzedékünk nehéz végzetének a programja ez. De ami minket igazol, ami természetessé, jogossá, törvényessé teszi a mi programunkat, cselekvésünket, az az, hogy mi vagyunk a régibb, a törvényesebb tekintély, mi vagyunk a hagyomány, mi vagyunk a folytonosság ... mi vagyunk igazában az atyák, mi vagyunk a faj . . . Ők pedig igen igen rossz fiak.» A két író szerencsés megfogalmazását az atyák dilettantizmusába, vallástalanságába, nemzetközi-ségébe belefáradt, cselekvésre szomjazó fiatal francia nemzedék lelkesedve vette át és tette magáévá.

Psichari unokája volt Renannak, annak a Renannak, akiről a szellemtörténet a nyolcvanas évek francia nemzedékét Renan és Taine nemzedékének nevezi. Atyja, mint maga Psichari írja: «voltairianus író-ember, vagy még rosszabb, aki azt hitte, hogy fiának nincs lelke.- Olyan környezetben nőtt fel, ahol a vallásnak nem volt helye, legföljebb a tagadásának. A Psichari-család gyermekei arra lettek volna hivatva, hogy a nagyatyák és apák által gyártott vallásnélküli világnézetet képviseljék. Az újszülöttet finomlelkű, gyöngéd családi kör fogadta, hol Renan dilettantizmusa trónolt: mindenből élvezni az élvezhetőt, mindent megérteni, talán még a vallást is művészeti és régiségügyi érdeke címén, de semmit abszolút, föltétlen igazságnak el nem fogadni. Ebben a relatív igazságokba temetkezett környezetben semmi sem irányíthatta a gyermek lelkét a vallás felé. S a nagyapa árnyéka halála után is ott lebegett a családon. A szépre, nemesre való fogékonyságuknak olyan téren adtak

levezetést, hol majdnem mindig szembekerültek azzal a táborral, melyhez a katolikusok nagy többsége tartozott.

A serdülő Ernő fiatal éveiben a Dreyfus-ügy osztotta kétfelé Franciaországot. A Psichari-család Dreyfus-párti volt, mert nem tartotta összeférhetőnek Franciaország becsületével, hogy ártatlan embert államérek címén igazságtalanul elítéljenek. A Dreyfus-párti értelmiségiek, Jaurès és France Anatole vezetésével nagyon gyakran gyűltek össze a Psichari-szalomban. Már pedig a Dreyfus-pártiak a katolicizmust is ellenségeik közé számították; azaz elkeseredett egyházüldözés, amely az 1000-as évekkkel fellángolt, részben a Dreyfus-pártiak bosszúvágyából is táplálkozott.

Az a környezet, melyben Ernő felnőtt, emberbaráti eszméinek elméleti megalapozását a szélső szocializmusban kereste. Jaurès gyönyörű bariton hangján sokat szónokolt Psichariék családi körében. Szocialista volt az apa, szocialisták voltak a fiúk és ezek barátai is. «Ki a néphez!» – ez volt ebben a korban a jelszó a franciák mindkét táborában. A vallásellenes egyetemi tanárok a szocialistát játszották s miután elfoglalták a Sorbonne tanszékeit vagy szükség esetén új tanszékeket létesítettek maguknak és barátaiknak az Ecole des Hautes Etudes-ön, a «népet- is boldogítani akarták. Azok a professzorok is, akik sohase érdeklődtek, mennyi a háztartási alkalmazottaik fizetése, – jegyzi meg Psichari Henriette a bátyjáról írt életrajzában, – a munkásosztály szellemi és anyagi helyzetének felemelésére szöttek fantasztikus terveket s egymásután tartották előadásait az akkoriban szervezett népfőiskolákon. Elvitték ezekre az előadásokra fiaikat is, akik ott szavaltak és énekeltek a «népnek» Ernő tizenkét-tizenöt éves korában barátjával, Maritain Jacques-kal együtt lelkesen látogatta ezeket az előadásokat. Vörös nyakkendőben, a munkásokéhoz hasonló ruhában mentek, hogy mentől jobban hasonlítsanak a néphez.

A család baráti köre majdnem kivétel nélkül olyanokból állott, kik a vallásellenes irányzat előharcosai voltak: Berthelot, aki azt ígérte, hogy a természetnek már hamarosan nem lesz titka az emberiség előtt, de akit határtalan optimizmusa sem tudott megakadályozni abban, hogy öngyilkossággal ne vessen véget életének; France Anatole, Jaurès, a Maritain-család; Maritain Jacques nővére ebben az időben «Jean-Pierre- néven vallásellenes gyermeklapot szerkesztett.

Ez a környezet antimilitarista volt. A hadsereg, mint különálló kaszt, állam az államban, a maga allűrjeivel bántotta felfogásukat. Ezzel szemben a katolikusokat mindenki hadseregpártinak tartotta. Nem kell azonban azt gondolni, hogy a Psichari-család hazafiatlan lett volna. Ennek az értelmiségi elemből összetevődő vallásellenes rétegnek megvolt a hazafiságról a maga felfogása, amely emberbaráti eszmékből és a helyzettel való megalkuvásból tevődött össze. Róma szerepéről a

németek leszorították a franciákat, ezek tehát most Athén szerepével akartak a nemzetek élére kerülni. Arra számítottak, hogy Franciaország szellemével, művészetével, ízlésével és eszméivel fogja irányíthatni a világot. Ernő tizenöt éves korában valósággal átszellemülve ír apjának Franciaország ezen szerepéről: «Ma délelőtt Michelet születésének századik évfordulóján a Pantheonban voltam s az ünnepség alatt mondogattam magamban, hogy mi bizony távol vagyunk Michelet álmától: a nagy, minden nemzet felett álló Franciaországtól, amely szép, nemes eszméivel a világ ítélőbírája. Sajnos . . . még nem!» Még pedig miért? «Mert – folytatja Psichari – a katolicizmus, a klerikalizmus, az antiszemitizmus, a szüklátókörü eszmék elárasztják Franciaországot.»

Míg Franciaország politikai elszigeteltsége tartott, egyéb hódításra nem is igen gondolhattak a franciák. De amint az orosz szövetség megkötésével az elszigeteltség megszűnt, sokan elejtették a hazafiságnak ezt az «athéni- felfogását, annál is inkább, mert a németek nem voltak hajlandók osztozkodni és szellemi téren is maguknak követelték a vezetést.¹

Ha valaki 1900 körül megkockáztatja azt az állítást, hogy Renan unokája egyszer még katolikus lesz, kinevetik vagy jól sikerült tréfának veszik mondását. S mégis ... Az Isten a lelkeket különböző utakon vezeti. Psichari Ernő nemcsak eljutott a katolicizmushoz, hanem annak egyik bizonyágtevője lett, mert az ő esetében nyilvánvaló igazság Szent Ágoston mondása: «A lélek természeténél fogva keresztény.- Psichari természeténél fogva keresztény lelkét a kegyelem olyan oldalról érintette meg, ahonnan emberi elgondolás a legkevésbé várta: annak az erkölcsnek az elégtelensége, amelyet a nagyapa és köre akart megalkotni, és a hazafias felfogás megváltozása vitte Psicharit a katolicizmus felé.

Vallásról mit hallott? Környezete, ha nem is durván, de határozottan «antiklerikális» volt, ami minden szórszálhasogatás mellett is alapjában vallásellenességet jelent. A nagyapa a vallásos érzés jogosultságát is kétségbe vonta. Ernő, bár görögkeleti szertartás szerint megkeresztelték, a vallást csak úgy ismerte, mint ahogy mi ismerjük meg a középiskolában a régiségtanból a rómaiak vallását. Olvasta ugyan a nagy vallásos írókat: Bossuet-t, Pascalt, de csak a stílus kedvéért. Ismerte az evangéliumokat, a «Krisztus követésé»-t, de csak azért, mert ezeket

¹ Nekünk még elképzelni is nehéz, micsoda lidércnyomástól szabadult meg 1897-ben a francia lélek az orosz szövetséggel. A cár párisi látogatása alkalmával a köztársasági kormány világraszóló ünnepségeket rendezett. A hivatalos ünnepségekből kizárt Egyház Te Deumot énekelt. Olvasni kell a korabeli újságokat, a róla szóló munkákat, de főképp meg kell szólaltatni a még élő szemtanúkat, hogy csak halvány fogalmunk is legyen a szövetség megkötését követő fellélekezésről.

a könyveket mindenkinek illik elolvasnia; egyáltalán nem azért, hogy életszabályt vonjon le belőlük.

Atyja a régiek rajongó tiszteletére nevelte, értelmét Horatius derűs életbölcseiségével táplálta – írja a «Voyage du Centurion» (A százados utazása) című művében saját magáról. Az ő számára húsz évszázad kereszténysége hiába gyúrta át a világot, hiába rontott le annyi bölceleti rendszert, lelke üres maradt. Nincs számára bizonyosság, nincs életszabály, mely korlátot vonhatna szenvedélyeinek, nincsenek eszményei, melyeknek szolgálatába állíthatná akaraterejét és cselekvésvágyát. Amint azután elérkezik a kor, midőn a szenvedélyek vágyai hullámzanak, mennyi elfecsérelt energia! Mert végül is a pogány bölcsesség arra szorítkozik tanácsaival, hogy minden órának leszakasszuk virágát. De Maxence, a centurio – Psichari maga – lelke mélyén észrevesz más hívó szótát is. Szeme más látóhatárokat, megnyugtat több világosságot keres. A tudomány, mit lelkének egész hevével művelt, csak ellenmondásokat hagyott benne: fáradt a hazug feltevésektől. Az élvezetek, melyeknek szolgálatába esett, sebzik: bebecsömörlött a csalfa élvezetekbe. Dehát mit is akar tulajdonképen? Akarást jelent már talán az, ha az ember határozatlan cselekvésvágyat érez? Amit akar, az nem más, mint megutálása az üres múltnak és bilincseinek lerázása, menekülés abból a hazából, mely lerombolta azokat az eleven erőket, amelyeknél lelke föltámadását találhatta volna. Maxence huszonkettedik életévétől, mikor elhagyta a katonaiskolát, a harmincadikig bolyong szerte a világban s mindenüvé csak a meghasonlását viszi. Világrészről világrészre, óceánról óceánra menekül anélkül, hogy megbízható iránytű vezetné az élet szövevényes útjain keresztül.

Renan, amikor 1882-ben az Akadémiában fogadta Cherbuliez-t, dicsérettel emelte ki: «Őn meg tudta figyelni a lélektani fejlődésnek azt a kiváló óráját, mikor az emberek még őrzik a régi hit erkölcsi erejét anélkül, hogy hordoznák annak tudományos bilincseit. Tudunkon kívül, nagyon gyakran ezeknek az el nem fogadott formuláknak köszönjük erényeinket. Árnyékból élünk, Uraim, egy üres vázának az illatából. Akik pedig utánunk jönnek, majd az árnyéknak az árnyékából. Olykor félek, hogy kissé gyöngé alap lesz ez.» Renannak csak húsz évvel kellett volna tovább élnie, hogy meglássa kedvelt unokájában: milyen gyöngé alap az árnyéknak az árnyéka; még tíz évvel később pedig ennél is kiáltóbb bizonyosság lett volna számára egyetlen leánya családi tűzhelyének összeomlása.

Hogy mivé tette az új francia nemzedéket az az irány, melynek éppen Renan az egyik legnagyobb hatású eszmeadója, azt Psichari már említett önéletrajzszerű regényének hőse, Maxence mutatja be. Maxence azt a háború előtti pogány életfelfogástól megmérgezett, szenvedélyeinek hódoló francia ifjúságot képviseli, melyet az ellenállásra és

a cselekvésre képtelenné tett a fegyelmet, eszményt, nemes életcél nem ismerő nevelés. «Milyen nagy volt ifjú éveiben nyomorúsága és elhagyatottsága! Atyja táplálta, fejlesztette értelmét, de nem törődött a lelkével. Mikor az ifjúkor nehézségei, kísértései megérkeztek, teljesen fegyvertelenül állott a baj ellen, védelem nélkül a világ ámitásaival szemben . . . Atyja azonban tévedett: Maxence-nek volt lelke. Arra született, hogy higgyen, szeressen, reméljen. Volt az isten képére és hasonlatosságára teremtett lelke, amely képes volt arra, hogy megkülönböztesse az igazat a hamistól, a jót a rossztól. Nem tudta elhinni, hogy az «Igazság- és a «Tisztaság- más lehetne, mint hiú, üres szó, ha nincsenek alátámasztva valami felsőbbrendű kötelező erővel. Volt neki lelke, és csodák csodája, ez a lélek nem a kételkedésre, istenkáromlásra és a haragra volt teremtve. S ez az egyenes ember mégis rossz úton járt. Semmi sem figyelmeztette erre, hacsak szívének verése nem és az a nyugtalanság, amit az ember a bukás bukásra való halmozása után érez, mikor önmagába tekint és szemléli a szentségtörés megrontó művét.»

Ezek a kiábrándult fiatalok egymásután tették fel maguknak az aggodalmas kérdést az élet értelméről és céljáról. Nem törődtek bele abba a lesújtó felfogásba, hogy az életnek nincs semmi rendeltetése. Látták, hogy az emberiség nem lehet el egy mindenkire föltétlenül kötelező erkölcs nélkül. Érezték a hiábavalóságát azoknak a tanoknak és megejtő eszméknek, mikkel az egyetemen vallástalan tanárok tömték tele a fejüket. «Mestert kerestünk, az igazság mesterét: ennek a kedvéért készek voltunk életünket megváltoztatni, de egy akármilyen bölcséleti rendszerért nem.- Beteg volt ez az ifjúság, mint az Evangélium holdkóros ifja. Atyáink keresték az orvosságot az emberi bölcsesség rendszereiben, de nem volt erejük az igazi Mesterhez fordulni: «Uram, könyörülj fiamon, mert holdkóros és kegyetlenül szenved. Gyakran a tűzbe esik, máskor pedig a vízbe. Megmutattam tanítványaidnak, de ők nem tudták meggyógyítani.- Hogyan mondhatná a Mester ezeknek az apáknak: «Hitetlen és romlott nemzetség, meddig vagyok közöttetek? Hozzátok ide nekem ezt a fiút.- És lám, ez a fiú és sok más mégis a Mester elé került, mert «mihelyt az ember a közép-szerúségen túl egy lépést tett, meg van mentve». És ha az apák nem fordultak a Mesterhez, Hozzája fordultak a fiak. Már pedig – mjnt a zsoltáros mondja – «közel van az Isten mindazokhoz, kik kérik Őt» Psichari Ernőt is elvezette csodálatosan az atyai hajlékba.

A Psichari-korabeli ifjúságra valóságos megváltást jelentett Bergson, a nagy francia bölcselet, mert hatalmas lépést jelentett a materializmusból való szabadulás felé. Psichari Ernőn ez a hatás nem nagyon érezhető. Az ő útja más irányt vesz. Ő először a francia hazafi-

ság tradicionális felfogására tért meg, csak azután, évekkel később, tér meg a katolicizmushoz. Hogy kiragadja magát az akaratát senyvesztő, cselekvést gátló lelkiállapotából, önkéntesi éve után az éppen nem militarista szellemű család és ismerősök elképedésére öt évre szóló kötelezettséggel a gyarmati hadseregbe lép, hogy visszanyerje szabadságát, hogy határozatlan cselekvésvágyának teret találjon. A magányba hívta őt az Úr és ott szólt szívéhez. Ez az öt év az elmélyülés termékeny ideje volt számára.

A legtöbbször lehetetlen dologra vállalkoznék az ember még önletrajz esetén is, ha egy megtérést minden fokán akarna rajzolni. Nem kísérrelhetjük ezt meg Psichari esetében sem, de három tényezőre rá tudunk mutatni teljes határozottsággal: egyéni adottsága, olvasmányai – Bossuet, de főképp Pascal – és a jó barát, Maritain Jacques hatása játszottak közre a fordulatban.

Psichari rend és fegyelem után áhítozik rendetlen életében. Nem talál más megoldást, mint a katonaság külső rendjét és fegyelmét, amely majd keretet ad életének és erőfeszítést kívánó cselekvésre ad alkalmat tenni vágyó, de erőtlen lelkének. A hadsereg jelentőségének, lényegének keresésében, elmélyítésében olyan fogalmakhoz jut el, melyekről lehetetlen észre nem vennie, hogy legjobb iskolájuk az Egyházban van: a rend, a fegyelem érzéke, a feletteseknek való alávetés, a hűség becsülete. El van telve a használni, a szolgálni akarásnak a szellemétől. S ez nem az Egyháznak az áldozatról való tanításában nyer-e igazi jelentőséget és mély értelmet?

Még nagyon messze van a katolicizmustól, mikor első művében – «Appel des Armes» – ezt írja: «A katona szolgasága éppen úgy megvan, mint a papé, mint a gondolkodóé. De csak ezek a szolgák a szabadok. A katona szolgasága és méltósága! A szolgaság még nagyobb, még nemesebb, mérhetetlenebb, mint a méltóság! Olyan ez, mint a papnak és a gondolkodónak a szolgasága, semmiféle emberi mértékkel nem mérhető. Elrettentő nagyság! . . .» Mikor a regény hőse, Maurice eljut ehhez a felfogáshoz, a kaszt büszkesége, gögje fogja el és ez a gog lesz számára az ösztönző az erőfeszítésekre, a fáradság elviselésére s az önfeláldozásra.

A francia nacionalizmus hagyományos formája azután még közelebb vitte Psicharit a katolicizmus ismeretéhez. Észreveszi a történelem fényénél, hogy a francia lelket a kereszténység alakította, hogy a francia lélek nem tagadhatja meg keresztény eredetét anélkül, hogy le ne csúszszenek. Eleinte homályosan, majd egyre határozottabban öltenek benne formát az ilyen gondolatok: Senki sem értheti meg valójában az igazi Franciaországot, ha nem keresztény az illető; egészen azé a Franciaországé akarok lenni, amely Jeanne d'Arc, Bossuet, Pascal Franciaországa, s ez mindennek előtt a keresztény és katonai Francia-

ország; senki sem egészen francia, ha nem katolikus mindenekelőtt; ami az ember francia mivoltához megkívántatik, az Szent Lajos és Jeanne d'Arc hite, ha nem is életszentsége.

Psichari lelkének egész hevével átadja magát egy eszme szolgálatának: ez az eszme Franciaország nagysága, melyet szerinte egészen a heroizmusig a katonaság, főként a gyarmati katonaság szolgál. Már pedig, aki szomjazik a heroizmusra, hamarosan szomjúságot érez az istenire is, mondja később. A harci szenvedély gazdagít bennünket, de ösztönöket is felébreszt bennünk, kielégíthetetlenekké tesz bennünket, új lelki értékeket kívántat meg velünk. A saját lelkéből merítve és de Maistre Joseph hatása alapján valóságos misztikáját dolgozza ki a hadseregnek. Ezek a gondolatok egyelőre határozatlanul, sokszor tudat alatt élnek benne, határozott formát csak később öltenek, de már ráterelik szerzőjüket arra az útra, melynek első állomása a hadsereg bámulata, második a katolicizmus és talán végső fokon az egyházi rend. Mert mihelyt az ember egy lépést tett a középszerűség fölé, meg van mentve és biztos lehet arról, hogy nem fog megállani a belső tökéletesedés útján, melyre egyszer meggondolatlanul elkötelezte magát. A nacionalista formulák egyre jobban keresztény formulákká válnak nála, amint a katolicizmus felé közeledik. Az önfeláldozásnak római fogalma de Maistre Joseph hatása alatt keresztény felfogássá válik. «Ha hiszünk a Kálvárián kiontott vér erejében, hogyan ne hinnénk hasonlóság alapján a hazáért kiontott vér erejében? Ennek a vérnek az ereje a természetes rendben éppen olyan biztos, mint a másik vérnek a hatása a természetfölötti rendben. Igen, tudjuk, hogy a hazáért felajánlott áldozatok vére megtisztít bennünket. Tudjuk, hogy megtisztítja Franciaországot, hogy minden erény tőle jön, hogy ereje végtelen, hogy minden haza a kiontott vér erejéből él. Vérontás nélkül nincsen bűnbocsánat. .. Tudjuk, hogy a mi hivatásunk a földön, hogy megváltsuk Franciaországot a vér által.» Ilyen gondolat nem máról holnapra érlelődött ki a Renan-unoka lelkében. Ennek a gondolatnak a csirája ott volt a természeténél fogva keresztény lélekben.

Afrikában a mohamedán arabokkal szemben ő Franciaország képviselője. Úgy érzi azonban, hogy ő ott nemcsak francia, hanem keresztény is, mert hiszen a mórok szemében a francia és keresztény egyet jelent. Elbeszélget velük mint könyvíró ember. A legtöbbször a vallás kerül szóba. Ő, a hitetlen, a hit rombolóinak körében nevelkedett európai, megállapíthatja, mekkora a különbség a mórok terméketlen miszticizmusa, aszketizmusa és a kereszténység között. S Renan unokája a Szahara sivatagában a kereszténység képviselője, védője lesz! Arab szolgája, Szidia egy este hozzáfordul, azt mondja neki: – Tudom, hogy Issa (Jézus) nagy próféta, de mit tartotok róla ti, nazarénusok?

«Ránéztem Szidiára – mondja Psichari. – Egy pillanatig se

haboztam: Issa (Jézus), barátom, nem próféta, hanem valójában Isten fia . . . s elmondtam neki a Hiszekegyet . . . Egyszerre csak elszorult a torkom. Szemembe könny szökött. Mert hát volt jogom ehhez az imáadásraméltó történethez? Szabad volt nekem így beszélnem Jézus Krisztusról anélkül, hogy benne hinnék? – Szidia, folytattam, most tudod, ki a keresztények ura? Tudd meg, hogy mi érte szívesen adjuk életünket; vedd tudomásul, hogy mindaz az erőnk, mit csodálsz, Tőle jön, s hogy mi hozzá állandóan mint szeretett atyához fordulunk . . . A legkülönösebb lelkiállapotban voltam akkor, mert nem hittem, hogy Jézus Krisztus az Isten fia, és nem tudtam imádkozni. És mégis szívem mélyéből beszéltem, úgy látszik, hogy nem vétettem az őszinteség ellen . . . Ebben a pillanatban tudtam, hogy hazudtam, de tudtam azt is, hogy még jobban hazudtam volna, ha nem vallottam volna meg Istenemet.»

Egy más alkalommal azt kérdi mór kísérőjétől, hogy mi az időnek leghasznosabb eltöltése. Erre Szidia azt feleli, hogy a szent könyvek másolása, mert a tudós tintája többet ér, mint a mártírok vére. «Tévedsz, Szidia, – volt a válasz, – mert semmi nem ér fel a mártírok vérével.»

A földi életen túli érték gondolata Psichari két utolsó művében, a «Voyage du Centurion» és a «Les Voix qui crient dans le désert»-ben többször visszatér. Egymásután találja meg a keresztény élet alapelveit, mondhatnók krédóját anélkül, hogy hittel közelednék feléjük. Közben gyermekkori barátja, Maritain Jacques megtér. Megkérdi levélben okait, de egyáltalán nem gondol arra, hogy ő is közeledhetnék a katolicizmus felé. Barátjától egy alkalommal La Salette-ből kap lapot a következő sorral: «Remélem, a magányból, mint istenhívő jössz vissza.» Sajnos, nem! Afrika nem az Isten országa. Ez az Afrika a túltengő individualizmus győzelme. Psichari megtérését egyáltalán nem viszi előre a barát példája. «Maxence az asztalra helyezi a könnyező Szűzanya képét, melyet a szél elvisz.- Egyelőre az ő vallása Franciaország szolgálata, ez életének célja és értelme. «Az a hallatlan meggyőződés van, hogy szereztem hitet és álmomat a kétségek és relativitások fölé tudtam emelni. Hiszek a cselekvés jóságában és hiszem, hogy az parancsolni tud a gyöngék lustaságának.» Még a megtérése előtti évben is ezt felelte Psichari jóbarátja, Maritain édesanyjának: «Én kegyelem nélküli katolikus vagyok. A haza szolgálata nekem elég.» Fogamzottak benne a nagy gondolatok, de a visszaesések sem hiányoztak.

«Gyakran mondogattam magamnak: Talán mi leszünk azok, akik által Franciaország visszatér a hűségre és a rendre. De ma óriási elcsüggedés vesz rajtam erőt. Hát mimagunkban megvan a rend, a hűség? . . . És először is, mit remélhetünk önmagunktól mindaddig, míg a szívünk

tisztátalan, vagy ha a világ felfogása szerint tiszta is – míg életünket nem rendezzük be egy felsőbbrendű terv szerint, amely igen messze áll ettől a közönségességtől, ahol most vagyunk. Minden értelmi elégtelenségünk innen származik. Hogy ezen változtathassunk, valami feletünk álló segítségre van szükségünk, amely talán mindig meg lesz tagadva tőlünk.»

Nem. A segítség nem maradt el. Az evangéliumi százados példájára ő is kérdezte: «Uram, mit akarsz, hogy cselekedjem?» Évek kemény munkájába került még, mire révbe érkezhett. Renan unokájának lenni nem kis teherként annak a számára, ki a katolicizmus felé keresi az utat. A nagyatyák pártjához csatlakozni az atyákéval szemben, nem kívánt hősi erőfeszítést a hazafiság terén, hiszen az atyák nagyrésze is nacionalista volt, csak más utakon kereste a haza boldogulását, de Fashoda, Tanger után ezek is úgy látták, hogy a haza bátyája csak akkor szilárd, ha «vér annak a cementje». Azonban a hazafiságra való megtéréstől a vallásra való megtérésig a hitbeli nehézségeken kívül ott volt ama nagyapa neve, akit Psichari lelke mélyéből szeretett. Micsoda meghurcolásnak lesz ez a név kitéve? Ez a gondolat sokat nyugtalanította Psicharit és erősítette hitbeli nehézségeit. Azután az Ő egyenes lelke olyan megtérésre gondolt, amely egyúttal a szentség útjára való lépés is. S ezt a nagy, döntő lépést is sok nehézség hátráltatta.

Maradandó lehet-e azonban ez a «kegyelem nélküli katolikus-álláspont annál, ki őszintén keresi az utat? – «Nem keresnék, ha már nem találtalak volna meg. De rögtön elvesztenék, ha nem keresnék tovább ... a keresés már megtalálás is» – magyarázza Pascalt. Azután «annyi nagy és szent érdek fűződik ahhoz, hogy Jézusnak és Egyházának igaza legyen, hogy kétszer is meg kell gondolni, mielőtt tévedésnek nyilvánítanók. Nem! A katolikus vallás nem tévedés. Kétségkívül vannak benne nehézségek, de egyetlenegy se megoldhatatlan, ellenkezőleg, ha az ember azokat megoldotta, az egész kereszténység szívünkben, elménkben harmonikus és tökéletesen szép rendszernek tűnik fel . . . Eddig elérkezve, mit is tehetnék mást, minthogy áldom Azt, aki nekem ilyen figyelmeztetést méltóztatott küldeni? Nemcsak Őt áldom, de áldom nyomorúságomat is, mert annak mélyén fedeztem fel azokat a végtelen értékeket, miket az Evangélium rejteget. Nem kételkedem, hogy egyszer majd megadatik nekem a kegyelem. Mert hát nem ígértetett meg a hit annak, ki azt térdenállva kéri az oltár lépcsőinél?»

«Talán sajnálni fogom megtérésemet, de még jobban bánám, ha megállnék az úton. Talán boldogtalan leszek, mikor a törvény kényszerű alá vagyok, de még boldogtalanabb, ha sohase ismerném meg. Nem is akarok erre gondolni. Tehát akkor többet ér határozottan állást foglalni . . . Meg kell változtatni életemet, új szokásokat felvenni. Az

Isten gondoskodni fog rólam, a Szentlélek segít majd. Bízom benne. Az én koromban nagyon nehéz ezt a lépést megtenni ... De mindaddig, míg az Egyházon kívül maradsz, mélységből mélységbe csúszol, egészen a legvégsőig. Nem tudtam egészen, mi fog történni, de tudtam, hogy azon a napon, mikor katolikus leszek, minden megváltozik, minden rendeződik az új rend szerint, minden nehézség eltűnik ... A világban azok az emberek, akiket legjobban szeretek, akikkel legjobban megértjük egymást, azok az igazán jámbor emberek, a sekrestye, a gyóntatószék emberei, azok, kik az aggodalmas hűség, a pontosság, a szabályok emberei, akik engedelmesek és békeszeretők. Miért nem megyek az én igazi barátaimhoz? Igazán csak egy kis szikrája hiányzik a kegyelemnek ...»

Amint Maxence, azaz valójában Psichari, jobban belehatolt az evangélium szellemébe, megértette sok erőfeszítésének hiábavalóságát. «Nálam nélkül semmit sem tehettek – mondotta Krisztus. Az emberi erőfeszítés szűkséges. Ez kezdi meg a szabadulást; senki e nélkül nem kezdhet hozzá a nagy lépéshez. De«jajj annak, aki egyedül akarja építeni a házat» Hiába kelne fel korán reggel, mikor az est elérkezik, csak a semmiségen sírhat. Mi hiányzott Maxence-nek, micsoda erő állította meg a föltételes boldog hajléknak a küszöbén? ... Az a tény, hogy Isten, akit segítségül hívott, nem jött. Maxence érezte, hogy nemsokra megy, ha a Mester nem jön feléje és nem mondja neki: «Kelj föl és járj . . .» «De hát mit tegyek, hogy kimenekülhessek ebből a halálos lankadságból, amiben vagyok, és a földiek fölé emelkedhessem? Es a hang azt mondta: Semmit se önmagádtól. Lábad túlságosan a földhöz van kötve . . . Istenem, mivel elvezettél addig, hogy láthassam arcodat, ne hagyj el többé. Nyilatkoztasd ki magadat végre. Mivel egyedül Te teheted azt és én semmi vagyok.» A megalázódott lélek imádkozik: ez a végső foka az ő keresésének, Istenben való bizodalmanak; és ez az Isten akarata is: «Vigyázzatok és imádkozzatok.» A gögös nem imádkozik, éppen azért képtelen a kegyelem kierőszakolására. Hányan vannak, kik őszintén keresnek és még^ sem érkezik meg a kikötőbe. Mi hiányzik nekik? Maxence hívja Öt. Hogy meghallgatást nyerjen, neki eddig új szavakat használ: «Miatyánk, ki vagy a mennyekben . . .» Ezek az isteni szavak csodát művelnek: könnyeket csalnak elő, a harmadik boldogságot, a megtaláláson érzett öröm könnyeit.

1913 február 4-én Psichari öt-hat évi utazás után megérkezett a kikötőbe. Versaillesban, egy kis apácakápolnában «harmincévi dezertálás után a keresztelő kegyelem újra munkál bennem, tudom, hogy szeretett gyermek vagyok, olyan, akinek valójában minden megadatott».

A «test rendjéből» átlépett a «szeretet rendjébe» Az első állomás, a katonaság után jött a második állomás, a katolicizmus. Aki ilyen úton

érkezik meg az atyai hajlékba, vajjon megelégszik-e ott azzal, hogy egyszerűen elfogadja a neki szeretettel kínált lakást? Nem! Ő egészen adta magát. Róla a Mester szintén elmondhatta volna: «Nem találtam annyi hitet egész Izraelben.» A kérésre: «Uram, hogy lássak», megkapta a feleletet a kegyelem bőségében. Az ő számára nem a keresés volt a lényeges, mint annyi más kortársánál, – Barrés, Péguy, – hanem a találás. S hogy egyszer beérkezett az atyai hajlékba, hite többé meg nem ingott. Nagyatyjának «Jézus élete- című művére célozva mondotta: «Ezt a könyvet előítélettel írták. Mikor azt látom, hogy a kereszténység átalakította a világot, főséges erkölcsöt teremtett, a szentek és vértanuk millióit nevelte ... és ellene csak hipotéziseket tudnak állítani . . . Akkor látom egész nagyságát a keresztény hitnek.»

Psichari útjának második szakaszán, a katolicizmusban, egész lélekkel adta át magát a tökéletesedés és az apostolkodás munkájának. A szegények gondozásában a Szent Vince-egyesületek régi tagjai vehettek tőle példát. Önmagára alkalmazta először, mit egyik ismerőse fiának írt: «Legyetek tökéletesek, mert a közepesek sohase tudnak tartós hatást gyakorolni, s mert ez az Úrnak parancsolata.» Az áldozat útján tovább akart haladni. Nagyatya, Renan szokta mondogatni, hogy ő egy félbemaradt pap; életére valami súlyos végzet nehezedik, mint az olyan misére, melyben az «Introibo ad altare Dei»-re senki sem feleli az «Ad Deum qui laetificat juventutem meam»-ot. Psichari fel akarta venni azt a kelyhet, melyet nagyatyja, az egykori kispap kiejtett kezéből. Készült útjának harmadik állomására, a papságra és a szerzetesi életre. Az a másfél év, amit mint katolikus töltött el, a legkomolyabb előkészülésben telt el. Tüzerhadnagyi teendői mellett az apostolkodásnak és az imádságnak szentelte minden idejét. Ekkor írta meg megtérése történetét a «Voyage du Centurion- és a «Les voix qui crient dans le désert» című könyveiben, amelyek már nagy lépést jelentettek első két munkájához – «L'Appel des Armes-, «Terre de Soleil et de Sommeil» – viszonyítva. Már ezekben is a hazafiságra való megtérés mellett megnyílvannit valami a katolicizmushoz való közeledésből is, az újakban azonban már a katolikus lélek Isten felé való közeledésének sokszor aggodalmakkai teli, fáradságos útját rajzolja, melynek végén felhangzik a pascali örömujjongás.

igen, Psichari megérkezett az atyai hajlékba, mert «nem keresztény-e bizonyos fokig az az ember, aki bizonyos lelki fennköltséget óhajt önmagában, aki szomjazik a természetfölötti után, aki az angyalokkal óhajt élni, nem pedig az állatokkal, akinek megvan az akarata, hogy föl-emelkedjék, aki szüntelenül a lélek uralmát akarja biztosítani? ... Nem tartozik-e már az Éghez az, aki vágyakozik mindazon tulajdonságok után, melyeket az Ég különösen kedvel?» Psichari őszinte, becsületes, igazság után vágyakozó lelkét Krisztus valóban magához láncolta, annak

tudta és akarata nélkül. Minden őszintén kereső lélek elmondhatja, amit ő ír: «Minden kísérlet, hogy a katolicizmustól függetlenítsük magunkat, lehetetlen gondolat, mert akarva, nem akarva keresztények vagyunk, és gonoszság is, mert mindaz, ami szép és jó van szívünkben, a katolicizmustól jó. Nem tüntethetjük el húsz évszázad történelmét, mit egy örökkévalóság előz meg: és amint a tudományt hívók alapították meg, úgy erkölcsünkben is mindannak, mi nemes és fennkölt, egyedüli és nagy forrása a kereszténység. Ennek elhagyásából származik a hamis erkölcs, a hamis tudomány . . .»

Akinek annyi keresésébe került az igazság megszerzése, mint Psicharinak, az igazi részvétellel tud azok felé fordulni, akik még nincsenek annak birtokában. «Újra viszontláttam barátaimat – írja Clérissac dominikánus atyának. – Szép, becsületes, helyesen kijelölt úton járnak. Távol vannak korunk megalkuvásaitól. De nagy baj, hogy távol vannak a kegyelem életétől is. Sokan közülük, talán a többség, megérdemelnék a kegyelmet, ha csak egy-két jóakarató lépést tennének. Világosítsa fel őket az isteni Mester, nekem pedig adja meg az erőt, hogy jó példával egy kis jót tehessen ezeknek a derék embereknek.»

Latinul írt napirendje – «Regulae Vitae» – és állapotbeli, vagyis katonai kötelességeinek lelkiismeretes teljesítése a bizonyosság, hogy fogadalma nem maradt üres szó. Mialatt azonban ekként készült az apostolkodásra és az egyházi rendbe való lépésre, kiütött a háború. Öröme – mondhatjuk így – nagy volt. Mindig úgy gondolta el a háborút, mint Franciaország teljes föltámadásának feltételét a világ szemében és mint erkölcsi megújulásának feltételét az önfeláldozásban, a vér árán való megváltásban. Halála előtt két nappal írta anyjának: «Bizonyára nagy győzelmek felé megyünk, és én kevésbé bánom, mint valaha is, hogy mindig óhajtottam a háborút, amely szükséges volt Franciaország becsületének és nagyságának visszaszerzéséhez. Idejében jött és oly módon, amint kellett. Csak a Gondviselés el ne hagyjon bennünket.»

Psichari Ernő 1914 augusztus 22-én esett el a belga Rossignol területén. Eetének példájához hozzátette halálának példáját. A francia ifjúságnak eszményképpül állították oda és így holta után is tovább végzi apostoli munkáját, melyre engesztelésül akarta magát elkötelezni. Igaza lett: a tudós tintájánál többet ér a mártír vére. Amit Renan, a nagyapa, tollal vétett, azt részben helyrehozta az unoka megtérése, bizonyosságtevése és életáldozata.

B A Z I N

ÍRTA

MIHELICS VID

Saint-Barthélemy d'Anjou francia falucska kis temetőjében egyszerű kereszt díszít egy télen-nyáron virágos sírt. A kereszt táblácskáján ez a felírás olvasható: «Bazin René, a Francia Akadémia tagja. 1853-1932. Hiszem egész lelkemmel és egész szívemből az egész katolikus igazságot. – Ő maga kívánta-e így, vagy mások vésették ki ezeket a szavakat, – de bizonyos, hogy találóan világítják meg azt a páratlan egyéniséget, akit Guiraud – maga is jeles író és a katolicizmus kiemelkedő harcosa – méltán nevezhetett a francia irodalom egyik legtisztább dicsőségének és a katolikus Egyház egyik legnemesebb szolgálójának. Mert ha a hivatalos búcsúztatók és a könnyes baráti visszaemlékezések sokszor tartalmaznak is olyan megállapításokat, amelyeket a gyorsan szálló idő túlzásoknak mutat, ebben a magasztalásban nincs semmi, amit ma is át ne éreznének azok, akik Bazin közelébe juthattak, vagy olvasói közé tartoznak.

«Róla, mint a nagy keresztény művészekről, akik imádkozva kerestek ihletet, – olvassuk Guiraudnál, – elmondhatjuk, hogy egész műve egy mélységesen keresztény lélek szín pompás kivirágzása és finom illata; ezért tudott annyira belemarkolni a mi lelkünkbe. Hozzájárult ehhez nyelvezete is, amelynek előkelőségét, egyszerűségét és világosságát csodáljuk . . . Minden dologban Isten az, akit keres és megtalál, és Istentől származtatja sokkal inkább, mint pazar írói képességeitől, azt a hatást, amelyet a lelkekre gyakorol. Munkáiban a legnemesebb dolgok jutnak a legnemesebb kifejezéshez: a föld kérdése, a földé, amely az embereket táplálja és hősöket terem, amelyet védeni kell az elhanyagolás, az elvándorlás ellen; a család ügye, amelynek törvényeit szentnek hirdeti; a hazához való hűség; a méltatlanul üldözött Egyház ügye; a szerzetesek védelme, akik önfeláldozóan és alázatosságban végzik szép és nagy feladatukat. Istentől kérte Bazin mindezeknek a kérdéseknek megoldását, amelyeket magáévá tett s amelyeket bámulatos lélekismerettel és tárgyi tudással taglalt anélkül, hogy háttérbe szorította volna a meggyőzés művészi eszközeit. Bazin életműve így, bár gyökeréig emberi, az isteni fényben fürdik.»

A modern világirodalomnak aligha van még képviselője, aki annyira tudatában lett volna az író lélek- és társadalomformáló küldetésének s ahhoz utolsó lehelletéig oly hősiezen hű maradt volna, mint

Bazin. A hivatástudatot, amint ő hirdette, két elemre bonthatjuk: a tehetség, rátermettség érzésére és a kötelességteljesítés készségére. Utóbbi magában foglalja azt a kötelességet, hogy ápoljuk a felismert képességeket és a helyesnek látott célokhoz irányítsuk őket.

Ezt a komoly hivatástudatot már az ifjú Bazinnél megtaláljuk. Amikor középiskolai tanulmányai elvégzése után a jogi pályát választotta, az angersi katolikus egyetemre iratkozott be. A katolikus egyetem hallgatása áldozatoságot tételez fel, mert a hallgatók csak állami karon, ismeretlen tanárok előtt vizsgálhatnak. «Meg kell mutatnom, – érezte Bazin, – hogy a katolikus oktatás nem marad el a világi oktatás mögött. – S ő lett az első, aki Franciaországban a szabad főiskolák ifjai közül doktorátust tett a Sorbonne-on, hozzá kitüntetéssel. Az esemény – 1876-ban vagyunk – kellemetlenül érintette a politikai sajtót. A radikális lapok siettek Bazin egyéni kiválóságát hangsúlyozni, akit Sarcey cikkeiben az «angersi csoda» néven emleget, nehogy a katolikus oktatás életképessége tűnjék ki. Két év múlva Bazin már az angersi katolikus egyetem tanára s a büntetőjogot adja elő. Az egyetem havi folyóiratában, a tanári kar működéséről szóló részben, példaadóan bontakozik ki az a munkássága, amelyet különösen az ifjúság körül végzett. Tudományos értekezéseknek is egész sora jelenik meg tollából, a paragrafusokból azonban hamar kicseng a szív s a katedráról lelép a költő . . .

Bazin jogtudósnak készült, de író lett. Első verse 1880-ban, első regénye 1883-ban látott napvilágot. írói hivatásáról vallott felfogását ismételten kifejezésre juttatta később a francia katolikus írók és művészek egyesületében, amely az ő alapítása. «Katolikusok vagytok, – mondotta egyik beszédében, – nem negyedrészen, vagy félig katolikusok, akik félnek hitet tenni: katolikusok vagytok a teljes igazsággal s egész büszkeséggel. Okos és észszerű hitetek van. Összehasonlíthatátok a katolicizmus fényességét az emberi rendszerek és hiábavalóságok parányi füstös mécesével. Nem csupán olvasmányaitok, a történelem, szívetek sugallata s Franciaország vérének – amikor tiszta – hagyománya és parancsszava tettek keresztényekké: hanem az élet arca, egy ideálokban koldus társadalom lealázó képe, az Egyház ellenségeinek igazságtalansága, a szalon, vagy akadémia erkölcsstanának tehetetlensége. S azután művészek vagytok. E nevet gyakran megcsúfolják. De nem az-e a végzete minden nemesnek, hogy ki legyen téve a bitorlásnak? Az igazi művész először nagyszívú, felsőbb érzékenységű ember. Azután nagy munkás is. Korántsincs rögtönzés egyetlen művészetben sem és úgy, mint az erkölcsi világban, az újrakezdés és megbánás az előrejutás rendes feltétele. A művész öröme a meglátásban van, nem a kivitelben, amely mindig tökéletlen. Olykor igaz, midőn a mű be van fejezve, kissé szerethetjük, de sohasem nagyon, a részleges hasonlóság miatt, amelyet a látott eszmével mutat. A művész egyszerű. Minden

nagy művész, akit csak ismerek, egyszerűsítésre törekedett, igyekezett megtalálni mindenben a vonalat, az élet szimbolikus mozgását és a Teremtő pecsétjét. Sőt azt hiszem, hogy a legjobb művészek viselkedésükben is egyszerűek, testvériesek és jóval tovább és tágabban gyermekek maradnak, mint a többi ember. A művész végül ember, aki tud szegény lenni.»

1926-ban Bazin Paray-le-Monial-ba zárandokolt s lelkigyakorlata után ezzel ajánlotta magát az apácák imáiba: «Sokat imádkozzanak értem. Most már hamarosan számadást kell adnom Istennek s nagyon is súlyos az író felelőssége!» Erre a felelősségre hivatkozott Bazin akkor is, amikor regényeinek filmesítési jogát megtagadta a filmvállalatoktól, amelyek hatalmas összegeket ajánlottak fel, de azt akarták, hogy a szerelmi jeleneteket a tömegnézésnek megfelelő kiszínezéssel vihessék vászonra. «Nincs az a pénz, – hangzott Bazin válasza, – amiért megengedhetném, hogy az én nevemben csak egyetlen lelket is megzavarjanak.»

Franciaországban a nagy író nemcsak – Huet püspök szavával élve – «a becsületes restek gyönyörűsége-, hanem jobb, vagy bal felé, de vezére a szellemi mozgalmaknak és a nemzeti életnek. Bazin is, amíg a toll ki nem esett kezéből, lankadatlanul írta vezércikkeit, rendezett irodalmi és tudományos konferenciákat, előadott a munkásoknak, lelkesítette az ifjúságot, vezetett jótékonysági műveket és társadalmi szervezeteket. Élete már 1904-től kezdve – ekkor kelt levele szerint – «mindjobban szétszóródott, mint minden, ami eltávolodott forrásától, csörgő víz, vagy felszálló füst.»

Némelyek talán arra következtetnének az eddig mondottakból, hogy Bazin inkább aszkéta volt, mint író, vagy – mint egy közkeletű kifejezés hangzik – legfeljebb «rózsavizes kegyes» tollforgató, aki ártatlan leánykák és jámbor nénikék szellemi táplálékáról gondoskodik. Egyáltalán nem. Minden tekintetben igazi író volt, hozzá nagy író. Bizonyítja, hogy már 1903-ban beválasztották a Francia Akadémiába, csaknem egyhangúan, bár egykorú lapok szerint ritkán volt annyi pályázó a megüresedett karosszékre. Bizonyítja az a tény is, hogy szinte valamennyi regénye a «Revue des deux Mondes» hasábjain jelent meg.

Nemcsak az írói hivatástudat izzott elevenen Bazin lelkében, hanem égette a művészi becsvágy is s tisztában volt a «mesterségbeli-kívánalmakkal. Mint Veuillot kidomborítja, Bazin a legnagyobb gonds dal és szorgalommal hasznosította a művészet eszközeit, tanulmányozta a nyelvet, gyűjtötte össze a megfigyeléseket és adatokat mindazokról a helyekről, személyekről és társadalmi rétegekről, amelyeket tárgyalni kívánt. Talán egy francia író sem utazott annyit, mint ő. Bejárta Franciaország minden zugát, felkereste Spanyolországot, Olaszországot, Máltát, Görögországot, Szíriát, Angliát, Ausztriát, Lengyelországot, Marokkót

és Algériát, az Egyesült Államokat és Kanadát, sőt a sarkvidéken a Spitzbergákat. Nem mint lázasan siető turista, hanem mindenütt érdeklődött, kérdezősködött és jegyzeteket készített. A történelmi ems lékeket, romokat, öreg házakat, tájakat, sőt még az érdekes növésű fákat is sajátkezűen rajzolta be naplójába. Nem csoda, ha a parasztok, mesterek és munkások, a nép fiai és leányai, akikről ír, valóságtól és élettől duzzadnak regényeiben. «Mindazokat a drámákat, – állapítja meg Lenôtre, – amelyek témául szolgálnak regényeinek, saját szemével látta és tapasztalta: nem akart és nem tudott mást írni, mint az igazságot.-

Bazin, híven az írói hivatásról vallott felfogásához, olyannak rajzolja az emberi életet, amilyen a valóságban. Regényeinek szereplői a közönséges napi élet erényeit és bűneit képviselik. «Nagy illojalitást látok abban, – mondotta Bazin 1922-ben előttünk is, – ha a közön-séggel, vagy igazsággal szemben fentartással élünk. Lelkiismeretesen kutattam és állítottam be az igazságot, azután pedig írásaimban mindent odaadtam.» S el kell ismernünk, az irodalmat csak ilyen felfogás avatja értékké. Hiszen az élet törvényeinek felfedezésére nem elegendő a logikai számítás, hanem megfigyelés kell, a titkok megállapítása és mint ilyeneknek megértése. Csak ez indokolhatja azt a nagybecsülést, amelyben az igazi irodalomnak részesülnie kell. «A művészet általában, kedves Sir George, – olvassuk Bazin «La Barrière- című regényében, - az állam első ereje, elsőbb mint a hadsereg, a hajóhad, elsőbb, mint a kereskedelem. Egyetlen állam sem nagy, ha nem kapta meg valamelyik művésztől a civilizációs levelet. Vannak lordok a nemzetek között, Sir George, és bárócskák és gentlemanek, amint vannak zsákhordók és kedves utcakölykök.-

Bazin a francia vidéken, a Loire völgyében töltötte ifjúságát s bizonyára itt szívta magába azt a szeretetet, amely írói érdeklődését is a kisemberek felé terelte. Bordeaux Henry, a szintén akadémikus nagy francia regényíró így jellemzi Bazin életművét: «Nem az érzelmi bonyodalmak, sem a nagyvilági társadalom regényírója ő, hanem a mély szíveké, a népi életé, a mezőké és a gyáraké. Történetei elég fájdalmasak és súlyosak. Az emberi lélek minden szenvedése és aggodása csap ki belőlük. De a reménnyel együtt, mert félragyog a hit, amely vigasztal és éltet.- A naturalista iskola írói szinte versenyeztek egymással a parasz- tok és munkások közönségességének kiszínezésében, akik darabosnak, sokszor állatiasnak és brutálisnak tündek fel előttük. Flaubert és Zola járt elől ebben, akiknek – állapítja meg Lecigne – Bazin az ellen- lábasuk: «Flaubert munkásságának mélyén a néptömegek megmagyaráz- hatatlan gyűlölete húzódik meg. Ő így osztályozta az emberi nemet: egyesek kéken látnak, mások feketén, a tömeg bestiálisán, ilyen is csak- nem valamennyi szereplője: bestiálisan látnak, valami öntudatlan és szörnyű állatiasság miatt gyűlöletesen hatnak. Zola személyei született

szemérmertlenségükkel és szerzett cinizmusukkal taszítanak vissza. Flaubert és Zola realisták a gyűlölet alapján, betegesen irtóznak az embertől, számukra a szociális regény az anarchia regénye. Egészen másként jár el Bazin. Titokzatos rokonszenv, elnéző, mélyen őszinte jó akarat vonzza őt az alázatosokhoz és boldogtalanokhoz, egyesíti őt az igazságban a szegény munkásokkal, paraszttal és kisemberekkel. Íme, miként ítél maga Bazin a naturalizmusról: «Ha véleményt kellene mondanom a francia naturalista iskoláról, amelynek termékei sok igazságot tartalmaznak, azt mondanám, hogy legfőbb irodalmi hiányossága a valóság nem ismerése volt. Rámutatnék eljárásukban arra, ami sérti a megfigyelést és az őszinteség törvényeit, nevezetesen arra, hogy az embernek csak ösztöneit festik, de elhallgatják a lelkét, hogy az erkölcsi világot csupa olyan okkal magyarázzák, amely nincs arányban kihatásaival, hogy befalazzanak minden ablakot, amelyet az ember, bármennyire összenyomja a nyomorúság, a fáradtság, a betegség s a környezet befolyása, nem szűnik meg és nem fog soha megszünni az ég felé nyitni. Mert mindig meglesznek ezek az ablakok, amelyeken át magasba száll az imádság és aláereszkedik a reménység. A naturalista művekben a befeketítés elfogultságát látom, amely rokona a gőgnek; valami indokolatlan keménységgel beszélnek a nyomorúságról, durva ecsettel festik a szegény népet, amelyet mindig és megváltozhatatlanul az ösztönök, az átöröklés és a szenvedélyek rabszolgáiként állítanak be. Pedig nem igaz az, – jelentette ki Bazin egyik előadásában, – hogy a nép egészen közönséges és durva: «Rokonszenves őszinteséget is találunk a parasztnál és munkásoknál, az érzelmeknek valami bámulatos ösztönösséget, a mesterségbeli dolgoknak olyan szemléletét, ami mind igazi gazdagodás az író számára.»

Bazin könyvei között nincs egyetlen szalónrdrama, nagyvilági tragédia sem, hiányzanak a más íróknál sokszor már mesterkéltnél lélektani elemzések, de feltárul bennük annak az emberiségnek arca, amely verejtékkal keresi kenyerét. A vidék és a város dolgozói vonulnak el előttünk: bérlők és béresek, favágók, halászok, gépirókisasszonyok, varró- és kalaposleányok. Bazin nem szépíti, de nem is alacsonyítja le őket, hanem élénk állítja valamennyiüket jó és rossz tulajdonságaikkal együtt. Amikor a Francia Akadémia 1897-ben megkoszorúzta Bazin «De toute son âme» címmel megjelent első nagy regényét, amely a divatmunkásnők szomorú, a világ és a lélek szépségétől csak itt-ott felderülő életéről szól, Boissier, az Akadémia örökös titkára, Bazin addigi munkásságának szemmel tartásával ezeket írta a döntést megközelítő bírálatában: «Az ember bilincseli őt magához, a mai ember az élet minden körülményei között. Érdeme, hogy élénken lát és jól lát, s hogy igen kellemesen mondja el azt, amit látott. Elhanyagolja az ismeretes nagyvárost; a kicsikben főleg az ódon negyedeket keresi fel, előszere-

tettel időzik a vén házaknál s mindenféle új dolgot fedez fel. De még inkább futja be a mezőket; szívesen cseveg el a parasztokkal, alaposan ismeri őket s nagy melegséggel beszél róluk. Kiemelem, hogy kirándulásaiiban boldog szerencse éri: gyakran találkozik becsületes emberekkel – úgy látszik, akad még belőlük, legalább a vidéken – s megindító történetkéket mesél felőlük, amelyeket nem lehet lélektelenül hallgatni. Mutatja a siker, amelyet könyve ért el, hogy nem föltétlenül kell csak rossz társaságról írni, csak rossz érzelmeket festeni. Reméljük, bátorítani fogja ez az írókat, hogy néha jó oldaláról is mutassák be az emberiséget. Ha ez sikerül Bazinnek, akkor mindenkinek el kell ismernie, hogy méltán érdemelte el a Vitet-alapítvány díját: az irodalom érdekében.- Amikor pedig Bazin bejutott az Akadémia kupolája alá, Brunetiére, ez a hatalmas és kombattáns elme, ekként üdvözölte osztályosát a halhatatlanságban: «Valóban, Uram, ha csak a szereplők tulajdonságait, életfeltételeit és erkölceit nézzük, aligha tudnék a mai irodalomban kevésbbé arisztokratikus, kevésbbé burzsoá és jobb népies műveket, mint az önéi. Meg fog minket ajándékozni más remekekkel is, de már biztosítva van számára a dicsőség, hogy jobban, mint más, segített meghatározni a szociális regény karakterét. Egyedül Balzac kísérelte meg ezt Ön előtt. Ön folytatta a munkát, ahol ő elhagyta.»

Bazin a népért élt, de nem volt – demokrata. Mint katolikus és mint író, aki dogmaszerűen vallotta, de lépten-nyomon tapasztalta is az emberi gyarlóságot, a nem önkénynek, hanem örök igazságoknak alávetett tekintélyi társadalomvezetés szószólója volt. «A demokrácia ürügyével – olvassuk a halála után kiadott feljegyzésekben – egy felelőtlen társaság, a parlament uralmát vezették be nálunk, amely a hagyományaiban és hitében megzavart, tájékozatlan nemzetet rosszul igazgatja. Egy embernek lehet lelkiismeretfurdalása, de sohasem lehet egy politikai gyülekezetnek. Olyan ez, mint a homokkupac, s mindenki, aki részese, azt hiszi, hogy az ő felelőssége csak egy homokszemé, tehát könnyű és levegőben lebegő.»

A legsúlyosabb társadalmi kérdések kerülnek szóba Bazin csaknem valamennyi regényében. Egyik legfőbb tétele, hogy bár erkölcsös egyedek nélkül egészséges társadalom nem állhat fenn, a szociális szervezet sejtje mégsem az egyén, hanem a család. A család alapja a házasság. «Egy ifjú s egy hajadon teste vonzotta egymást. Ezt a vonzalmat nevezzük: szerelemnek, és azt, aminek tartania kell: házasságnak.» A keresztény házasság lelki közösség, úgy amint azt a «Barrière» két hőse, Marie és Félicien közt lefolyó felejthetetlen jelenetből látjuk:

«Milyen legyen szerelmem? lelkesült? égő? tiszteletteljes? Marie, amit irántad érzek, egészen hasonló ehhez.» – «Többet akarok, sokkal többet.» – «Tisztát tehát? Ah, fiatalságom múltját kérdezed?»

«Csalódot . . . Talán megbocsátanék annak, aki a bocsánatot kérné tőlem . . . Keresztény vagy-e még? Egy-e a hitünk? Értsd meg jól, amit mondani akarok. Tudom, hogy eljárnál a misére s elkísérnéd oda feleségedet; látom, hogy családi hagyományból tisztelettel vagy és leszel egyelőre a katolikus eszme, a szertartások, a szokások iránt. . . De tisztelet, ez még nem elég, ez nem élés a hitből, mint ahogy én akarok élni belőle. Fáj, mikor így beszélek veled; magammal is kegyetlen vagyok. De akkora kiábrándulás lenne, ha férjem nem imádkoznék velem, nem venné Istenemet, ha nem sugalmazná őt legkisebb tetteben is ez a hit, amely valóban mindenem! Te csinosnak találsz s ez jól esik. De mások is azok. Miért jöttél? Az, amit bennem szeretsz. Félicien, nagyon hiszem, nemde ez? . . . Azt akarnám, hogy házasságunkban legyen valami örökkévaló. Azt hiszem, közepesek azok, amelyeket nem végtelen tartamra kötöttek. Úgy gondolom, hogy egy családnak, mikor létesül, időtlen csengése van, előtte és utána. Én egy szent nemzedék anyja akarnék lenni . . .»

A házasság legfőbb célja a gyermek. Az egyiket sokszor a nők rovására írják, Limerel asszony – szintén a «Barrière- egyik szereplője – mást mond férjének: «En! Eh, jó, igen! De el kellett volna hallgattatnod és szeretned igazán, megértetned a bűnt és az örültséget, amelyben élünk. Gyorsan engedtem volna, esküszöm. Alapjában nem is szeretted. Nincs más mentséged, mint az én gyöngeségem, s ez nem válik becsületre. Bűntárs vagyok; de a szerző te vagy; az igazi vétkes te vagy. Látom ellenünk sorakozni a lelkeket, akik születhettek volna s akik most ítéletet mondtak fejünkre abban, aki a születés kiváltságát kapta ... Mi szándékosan csökkentettük az igazak számát s Isten büntet. . .»

A család legszebb hivatása a nevelés, «a gyermeki hitből, az ifjú hitéből az egész élet szabályozóját, világosságát, erejét és örömét alkotni” A belső összhang a szép gyermekség megteremtője, aminek hiánya az érzelmi élet csorbulása. «Oly jól esik nekünk, akiket a napok acsarkodó falkája üldöz, visszatérni a gyermekség felé: hajszolt nyulak, mikor vackukba értek.» Hódolattal zengi Bazin a tisztaság, a szüzesség dicséretét. Nemcsak a szerzeteseknél, akik «meglátták a kötelesség parancsoló fényét-, hanem a kis gyári leánynál is: «szinte más lélek, amely átjár mindent, a mosolyt, tekintetet, a szavakat, a kéz lendületét; édes és félünk tőle; nem ismeri a rosszat s mégis megsejti a tört; a szűz meghal egy gondolatért, amely ellen az egész világ bujasága fellázadt, és keresztülhalad, bírván Isten jelét.»

A társadalmi válság okát az anyagi javak igazságtalan elosztásában is meglátja Bazin, de ez nem magyarázná még az osztályharcot is elmérgesítő és a szembenálló osztály minden egyes tagját körülháborgó gyűlöletet. Ez a keresztény erények kiveszésének eredménye. «Mert nem a különbségek sértenek, hanem az, amely ezekhez tapad.»A kereszt-

tény középkor nem vajúdott a mai szűkebb értelemben vett szociális válságban. «De hol van ma az a kötelék munkaadó és munkás között, hol a közös ünneplés, hol van egyáltalán csak alkalom, amikor csupán a szívélyesség és jóakarát mutatkozhatnék, ami képes lenne letompítani a féltékenységet, amely untalan újjászületik, és az érdekösszeütközést, amely úgysem hiányzik? Innen a gyűlölet, sokkal inkább, mint a pozitív követelésekből.» Pedig ha úgyis áldozatot kell hoznia mindenkinek, miért ne tehetnök meg valamennyien egyszerre szeretetből, hiszen «minden, amit szeretetből teszünk, könnyű?– S Bazin szeretettel akar megküzdeni azokkal i,s, akik éppen a keresztény világrend megdöntésére sorakoznak. Szerinte a szocializmus mint megmozdulás nem rossz, nem is tartóztatható fel; ami rossz, az elmélet, «amely az igazságosság helyébe az étvágyat, a szeretet helyébe a gyűlöletet ülteti», a vezetők, «akik levágják a szárnyakat, mint a tyúkudvar csibéiét.»

Vessen magára azonban a társadalom is a bűnökért, erkölcsiekért épp úgy, mint szociális vétségekért. Lám, hogy gondolkodik Bazin az elbukott leányról: «Szegény, kedves, elveszett nővérem! . . . Sok volt a nyomorúság. Erősen dolgozni s nincs miből élni; amikor nem tart fenn szilárdan semmi s minden kísért, egy napon ráemlékezik az ember, hogy nő, és Isten veled minden!–

Pascal örök mondása: «Bíznunk kell az érzelmekben.» A társadalom berendezésénél sem szabad mellőzni az érzelmet, hiszen mindenkinek a véreben van pár csepp, amely jóságra hajt. Mindenkinek van lelke, az élet páriáinak is, legföljebb nem látjuk, «mert túl szomorú a lelkük ahhoz, hogy mutatkozzék.» Az érzelmek szerepét tükrözi vissza ez a mondás, amelyet Bazin egyik hősének ajkára ad: «Több gyűlésüket követtem a szocialistáknak. Nem értem meg egészen elméletüket, de ők legalább megengedik, hogy szenvedünk és panaszkodhatunk. Íme, az élet oly kevésbé vidám.– Szenvedés azonban mindig lesz, ezért kiáltja Bazin katolikus szíve lépten-nyomon: «Nem veszed észre, hogy el akarják lopni tőled ezt az igazságot, . . . tőled és millió mástól!» Szükség van szociális törvényhozásra, szellemi tökéletesedésre, de végeredményben – vallja Bazin – a szociális kérdés megoldása a természetfölöttinek kifejlesztésében rejlik. És ha korunk szellemi és gazdasági áramlatait nézzük, azt a szörnű ideológiai feszültséget, amely népeket választ két táborra s állít egymással szembe csatasorba, nem lehet más véleményünk, mint Bazinnek: «Minél tovább élsz, annál jobban felismered, hogy a legelkeseredettebb küzdelem e világon nem a pénzért és hatalomért, hanem a lelkekért vagy lelkek ellen folyik. Gyakran mondom magamnak, hogy nem volt még olyan teológikus kor, mint a mai, amelynek mélysegeit erősebben szántották volna fel az egymást keresztvező, vagy súroló hullámok.»

Több regényében is foglalkozik Bazin a föld problémájával. Meg-

rázóan festi azt az anyagi és lelki nyomorúságot, amelybe a nagyvárosi civilizáció közelsége és megízlelése sodorja a falvak és tanyák népét. Kimenteni a földet a nagyváros szívóiból! – ez az a tétel, amelyben a végső tanulság kicsendül. Eszménye egyrészt a biztosított létű kiszagzda, másrészt az az ipari munkás, aki «dolgos, fiatalon megnősül, jól táplált; alacsony, de csinos házikójában két gyermekkel a térdén! vagy hárommal! vagy négyel! s ha lehetne a négyet egyszerre csókolná meg!- Ilyen polgárok tudnak az eszméért «nem tágitani, mikor a szó kimondattott, és nem remegni.»

Milyen másként értelmezte Bazin a katolikumot az irodalomban, mint azok, akik megbocsáthatatlan tévedésből egyedül a kenetes és «féhér- irodalmat hirdetik katolikusnak! Kitűnik ez 1904-ben közzétett «L'Isolée- című regényéből, amelyet legmerészebb társadalmi regényének mondhatunk. Egy szerencsétlen apáca bukásáról szól, akit a francia laikus törvények végrehajtásaként kiűznek kolostorából. Az apáca, aki az angyalok Kenyerével táplálkozott, – mint Mauriac fejezi ki: – «éhes férfiak eledele lesz» De «amikor azt hiszitek, hogy legmesszebb vagyok tőletek, gyakran akkor vagyok legközelebb hozzátok.» A teljes züllésbe sodort szegény nő, akit végül is meggyilkolnak, utolsó szavaival megbánást rebeg és Krisztus irgalmában reménykedik. Egyes katolikus bírálók élesen támadták Bazint ezért a regényért. «Nem hallgathatjuk el, – írta akkoriban Vaudon kanonok, – hogy a regény nemcsak kiábrándítólag hatott reánk, hanem egyenesen szenvedést okozott. Történhetik ilyesmi ezen a világon? Nem, nem valószínű, nem igaz . . . Még akkor is, ha feltételezhetnők, hogy egy szentnek induló lélek ilyen alacsonyra süllyedhet, csak kivétel lehet. Akkor pedig minek regényt írni ilyen kivételes esetről?» Voltak azonban írók, akik védelmükbe vették Bazint, mint aki az «Isolée»-ban megteremtette a «tetemrehívás» műfaját. Ez a kifejezés tetszést aratott s Bazin sem tiltakozott ellene. Valóban, a nagy író Combes egyházüldöző törvényeinek láttára, amelyek ezrével üzték ki az apácákat a zárdákból, ahol tanítással keresték kenyerüket, amelyek megfosztották őket a békeségnek, imának és munkának hajlékétől s kítaszították őket a munkanélküliség és éhség veszedelmei közé, – a Megváltó isteni haragjának átérzésével kiáltotta oda: «Jaj a világnak a botrányok miatt! Jaj annak, akitől a botrányok származnak!- Súlyos a felelősségük azoknak, akik kifosztják és nyomorba döntik az ártatlanokat, de még súlyosabb azoké, akik ártatlanságuktól is meg-rabolják és lelki romlásba viszik őket. Ha Bazin csak az üldözött apácák szenvedéseinek és anyagi nyomorúságának leírására szorítkozik, nem tárta volna fel az üldözők felelősségét a maga teljességében, míg így egy minden támasztól megfosztott, magára hagyott apáca lelki és erkölcsi tragédiájának szemléltetésével világosságot vetett az üldözők ördögi gonoszságára, akik nemcsak a testet, hanem a lelket is meg akarják ölni.

Bazin nem írt egyetlen regényt sem, amely egyszerűen csak irodalmi szórakozást, szellemi felfrissülést szolgálna. Valamennyi elbeszélésében napjaink egyik-másik problémáját vette boncolás alá, rendszerint azokat, amelyek a legsürgetőbbek és legsúlyosabbak közé tartoznak. Misem volna azonban tévesebb, mint az a gondolat, hogy ő száraz logikai konstrukcióban adja elő eszméit. Nem, Bazin minden egyes regénye tiszta költészet. «Azt kérjük a regénytől, hogy gondolkodóba ejtsen, de sokkal inkább, hogy megtanítson szeretni, szenvedni és remélni» – mondja ő maga Fromentinről írt tanulmányában.

Esztétikai felfogását egy kitűnő tanulmányából vezethetjük le: «Notes d'un amateur de couleur.» Előrebocsátja, hogy a táj képe, bár a lényeg megmarad, pillanat alatt megváltozik, ha pár lépéssel odábról nézzük. A perspektíva megválasztásánál az érzék dönt, vagyis a műalkotás tényezője «a lélek, mely mozgékony, és a kép, amely végtelen fokban alakulhat» Hogy remekmű szülessék, kell, hogy «szimpátia legyen a lélek és a pillanatnyi kép között. Oly nagy rejtély ez, mint az emberi szimpátiák misztériuma.- A festőművészetet így határozza meg.: «A festő, aki egy táj elé ül, ha igazán nagy művész, lelke mélyébe fogad a' legélesebben egy képet, amely a modell, s amely megszűnt már a természetben létezni abban a pillanatban, amikor ennek tudatára ébredt, amely nem hal meg többé benne, amely irányítja, összehasonlításra készíti s gyakran javítására ösztönzi annak, amit lát, hogy hű marad« hasson ahhoz, amit látott.- Bazin szerint tehát, aki ebben a tiszta platonizmusra emlékeztet, a művészet törekvés az Abszolútum megközelítésére; végtelen lépcső nyílik előtte, de míg az ideát felismerheti önmagában, az anyagi mintázásban soha el nem érheti. A «pillanatnyi kép» az Abszolútum felvillanása s hogy «szimpátia» keletkezhesek, az igazi művész lelkének vonzódnia kell az Abszolútumhoz, egy szikrájának kell lennie az örökkévaló Szépségnek. Mivel pedig ez egy az örökkévaló Jósággal, az igazi művész csak magas erkölcsiségű lehet.

De egyébként is igen érdekes, gondolatokban gazdag és fölöttébb tanulságos eszme-futtatásokat olvashatunk ebben a dolgozatában, amelyek bevilágítanak Bazin szellemének mélységeibe. Itt van például a meztelen föld, Isten első alkotása, amelyet megszoktunk nem-szépnek tekinteni. «Pedig mily csodálatos! – írja Bazin. – Ez az első személyiség a művész előtt, elsőbb mint a fák, mint az ég . . . Egy mai festőnk vállalkozott e kalandra és sikerült is neki vászonra fektetnie az egymást követő szántókat a határtalan lauraguaisi síkon, amely Toulouse mellett terül el; a friss munka négyzetkilométerei, elszórva benne pár ökröfogot, a széles hegyforma rétegeződés, amelyet violába ráncolt az eke s amelyet eltussol a távolság.» Nézzük a barázdát, «a formába dolgozott, fölemelkedett, de még vissza nem esett földet, amely belemarván az eke elfutó vasába, őrzi még a fém csillogását.» S miért is látunk az át-

ázott országútban egy felmázolandó festékpásztát, mikor «a napfényen tíz láb sár egész költeményt dalol.» Mily őszinte örömmel áll meg Bazin egy festmény előtt, amelynek művésze megértette a csupasz föld tékozló gyermekét, a port: «Szereti a port s tudja, hogy ez megérdemli a lefestetest, amikor meleg, ragyogó, bolyhos, azaz meglepve nyugalmában egy napos délután abban az órában, amikor a muslicák utazgatnak.» S itt az égboltozat, «amelyen a felhők változó szilüettjei surrannak» «A felhők szuverén órája az este. Reggel, amikor felgombolyodnak a látóhatárra, alig különböznek alaktalan ködpamacsoktól, csak csúcsaik világosak; törzsük benne úszik az éj maradványában, amely börtönzi a földet. Hogy elnyerjék egész alakjukat és lelküket, kell, hogy fény uralkodjék az égen, amelyen lebegnek. De este a díszletezésben olyan szerepet visznek, amely talán nem a legfőbb, de a legvibrálóbb; ők a fény hordozói, a tanúk, akik látnak még s nekünk mesélik az életet; árnyékuk felettük bágyad; egész aljuk fény és peremük minden visszagyűrődése. Virágba fakadnak. Minden nap ismétlődő nyár . . . Ragyogó esték, mikor a föld csak kísérője az égnek; az arany és szöke színek tökéletessége, harmóniája mindannak, amit a nap tüze átjár, ami belépett az árnyba s még ezt is besugározza ...» S fordítsuk le egyikét azoknak a feladatoknak, amelyeket Bazin tűz a festők elé: Lopják meg hajnalban a meztelen föld szépségét, «amikor az árnyak még egészen bódultak az éjtől, mikor a mezőkön a harmat porzik és pókháló csipkéz. Gyorsan múló óra és nem ismert szépség.»

Már ezek az idézetek is mutatják, hogy Bazin agámára a világ a «látásban létezik- s kevés írónál van a természet annyira uralkodó kapcsolatban az emberi étellel és eseményekkel, mint nála. «Úgy fogok kilépni ebből a világból, – jegyzi meg naplójában, – hogy lelkem mindig éhes az igazságra és szemeim mindig éhesek a látásra.» Csak pár jellemző képet ragadunk ki műveiből. Vilnát megfekszi a csata réme «s ez volt az év órája, mikor virágba libben a len» – «Limerel Marie haja sötét és titokban égő gesztenye volt, a diófa vén színének tónusa, koszorúba magosítva, kissé hullámos s a fény, amikor átszivárgott rajta, vörös aranyba színezte; azt mondta volna az ember, hogy őszi haraszt vagy tengeri moszat játszik koronát.» – «Szeptember kezdetén vagyunk, az est amaz órájában, amikor a forróság párája megtorpan a lehulló éj dércsappein.- – «Született. Az egyetemes élet gerjert a földből a petyhüdt ég felé. Minden növényben lombbá gyöngyözött. A kemény fákön, amelyeket nem borított még levél, legalább rügyek duzzadtak s a rügyek, zölden a nedvtől, virágzáshoz hasonlítottak. A vér lüktetett az emberi erekben. Ez az idő, amikor a fiatalok lelke szerelemre indul s amikor a kicsinyek búzaszársípon füttyürésznek. Az utcákon orgonát árultak. A Loire is kivirult.»

Bazin szereti a természetet, amelyet még gyermekkorában tanult

meg ismerni. Maga mondja, hogy az angersi völgy, ahol felnőtt, boldog tartomány: zöld patakok hálózják a réteket, dúsán hajlik penge alá a búza s a nap olvadt drágakővé áztatja a szőlőt. A Loire «homokos, kacagó, messzire sikamló, néma és tágas, édessége pedig erős és pompás» A kis Bazin a Merovingok és Karolingok családfájánál jobban ismerte a virágok és madarak dinasztiáját. «Arattam, anélkül, hogy tudtam volna, s most már látom, hogy a benyomások gazdagsága, amelyet ebben a korban gyűjt az ember, készlet a jövő számára.» Amíg azonban első tájfestései csak hűséges fényképek, később a természeti szépségek, amelyeket leír, csak az utat jelzik, amelyen gondolata a lelkiség felé halad. «Milyen szép a köd! – jegyzi be 1911 novemberében naplójába is. – Sétálok a köddel. Mi van mögöttem, nem látom. De tovább és magasabbra akarok jutni. Tudni akarom, honnan vagyok, hová megyek, akarok létni, akarok szeretni más dolgot is, mint képzeletemet és a természetet. Hívom. Jöjj hozzám, Te, aki a feltámadás és az élet vagy!- Bazin, mint minden nagy művész, a dolgokat az örökkévalóság jegyébe állítja be. A helyi eseménynek, a néhány óráig tartónak is megadja az egyetemességet. «A világ – mondja – mindjárt megváltoztatja arculatát, mihelyt az embereket csak lelkeknek tekintjük, akik örök sorsuk felé zarándokolnak.» így azután egészen banális jelenségeknek, mint az őszi lomb lehullásának, a venyige kipusztulásának rajzolásakor is kisír tolla alól a mulandóság egész tragikumát. A földi lét örök tiszta-virágzása közt azonban megtalálja a felemelkedést és biztonságot a célja felé haladó élet egyszerű gondolatában. A katolikus világnézet vallja a célt s ezzel megadja a lélek békéjét, mert ez «lélekzés a bizonyos» ságban, mélyen, üdén, tisztán és mohón” A halál nem a megsemmisülés fullajtárja, hanem «csak egy híd, elcsuklott sikátor, amely sötét előttünk, de a fény teljességére nyit.» Megpróbáltatásra születünk valamennyien, «mint minden teremtmény, szenvedésre és verejtékre, de azért is, hogy dicsérjük Istent” A keresztény hit nélkül valóban derűtlen, örök éjszakát ragyogássá változtatja át az Ur szava: «Én vagyok a jóság, az öröm, a megnyugvás, én vagyok a felszáradt könnycsepp.» Az igazi művészetnek éppen az a célja, hogy a lelkeknek ilyen felszabadulását és felemelkedését szolgálja.

Vannak, akik azt állítják, hogy Bazin meseszövvő tehetsége kevésbé színes és kevésbé gazdag, mint más klasszikus íróké. Az első állításra közvetlenül reflektál Faguet: «Bazin naturalista, igazában, s ezért az Ő ,naturalista’ műveiben sokkal több romantikát találunk, mint a névszerint romantikus regényekben.» A második pontra vonatkozóan hallgassuk meg Loti Pierre beszédét, amellyel akadémiai székét elfoglalta: «A valódi költők – a szó legszabadabb és legáltalánosabb értelmében – két vagy három énekkel születnek, amelyet minden áron dalolniok kell s amely mindig ugyanaz: semmi baj, csak minden alka-

lommal egész szívükből tegyék!- Bazin «egész lelkéből» játszott művészetének széles hangszerén egyetlen melódiát: Szeressünk! «Korunk bajának orvosságát – mondja egyik regényében – nem kell keresni. Itt van, s ez: odaadni önmagunkat azoknak, akik oly alantra estek, hogy még reményük sincsen. Tárjátok ki lelketeket, szeressetek mindenkit, bármit tett légyen. Bocsássatok meg nekik, még ha ignorálják is azt. Nem tudják . . . Legyetek az öröm, az egyesség az egyenlenségben... Ne beszéljetez nekik kötelességről, csak ha már megvigasztaltattak! Meg fogjátok ízlelni, mennyire szép az élet, amikor nem az Éné. Ne féljetez a rossztól, menjetez hozzá!»

Bazin élete végig egyenes, hasonló a szülőföldjén, az andersi völgyben futó fehér úthoz, amelyet nyárfák és fűzfák szegélyeznek. Ez az egyenesség, az írói hivatásnak átérzése és a felelősségnek soha nem szűnő tudata Bazin imádságos lelkéből fakadt. Imádkozott és imádkoztatott különösen otthonában, a családjá körében; nyolc gyermekek atyja volt, akik közül két leány apácának öltözött be. «Ha az író életébe, vagy műveibe nézünk, találkozzunk a kereszttel!» – jelentette ki Bazin előttünk is, amikor szemtől-szemben ülhattunk vele abban a párisi szalonban, amelynek egész térségén egy fekete bársonyszalagon függő, remekműví elefántcsont feszület uralkodott. «De toute son âme» című regényében találjuk ezt a gyönyörű imát:

«Uram, áldd meg a földet, melyre éj borul, áldd meg a várost és vidéket, a gazdagokat, hogy szeretetre induljanak, a szegényeket, hogy szeressék egymást; főleg a szegényeket, Istenem, s küldj a hazatérő apa elé gyermekeket az őrangyallal, aki mosolyra tanít. Távolítsd el a vizályt a házastársak közül; teremts békét a testvérek között; tedd boldoggá mindenkinek azt az órát, míg együtt vannak, a kicsiknek és nagyoknak, hogy egyikük se káromoljon, hogy inkább szeressen. Uram, könyörülj azokon, akik szomjúhozzák az igazságot és nem hisznek Benned; könyörülj azokon, akik nőni érzik fiataláguk uzsoráját; könyörülj azokon, akik szeretnek s akiket nem lehet szeretni. Uram! imádlak mindazokért, akik még nem szeretnek, s életemet adom, hogy az övék jobb és kevésbbé kemény legyen.»

Megindító jelenetet mesél el Bazin családi életéből egy asszumpcionista atya, aki látogatást tett az író Angers-melletti villájában. «1915 áprilisában volt, a világháború alatt, este 7 óra felé. A vendégek kis harangcsengésre lettek figyelmesek. Ez a jel az esti imára, amelyet vacsora előtt közösen végzünk – magyarázta meg Bazin és valamennyiünket egy földszinti terembe vezetett, ahol oltárszerű emelvényen állt a Szent Szűz szobra, körülveve virágokkal és égő gyertyákkal. A terem megtelt és a családfő elrecitálta az esti imákat, amelyekre valamennyien feleltünk; utána következett a rózsafüzér; végül az andersi

püspök által előírt imák a háború befejezéséért és a békéért. Ez az ájtatos és kegyeletes szokás megtalálható a vidék legtöbb sokgyermekes és vallásos családjánál, akiknek élete – mondotta Bazin vendégeinek – csodálatosabb és szebb látvány, mint a világ valamennyi múzeuma.»

«Bazin műveit – állapítja meg Mauriac – az élete fejtí meg. Abban az otthonban, amelyet benépesítenek a gyermekek, ahol az atya egyben házi lelkipásztor, csak szent alkotások szülehetnek.» «Aki közelébe jutott, – írja Guiraud, – érezte, hogy önként, minden erőfeszítés nélkül emelkedik a magasba, ahol a levegő egészséges és tiszta. Amikor beszéltünk vele, jobbnak éreztük magunkat, mert megsejtettük, hogy Istennel meghitt viszonyban él.» Baumann ezt írja: «Arcának született kedvességén a hit és a bizalom nyugalma ömlött szét, a fénynek jele, amely a kereszténység kenete.» S valóban, aki olvasta műveit s először találkozott vele, mindjárt megismerhette. Az ég olyan arccal és tekintettel áldotta meg, amely tükörképe volt lelkének. Halálakor nem-katolikus részről is a legnagyobb elismeréssel adóztak egyéniségének. «Ritkán volt még emberi élet, – írta az illustration, – amely oly tökéletes összhangban lett volna szellemi megnyilvánulásával. Bazin René az erkölcsi törvény és a vallásos hit embere volt, az erkölcs és a hit formálta politikai nézeteit és szociális eszméit is.- Az atheizmusáról híres Maurras Charles pedig így búcsúztatta az «Action Française» hasábjain: «Korunk legnemesebb, legfenköltebb, legtiszteletreméltóbb és legtisztább íróinak egyike. Mester az elbeszélés művészetében, szerette mindenki, dicsérte mindenki.-

Szerette mindenki! Igen, mert Bazin, mély katolikus lelkületéből folyóan, sohasem hatott merevnek, vagy visszataszítónak. «Az igazság nem alkuszik, – olvassuk naplójában, – de nem kívánja büszkeséggel sem eltávolítani azokat, akik hozzá közelednek. A bizonyosság, hogy igazunk van, nem foszthatja meg a kedvességtől szavainkat. Nem látjátok, hogy a lelkek úgy közelednek az Egyházhoz, mint a szegény madarak, amelyeket elfárasztott a tengeren való átkelés, de kissé félnek a nagy hajótól? Nem szabad elriasztani őket. Éppen ellenkezően: fel kell húzni az árbocot és a köteleket, távol a fedélzettől, hogy megpihenhessenek. Mi baj van ebben? A hajó viszi őket akkor is, ha a csúcán ülnek.» S akadémikus társa, Bertrand Louis, meg is állapítja Bazinról, hogy szellemének pompája nemcsak a tiszta lelkeket nyerte meg nyomban, de vonzotta mindazokat, vagyoni és osztálykülönbség nélkül, akik becsületesen gondolkodnak. Naplójának tanúsága szerint alig volt Franciaországban közéleti nagyság, tudós, művész és író, akivel Bazin ne lett volna összekötésben, akivel ne járt volna össze vagy ne találkozott volna. Még France Anatole-t is sűrűn meglátogatta, aki – ritka kivételként – annyira szerette Bazint, hogy legféltebb boraival kínálhatta. Sőt nyaralójában is vendégül látta France a katolikus író,

akinek irodalomban és esztétikai felfogásban ellentéte volt. Hogy Bazin mindenkire, aki közelébe juthatott, milyen mély hatást tett, az kitűnik Baussan soraiából is, aki az író halála után így emlékezik vissza az együtt töltött «gyönyörűséges» órákra: «Akár télen volt, Parisban, dolgozószobájában, a kandalló lángoló fahasábjai előtt, akár nyáron, a Rangeardières-villában, a rózsakert mögött a padon, amelyet fiatal tölgyek árnyékoltak be, micsoda elragadtatással hallgattam ezt a tiszta és finom és mély szellemet, amely mindig összhangban volt az igazsággal és a dolgokkal, ezt a legnagyobb szeretettől túláradó szívet, ezt a hitből és hagyományokból felgazdagodott lelket!»

Egészen természetes, hogy Bazin könyvtárat megtöltő írásaiban egy sort sem találni, amely ne lenne összhangban a katolikus tanítással. Munkái teljesen és mélyen keresztényiek. Mauriac kiemeli, hogy Bazin alávetette magát Istennek s a világot is alávetette Istennek könyveiben. Minthogy a hit volt egyedüli és csatlakozhatatlan kalauza, könyvei igen sok elvi kérdésben eligazíthatják a katolikusokat. Ő maga azonban, munkás élete alkonyán visszatekintve, két más természetű alkotásán pihentette legnagyobb örömmel a szemét. Az egyik a katolikus tanítónő és tanárnő Davidée-egyeülete, amely Bazin «Davidée Birot» című regényének hatása alatt jött létre. Ennek a regénynek hősnője egy falusi tanítónő, aki visszanyeri hitét és apostol lesz a laikus iskolában, ezzel az alázatos jelszóval: «Legyek bár ismeretlen nő, csak jót tehessek.» 1927-ben az egyesületnek már háromezer tagja volt s számuk azóta is növekszik. A másik a «Réparation Mensuelle» társulat, amelynek tagjai az emberi, különösen a nagyvárosi bűnök kiengesztelése céljából havonként közösen áldoznak és állandó szentségimádást tartanak a párisi Szent Szív-bazilikában. Abból a felhívásból, amelyben Bazin a társulat célját jelölte meg, a gótikus századok mélységes hite lobban ki: «A nyilvános imádatnál hangsúlyozni akarjuk hitünket a valóságos Atlényegülésben; e tettünkkel, amely a természetfölöttibe emel, meg akarjuk erősíteni saját magunkat a világ lehangoló befolyása ellen, ahonnan jövünk s ahová visszatérünk; kompromittálni akarjuk magunkat Isten szeretetében és Ő érette; amennyire képesek vagyunk, jóvá akarjuk tenni saját hibáinkat és az egyetemes rosszat, követve halványan s igen rövid időre a szerzetesek és apácák engesztelésre kiválasztott nagy csoportját, akik érdemet szereznek, jóvá tesznek és a bűnt visszavásárolják. Különbözünk egymástól a másodrangú nézetekben, korban, izlésben, származásban és vagyonban: de tudjuk és megmutatjuk, hogy kész a becslés és rögtöni a rokonszenv azok között, akik együtt imádkoznak^s akik mesterüknek és barátjuknak ismerik egyazon büszkeséggel, tisztelettel és ugyanazzal a gyöngédséggel a Mi Urunk Jézus Krisztust.»

Már őszt fűtők övezték Bazin fejét, amikor a katolikus iskolák

fölkérésére olvasókönyvet írt «La douce France» címmel. Mint az előszóban mondja, minden habozás nélkül és minden más munkát félretéve, egész tudásával és egész szívével ült íróasztalához, hogy megszerettesse a kis franciákkal a hazát s beléjük csöpögtesse a vágyat: Franciaország a feltámadás országa legyen. Színes és kedves ez a könyv, terméke annak az őszi virágzásnak, amellyel kapcsolatban e tanulmány írója, említett látogatása után, a közvetlen benyomások alatt ezt vetette papírra: «Bazin csupa lélek s egészséges lelke, ez a csodálatos kertész, a tél előestéjén csak dúsabb rügyeket ápol.»

Krisztus égő szeretete s a hit nyugodt, vidám biztonsága koronázta meg ennek a nagy írónak életét. Már azelőtt is gyakori szentáldozásai életének utolsó éveiben mindennapivá váltak. «Amikor az ember öregszik, – jegyezte fel naplójában, – minden elhagyja, de közeledik az Isten. Olyan országban kívánok élni, ahol nincsenek Jézusnak ellenségei. Egy belső hang felelte: oda tartasz.» A mind gyakoribb betegségek megpróbáltatásait példásan tűrte. «Isten a pásztor, – olvassuk ugyanott, – a fájdalom az ő kutyája: kemény a foga, de rendet tart. Ebből az időből származik ez a feljegyzése is: «Most már még világosabban látom: nem az a fontos, amit teszünk, hanem a szellem, amely cselekvésre készítet. Ruhát mosni, vagy regényt írni – egyremegy. Igen gyakran a regényíró kevésbé nagy és kevesebb érdemet szerez, mint az a szegény asszony, aki lepedőt sulykol.» Amikor a halálos hűlés ágyhoz szegezte, ezzel vigasztalta gyermekeit: «Nincsen halál, csók két élet.» Ezt a mondását idézte az AKadémia kupolája alatt Lenôtre, karosszékének örököse is, magasztaló beszédét ekként fejezve be: «Abban a biztos meggyőződésben lehelte ki lelkét, hogy hite nem tévesztette meg és hogy reményei nem csalták meg. Magnificat!- Amikor ugyanis a haldokló Bazin körül fennhangon imádkoztak a haldoklók könyörgéseit, arra kérte a térdelőket, hogy utána recitálják el a «Magnificat»-ot. Hetvenkilenc éves volt.

Bazin a nagy számadás küszöbén nyugodt lelkiismerettel intonálhatta a Szent Szűz dicsőítő himnuszatát. Mint csak igen kevesen az összes nemzetek irodalomtörténetében, életével és műveinek minden sorával hűségesen és teljesen betöltötte a keresztény író, tehát az «emberi-író nagy hivatását. «Az ember halála nem vet véget szolgálatának – jegyezte fel Bazin naplójának egyik lapján. O réa is áll ez az igazság, mert könyveivel, de életének példájával is folytatja a szolgálatot, amelyről XL Pius pápa állapítja meg: «Mennyi nagy jót szereztek ezek az írók a polgári és az egyházi társadalomnak! Mennyi jó érzést, szent sugalmazást és papi hivatást ébresztett Bazin Isten kegyelmével, akinek hu eszköze volt, az olvasók lelkében!» S mit kért ő mindezért? «Ha könyveim olvasói elmondanak egy Ave Mariát értem, amikor már nem vagyok, meg leszek jutalmazva.»

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
XIII. LEÓ	Kühár Flóris..... 9
MERCIER	Beller Ipoly..... 21
PROHÁSZKA	Kálmán Flóris 33
SZOLOVJOV	Szánti-Szémán István 47
FERRINI	Mihelics Vid..... 59
OZANAM	Szalai Jeromos 75
DON BOSCO	Ijjas Antal 87
SOONENSHEIN	Ijjas Antal 97
DE MUN	Mihelics Vid 107
HARMEL	Mihelics Vid 125
SEIPEL	Iajjas Antal..... 139
BATTHYÁNY-STRATTMANN	Possonyi László 147
NECCHI	Mihelics Vid..... 159
LISIEUXI SZENT TERÉZ	Aradi Zsolt..... 177
LEDOCHOWSKA	Ijjas Antal 197
LENZ	Kühár Flóris..... 207
PSICHARI	Szalai Jeromos 219
BAZIN	Mihelics Vid 231